

Volum coordonat de:
Silviu Văcaru, Aurica Ichim, Cătălin Hriban

MONUMENTUL

Istorie. Arheologie. Restaurare. Conservare

**Lucrările Simpozionului Național
MONUMENTUL - TRADIȚIE ȘI VIITOR
Ediția a III-a, Iași, 2001**

Editura Junimea

<https://biblioteca.digitala.ro>

MONUMENTUL

Istorie. Arheologie. Restaurare. Conservare

Editura JUNIMEA
Iași 2002

Lucrare apărută cu sprijinul Mitropoliei Moldovei și Bucovinei
Tiparul executat la Tipografia TRINITAS

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VĂCARU, SILVIU

Monumentul – istorie, arheologie, restaurare, conservare /

Silviu Văcaru, Aurica Ichim, Cătălin Hriban. – Iași : Junimea, 2002

p. 256 ; 20x14cm

ISBN 973-37-0752-X

I. Ichim, Aurica

II. Hriban, Cătălin

725.94

MONUMENTUL

Istorie. Arheologie. Restaurare. Conservare

Lucrările Simpozionului Național
MONUMENTUL – TRADIȚIE ȘI VIITOR
Ediția a III-a, Iași, 2001

Volum coordonat de:
Silviu Văcaru, Aurica Ichim și Cătălin Hriban

Editura JUNIMEA
Iași 2002

Cuvânt înainte

Legătura interioară dintre Tradiție și Viitor

Simpozionul național consacrat conservării și restaurării monumentelor istorice este o necesitate și o demnitate. Este vorba de necesitatea informării și a îmbogățirii reciproce pe bază de cercetare intelectuală și lucrare practică în șantier, mai ales că materialele și metodele în domeniul conservării și restaurării monumentelor istorice evoluează astăzi în mod mai rapid decât odinioară.

Demnitatea ce derivă din grija față de monumente este cu atât mai prețioasă cu cât valurile de indiferență și insensibilitate față de tradiția și viitorul spiritual al țării noastre sunt mai mari.

Genericul **Monumentul. Tradiție și viitor** sub care se desfășoară fiecare ediție a simpozionului național consacrat cercetării, conservării și restaurării monumentelor istorice cuprinde în sine, într-o formă lapidară, o dimensiune spirituală axiologică și responsabilizatoare. Cele două componente, tradiție și viitor, sunt ca două coloane ale unui portal de intrare în universul înțelegerii importanței simpozionului.

Monumentele istorice sunt piloni și pilaștri reali și simbolici ai tradiției creatoare și ai continuității în istorie a spiritului unui neam. Monumentele istorice sunt altare ale memoriei sau pomenirii vredniciei unui neam din generație în generație. Biserica, mănăstirea, cetăți, palate, case țărănești, case boierești, morminte și cruci, turnuri și porți, toate sunt limbaj tainic și vizibil al tradiției, al continuității fizice și spirituale ale unui neam, oglinzi ale sufletului său, peceți ale jertfelniciei și dăruirii de sine, elan al căutării creatoare a omului îndreptat spre Dumnezeu-Creatorul după al Căruia chip a fost creat omul (Facere 1,26). Monumentele arată că lângă creația lui Dumnezeu, natura, omul creator și iubitor de frumusețe a creat cultura, a cărei inimă mistică este cultul. Tradiția creatoare de frumusețe cultică și culturală este, așadar, o liturghie diacronică, peste timp, a geniului creator al unui popor.

Tradiția nu este o simplă repetiție, ci o fidelitate reînnoită și îmbogățită cu noi forme și nuanțe. Tradiția este dinamica fidelității și continuității creatoare. Tradiția este deodată continuitate a trecutului, concentrare de noi valori prezente și elan spre viitor. Viitorul valoros are

totdeauna rădăcini vii, el este tainic ascuns în Tradiție ca stejarul în ghindă. De aceea Tradiția ca rădăcină și izvor de creație nouă și continuitate în fidelitate este suportul pentru noutatea care nu alienează și creația care nu desfigurează. Tradiția creatoare nu desfigurează, ci transfigurează trecutul și-l transmite ca spirit de comuniune între generații diferite și totuși profund umane și creatoare. Ca și Biserica, arta autentică simbolizează Eternul în timp, ea surprinde clipa pătrunsă de veșnicie, ea transcende banalul și ancorează obișnuitul în misterul ultim al comuniunii eterne cu Frumosul, cu Iubirea creatoare a Preasfintei Treimi. Astfel, înțelegem că în orice artă autentică se exprimă dorul după veșnicie sau instinctul eternității tălmăcit de artist prin tainice legături dintre inima preaplină de spirit și mâna prea slabă ca să-l exprime. Parafrazând pe filosoful creștin Pavel Florensky care a formulat argumentul estetic al existenței lui Dumnezeu în cuvintele: „*Dumnezeu există pentru că există frumusețe*”, putem și noi spune referitor la monumentele istorice și de artă, că un neam există cu adevărat în istorie pentru că este creator și iubitor de frumusețe.

Monumentul istoric este totdeauna înălțător prin viața și limbajul său. El nu ne înalță doar emoțional, ci ne înalță relațional: în relația cu Dumnezeu-Creatorul și cu generațiile umane, în timp și peste timp. Când lăsăm să cadă, să se degradeze și să se desfigureze monumentul cel ce are vocația să ne ridice, să ne înalțe și să ne transfigureze istoria și existența, este evident că ne aflăm noi înșine în starea de autodemolare spirituală, indiferent de explicații și motivații de moment. Este mult de lucru azi atât pentru a conserva și restaura monumentele istorice, aceste cărți de identitate ale demnității noastre și ale spiritului creator al poporului nostru, cât și pentru a consolida, restaura și conserva în sufletul nostru legătura spirituală dintre Tradiția și Viitorul neamului nostru, ca atare, legătură pe care monumentul istoric o evocă și o cere, pentru a nu ne prăbuși interior, fără Istorie și fără Veșnicie.

Iași, la 15 august 2002

† DANIEL
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Strada Lăpușeanu

Am avut posibilitatea să merg în Franța, la Paris, la 20 de ani, la invitația unei mătuși, verișoară a mamei. N-am făcut-o, deși Franța era Mecca la care mergeam, în sufletul meu, în pelerinaj. A doua oară trebuia să plec în Franța, pentru o bursă de patru luni. Nu am făcut-o, din motive care nu interesează aici. Mă reținea ceva. Acum am primit a treia invitație, la 52 de ani și în sfârșit m-am dus, pentru că mă chemau mai multe și nu în ultimul rând Franța de care îmi era dor fără să o fi văzut vreodată. Mama și tata vorbeau despre Coasta de Azur ca despre singurul paradis la care putea visa, între cele două războaie mondiale, un intelectual umanist. La Teatrul Național am cunoscut-o pe actrița Marioara Davidoglu, fostă societară a Teatrului Național sub directoratul lui Sadoveanu. Asta se întâmpla prin 1975. Marioara Davidoglu purta mănuși negre de dantelă, o rochie de dantelă tot neagră și era abonată la singurul ziar francez care se vindea în România, L'Humanite. Între cele două războaie mondiale era abonată la trei-patru ziare franțuzești și din salariul de societară a Teatrului Național își putea permite să facă un concediu de două luni pe Coasta de Azur, în fiecare an. Când am ajuns pe Coasta de Azur mi-am amintit și de Marioara Davidoglu, și de părinții mei și, în general, de intelectualii români dintre cele două războaie.

Am stat la Nice, am vizitat: Monte Carlo, Monaco, Cannes, Antibes, Villefranche, am trecut și-n Italia, la Ventimiglia și San Remo. Am stat și într-un sat, cocoțat pe un munte pitic, Coaraze, alături de o catedrală. În câteva zile am avut sentimentul stupid că locuiesc acolo dintotdeauna, că am treabă acolo, că sunt locuitor al Franței. E atât de ușor să respiri într-o lume civilizată. E atâta agitație, sărăcie și nemulțumire la noi, oamenii sunt atît de mohorâți, de nervoși și de agitați. Capitalismul nu este un paradis, dar comunismul a fost un infern și încă ne mai marchează. Trebuie să tăiem hălci mari din noi ca să trăim în normalitate.

Orașele, orașelele și satele pe care le-am văzut erau teribil de bine întreținute. Fiecare centru vechi, dar vechi de câteva sute de ani, era strălucitor. Nu mă simțeam într-o poveste, ci doar într-o lume normală, de oameni care vor să trăiască bine și care trăiesc bine pentru că au grijă de

orașul lor. Orașele de pe Coasta de Azur sunt fabuloase. Ele par făcute așa cum trebuiau să fie făcute. Nu s-a atins nimeni de Orașul Vechi, de străzile lui vechi de câteva sute de ani, construite în pante celeste. Flori cățărătoare, pavaj de piatră, magazine de antichități și galerii de artă, creperii, terase, o lume pestriță și foșgăitoare, dar vie. Te întorci acasă cu sentimentul revoltat că noi ne batem joc de noi, că ne-am bătut joc de noi și continuăm să o facem cu o inconștiență absurdă.

Am văzut toate muzeele care erau deschise. Nice, Cannes, Monaco nu sunt orașe mari de cultură, ci de turism. Au fost construite muzee fabuloase pentru o mână de lucrări și piese care ar încăpea, toate, într-un singur depozit al Palatului Culturii. N-am văzut nici un singur monument în paragină. Am scris un serial de articole despre primarul Jean Medecin, care a reușit să conducă orașul vreme de 37 de ani și a izbutit să-l transforme într-o atracție turistică extraordinară. Ca să câștigi bani, trebuie să investești bani. Noi ne furăm căciula. Noi nu ne-am învățat să vindem ce avem de vândut. Nu ne-am învățat să întreținem ce avem de întreținut. Noi am distrus mult din ce aveam de arătat. Eu sunt născut în Iași, dar rățesc prin oraș ca un străin. Orașul în care trăiesc acum a risipit parfumul orașului de altădată. Au rămas, din fericire, biserici, mănăstiri, clădiri administrative, foste case boierești. Dar Orașele Vechi, așa cum sunt: Nice, Cannes, Monaco, Villefranche, Monte Carlo, cu străzi în forma cochiliei de melc, nu mai există. Strada Lăpușeanu începea din dreptul clădirii care adăpostea Jockey Club. După război, clădirea, altădată un club de elită cu restaurant și terasă, s-a transformat în ARLUS, librăria rusă. A fost dărâmată, deși era una din cele mai frumoase compoziții de arhitectură din Iași. Alexandru Paleologu și-a amintit, într-un frumos eseu, de strada Lăpușeanu. Au mai rămas din ea trei sau patru clădiri. Una dintre cele mai urâte este fostul cinematograful Tineretului, acum închis. Acolo funcționa, de asemeni, o braserie, iar clădirea era și ea extrem de frumoasă. Ar putea deveni iarăși frumoasă cu puțină strădanie. Noi construim pe nisipuri mișcătoare cu o frenezie sinucigașă. Suntem un neam de mari boieri risipitori care-și toacă averea la o ruletă nebună. Noi am pariat pe coastele orașului nostru și nici măcar acum, în al 12-lea ceas, nu ne dăm seama că șansa lui este de a purta istorie veche în spate.

Val Condurache

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	5
LEGĂTURA INTERIOARĂ DINTRE TRADIȚIE ȘI VIITOR	
† Daniel Mitropolitul Moldovei și Bucovinei	

STRADA LĂPUȘNEANU	7
Val Condurache	

Istorie și Arheologie

MONUMENTE DE PE LISTA PATRIMONIULUI MONDIAL	15
Tereza Sinigalia	

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND LOCUL CERCETĂRII	18
ARHEOLOGICE ÎN RESTAURAREA MONUMENTELOR	
Stela Cheptea	

ÎNTRE MEMORIA ACTIVĂ ȘI UN VIITOR INCERT	25
Monica Mărgineanu Cârstoiu	

PROPUNERI PRIVIND PUNEREA ÎN VALOARE A	33
VESTIGIILOR DE ARHITECTURĂ MADIEVALĂ	
IDENTIFICATE, CERCETATE ȘI DEZVELITE ÎN ARIA	
INCINTEI MÂNĂȘTIRII PROBOTA	
Voica Maria Pușcașu	

CÂTEVA PROBLEME REFERITOARE LA CERCETĂRILE	38
DE LA BISERICA MIRĂUȚI DIN SUCEAVA, PRIVIND	
ORGANIZAREA BISERICII MOLDOVEI ÎN ULTIMELE	
DECENII ALE SECOLULUI AL XIV-LEA	
Mircea D. Matei	

BISERICA SF. GHEORGHE-LOZONSCHI. CERCETAREA	49
ARHEOLOGICĂ	
Costică Asăvoaie	

O BISERICĂ ȘI O COMUNITATE: ARMENII DIN IAȘI Marius Chelcu	57
BISERICA SF. IOAN BOTEZĂTORUL DIN IAȘI – CÂTEVA LĂMURIRI Cătălina Iliescu	64
RESTAURAREA GRĂDINILOR ISTORICE DE LA MOGOȘOAIA Alexandra Chiliman Juvara	70
DECORAȚIUNI INTERIOARE ALE CASELOR ȘI PALATELOR BOIEREȘTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA ÎN ORAȘUL IAȘI Aurica Ichim, Smaranda Gâlea, Titel Sinescu	78
ELEMENTE DE DETALIU LA ARHITECTURA CASELOR BOIEREȘTI, PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA Gheorghe Mănăstireanu	85
PRIMUL PROGRAM ICONOGRAFIC INFORMATIZAT DIN ROMÂNIA Andrei Vretos	89
OBIECTIVE ȘI PRINCIPII ÎN CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA MONUMENTELOR ISTORICE Daniel Covatariu, Adrian Constantin Diaconu, Daniel Diaconu	92
PARTICULARITĂȚI ALE REABILITĂRILOR STRUCTURALE LA BISERICILE ORTODOXE DIN REGIUNI SEISMICE Dan Olaru	98

Arhitectură și Inginerie

BISERICA DE LEMN DIN SATUL STOLNICENI PRĂJESCU. STUDIU URBANISTIC ȘI DE RESTAURARE A. Grigorovschi, M. Grigorovschi	115
--	-----

REABILITARE DE CLĂDIRE: STR.GHEORGHE ASACHI NR.20 – IAȘI Adrian Mihalache, Smaranda Doina Nour, Coloman Andrei Szalontay	131
RESTAURAREA TEATRULUI NAȚIONAL IAȘI C. Firtea	140
DEZVOLTAREA DURABILĂ ȘI REABILITAREA CLĂDIRILOR MONUMENTALE Laura Dumitrescu, Costel Avram, Adrian Pușor	146
MĂSURI DE PROTEJARE A BISERICII "SF. GHEORGHE - LOZONSCHI" IAȘI Arh. Ovidiu Alexievici, Dr. Ing. Adrian Mihalache	154
INTERVENȚIA DE RESTAURARE - REZULTANTĂ A UNOR CERTITUDINI MULTICRITERIALE Virgil Polizu	168
MONUMENTELE DIN BAIA ÎNTRE TRECUT ȘI VIITOR Conf. Univ. Dr. Arh. Virgil Polizu	179
EXPERTIZE IMPLICATE ÎN INVESTIGAREA ȘTIINȚIFICĂ A SITULUI MĂNĂȘTIRII PROBOTA Ion Sandu, Irina Crina Anca Sandu, Ioan Gabriel Sandu	183
STUDIU DE CAZ ANALIZA CONFORMĂRII PLANIMETRICE ȘI STRUCTURALE A PRIMEI MITROPOLII DE LA CURTEA DE ARGEȘ Sorin Minghiat	192
PROBLEMA REALIZĂRII UNOR TURLE UȘOARE - BISERICA SF. ANDREI, COMUNA FRUNZĂNEȘTI JUD. CĂLĂRAȘI - BISERICA TREI IERARHI – COLȚEA, BUCUREȘTI Laurențiu Tudor L. Spoială	212
CONSERVAREA ZIDĂRIILOR ISTORICE PRIN INJECTĂRI ÎN MASĂ Dr. Ing. Vasile Dascălu, Sing. Laurențiu Chiculiță	226

CONSTRUCȚIE PENTRU PROTEJAREA VESTIGIILOR DE LA DÂMBUL MORII (SATUL BĂICENI, COMUNA CUCUTENI, JUDEȚUL IAȘI) Vasile Dascălu *	229
STADII DE INTERVENȚIE LA BISERICA SF. NICOLAE – POPĂUȚI IDENTIFICATE PRIN MICROSCOPIE Ana – Maria Vlad, Gheorghe Niculescu,	233
CONSTRUCȚII ȘCOLARE MONUMENTE ISTORICE CU DESTINAȚIA DE SEDII ADMINISTRATIVE ALE INSPECTORATULUI ȘCOLAR AL JUDEȚULUI IAȘI RESTAURATE ÎN PERIOADA 1994-1997 (I) Adrian Puișor	239
CONSOLIDARE ȘI RESTAURARE BISERICA BANU IAȘI Arh. Ioan Sasu	245

Istorie și Arheologie

MONUMENTE DE PE LISTA PATRIMONIULUI MONDIAL

Tereza Sinigalia

În 1972, UNESCO a creat o structură nouă vizând protecția monumentelor istorice: *Lista Patrimoniului Mondial*. Această *Listă* cuprinde cele mai valoroase creații din toate țările, de pe toate continentele și din toate epocile, recunoscute ca atare pe plan mondial și beneficiind de un regim special de protecție, respectiv de cercetare, restaurare, conservare și punere în valoare.

Înscrierea unui monument sau a unui grup de monumente pe această *Listă* este rezultatul unui laborios proces de selecție efectuat de un comitet special căruia îi sunt asociați raportori din țări diferite, care analizează dosarele întocmite de țările care își depun candidatura și a căror acceptare se face prin votul Comitetului Patrimoniului Mondial. Faptul de a avea unul sau mai multe monumente sau grupe de monumente înscrise pe această *Listă* înseamnă o recunoaștere universală a valorilor dintr-o țară, dar incumbă pentru aceasta o serie de mari responsabilități, în primul rând un regim de protecție special, care include și un anume sistem de monitorizare din partea forului internațional.

Trebuie amintit că România are înscrise 30 de monumente istorice pe această *Listă* și un monument natural: Delta Dunării. Cele 30 de monumente – un număr foarte mare, comparativ cu alte țări – sunt grupate în 6 categorii: Bisericile cu picturi murale exterioare din Moldova, Bisericile de lemn din Maramureș, Cetățile dacice, Biserici fortificate săsești și zona centrală a satelor aferente, Orașul medieval Sighișoara, Ansamblul mănăstirii Hurezi.

În scopul diversificării și adaptării mai bune a activităților de protecție la specificul unor grupe de monumente, UNESCO a creat o serie de instituții specializate. Una dintre acestea este Centrul European pentru Monumentele Bizantine și Postbizantine de pe Lista Patrimoniului Mondial, cu sediul la Salonic.

Sensul înființării Centrului constă în oferirea unor oportunități de cunoaștere mai bună a moștenirii bizantine și postbizantine, în sprijinirea unor activități de restaurare și conservare și nu în ultimul rând, de valorificare prin mijloace diferite a acestui patrimoniu.

În iunie 2001, acest Centru a organizat prima sa reuniune de anvergură, la care a propus țărilor participante un program ambițios. Tema a inclus atât monumente bizantine propriu-zise cât și monumente postbizantine, iar printre țările participante s-au numărat atât cele din Europa de sud-est și Centrală: Grecia, Cipru, Bulgaria, Serbia, Macedonia, Albania, România, cele din Est: Rusia, Armenia, Georgia, cât și cele din spațiul fostului Imperiu Bizantin din estul Asiei Mici (Liban), sau din sudul Mării Mediterane: Iordania, Tunis, Algeria.

Programul a cuprins patru secțiuni, la care fiecare țară a fost invitată să prezinte câte un expozeu având ca teme: 1) Priorități în conservare și restaurare; 2) Propunerea unui monument sau a unui grup de monumente pentru a fi restaurat prin contribuția financiară a Centrului; 3) Problema legislației de protecție din fiecare țară; 4) Crearea de baze de date pentru acest patrimoniu.

După ce fiecare dintre participanți a oferit informații despre situația din țara respectivă, cu exemplificări de maxim interes, reprezentând cercetări și restaurări de ultimă oră (Tunis, România) sau creări de sisteme informatizate cu sprijin internațional (Algeria), discuțiile generale au relevant nu numai oportunitatea și importanța unei asemenea reuniuni, ci și foarte multele puncte și probleme comune cu care se confruntă țări de pe un areal atât de întins și de diferite astăzi, din punct de vedere etnic și confesional.

În afară de interesul suscitată de noutățile prezentate de ceilalți, evident fiecare țară a făcut propuneri pentru restaurarea unor monumente proprii, subiect sensibil, netranșat în momentul colocviului. Participanților li s-a oferit posibilitatea ca, până la 1 noiembrie 2002, să prezinte câte un dosar pentru concursul de proiecte, urmând ca în Consiliul științific al Centrului și UNESCO să se aleagă unul, maximum două proiecte în vederea finanțării totale sau parțiale a restaurării.

Un al doilea aspect important este crearea unei rețele de comunicații care să aibă ca obiect monumentele bizantine și postbizantine de pe întregul areal. În acest sens, România a propus:

- crearea unui sistem facil de comunicare între toate țările;
- schimburi periodice de informații;
- diferite programe comune;
- unificarea bazelor de date prin utilizarea unui program; unic, de preferință cel propus de Uniunea Europeană;
- crearea unei pagini web comune;
- schimburi de specialiști și de publicații;
- atragerea de tineri în domeniul protecției monumentelor și formarea de noi specialiști.

Parte dintre aceste propuneri au fost însușite de către plenul Colocviului, intrând în materialul general de concluzii, iar lucrările Colocviului sunt în curs de publicare.

Rostul acestei prezentări a unei reuniuni internaționale mi se pare a reieși din tematica ei, analiza grupului de participanți și a concluziilor ce s-au desprins.

Monumentele bizantine și postbizantine sunt parte integrantă a patrimoniului fiecărei țări. În funcție de valoarea și importanța fiecăruia, țara respectivă a propus înscrierea lui în Lista Patrimoniului Mondial și și-a asumat responsabilitățile suplimentare care decurg dintr-o asemenea onoare. Intrarea lor și în atenția unui organism mai restrâns, specializat, nu poate fi decât în beneficiul protecției, aceasta însemnând programe de cercetare și de valorificare suplimentare, tematice, crearea de oportunități ca unele dintre ele să poată beneficia de fonduri suplimentare pentru conservare și restaurare. Cunoașterea numărului, calităților, valorilor tuturor monumentelor susceptibile de a face obiectul cercetării și crearea bazelor de date comune reprezintă o oportunitate în plus de cunoaștere reciprocă și de acordare a unei șanse de viitor fiecărui monument avut în vedere.

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND LOCUL CERCETĂRII ARHEOLOGICE ÎN RESTAURAREA MONUMENTELOR

Stela Cheptea

În procesul de consolidare/restaurare a monumentelor istorice nu ar trebui să se piardă nici o clipă din vedere faptul că acestea reprezintă, în același timp, documente istorice și creații culturale. Pornind de la această definiție, putem afirma că atât ctitorii cât și constructorii Evului Mediu erau conștienți de importanța pentru urmași a edificiilor ridicate, fie că erau cetăți, curți domnești, palate, biserici sau simple case, deoarece întotdeauna ele erau încărcate cu sacralitatea dobândită prin actul de fundare ori închinare. Încărcătura sacră se materializa în frumusețea și armonia construcțiilor, deoarece erau ridicate “de oameni liberi și devotați, de oameni care își consumau viața în voluptatea lucrului frumos”, dorind, în același timp, să rămână anonimi, cum constata N. Iorga. Cele afirmate se susțin, și ne vom referi aici numai la monumentele din Moldova, chiar de inscripțiile așezate deasupra ușilor sau a porților, în care se consemna, aproape fără excepție, că ctitorul care a ridicat construcția *din grație divină*, în cazul bisericilor este pomenit hramul și de cele mai multe ori se arată timpul executării lucrărilor. Celelalte informații deosebindu-se de la o pisanie la alta. De-a lungul secolelor, chiar monumentele Moldovei medievale au servit ca documente în susținerea unor ipoteze privind originea românilor. Primele exemple în acest sens sunt oferite de Miron Costin și Dimitrie Cantemir care considerau că vechile cetăți din Moldova erau de sorginte romană, dar au fost folosite și de domnii țării, care le-au adus îmbunătățirile necesare. De asemenea, importanța pe care o dădeau contemporanii sau urmașii lor imediați unor construcții importante reiese limpede din documentele interne și din cronici unde sunt menționate unele curți domnești, biserici și mănăstiri, a căror dată de ctitorire a fost inserată între evenimentele majore petrecute la acea vreme în spațiul sud-est european. Astfel, în *Letopisețul* lui Grigore Ureche edificarea Mănăstirii Putna are o mențiune specială între data luării în stăpânire de către Ștefan cel

Mare a Chiliei și Cetății Albe și lupta de la Baia, iar ridicarea Curții domnești din Hârlău se află însemnată, în aceeași cronică, între victoria lui Ștefan la Șcheia și moartea lui Matei Corvin, iar exemplele pot continua.

Conștienți de importanța zidurilor ridicate de înaintași, domnii Moldovei își exprimau nemulțumirea când aflau de starea lor jalnică. Până la noi au ajuns doar câteva rânduri dojenitoare adresate de Vasile Lupu, în 1635, logofătului Racoviță care îngăduise să se scoată piatra din Curtea de la Vaslui ridicată de Ștefan cel Mare. Domnul afirma “că acest lucru nu să cade să facem că nu iaste cu cinste”. Și Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*, referindu-se la construcțiile din Cetatea Neamțului, regreta faptul că:

“nu li se poartă de grijă așa cum s-ar cuveni”.

Dacă cuvinte aidoma celor de mai sus au ajuns puține la noi, în schimb s-au păstrat monumentele asupra cărora se pot face observații, cu ajutorul cercetării arheologice, privind felul cum au fost tratate de înaintașii noștri, atunci când cetățile sau Curțile domnești trebuiau consolidate ori extinse, iar bisericile reparate sau reclădite. Astăzi, după ani de experiență în cercetarea arheologică, putem să afirmăm cu certitudine că acei constructori care erau chemați să execute lucrările amintite abordau monumentul cu pioșenie, încercând să respecte concepția arhitectonică inițială, nederanjând, decât în rare cazuri și numai din motive bine întemeiate, pământul de sub monument ori din preajmă, care, pentru noi, reprezintă chiar straturile arheologice. Acest mod de gândire este bine cunoscut pe marile șantiere europene unde catedralele erau înălțate de-a lungul a sute de ani (construcția Catedralei Notre Dame din Paris a început în anul 1163 și s-a finalizat în secolul al XIII-lea, Domul din Milano fundat în 1390 a fost terminat în vremea lui Napoleon I, catedrala din Strasbourg a fost construită între secolele XII și XV, Basilicii Sf. Petru din Roma i s-a pus piatra de fundație la mijlocul secolului al XV-lea și a fost definitivată abia în secolul al XVII-lea etc.) Nu facem nici o analogie între șantierele pentru edificarea bisericilor noastre și cele ale marilor catedrale. Deosebirile sunt fundamentale, dar, așa cum remarca și N. Iorga, un fapt îi unește pe toți constructorii și ctitorii creștinătății - dorința de a găsi în suflete tot ce este mai bun, mai frumos pentru a putea glorifica pe Sfântul Dumnezeu. În Țările Române, lipsind condițiile

ca monumentele ecleziastice să reziste de-a lungul secolelor, iar renunțarea la pământul sfințit era de neacceptat, s-a recurs, în cele mai multe cazuri, la ridicarea unor noi ziduri peste fundațiile vechi. Cât de vechi, urmează cercetarea arheologică să o demonstreze pentru fiecare lăcaș.

Cu trecerea anilor, mentalitatea s-a schimbat, războaiele și situația economică precară din secolul al XVIII-lea au condus la degradarea și mai accentuată a monumentelor, astfel că la mijlocul veacului următor s-a simțit nevoia intervenției statului pentru ocrotirea lor prin lege, “pentru a împiedica, pe viitor cel puțin, vandalismul cel mare contra monumentelor istorice”, cum afirma atunci Gr. Tocilescu. Legea a apărut în 1892. Deși bună, efectul nu a fost cel scontat. Lecomte du Noüy continuă opera de degradare a bisericilor atât în Moldova, cât și în Țara Românească, fiind aspru criticat pentru “metodele lui de restaurare” de N. Iorga, Gh. I. Brătianu și de mulți alții. În aceeași vreme, arhitecții și istoricii români care făceau cercetări arheologice intervin, în continuare, brutal pe monumente. Un exemplu în acest sens îl reprezintă cercetările arheologice întreprinse de Virgil Drăghiceanu la Hârlău, unde s-au ras atunci toate nivelurile de locuire medievală până la solul dacic, aflate în palatul lui Radu Mihnea, și nu numai. Și arhitecții ori constructorii nu au fost mai prejos. Folosirea mortarului de ciment a îngăduit practicarea unor modificări importante în structură, dar monumentul în sine a fost totuși protejat. Dacă intervențiile stângace din acea vreme au scuza pionieratului în cercetare, tot ce s-a întreprins din deceniul al șaselea al secolului trecut trebuie supus unei continue judecăți, pentru a îndrepta ceea ce nu a fost bine făcut atunci (în deceniile 6-8 ale veacului XX consolidarea/restaurarea monumentelor a cunoscut cu adevărat o etapă bună), și a perfecta ceea ce s-a dovedit viabil.

În programul de cercetare/consolidare din perioada amintită, un rol important s-a acordat investigațiilor arheologice la monumentele medievale ce urmau a fi restaurate și cităm doar câteva de importanță deosebită. La Suceava a ființat un șantier arheologic școală, care a pregătit specialiști pentru întreaga țară, având ca obiective de cercetat mai multe biserici, Curtea domnească, Cetatea de Apus și Cetatea de Scaun, Mănăstirea Zamca, la care s-au adăugat șantierele de la Cetatea Neamțului și Mănăstirea Putna. În

același program au intrat mănăstirile din nordul Moldovei: Sucevița, Moldovița, Humor, Voroneț, Dragomirna etc. Cercetări cu rezultate deosebite au fost făcute la Iași - Curtea domnească, "Casa Dosoftei", la bisericile Trei Ierarhi și Sf. Sava, la mănăstirile Galata, Cetățuia, Golia - Casa cu absidă etc. Nu au fost neglijate nici Curțile domnești de la Vaslui ori Hârlău și exemplele pot continua.

Se pune întrebarea de ce este necesară cercetarea arheologică la monumentele ce urmează a fi restaurate? După părerea noastră, din două motive. Primul este acela, pe care deja l-am menționat, și anume pentru că *orice construcție medievală reprezintă un document istoric* care, printr-o cercetare atentă și colaționarea tuturor datelor obținute, poate umple un gol de informație, știut fiind faptul că documentele scrise ajunse până la noi sunt foarte puține și nu oferă posibilități de investigare în varii domenii. Mai mult, această cercetare este absolut necesară în condițiile în care consolidarea la nivelul fundațiilor se face în prezent, prin agresarea totală a monumentului, în sensul înlăturării pământului din jurul temeliiilor, atât din interiorul, cât și din exteriorul lui, uneori chiar impunându-se evacuarea totală a solului interior, astfel că orice informație arheologică dispare pentru totdeauna. Despre această metodă, din punctul nostru de vedere "barbară", rămâne să se pronunțe specialiștii în domeniu, iar viitorul să-i confirme utilitatea. Pentru susținerea acestei prime motivații - monumentul ca document istoric - exemplele sunt nenumărate, multe au fost publicate, contribuind la lămurirea unor aspecte importante din istoria noastră, altele, mai noi, urmând a fi comunicate. Ne vom referi aici numai la câteva rezultate mai recente obținute pe șantierele noastre. Este deja cunoscut cazul bisericii Sf. Maria, ctitoria lui Petru Rareș din Baia. Aici cercetările arheologice s-au făcut numai la insistențele noastre și cu fondurile Academiei Române, rezultatele fiind cu totul remarcabile. Astfel, a fost semnalată prima biserică cu fundații de piatră și elevația din lemn datând de la sfârșitul secolului al XIV-lea sau din primii ani ai veacului următor. S-a descoperit ctitoria lui Ștefan cel Mare, care se află sub lăcașul zidit de Petru Rareș, infirmându-se tradiția, însușită de mai toți istoricii, conform căreia Biserica Albă ar fi fost ridicată de marele domn. O situație asemănătoare aceleia de la Baia a fost semnalată și la bisericile, ctitorite tot de Petru Rareș, din Târgu Frumos - "Sf. Paraschiva" și Hârlău - "Sf. Dumitru". Ca rezultat al

intervențiilor arheologice a fost scoasă la lumină cea mai mare parte a Curții domnești din Hârlău, suprafața ei dezvelită, până în prezent, fiind de peste un hectar. Săpăturile arheologice, din anul 2001, executate în interiorul bisericii Sf. Gheorghe, aflată în imediata apropiere a Curții, au pus în evidență alte două lăcașe de cult anterioare, primul constituind o descoperire cu totul deosebită în spațiul est-carpatic. Cercetările din situl romano-catolic din Iași ne-au dat posibilitatea formulării unor concluzii în legătură cu localizarea nucleului inițial al Iașilor din a doua jumătate a secolului al XIV-lea și din primii ani ai veacului al XV-lea, precum și a etapelor dezvoltării lui ulterioare. Un alt exemplu îl constituie sondajul practicat în biserica Sf. Gheorghe din Botoșani, prilej cu care au fost descoperite bârna de talpă a unui lăcaș de cult construit din lemn, precum și fundațiile unei alte biserici aflată sub cea supusă investigațiilor în vederea consolidării. Desigur, mai pot fi citate și alte exemple. În atare situație, se impune o concluzie foarte importantă, și anume că *bisericile din mediul urban* din timpul lui Ștefan cel Mare sau Petru Rareș au fost precedate de altele mai vechi. Respectul pentru pământul sfințit, pioșenia pentru lăcașul renovat au determinat pe ctitori să nu schimbe locul noilor edificii, ci să reînnoiască construcțiile, legitimându-și, de multe ori, prin acest act chiar originea.

În Moldova, cu precădere în mediul urban, lăcașuri de închinăciune aveau și “oaspeții”, fie că erau sași, unguri ori polonezi romano-catolici sau reformați, fie că erau armeni ori, mult mai târziu, evrei. În perimetrul acordat de domnie comunității respective, într-una din marginile de atunci ale așezării, se ridica biserica cu necropola aferentă, iar în jur erau casele, atelierile și prăvăliile enoriașilor. Or, dacă la Iași, spre exemplu, suntem în măsură a afirma că bisericile armeană și romano-catolică datează cel târziu din primii ani ai secolului al XV-lea, cea mai veche biserică ortodoxă poartă inscripția pusă în ultimii ani ai veacului. Desigur, situația nu este firească, atâta timp cât domnii dădeau atenție în primul rând edificării lăcașurilor de cult și apoi Curților ori altor obiective orășenești, comunitatea urbană ortodoxă majoritară neputând fi lipsită, în nici un caz, de o biserică. În acest sens ne exprimăm dezacordul cu teoria formulată în tratatul de *Istoria Românilor*, vol. III (București, 2001), conform căreia suntem îndreptățiți să credem că în lipsa descoperirilor unor fundații de biserici mai vechi, putem

afirma că lăcașurile de închinăciune erau construite numai din lemn la suprafața solului și au fost risipite sau au funcționat “biserici-corturi”. Cum s-a ajuns la această situație paradoxală în cunoașterea istoriei lăcașurilor de cult ortodoxe, care se referă nu numai la Iași ori Moldova, ci la aproape toate orașele țării? Cauzele sunt multiple. S-ar putea aminti lipsa de experiență de la începuturile cercetării arheologice a monumentelor ecleziastice, când, probabil, nu au fost observate bârnele de talpă ale primelor biserici, care sunt, de altfel, adâncite sub nivelul de călcare de atunci. În prezent acționează lipsa de înțelegere a fenomenelor istorice și artistice a șefilor de proiecte de restaurare, și aceștia nu sunt puțini, dar și a beneficiarilor, în special a preoților, care doresc terminarea rapidă a lucrărilor, nepunând în balanță stricăciunile aduse monumentului, și pe care-l doresc doar spre exploatare. Exemplele sunt numeroase și ar fi inutil și nedrept să reținem aici doar unele dintre ele. În același timp, beneficiarii, de multe ori sunt “susținuți” chiar de forurile de decizie ale Ministerului Culturii, care dau avize de reparații și consolidare, ignorând cercetarea arheologică. Un exemplu recent îl constituie descoperirile de la Teatrul Național din Iași, unde a fost semnalată absida altarului bisericii Mănăstirii Dancu, iar pe acest obiectiv, considerăm noi sacru, s-a executat un cămin de deversare a apei reziduale, negăsindu-se posibilitatea unei sumare cercetări arheologice și a modificării proiectului pentru devierea canalului. Nici în domeniul monumentelor laice nu stăm mai bine. Astfel, Comisia Națională a Monumentelor a avizat lucrări de consolidare la două imobile deosebit de importante din Iași: Casa Săulescu și Curtea din Sărărie, care este menționată documentar în 1785, iar în 1791 aici s-a semnat Pacea de la Iași. Din punctul nostru de vedere, informația istorică, de arhitectură, și arheologică a fost distrusă de lucrările de “consolidare” la primul imobil în proporție de 80%, iar asupra celui de-al doilea s-a intervenit sută la sută. Care ar fi cauzele unui asemenea tratament acordat monumentelor? De obicei, se invocă lipsa banilor pentru cercetări arheologice. Nimic mai fals. Cercetarea arheologică înghite infim de puțini bani în comparație cu costul proiectării sau al execuției, dar folosul este incomparabil cu valoarea alocată deoarece vestigiile veacurilor anterioare ies la suprafață oricum în timpul lucrărilor, dacă ele nu sunt înlăturate cu bună știință și astfel se impune până la urmă deschiderea șantierului

arheologic, iar în urma noilor descoperiri urmează reproiectarea cu costuri foarte mari. În acest fel, am încercat să demonstrăm *cea de-a doua motivație* pentru susținerea cercetării arheologice prealabile întocmirii proiectului de restaurare, și anume *evidențierea tuturor elementelor unui monument pentru a fi luate în considerare în procesul proiectării și a fi puse în valoare în procesul execuției*. La ora actuală, exemple de neurmat îl reprezintă bisericile din satul Holboca, cea a Mănăstirii Golia, Mănăstirea Bârnova, Curtea domnească-Palatul Culturii Iași și din alte multe locuri, unde au început lucrări de cercetare și de restaurare de prea mulți ani, iar monumentele stau cu fundațiile decapate ori cu turlele dezvelite, fapt ce va duce la degradarea rapidă a edificiilor.

În același timp, nu trebuie să trecem cu vederea monumentele la care s-au respectat prevederile legii. Un exemplu în acest sens îl reprezintă Casa Balș-Sturza (Poșta Veche) din Iași, unde săpăturile arheologice s-au făcut în coordonare cu cele ale constructorului, dar, trebuie să o spunem, până la un anumit punct. Rezultatele sunt însă remarcabile, descoperindu-se un palat construit la sfârșitul secolului al XVII-lea ori la începutul veacului următor, situație care ne-a condus la unele încheieri privind cauzele dezvoltării în suprafață a orașului din acel timp.

În final, o concluzie se impune. Salvarea monumentelor nu va veni numai prin alocarea unor sume din ce în ce mai mari de bani de la buget, care pot cunoaște drumuri mai puțin știute, ele pot fi apărate însă de noi toți printr-o colaborare reală și statornică între arhitecți, constructori, arheologi, biologi, pictori și, bineînțeles, beneficiari. Fondurile vor apărea, și în ultimul timp chiar au apărut, dacă ele vor fi mai bine gospodărite și nu vor fi privite ca surse de îmbogățire. Dacă noi toți vom trata monumentele, poate nu chiar cu pioșenia înaintașilor, ci măcar cu devotament și dragoste reală pentru tot ce au reprezentat și vor reprezenta ele pentru viitorime, atunci putem fi siguri că ele vor fi păstrate.

ÎNTRE MEMORIA ACTIVĂ ȘI UN VIITOR INCERT

Monica Mărgineanu Cârstoiu

Cred că nu există astăzi arheolog care să nu fie confruntat cu protejarea rezultatelor propriilor săpături. Desigur, problema nu este nouă, dar, trebuie să recunoaștem, a dobândit în domeniul restaurării monumentelor antice (și nu numai) o mai mare amplitudine în ultimele decenii, când pe alocuri, maniera de a fi abordată s-a îmbogățit nu numai în plan ideatic, dar a și câștigat în abilități de a fi pusă în practică. Este cunoscut faptul că mărturiile arheologice, considerate pe bună dreptate veritabile arhive ale solului, se vădesc a avea forța necesară de a activa memoria socială atunci când, dincolo de interesul științific, informația pe care o conservă devine transparentă, accesibilă unui număr tot mai mare de persoane. Maniera de a face acest lucru posibil nu trebuie să stea sub auspiciile hazardului, toată lumea pare a fi de acord în această privință, cum de acord este și în a “cita deseori dar în a citi mai rar”, convenții internaționale care impun țărilor semnatare să ia în serios politica de protecție și punere în valoare a propriului patrimoniu .

Întrucât un asemenea tip de acțiune implică o acordare între specialiști din varii domenii (V.art.5/Convenția de la Malta) (arheologi, arhitecți, urbaniști, specialiști în amenajarea teritoriului), vom schița aici doar câteva din problemele care, fără să fie noi, devin tot mai actuale și afectează, în primul rând, acea activitate care poate fi fără reținere considerată primordială pentru cunoașterea monumentelor antichității: am numit prin aceasta cercetarea arheologică, ea fiind cea care scoate la lumină, printre altele, monumente de arhitectură care urmează, eventual, să vorbească publicului larg despre imagini ale propriei treceri prin istorie. Una din cele mai importante debateri, cu reflexe tot mai ferm ancorate în problematica restaurărilor, și care de câțiva ani focalizează atenția specialiștilor din diverse țări europene, și, presupun, se va acutiza și la noi, își extrage rădăcinile din realitatea, probabil tristă, dar nu mai puțin prezentă, care face ca investigarea de tip arheologic să fie condiționată fără drept de apel

de rațiuni financiare¹. Este vorba, deci, de problema raportului dintre arheologia *de salvare* (numită și *preventivă* sau *de urgență*) și arheologia *programată teoretic* sau *fundamentală*.

Îmi voi permite să citez aici unul din rapoartele ținute la o întâlnire academică, desfășurată în urmă cu trei ani, într-o țară care susține încă cercetarea fundamentală (la Societatea Franceză de Arheologie Clasică), nu numai pentru că sugerează cum este privită această problemă în unele țări europene, dar mai ales pentru că, prin raportarea la țările estice, se constituia din punctul meu de vedere într-un semnal de alarmă. Arheologie preventivă sau arheologie programată, iată un teren de meditație nu doar fertil, dar care, la noi, este necesar în mare parte a fi deștelenit, pentru a fi în măsură să propunem, cu cât mai curând cu atât mai bine, propriile noastre opțiuni și criterii. “Problemele nu se pun în același mod în țări ca Germania sau Țările de Jos, unde nu se mai sapă în funcție de programe teoretice, cum este cazul Franței, și unde un număr de universitari au luat de multă vreme în primire turnanta arheologiei preventive și își conduc cercetările în funcție de lucrările de amenajare a teritoriului. „*Problemele nu se pun cătuși de puțin în aceeași termeni, dar din motive foarte diferite, în ex-Europa de Est, unde puținătatea mijloacelor financiare și umane justifică din ce în ce mai puțin existența unei cercetări “gratuite” în situri de nimic amenințate, față de distrugerile patrimoniale cotidiene*”² (s.n.).

Teoretic, desigur, este greu ce contrazis această ultimă constatare. Ea se raportează în primul rând la faptul că, în absența mijloacelor financiare suficient asigurate, cercetătorul nu face altceva decât să expună monumentele scoase la lumină prin săpături, la inevitabila distrugere. Cu alte cuvinte el însuși devine salvator și călău în același timp. Chiar dacă trăim tot mai mult într-o lume a paradoxurilor, nu cred că cineva și-ar asuma, liber fiind, o atare dublă vocație. Trebuie să ne lăsam însă tot mai puțin alintați de iluzia că arheologia, implicit cercetarea monumentelor antice, mai

¹ Canvasul acestei realități poate fi nuanțat amintind și alte condiționări, cum ar fi cele de ordin juridic și tehnic, ca să nu mai vorbim de politica de personal și, din păcate, uneori de cea a resurselor de propagandă.

² Michel Reddé, *De la fouille à la mise en valeur. Quelques considérations liminaires*, în RA, 2000, I, p. 120.

poate însemna în viitor exclusiv cercetare, deși acest mod de a privi lucrurile ar fi de înțeles fie și numai dacă, trecând dincolo de barierele financiare, avem în vedere că arheologul singur nu posedă, de obicei, nici mijloacele nici cunoștințele necesare pentru a se angaja într-o operă de restaurare. Viitorul arheologiei, dacă acesta există, indiferent de calea pe care o va urma predilect, fie ea “preventivă”, fie “fundamentală”, va depinde nu numai de implicarea directă a cercetătorului în problemele protejării monumentului, ci, în cea mai mare măsură, de calitatea acestei implicări. Acest tip de atitudine conține în sine o capcană. Dacă cercetătorul arheolog – autor al scoaterii la lumină a monumentului – consideră că este merit el însuși să suplinească activități specifice altor tipuri de pregătiri profesionale, cu alte cuvinte rolul său ar fi să devină un fel de “om-orchestră”, cum spune Michel Reddé, vestigiile arhitecturale au mari șanse de a fi compromise³.

Spre deosebire de țări unde arheologia se poate mișca mai relaxat prin hățiturile financiare și unde a existat o preocupare de durată pentru a forma specialiști în studierea și conservarea monumentelor antice (mă refer de astă dată în mod predilect la arhitecți, fie ei cercetători sau restauratori), problema protejării ruinelor antice a avut, în foarte mare măsură, de înfruntat o realitate care a pus, și mai pune încă, arheologul în imposibilitatea de a-și respecta propriile principii. Am în vedere situația la care cercetătorul arheolog român a fost și nu mă îndoiesc că încă mai este expus: el este conștient că implicarea lui în protejarea monumentului este necesară, dorește să se implice, este de asemenea conștient că problemele expresivității arhitecturale, cu atât mai puțin cele tehnice nu intră în atribuțiile profesiei sale; are totuși în față o ruină care se degradează dacă nu este conservată și protejată cum se cuvine, dar nu are specialiștii cărora să le transmită informațiile necesare asupra

³ Presupun că o asemenea atitudine *vis à vis* de punerea în valoare a unui monument este tot mai rară: nu cred să existe la ora actuală mulți arheologi care să nu știe că vitalizarea monumentele pe care ei însuși le readuc la lumină poate fi împlinită altfel decât printr-o concertare cu profesioniștii mai antrenați în acest tip de activitate, fie ei arhitecți, urbanisti, sau, sperăm și la noi în viitorul apropiat, specialiști în amenajarea teritoriului.

monumentului, pentru ca la rândul lor aceștia să propună soluțiile de conservare și protecție. Poate fi acest arheolog condamnat pentru că a încercat, după propriile puteri, să acționeze, depășindu-și atribuțiile, asupra monumentului cu intenția de a-l proteja? După părerea mea, nu poate fi tras la răspundere, chiar dacă rezultatul intervenției sale este uneori dramatic. Aceasta nu înseamnă însă că trebuie să continuăm a ne preface neutri în fața unor atari situații, acționând în virtutea inerției aceluși “tot mai bine așa decât nimic”. Ar însemna să stagnăm într-o mentalitate dăunătoare, care ne catapultează cu o sută de ani înapoi, într-un secol în care sintagma “scrieți orice dar scrieți” și-a avut destinul ei de moment, dar atât. Remediu, din păcate, rămâne încă, la noi, o problemă de durată, în România neexistând la ora actuală o preocupare dirijată spre specializarea unui grup de arhitecți în studiul arhitecturii antice; în asemenea context, conservarea și protejarea monumentelor antice riscă să rămână suspendată undeva între diletantism și incertitudine⁴.

Dacă șansele activării memoriei unui monument sunt dependente de dialogul dintre arheolog, arhitect, urbanist și alți specialiști, care au sarcina dificilă de a ajunge între ei înșiși la un limbaj corect acordat, și pe aceea, nici ea ușoară, de a convinge pe cei care finanțează demersul, ele sunt în aceeași măsură obligate față de gustul public. Cu alte cuvinte sunt dependente de receptivitatea și disponibilitatea culturală a publicului. Gustul public, diferit nu numai de la o țară la alta, dar uneori și de la un județ la altul, este cel mai greu de decodat, respectat și asimilat proiectului de restaurare.

⁴ Cu atât mai mult resimt ca o obligație să amintesc cele câteva cazuri care sunt foarte aproape de a se constitui în excepții de la această nefericită regulă; în această ordine de idei, cu excepția strădaniei neobosite a d-nei arhitecte Anișoara Sion, a cărei activitate în restaurarea monumentelor antice se constituie într-un exemplu de consecvență și tenacitate, nu prea avem, din păcate, cu ce ne mândri. Un semnal fericit vine din partea școlii de arhitectură care a încurajat și dirijat în ultimii doi ani realizarea a câte unui proiect de diplomă având ca temă de studiu conservarea și punerea în valoare a unor monumente antice (unul de la Argamum, celălalt de la Halmyris). Amintesc cu oarecare insistență de aceste inițiative, deoarece, ele pot fi în măsură să ne hrănească speranța că problema *duratei* la care mă refer poate fi mai rapid și eficient depășită, grație beneficei implicări a școlii noastre de arhitectură.

Pe lângă paradoxul pe care îl conține, acesta este poate punctul cel mai sensibil al drumului care duce de la cercetare la restaurare și punere în valoare, *cu scopul rentabilizării* monumentului (sitului), condiție indispensabilă pentru ca acesta să devină viabil: pe de o parte, monumentul rămâne inaccesibil în absența unei cercetări dirijate exclusiv de competența cercetătorului, acțiune care nu se poate desăvârși dacă nu este indiferentă la presiuni exterioare, iar pe de altă parte, pentru ca această cercetare să poată ființa într-un viitor atât de dependent de mijloacele financiare, monumentul trebuie extras din “izolarea cercării pure”. Odată acest lucru împlinit, mai rămâne ca el să fie întreținut, pentru a compensa, în cea mai mare măsură posibilă, sumedenia unor degradări posibile, dintre care *eroziunea turistică* este una de temut. Fără să intrăm aici în sinuoasele hățșuri ale unei probleme care merită ea singură o abordare aparte, amintim doar câteva din aspectele care întotdeauna au solicitat, și vor solicita încă, puterea noastră de reflexie.

Dacă soarta monumentului va depinde tot mai mult de expunerea lui în condiții adecvate pentru a stârni interesul unui public larg și nu întotdeauna educat, nu înseamnă cătuși de puțin să acceptăm restaurări abuzive, care falsifică monumentul, uneori până în a-l face irecognoscibil nu numai turiștilor dar și arheologului care l-a investigat sau, alteleori, îl transformă într-o butaforie inacceptabilă. De asemeni, nu cred că este cazul să mai acceptăm protecții realizate confuz, stângaci, despre care nu se poate în nici un caz afirma că ar contribui în vreun fel la punerea în valoare a vreunui monument. Nu absența fondurilor a fost întotdeauna responsabilă de realizarea unor asemenea “experimente”: continui să cred că, în asemenea situații, cel puțin una din părțile implicate nu s-a regăsit – mi-am permis să folosesc un eufemism, pentru a nu jigni pe nimeni - în acest tip de activitate. Cartele internaționale care stipulează tipurile de măsuri care pot fi acceptate în acțiunile de protecție a siturilor arheologice devin neputincioase în fața absenței unui interes constant pentru esența lor. Sper că nu greșesc prea mult dacă îmi permit să sugerez că organizarea unor dezbateri axate predilect pe tema atitudinii pe care dorim s-o adoptăm în legătura cu protecția și restaurarea monumentelor antice din România devine tot mai necesară. Îndrăznesc să cred că la aceste dezbateri, care trebuie să solicite în egală măsură arheologi, arhitecți, urbaniști, specialiști în arhitectura

peisageră și în amenajarea teritoriului, poate deveni util să fie solicitată participarea activă și a unor “emisari” ai gustului public, în primul rând a unor reprezentanți ai administrațiilor locale.

Dar, trebuie să recunoaștem, nu are rost să vorbim nici despre respectul față de litera și spiritul unor convenții internaționale sau despre problemele care preocupă, din păcate, mai mult pe alții, câtă vreme noi înșine – și mă refer aici la arhitecți - nu suntem decât foarte rar dispuși să privim propriile noastre monumente antice altfel decât ca fragmente neînsemnate ale unei istorii revoluate față de care datoria noastră este minimă sau nulă, și mai rău însă, să nu fim în situația de a nu înțelege nici măcar cât de profitabil poate deveni și cât de profund solicitant la nivelul imaginarului profesional, să ne preocupăm de protejarea și punerea lor în valoare. Oricât ar părea de ciudat, interesul față de ruinele antichității, dincolo de preocupările constante și mai întotdeauna tenace ale arheologilor, nu este ceva ușor de dobândit, mai ales într-o țară atât de firav înzestrată cu practicieni în domeniul restaurării și, de ce să n-o spunem, în acela al “rentabilizării” monumentelor antice. Dacă nu acționăm rapid în a ameliora această situație, vom recădea mereu în stadiul în care, departe de a reuși să eliberăm memoria înscrisă în ruinele dezvelite, le condamnăm noi înșine la o fragilă prezență în moment.

Cu riscul de a mă repeta voi reveni o clipă asupra arheologiei preventive, de urgență sau de salvare. Este limpede că, așa cum deseori s-a afirmat, în fața lucrărilor de urbanism sau de amenajare a teritoriului atitudinea arheologului nu poate fi decât defensivă, iar puterea lui de reacție trebuie să fie rapidă. În general, arheologul nu are puterea și mijloacele să se opună realizării unor proiecte de anvergură, ca să nu mai vorbim despre cazuri - pe care cu toții le cunoaștem - când el nu poate influența nici proiecte minore. Toți știm că *singura resursă care îi mai rămâne este să încerce a salva ceea ce se poate din informația arheologică*⁵.

Arheologia experimentală, face parte din tipul de acțiuni în care arheologul poate deveni însă extrem de activ, în contrapondere cu atitudinea defensivă impusă lui în cazul arheologiei de salvare. Aici el poate avea inițiative importante ale căror roade, cum s-a văzut în cazurile deja experimentate în alte țări, sunt spre profitul tuturor. Voi

⁵ P. Leriche, în RA, 2000, I, p. 122.

aminti pe scurt cazul excepțional al restaurărilor de la Palatul Strategilor (epoca elenistică) de la Dura Europos: în timp ce opera de restaurare monumentală a fost realizată de arhitectul B. Mouton, arheologul J.-Cl. Bessac a fost cel care a lansat un amplu proiect de arheologie experimentală.⁶ În final, s-a putut constata că interesul operațiunii a fost deopotrivă “istoric, estetic și economic”⁷. Rezultatele științifice au avut urmări importante pentru restaurare: s-a reușit să se obțină un tratament al pietrei identic cu cel din antichitate, s-au putut verifica diferite concluzii ale arheologilor asupra producției și punerii în operă a blocurilor, s-a calculat timpul de producție și costul fiecărei faze de muncă, s-au dobândit informații mai exacte în legătură cu timpul necesar organizării unui șantier antic și prin aceasta date noi privind modalitățile de construcție a unor monumente din piatră. Un rezultat care a avut un impact esențial în restaurare a fost concluzia că restaurarea în piatră tradițională este din punct de vedere financiar mai rentabilă decât utilizarea mijloacelor moderne. Repercusiunile asupra restaurării au fost atât de consistente încât ele s-au extins de îndată asupra altor proiecte de ale sitului și constituie azi un model pentru alte proiecte privind arhitectura în piatră și cărămidă crudă care se dezvoltă în Siria⁸. Un teritoriu vast de solicitări și perspective se deschide de la o vreme arheologiei și, implicit, cercetării și restaurării monumentelor antice, o dată cu realizarea complexelor proiecte *de parcuri arheologice*, unde viața unor monumente își poate găsi un refugiu, intrând împreună cu o suită de configurări muzeale și alte mijloace educaționale într-un imaginar dirijat, căruia arheologia experimentală îi oferă în permanență mijloacele specifice⁹.

⁶ *Ibidem*, p. 130.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Dintre exemplele devenite de acum istorie amintim parcul arheologic de la Xanten, iar, dintre cele de mare anvergură încă în curs de devenire, *Parcul arheologiei europene* de la Bliesbruck-Reinheim (N. Bresch, F. Jung, E. Richard, *Le parc archéologique européen de Bliesbruck-Reinheim: le projet et sa réalisation*, în *RA*, 2000, p. 140-143). Fără a putea fi integrabil ideii de parc arheologic, ansamblul de la Traianaeum-ul din Pergam oferă un complex excepțional de experimente și realizări în

Așadar, soarta monumentului depinde în cea mai mare măsură de acțiunea concertată a specialiștilor și după ce arheologul l-a adus la lumină. Cu cât arheologul se va implica mai mult în extragerea monumentului din izolare, cu atât intervenția lui va fi mai benefică. Înțelegând profesionist, această intervenție poate deveni rentabilă atât pentru propria-i cercetare cât și pentru monumentul sau situl asupra căruia acționează. Prin urmare, ea este rentabilă într-un sens mult mai larg: revigorând memoria unei arhitecturi ruinate, ajută ca aceasta să rămână activă, eliberând-o, chiar dacă numai pentru o clipă, de coșmarul unui viitor incert.

Lucrarea de față nu are intenția de a epuiza conturarea unei problematici, ci una mult mai modestă, de a sugera că este stringent necesar ca ea să constituie o temă de meditație. Aceasta cu atât mai mult cu cât nivelul interesului manifestat la noi pentru restaurarea monumentelor antice este dramatic scăzut, o discuție asupra subiectului dobândind adesea, aparența unui balans facil între speranță și utopie.

restaurare și punere în valoare, unde competențele arheologilor, arhitecților și ale altor specialiști, între care se află și cei preocupați de arhitectură peisageră, au condus la rezultate spectaculoase. Notăm că principalii protagoniști ai vastelor lucrări de restaurare a sanctuarului lui Traian au fost U. Rombock (1973-1976) și K. Nohlen (asociat lucrărilor între 1979-1994). (W.Radt, *Restauration et présentation des ruines de Pergam*, în **RA**, 2000, I, p. 133-140).

PROPUNERI PRIVIND PUNEREA ÎN VALOARE A VESTIGIILOR DE ARHITECTURĂ MEDIEVALĂ IDENTIFICATE, CERCETATE ȘI DEZVELITE ÎN ARIA INCINTEI MÂNĂSTIRII PROBOTA

Voica Maria Pușcașu

Ultimul an de punere în aplicare a programului UNESCO¹ „*International Support for the Restoration and the Preservation of Probota Monastery*” avea drept obiective principale atât terminarea tuturor lucrărilor de restaurare (ne referim în mod special la amplele lucrări de curățare, consolidare și integrare a învelișului pictural al bisericii la interiorul și exteriorul edificiului, cât și la intervenții de restaurare a elementelor de arhitectură ale ansamblului) cât și finalizarea lucrărilor de cercetare arheologică în aria incintei mănăstirești.

Din punctul de vedere al operațiunilor de cercetare efectuate în campaniile anilor 1997-1999 și ca urmare a rezultatelor obținute etapă cu etapă, lucrările de executat în anul 2000 vizau obținerea unor răspunsuri pentru o problemă pe cât de diversă pe atât de complexă.

Țintele astfel propuse - și atinse ca atare până la sfârșitul campaniei anului 2000 - urmăreau:

- epuizarea cercetărilor arheologice în zona sudică a incintei monahale: prin completarea lucrărilor deja executate; prin atacarea unor suprafețe de teren inaccesibile până atunci cercetării² și prin decopertări de teren;

¹ Numitul program, finanțat de Japan Trust Fund - cu derularea fondurilor alocate anual pentru intervalul anilor 1996-2001 prin și în administrarea UNESCO - prevedea încheierea lucrărilor de cercetare și restaurare până la finele anului 2000. Pentru anul 2001 erau prevăzute operațiuni de monitorizare și de elaborare a cuprinzătoarei lucrări privind etapele și modul de implementare a programului în cauză, ca și prezentarea rezultatelor astfel obținute: lucrare care a fost și publicată de fapt la sfârșitul aceluiași an 2001.

² Ne referim, în special, la suprafețele de teren aflate încă sub construcția temporară de protecție ridicată în iarna 1997-1998 pentru asigurarea conservării

- epuizarea cercetărilor de specialitate în toată zona vestică a incintei mănăstirești, inclusiv în cea din preajma turnului clopotniță și a clisiarniței;
- efectuarea de sondaje informative privind cunoașterea realităților arheologice aflate în zona nordică a incintei.

La toate cele de mai sus se adăugau, în chip firesc, acțiunile și observațiile de efectuat ținând de supravegherea amenajării trotuarului perimetric bisericii, ținând de săpăturile necesare sistematizării verticale a întregului ansamblu (reeditarea configurației topografice inițiale a ariei incintei mănăstirești, asigurarea restaurării sau, după caz, a protecției vestigiilor de arhitectură nou apărute, cu asigurarea accesului la și între diferite zone de interes arheologic și cu asigurarea drenurilor de evacuare a apelor.

De abia la încheierea tuturor acestor lucrări se putea propune, concret și fezabil, un plan coerent de punere în valoare și - în unele cazuri - de refuncționalizare a ruinelor fostelor clădiri mănăstirești, care au fost construite și au funcționat în etape diferite în aria incintei; urmărindu-se, în același timp, sublinierile de ordin științific necesare pentru fiecare dintre cele nouă construcții identificate și inserarea lor într-un ansamblu de vestigii arheologice sugestiv și accesibil (vezi planul lucrărilor de cercetare cu rezultatele obținute la finele campaniei anului 2000).

Aflate în diverse stadii de conservare, cu grad diferit de importanță în cadrul funcțiilor îndeplinite inițial în cadrul structurii ansamblului monastic, construcțiile identificate de noi cereau - drept consecință - moduri diferite de abordare, punere în valoare și valorificare științifică.

În această ordine de idei se detașează de la început două dintre construcțiile mănăstirești care au îndeplinit - pe rând - funcția de stăreție și, foarte probabil, pe cea de adăpostire a încăperilor destinate vizitelor în mănăstire a unor personalități de prim rang ale timpului (ne referim la vizite domnești, la cele ale unora dintre membrii familiei domnești sau la cele ale ierarhilor superiori ai Bisericii Ortodoxe, de exemplu).

vestigiiilor de arhitectură medievală deja descoperite și care urmau să fie consolidate și restaurate.

Este cazul construcțiilor notate pe planul general cu siglele H³ și, respectiv, B⁴. Date fiind atât importanța funcțională a acestor două construcții, cât și desfășurarea planimetrică și volumetria semnificativă a vestigiilor încă păstrate, clădirile în cauză merită cu prisosință restaurarea zonei pivnițelor. Dacă pentru construcția B acest lucru s-a înfăptuit deja - spațiile obținute urmând a îndeplini funcții cu caracter cultic - construcția H așteaptă încă efectuarea lucrărilor care să facă refuncționabil spațiul generos al pivnițelor. După restaurare, pivnițele în cauză pot îndeplini cu succes funcția muzeală de lapidariu, care să adăpostească numeroasele piese litice, epigrafe sau nu, pe care mănăstirea le deține și acum. Sugerăm chiar că se poate încerca o refacere a parterului, în limitele planimetrice inițiale ale edificiului, dar cu soluții volumetrice de tip modern sau tradițional, oricum marcate ca intervenție contemporană. Spațiul astfel obținut ar putea adăposti atât inventarul arheologic rezultat în urma efectuării lucrărilor de cercetare, cât și ilustrarea muzeistică a trecutului documentar al așezământului, dar și a etapelor de desfășurare a lucrărilor de restaurare executate în ultimii ani.

O altă categorie de vestigii de arhitectură medievală se înscrie în seria celor care trebuie conservate la fața solului și protejate ca atare. Este cazul construcției C⁵, a fântânilor și cuptoarelor de mari dimensiuni, încă păstrate. Deși zidăriile sale de elevație s-au mai păstrat doar pe o înălțime de cca 100-140 cm, planimetria, golul ușilor de acces, ca și amenajările gospodărești pe care le cuprindea (respectiv o sobă pentru pregătirea hranei și

³ Construcția H, așa cum am prezentat deja în cuprinsul unor comunicări sau studii de specialitate, realizată la mijlocul secolului al XVI-lea, cuprindea inițial un nivel de pivnițe, suprapuse cel puțin de două alte nivele supraterane. Din fosta sa structură s-au mai păstrat, cercetat și dezvelit doar pivnițele cu gârliciul de acces și baza parterului.

⁴ Construcția B ridicată în decursul celei de a doua jumătăți a secolului al XVII-lea, după dezafectarea părții supraterane a construcției H, era la rândul ei alcătuită dintr-un nivel de pivnițe cu gârlici de acces (singurele elemente păstrate *in situ*), care erau suprapuse de cel puțin un nivel suprateran.

⁵ Construcția C ridicată, de asemenea, în cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea și suprapunând întocmai traseul de plan al construcției D (demantelată imediat anterior) îndeplinea funcția de cuhnie, brutărie și trapeză a obștii monahale.

partea inferioară a unui cuptor, ambele de proporții impresionante și aceasta pentru a nu menționa decât elementele cele mai importante) impun conservarea *in situ* a vestigiilor sale.

Pentru vestigiile construcțiilor F⁶, G⁷, J⁸ și L⁹ propunem doar marcarea la sol a traseului lor de plan. Ar fi preferabil ca acest tip de marcarea să se efectueze fără a atinge sau a afecta în vreun fel vestigiile respective, prin trasee de plan identice ca amplasament și planimetrie, dar suprapuse indirect ziselor vestigii (prin alei sau straturi de vegetație mărunță divers colorată).

Ultima categorie de vestigii de arhitectură, cea datorată intervențiilor executate în secolul al XIX-lea și după desființarea așezământului monahal, prezintă o importanță documentară minoră. Acestea au fost realizate cu mijloace mai mult decât modeste, prezintă un grad ridicat de perisabilitate și nu țin, în ultimă instanță, de viața mănăstirească. Ne referim aici la zidăriile slabe datorate refuncționalizării parțiale a construcției B - încadrate de noi ca „Faza A” - și de construcția K. Păstrarea sau marcarea traseului lor de plan ar fi pe cât de dificil de realizat, pe atât de neimportantă pentru istoria ansamblului mănăstiresc de la Probota.

Eforturile depuse în ultimul deceniu pentru reinstituirea vieții monahale într-unul dintre cele mai vechi sedii de acest tip din Moldova medievală, de cercetare și restaurare a întregului ansamblu de arhitectură încă păstrat sau recent descoperit, de restaurare a

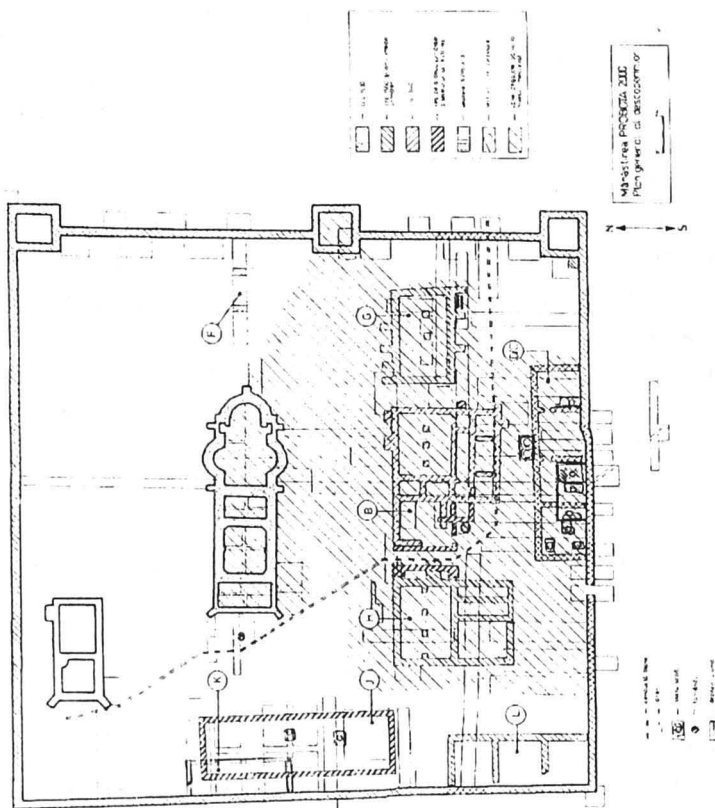
⁶ Traseul de plan al corpului de chilii marcat de noi cu sigla F a fost interceptat doar parțial, construirea lui intervenind în decursul secolului al XVII-lea.

⁷ Construcția G, ridicată la mijlocul secolului al XVI-lea, perfect contemporană cu construcțiile H și D, și care asigură - dimpreună cu clădirile anterior amintite - o configurație specială pentru spațiul de la interiorul incintei - s-a păstrat sub nivelul său de fundare. Studiul sistemului de fundare și al planimetriei sale ne îndreptătesc în a-i atribui fosta funcție de trapeză.

⁸ Construcția J, clădită în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea adăpostea două sau trei spații locuibile (existența resturilor unor corpuri de încălzit o demonstrează) dar și spații de depozitare, totul realizat din zidărie de piatră, firește (ca și toate celelalte construcții ridicate vreodată în incinta Mănăstirii Probota), dar zidită cu mai puțină acuratețe.

⁹ Construcția L ridicată tot la mijlocul secolului al XVI-lea și păstrată doar la nivelul primelor două asize peste nivelul de fundare, îndeplinise cu mare probabilitate funcția de anexă gospodărească special destinată necesităților de depozitare și funcționare a construcției H.

impresionantului înveliș pictural al bisericii zidite de voievodul Petru Rareș pentru a-i deveni loc de veșnică odihnă, au redat vechiului așezământ o mare parte din vechea sa splendoare. Considerăm că propunerile aici exprimate ar putea constitui reale puncte de plecare pentru desăvârșirea celor până acum înfăptuite la Mănăstirea Probota și pentru fericita lor completare, în spiritul respectului datorat prestigiosului tezaur spiritual, documentar, arhitectural și pictural pe care acesta îl reprezintă pentru istoria Moldovei și a întregii țări.

CÂTEVA PROBLEME REFERITOARE LA CERCETĂRILE DE LA BISERICA MIRĂUȚI DIN SUCEAVA, PRIVIND ORGANIZAREA BISERICII MOLDOVEI ÎN ULTIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XIV-LEA

Mircea D. Matei

Privind lucrurile prin prisma succesiunii lor cronologice, cercetările arheologice întreprinse la Biserica Mirăuți din Suceava ar putea fi considerate ca un important reper în eforturile specialiștilor români de a cunoaște realitățile vieții spirituale a populației locale din teritoriul statului medieval de la est de Carpați, în deceniile imediat următoare constituirii statului medieval Moldova. Chiar și numai o simplă înșiruire a monumentelor religioase, aparținând perioadei anterioare, monumente care au căpătat, rând pe rând, atenția cercetătorilor, ar putea crea impresia că volumul cunoștințelor acumulate până în prezent s-ar putea dovedi suficient pentru clarificarea a numeroase probleme cu referire specială la viața spirituală a românilor est-carpatici, în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea: biserica "Sf. Treime" din Siret, biserica de la Volovăț (considerată, după opinia noastră, cu oarecare grabă și insuficientă argumentare, ca fiind o ctitorie a lui Dragoș), ctitoria de la Tutova a vornicului Oană, prima biserică de la Ițcanii Vechi – cu hramul "Adormirea Maicii Domnului" – și recent – cercetata biserică de la Suceava, cu hramul "Sf. Gheorghe" (Mirăuți) (care se adaugă bisericii descoperite, tot la Suceava, în imediata apropiere a Curții domnești mușatine) ilustrează toate, o realitate asupra căreia nu mai planau de multă vreme incertitudini: ortodoxia românească est – carpatică înregistra, în ultimele trei decenii ale secolului al XIV-lea un veritabil avânt. Că acest avânt fusese declanșat de inițiativele multiple și complexe ale lui Bogdan – voievod român maramureșan, trecut, în mare taină, în Moldova și întemeietor de Țară Românească, în acest spațiu atât de râvnit de regatul apostolic al Ungariei – sau o reacție firească a ortodoxiei tradiționale românești la eforturile susținute ale

catolicismului de a-i cuprinde și pe români în aria dominației sale (eforturi ce păreau foarte aproape de a fi încununată de succes, în timpul domniei fiului și urmașului lui Bogdan în scaunul domnesc al Moldovei) este mai puțin important să analizăm în acest moment, și poate chiar alăturarea celor două ipoteze să se constituie într-un tot, care să merite o oarecare atenție.

Chiar și în condițiile în care suntem obligați să admitem, că documentarea rămâne, în continuare, destul de importantă, nu se poate omite, totuși, faptul că cercetările de până acum par să sugereze ponderea ctitoririi în mediul urban a unor lăcașuri de cult – în ultimele trei decenii ale secolului al XIV-lea – de către autoritatea politică centrală (domnia). Formulată, fie și numai ca simplă ipoteză, sugestia de mai sus nu ni se pare de înlăturat cu totul, dacă este plasată într-un context istoric mai amplu, ale cărui principale coordonate sunt definite de însăși atenția de care se bucurau orașele moldovene, anume în această perioadă, din partea domniei. Desigur, existența certă a unor lăcașuri de cult (ctitorii domnești sau boierești) în afara spațiului urban (biserica veche a mănăstirii Neamț, Probota Veche, Vornicenii Mari – Tulova, ca și altele, încă necunoscute astăzi) ar putea părea că pune sub semnul întrebării verosimilitatea ipotezei exprimate mai sus, dar tocmai de aceea se impune făcută aici o precizare, după opinia noastră, esențială, și anume: deși stau mărturie avântului pe care l-a căpătat viața spirituală a locuitorilor statului medieval Moldova, în timpul domniilor primilor voievozi Mușatini de până la anul 1400, aceste lăcașuri de cult au semnificații diferite. Într-adevăr, dacă bisericile construite din inițiative domnești în mediul urban nu pot fi separate de însăși politica voievodală de afirmare a interesului purtat de domnie pentru dezvoltarea centrelor orășenești, o atare apreciere ar fi incompletă, dacă ei nu i s-ar adăuga și o alta, nu mai puțin semnificativă: prin chiar ctitorirea unor biserici în centre urbane, domnia nu făcea decât să sublinieze autoritatea ei asupra acestor așezări. Mai mult chiar, afirmarea politicii domnești față de orașe, prin construirea de biserici, se desfășoară concomitent cu o altă acțiune, manifestată pe alt plan, dar cu semnificații (mai curând) de ordin strict politic: implantarea de Curți domnești, în același mediu urban.

Realitățile semnalate mai sus (chiar dacă unele interpretări propuse de noi ar putea fi privite - și probabil, chiar vor fi – cu anumite rezerve) conturează, abia ele, cadrul în care ar trebui

judecată problema atât de importantă a cadrului instituțional ecleziastic în care se desfășurau activitățile domnești de ctitorire de biserici. Într-adevăr, în ciuda penuriei de informații, care să contureze în măsură satisfăcătoare structura instituțională a Bisericii Ortodoxe a proaspăt-întemeiatului stat medieval Moldova, este greu – dacă nu chiar imposibil – de admis, că existența, funcționarea și continua perfecționare a principalelor instituții ale statului de la est de Carpați să fi plasat organizarea Bisericii pe un plan secundar. Nu este, însă, mai puțin adevărat că, atâtea câte sunt, sursele documentare referitoare la perioada în discuție permit elucidarea precumpănitoare a problemelor legate de viața politică și diplomatică a statului (problemele de politică externă, vizând, mai ales, domeniul alianțelor, bucurându-se de o bază documentară suficient de concludentă), în timp ce Biserica (una din instituțiile fundamentale ale statului) pare (impresia fiind, totuși, înșelătoare) să preocupe în mai mică măsură autoritatea centrală.

Sub raportul inițiativelor voievodale referitoare la organizarea și structurarea, ca instituție, a Bisericii oficiale de stat a Moldovei, domnia lui Petru I Mușatinul - ca și cele ale succesorilor lui de până la anul 1400 - nu pot fi judecate decât în contextul istoric, general acceptat de cercetarea de specialitate, definit de necesitatea obiectivă că orice structură statală avea nevoie, pentru afirmarea ei deplină, atât pe plan intern cât și pe plan extern, de o organizare religioasă proprie, bine structurată instituțional și, mai ales, recunoscută pe plan internațional. Ori, în cazul Moldovei, tocmai această recunoaștere internațională pare să fi reprezentat obiectivul principal al primilor voievozi Mușatini, recunoaștere care a fost obținută - din partea Patriarhiei Constantinopolului - tocmai în condițiile cerute de domnia Moldovei și după o confruntare moldo-constantinopolitană, care a durat aproape două decenii. Chiar dacă problema aceasta a fost analizată în repetate rânduri și de către specialiști de renume încontestabilă – ceea ce nu mai face necesară o reluare a ei în paginile de față -, rememorarea a cel puțin două aspecte ni se pare, totuși, necesară, și aici.

Pe fondul unei logici istorice elementare, care exclude inexistența unei ierarhii în structura unei ortodoxii moldovene, chiar înainte de constituirea statului medieval est-carpatic, unul dintre cele mai importante argumente (care se constituie și într-un

reper cronologic de excepție) îl reprezintă scrisoarea, plină de îngrijorare, pe care i-o adresa papa Grigore IX regelui maghiar Bela al IV-lea, în anul 1234, scrisoare al cărei conținut este deosebit de important în informații istorice, care, totuși, nu s-au bucurat, toate, de comentariile materiale. De multă vreme cunoscută specialiștilor, scrisoarea papală aruncă o lumină cu totul favorabilă asupra vieților spirituale românești din teritoriul est-carpatic, cel mai important câștig fiind, desigur, acela că scrisoarea amintită recunoaște existența, în sânul ortodoxiei românești din spațiul mai înainte precizat, a unor episcopi "care țin ritul grecilor". După cum era și firesc, pentru înaltul prelat catolic, acești episcopi de rit răsăritean erau niște "falși episcopi" și împotriva lor se îndreaptă întreaga mânie a lui Grigore IX. În contextul istoric definit de conținutul scrisorii, chiar și numai menționarea existenței acestor "pseudoepiscopi" de rit răsăritean ar fi conferit acestui document o însemnătate aparte. Scrisoarea papală mai recunoaște, însă, și o altă realitate, încă mai îngrijorătoare decât altele, și anume că acelor valahi păstoriți de amintiții "pseudoepiscopi" li se alăturau "unii" din locuitorii Transilvaniei, care, lepădându-se de credința lor de rit apusean, îmbrățișează credința românilor și produc o mare pagubă "credinței creștine", care, în viziunea papei, nu putea fi decât credința de rit apusean.

Chiar dacă, însă, scrisoarea papală nu mai lasă loc vreunui dubiu în legătură cu existența unei structuri ierarhice a ortodoxiei est-carpatică, încă înainte de marea invazie mongolă, ea nu ne ajută să întrezărim răspunsul la o întrebare-cheie: ce autoritate ecleziastică superioară hirotonisea episcopii românilor est-carpatici și sub a căruia autoritate spirituală se aflau aceștia? Această întrebare, la care, până acum, nu s-a aflat răspuns, rămâne, în continuare, de o acută actualitate, mai ales dacă se ține seama de faptul că pe parcursul unui secol și jumătate - mai exact între anul 1234 (anul scrisorii lui Grigore IX) și domnia lui Petru I Mușatinul - nici o informație scrisă nu aruncă nici cea mai vagă lumină asupra structurii instituționale a ortodoxiei românești est-carpatică.

În aceste condiții, rămâne de domeniul inexplicabilului faptul că, în ciuda numărului impresionant de descoperiri arheologice (între care locul principal îl dețin engolpioanele), care atestă relațiile ortodoxiei românești est-carpatică cu ariile culturală

bizantină și, respectiv, veche rusească, informațiile scrise despre ortodoxia est-carpatică lipsesc. Lucrurile devin încă și mai complicate, dacă ne referim la cursul evenimentelor desfășurate în anii '70 ai secolului al XIV-lea, când din rațiuni exclusiv politice, voievodul ortodox al Moldovei, Lațcu, se arăta dispus să îmbrățișeze catolicismul, solicitând chiar înființarea unei episcopii catolice în Siret (reședința principală, în acel moment, a domniei).

Nu este cazul să reluăm, aici, discuția despre mobilurile politice ale disponibilității ortodoxului Lațcu, fiul și urmașul la tron al ortodoxului Bogdan, de a face din catolicism biserica oficială a statului ortodox Moldova. În schimb, nu putem evita întrebarea: de ce, pe parcursul întregii corespondențe dintre voievodul moldovean și papa Urban V, nu apare nici cea mai vagă aluzie la Biserica ortodoxă locală sau la existența unor prelați superiori ai acesteia? În ceea ce ne privește, considerăm că aceasta nu este doar o simplă lacună a corespondenței dintre voievod și papă, explicația principală trebuind căutată în evitarea diplomatică a abordării problemei Bisericii oficiale a Moldovei. Într-adevăr, este de neconceput ca un stat aflat în plin proces de consolidare (atât pe plan intern cât și pe plan extern) să fi beneficiat numai de un cler de rang inferior și organizat doar la nivel de protopopiate, tot așa cum ni se pare greu de admis că pe lângă curtea voievodală de la Siret s-ar fi aflat numai un ierarh cu statut ambiguu. Astfel de presupuneri apar ca un adevărat non-sens.

Potrivit opiniei exprimate de aproape totalitatea istoricilor români, abia voievodul Petru I Mușatinul poate fi considerat inițiatorul unei politici sistematice a domniei de a asigura Bisericii Moldovei o ierarhie bine definită, pentru aceasta făcând apel, pe rând, la Mitropolia Haliciului - căreia îi cere hirotonisirea a doi episcopi (Iosif și Meletie), supunând, în același timp, autorității acesteia episcopia pe care a înființat-o și, ulterior, la Patriarhia de Constantinopol. Constantinopolul a considerat, însă, că cererile voievodului erau inacceptabile: dacă Patriarhia constantinopolitană era de acord cu înființarea unei mitropolii în Moldova, ea a refuzat recunoașterea lui Iosif (membru al familiei domnești) - care fusese hirotonisit episcop de către Mitropolia Haliciului -, numind un mitropolit grec. Din acel moment, se produce o gravă deteriorare a relațiilor dintre Patriarhia din Constantinopol și domnia Moldovei,

iar evoluția conflictului - pentru că era vorba, într-adevăr, despre un conflict - va atinge o asemenea amploare încât, pe măsură ce fermitatea refuzului domniei de a accepta un mitropolit grec în fruntea Bisericii Moldovei căpăta forme din ce în ce mai dure, Patriarhia constantinopolitană trece la adevărate represalii, acestea din urmă culminând cu excomunicarea domnilor Moldovei, a prelaților, a boierimii țării și a întregului popor.

Situația creată de acest conflict conducea la apariția unei stări cu totul neobișnuite: dacă, pentru Patriarhia din Constantinopol, Moldova ortodoxă era scoasă în afara "legii" și anatemitată, pentru biserica catolică aceeași Moldovă rămânea, în continuare, o țară de "necredincioși", de "eretici", adică așa cum fusese considerată încă de papa Grigore IX. De altfel, în context, este de amintit că chiar din corespondența voievodului Lațcu cu papa Grigore II reieșea că acesta din urmă se arătase îngrijorat de eventualitatea ca voievodul să părăsească "dreapta credință" (reprezentată exclusiv de catolicismul la care Lațcu abia aderase), sub influența negativă a "acelei soții" cu care voievodul continua să "conlocuiască" (scrisoarea papală din 25 ianuarie 1372).

Potențial periculoasă pentru Moldova, situația creată de excomunicarea hotărâtă de Patriarhia din Constantinopol face o apreciere clară a fermității poziției primilor voievozi Mușatini, care nu cedează nici unei presiuni. Preocupat de consolidarea poziției internaționale a Moldovei, pe baza unui sistem de alianțe care să o pună la adăpost de politica agresivă a regatului Ungariei (politică ce va răbufni, din nou, în anul 1395), era evident că Petru I Mușatinul nu se mulțumea să-și asigure prietenia și sprijinul Poloniei catolice; el urmărea, în același timp, să consolideze ortodoxia oficială a Moldovei, prin recunoașterea ei de către Patriarhia constantinopolitană, ceea ce echivala cu sporirea considerabilă a prestigiului țării pe plan internațional (gând identic cu cel pe care îl va fi avut și voievodul Nicolae Alexandru, domnul Țării Românești, în anul 1359, când a cerut și a obținut, în urma unor cereri formulate "nu o dată ci de mai multe ori", recunoașterea dreptului ca Țara Românească să își aibă propria Mitropolie, al cărei prim-stătător a devenit, tot la cererea voievodului muntean, Iachint, fost mitropolit al Vicinei).

Poziția adoptată de Petru I Mușatinul și de urmașii săi față de numirea mitropolitului Moldovei a fost, însă, esențial diferită de cea a voievodului Nicolae Alexandru al Țării Românești, pe care o cunoaștem din chiar conținutul Hotărârii Sinodului Patriarhiei Ecumenice, din luna mai 1359. Într-adevăr din amintita hotărâre sinodală reiese că hotărârea lui Iachint, ca mitropolit al Țării Românești, s-a făcut la cererea expresă a voievodului român, dar credem că s-a trecut cu prea multă ușurință peste mențiunea, cuprinsă în aceeași hotărâre, că această numire s-a făcut cu încuviințarea împăratului de la Constantinopol.

Proiectată pe acest fundal, poziția lui Petru I al Moldovei și a succesorilor săi, Roman și Ștefan, se dovedește cu totul deosebită: domnia Moldovei solicita numai recunoașterea dreptului ca statul românesc de la est de Carpați să își aibă propria Mitropolie, dar nu accepta ca în fruntea noii instituții să fie numit un grec, ci își apăra libertatea de a cere ca mitropolitul să fie un român, și anume Iosif, membru al familiei voievodale. Cererea moldovenilor era, cu siguranță, neobișnuită pentru mediile arhieresti constantinopolitane, și tocmai de aceea ea a fost respinsă, în numele dreptului Patriarhiei Ecumenice de a numi mitropoliți greci. Ori, în acest context, ar fi, credem, greșit dacă aprecierea conflictului declanșat de refuzul Patriarhiei Ecumenice s-ar face numai prin prisma unor neînțelegeri apărute pe fondul unor practici canonice, mult mai aproape de adevăr fiind investiția lui cu conotații politice.

Într-adevăr, ceea ce reține atenția în cazul Moldovei este faptul că primii voievozi Mușatini - inițiatorul acestei politici fiind chiar Petru I - fac dovada fermă că înțeleg să folosească Biserica țării în interesul exclusiv al acesteia, prin diminuarea severă a posibilităților ca o forță străină (chiar și numai eclesiastică) să intervină în politica Moldovei. Că lucrurile pot fi interpretate așa, o dovedește însuși faptul că Patriarhia Ecumenică constantinopolitană a încercat, încă de la început, să stăvilească planurile politice ale lui Petru I, refuzând să accepte cererea acestuia ca Iosif să fie recunoscut și hirotonisit ca mitropolit al Moldovei, persoana acestuia fiind considerată inderizabilă, măcar și pentru faptul că Iosif fusese hirotonisit de mitropolitul Haliciului, ceea ce dădea naștere suspiciunii că Moldova putea rămâne sub influența acestei mitropolii. Și, într-adevăr, motive de suspiciune puteau să existe, dar ele erau numai

aparente și ele au fost interpretate greșit la Constantinopol: orientarea Moldovei către Polonia era dictată numai de rațiuni politice, dar ea nu echivala cu abdicarea de la ideea că Moldova era și trebuia să rămână un stat nedependent de Polonia, iar apelul făcut de Petru I Mușatinul la Constantinopol nu era decât expresia temerilor voievodului moldovean că Mitropolia Haliciului urma să fie folosită de Polonia ca instrument de subordonare politică și religioasă a Moldovei. Ori, în loc să sprijine politica voievodului Moldovei, Constantinopolul i s-a opus, numai că rezultatul acestei opoziții nu a fost cel scontat, ci tocmai unul contrar: poziția internă a lui Petru I s-a consolidat, concomitent cu afirmarea internațională a Moldovei, ilustrată, între altele, de relațiile lui Petru I cu Moscova și, nu în ultimul rând, cu Țara Românească, apropierea lui Mircea cel Bătrân de Vladislav Jagello fiind mijlocită, după cum se știe, de însuși Petru I Mușatinul. Proiectată pe acest fundal, încheierea tratatului moldo-polon din 1387, poziția fermă a Moldovei exprimată de conținutul acestuia și chiar condițiile în care Petru I îi acorda lui Vladislav Jagello binecunoscutul împrumut, din 1388, prin zălogirea Pocuției de către Polonia, arăta o Moldovă puternică, cu o domnie bine consolidată. De altfel, numai în felul acesta se și poate explica încoronarea politicii ferme a lui Petru I prin întregirea teritorială a Moldovei în granițele ei naturale.

Revenirea la problema semnificației probabile a bisericii Mirăuți din Suceava ni se pare firească și necesară. Dintre problemele a căror abordare prioritară devine posibilă și necesară în contextul celor schițate în paginile precedente, încadrarea cronologică a momentului credem că poate fi făcută cu mai multă îndrăzneală decât până acum.

În primul rând, se impune amintit faptul că cercetările arheologice întreprinse în interiorul și în jurul monumentului nu au furnizat elemente specifice (ceramică, monede, observații stratigrafice etc.), care să fi permis o încadrare cronologică mai mult sau mai puțin "strânsă" a bisericii, singurul reper cronologic, în măsură să permită o situare în timp a începuturilor acesteia, oferindu-l descoperirea unor monede de argint, emise de Petru I Mușatinul, în inventarul câtorva morminte din necropola existentă în jurul bisericii. În aceste condiții, nu a fost posibilă decât avansarea ipotezei că prima biserică de piatră de la Mirăuți funcționa în timpul voievodului amintit. Un alt element în plus, care a contribuit la conturarea mai fermă a certitudinii că

biserica aparține ultimei treimi a secolului al XIV-lea, a fost reprezentat de constatarea că pavimentul interior al bisericii era realizat din cărămizi smălțuite și că același material a fost utilizat, și la construirea celor mai vechi cavouri din interiorul bisericii, raportarea acestor din urmă constatări la altele, identice, făcute în interiorul ctitoriei vornicului Oană, de la Tulova (Vorniceni Mari) situând ambele monumente în același spațiu cronologic de funcționare, planurile lor diferite deschizând, însă, noi orizonturi de cercetare specialiștilor din domeniul arhitecturii religioase din Moldova sfârșitului secolului al XIX-lea.

După cum se știe, izvoare scrise, care să permită cunoașterea ctitorului bisericii sucevene, sau stabilirea momentului construirii ei, nu există, în această situație devenind posibilă formularea chiar a ipotezei că biserica l-ar fi avut ctitor pe un feudal al locului (cărui Nicolae Iorga îi bănuia numele de Mirăuță și, pornind de aici, sugera că biserica ar trebui numită “a Mirăuțului”, în loc de biserica Mirăuților). Într-o lucrare mai veche, noi înșine considerăm posibil ca biserica să fi fost tot o ctitorie a unui conducător politic local, care stăpânea acest teritoriu înainte ca voievodul Petru I Mușatinul să fi stabilit la Suceava principala reședință domnească, adică înainte de deceniul nouă al secolului al XIV-lea.

În momentul de față, însă, considerăm că ipotezele amintite trebuie privite cu multă rețineră, apărând mult mai plauzibilă ctitorirea bisericii de către chiar Petru I Mușatinul.

Făceam, cu mai mult timp în urmă, observația că ambianța religioasă din Siretul în care Petru I Mușatinul trebuia să-și stabilească reședința principală, era dominată de catolicism, ritul apusean, atât de dorit de Lațcu, aflând-și un sprijinitor ferm în chiar persoana mamei voievodului Petru I, Doamna Margareta. Deși mai mult decât plauzibilă, prezența în Siret a lui Petru I (chiar și numai pentru perioade scurte), înainte ca Suceava să devină reședință principală a domniei, nu este prin nimic atestată. Tocmai de aceea, am postulat, în mai multe rânduri, că voievodul a preferat altă reședință, neexcluzând Hârlăul dintre aceste potențiale “case domnești”. Că aceasta nu este o simplă ipoteză fantezistă o dovedește chiar observația că nici unul din actele cunoscute din domnia lui Petru I nu are ca loc de emiteră orașul Siret, ceea ce

lasă câmp deschis probabilității că întreaga curte voievodală (inclusiv cancelaria domnească) – cu excepția Doamnei Margareta și a apropiaților mamei voievodului – să se fi aflat într-o reședință temporară, de unde s-a mutat la Suceava.

În aceste condiții - și în primul rând din motive de ordin religios – stabilirea principalei reședințe domnești la Suceava își găsește o explicație perfect logică, iar măsurile care au însoțit această inițiativă au dovedit că voievodul luase această hotărâre, cu titlu definitiv: în Suceava, se construiește o Curte Domnească, iar în vestul orașului, o puternică cetate de piatră (cetatea Șcheia) spre sfârșitul domniei lui începându-se, și ridicarea celei de-a doua cetăți (mult mai puternică decât prima) – Cetatea de Scaun a Sucevei.

Voievodul nu se putea mulțumi, însă, numai cu ridicarea unor obiective civile și militare, principala reședință domnească trebuind să devină, și cel mai important centru al țării, iar pentru aceasta era necesar ca, în Suceava, să se ridice lăcașuri de cult. Tocmai în acest context, apare firească ridicarea unei biserici chiar în apropierea Curții Domnești, acesteia urmându-i o a doua, în zona de nord – est a orașului, care nu putea fi alta decât biserica Mirăuți. Iar cât privește funcția acestei a doua biserici, o logică elementară ne îndeamnă să vedem în ea biserica episcopală a Sucevei și, implicit, reședința unuia din cei doi episcopi moldoveni, a căror hirotonire o solicita Petru I mitropolitului de Halici. Ori, dacă legătura propusă de noi între atâtea fapte de naturi diferite nu este cu totul eronată, anul 1385 ar putea deveni un reper cronologic consistent pentru datarea începuturilor bisericii Mirăuți, acea “prea-frumoasă” biserică în care, începând cu anul 1401, se va afla însăși Mitropolia Moldovei.

Bibliografie orientativă

1. Dobrescu N., *Întemeierea Mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București, 1906.
2. Gorovei Ștefan, *La începuturile relațiilor moldo-bizantine: contextul întemeierii Mitropoliei Moldovei*, în “Românii în istoria universală”, vol. III, Iași, 1988, p. 853-879.
3. Marinescu C., *Înființarea Mitropoliilor în Țara Românească și Moldova*, București, 1924.

4. Matei Mircea D., arh. Sion Gh., Batariuc Paraschiva Victoria, *Probleme care așteaptă răspuns la cercetarea arheologică a bisericii "Sf. Gheorghe" (Mirăuți), din Suceava*, în "Revista monumentelor istorice", 1-2, 1995, p. 3-14.
5. Matei Mircea D., *Geneză și evoluție urbană în Moldova și Țara Românească*, Iași, 1997.
6. Moisescu Gh., *Catolicismul în Moldova până la sfârșitul veacului XIV*, București, 1942.
7. Papacostea Șerban, *Întemeierea Mitropoliei Moldovei: implicații central și est – europene*, în "Românii în istoria universală", III, 1, Iași, 1988, p. 525 – 541.
8. Theodorescu Răzvan, *Implicații balcanice ale începuturilor Mitropoliei Moldovei. O ipoteză*, în "Românii în istoria universală", III, 1, Iași, 1988, p. 543 – 566.

BISERICA SF. GHEORGHE - LOZONSCHI. CERCETAREA ARHEOLOGICĂ

Costică Asăvoaie

I. Scurt istoric al bisericii

Biserica Sfântul Gheorghe Lozonschi, în forma sa actuală (v. fig. 1), a fost construită în anul 1800, dată indicată de pisania originală amplasată pe fațada de S, la dreapta intrării în biserică. Textul pisaniei este următorul: „¹cu ajutorul lui Dumnezeu ziditorul a toate s-au făcut a / ³ceastă sfântă biserică unde să p / ⁴răznuiește hramul marilor / ⁵mucenici Gheorghe și Ecateri / ⁶na de robul său Iordachi Lozăn / ⁷schi, pentru sufletul său și a soții sale Ecaterina și fii [lor] să / ⁸și a tot niamul și a tuturo / ⁹pravoslavnicilor creștini / ¹⁰Amin. 7308 - 1800, Calfa Canili”. Actualul lăcaș a fost construit pe locul altuia mai vechi, construit din lemn (conform unor informații din 3 martie 1794 și 29 septembrie același an¹).

Biserica veche a fost construită, conform unei legende neconfirmate documentar, de către doamna Maria de Lozoț (Losonc)². În realitate ea a fost ctitorită de către tatăl Elisabetei Movilă, Gheorghe Lozonschi, pârcaș la Hotin, așa cum reiese din documentul din 18 martie 1615³, în timpul domniei ginerelui său, Ieremia Movilă (1595-1606). Din acest punct de vedere se aseamănă cu biserica fostei Mănăstiri Nicoriță din Iași care a fost ctitorită tot de către o rudă apropiată a unui domn - hatmanul Nicoară, cumnatul lui Miron Barnovschi voievod. În mod aproape

¹ Academia Română, *Mss.*, LXXXV / 120 - 122 (cotă veche);

² cf. Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, Direcția Patrimoniului Cultural Național. Biblioteca Monumentelor Istorice din România, 1974, p. 518, nota 142. Trebuie precizat aici că o mare parte a bibliografiei privitoare la acest monument se regăsește în această lucrare la p. 462 - 463, s. voce;

³ *D.I.R.*, A, XVII, vol. II, p. 201;

firesc, biserica veche era acoperită cu draniță, așa cum reiese dintr-un document din 1 iulie 1707 prin care preoții ei vindeau un loc de casă din proprietatea parohiei pentru a se procura "3000 șindilă măruntă și cue pentru acea șindilă"⁴.

Pentru construirea actualei biserici, aceasta a suferit o reparație radicală între anii 1895-1898⁵. Acum, după toate probabilitățile, a fost adosat pridvorul pe latura de S și a fost amplasat contrafortul pe extremitatea estică a axului longitudinal. Despre ambientul în care a fost amplasată biserica se știe că la 1840 s-a înființat un proiect de realizare a unei piețe pentru a se crea o perspectivă frumoasă a edificiului⁶.

II. Elemente deosebite

1. În centrul naosului, dispusă pe axul longitudinal, se află încastrată în actuala dușumea piatra de mormânt a ctitorului Iordachi Lozonschi, cioplită dintr-un bloc de marmură de formă paralelipipedică, cu dimensiunile feței de 111 x 51 cm. Un chenar în relief, sub formă de mulară cu lățimea de 2,3 cm, paralel cu care se desfășoară inscripția mai puțin pe latura de V: "Iordachi Lozânschi vel pah (arnic) ctitorul bisăricii (cu) hramu(1) svântului Gheorghii 7327: 1818". Slovele au dimensiunile de circa 2x3 cm. Câmpul este lipsit de decor. Un mormânt în interiorul bisericii, dispus axial dar în extremitatea estică a pronaosului, aflat astăzi (2002) în curs de punere în valoare, a fost descoperit în biserica fostei Mănăstiri Barnovschi. Nu este exclus deci, având în vedere și calitatea de ctitor, ca piatra lui Iordachi Lozonschi să fie în poziție inițială, deci pe mormânt. Simplitatea câmpului nu este o noutate în domeniul pieselor funerare de acest gen. A se vedea, spre exemplificare, fotografia pietrei tombale a pârcălabului Drăgoi (+1512) în G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea, 1527 - 1582*, **BCMI**, XXI, 1928, p. 344, fig. 413.

2. Ușa de intrare în biserică se deschidea spre interior (contrar actualelor norme PSI) și era prevăzută cu un sistem de

⁴ Ioan Neculce. *Buletinul Muzeului Municipal Iași*, 1925, p. 160;

⁵ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 462-463, s. voce;

⁶ *Analele parlamentare*, t. X, 1840-1841, p. 529-530;

asigurare alcătuit dintr-o bârnă care culisa spre est, printr-un canal cu dimensiunile de 14 x 20 cm și având astăzi o dimensiune de 180 cm. Spre vest bârna intra într-un canal cu aceleași dimensiuni dar cu adâncimea de 35 cm. Înălțimea față de actualul nivel de călcare la care era amplasat pomenitul sistem de blocare este de 120 cm. Trebuie precizat faptul că golul ușii are lățimea de 160 cm.

Acest sistem de blocare a intrării este primul reper al faptului că monumentul religios a fost comandat de către ctitor în așa manieră încât să poată îndeplini și rol defensiv, de fortificație.

Etajul de pe extremitatea vestică, la care se ajunge printr-o scară creată în miezul zidului, care din exterior este trădat astăzi doar de golurile pentru iluminare de tip hublou, destul de rar întâlnite în epocă, este cel de-al doilea reper al rolului defensiv. Nu este exclus ca pe extremitatea vestică să fi existat încă o turlă, deci cel puțin încă un etaj care să fi adăpostit clopotele. Această supoziție se bazează pe moment doar pe analogii cu alte biserici care au fost prevăzute cu o cameră "tainiță" și pe faptul că, datorită lipsei deschiderilor pe toate cele patru laturi, amplasarea clopotelor în actuala cameră este lipsită de logică, neputând să asigure o emisie optimă a sunetului toacei și clopotelor. Studiul atent al paramentului va putea conduce la lămurirea acestei situații; fie că a fost prevăzut cel de-al doilea etaj și nu a mai fost realizat, fie s-a renunțat la el în anii 1895-1898.

3. În biserică se păstrează un chivot, donat la 1806 de către familia Sion. Chivotul, confecționat din lemn și purtând inscripție, reprezintă *o biserică cu două turle* deși este donată bisericii Sf. Gheorghe. Aceasta ar putea fi o mărturie a faptului că edificiul a suferit modificări ulterioare în partea sa superioară.

4. Inițial, monumentul a fost acoperit cu țiglă. Mărturie a acestui fapt sunt tegulele fragmentare descoperite cu prilejul efectuării sondajelor arheologice ce vor fi descrise în continuare. Astfel de materiale se pot vedea astăzi la biserica Sf. Sava din Iași și au mai fost date la iveală la biserica fostei Mănăstiri Barnovschi din același municipiu.

5. Cea mai elocventă dovadă, la momentul actual, a adosării contrafortului o constituie mulura care marchează partea superioară a soclului bisericii și care, în zona contrafortului, este „brută” întreruptă, de asemenea, disproporționalitatea dintre aceasta și dimensiunile

bisericii. Avându-se în vedere și intervenția din interior, corespunzând axial elementului exterior, acesta poate fi definit mai curând ca o *plombă* care, pe lângă faptul că strică estetica monumentului, în eventualitatea unei centurări, devine inițială.

III. Descrierea sondajelor arheologice

Pentru completarea datelor privitoare la biserica Sf. Gheorghe Lozonschi din Iași s-a procedat la executarea, în exteriorul bisericii, a trei secțiuni cu caracter de sondaj arheologic (v. fig. 2).

Astfel, prima secțiune (S1), având dimensiunile de 2 m (EV) x 1,50 m (NS) a fost amplasată pe colțul de NV, având axul în corespondență cu decroșul dintre zidul perimetral de pe latura de N și absida vestică. Lungimea redusă a fost impusă de existența unui tei cu diametrul mediu de 80 cm care-și are centru la 2,95 m față de paramentul bisericii. Scopul S1 a fost acela de a verifica unitatea fundației în acest sector, adâncimea acesteia față de nivelul de călcare actual și față de cel al constructorilor, de a vedea dacă rădăcinile arborelui mai sus amintit afectează fundația și - nu în ultimul rând - de a surprinde eventualele urme păstrate de la vechiul lăcaș.

Secțiunea a doua (S2) a fost amplasată având axul NS pe extremitatea de V a absidei altarului. Dimensiunile lui S2 au fost de 2 m (EV) x 1,5 m (NS pe martorul de V). Scopurile acestei secțiuni au fost acelea de a observa existența unor eventuale repere ale bisericii anterioare, de a verifica adâncimea la care este situată cota de fundare în acest sector al bisericii, precum și de a surprinde nivelul de călcare din momentul în care a fost construită actuala biserică.

Cea de a treia secțiune (S3), a fost trasată cu axul pe punctul de decroș maxim al absidei sudice - corespunzând axului transversal al naosului - și a fost concepută cu dimensiunile de 2 m (EV) x 1,5 m (NS, pe axul său). Dimensiunile sale au fost impuse de existența în acest sector a unui mormânt modern. Amplasarea S3 a fost impusă de fisura care este vizibilă pe parament în acest sector și care coboară și în soclu.

Cu ocazia executării acestor secțiuni cu caracter de sondaj s-au constatat următoarele:

- nivelul de călcare actual corespunde unei cote mai ridicate cu 40 (S1) - 60 (S2-3) cm față de nivelul de călcare al constructorilor de la 1800;

- trotuarul modern, executat din ciment, are grosimea de 5 cm și a fost așezat pe pat de nisip, cu rare pietre de prund, cu grosimea de 15 - 20 cm;
- stratul vegetal, în toate cele trei secțiuni, este construit din pământ de umplură adus și contribuie la supraînălțarea nivelului de călcare;
- din punct de vedere stratigrafic nu se înregistrează situații complexe: sub stratul vegetal se constată existența unui nivel de umplură (pământ gri-cenușiu, pigmentat cu resturi de cărbune, pigmenți de mortar, lut ars și pământ galben) care suprapune - la rându-i - lutul galben steril (v. fig. 3). De precizat este faptul că stratul gri-cenușiu - de umplură - se situează, ca grosime, între 40 (S1) și 60 (S2) cm;
- solul viu nu a fost deranjat, pe suprafețele controlate, de înhumări. Dealtfel, oasele umane găsite în săpătură, datorită pozițiilor atipice, nu au putut fi atribuite unui complex (mormânt sau osuar). În nivelul de pământ compozit au apărut și resturile de țiglă de la vechiul acoperiș. Practic, se poate afirma faptul că circa 80 cm de sol, de la actualul nivel de călcare a fost purtat și nu are o tasare corespunzătoare;
- în S1 s-a putut constata că teiul, menționat anterior, nu a afectat fundația bisericii. Prin urmare, dacă și alți factori implicați hotărâsc - având în vedere că secțiunea arheologică a obturat rădăcinile pe suprafața investigată -, teiul poate fi protejat, el neaducând prejudicii majore, cel puțin din punct de vedere arheologic;
- în S3 s-a constatat că fisura ce se găsește pe parament nu se regăsește și în fundație;
- cota de fundare, față de actualul nivel de călcare, se situează între 1,95 (în S1) și 2,05 (în S2-3), cotă care își are corespondența și la alte biserici din epocă.
- în S2 s-a constatat existența unei "îngroșări" a fundației, pe o adâncime de 45 cm și cu o diferență de 18 cm. Acest lucru se poate datora fie presiunii executate de fundație în momentul turnării asupra cofrajului natural (pământul), care la aceste cote corespunde stratului de pământ purtat (gri-cenușiu), fie

fenomenului - întâlnit în epocă - de "cămășuire" a fundațiilor mai vechi în momentul construirii unei noi elevații.

- repere care să indice existența unui edificiu mai vechi, în afara ipotezei anunțate la punctul anterior, nu au fost constatate.

IV. Recomandări

Avându-se în vedere informația istorică și arheologică existentă în momentul de față, ca și ipotezele ce pot fi deduse din analiza succintă a paramentului și a planimetriei bisericii, se pot face următoarele recomandări:

1. Analiza atentă - în etapa de restaurare generală - a paramentului interior a extremității vestice a bisericii;

2. Executarea tuturor lucrărilor de sub nivelul actual de călcare - atât la interior cât și la exterior - sub strictă supraveghere arheologică cum impun și prevederile legale în vigoare;

3. Realizarea - în condițiile prevederii în proiectul final de restaurare a tuturor cerințelor metodologice și financiare - a unei săpături arheologice sistematice, atât la interior cât și la exterior; se propune, deocamdată, începerea investigațiilor din interior, pe latura de N;

4. Respectarea prevederilor punctului 2 pentru întreg perimetrul aflat în proprietatea bisericii.

5. Coborârea nivelului de călcare la nivelul din momentul construcției bisericii (marcat de cota superioară a solului gricenușiu și de decroșul dintre fundație și soclu).

Cele prezentate în paginile de față reprezintă o parte - infimă dar esențială - din investigația documentară, rezultatele primelor sondaje arheologice și observații istorico-arhitectonice, multe dintre ultimile mai puțin sau deloc cunoscute, și primele recomandări ce ar trebui luate în considerație în momentul realizării unui plan general de restaurare. Autorul consideră că această încercare este o timidă ilustrare a ceea ce ar putea oferi buna cooperare a arhitecților și restauratorilor cu istoricii-arheologi.

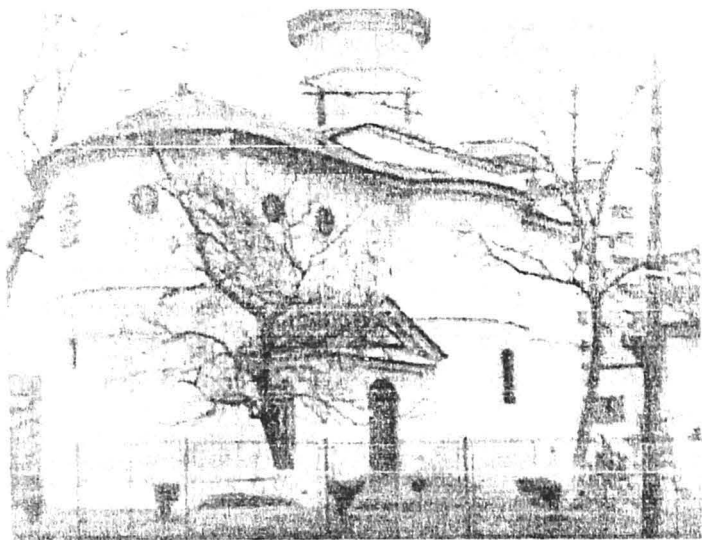

Fig. 1 - Biserica Sf. Gheorghe Lozonschi din Iași. Vedere dinspre SV.

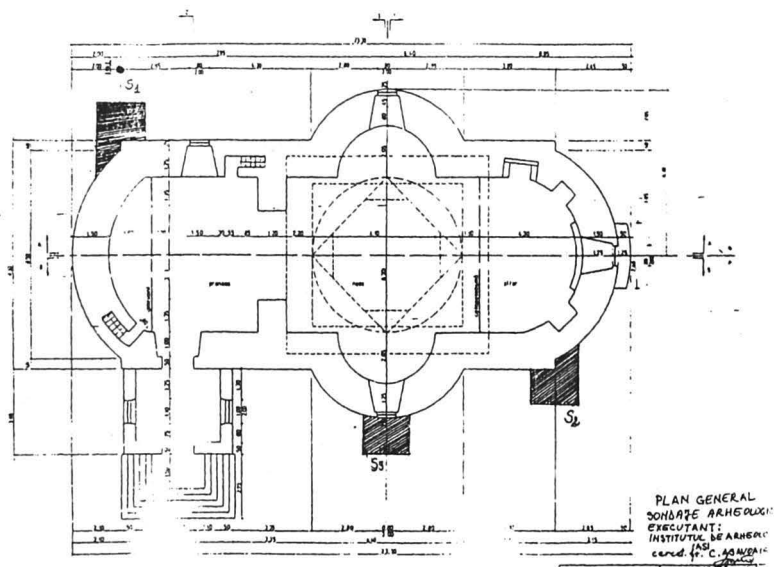
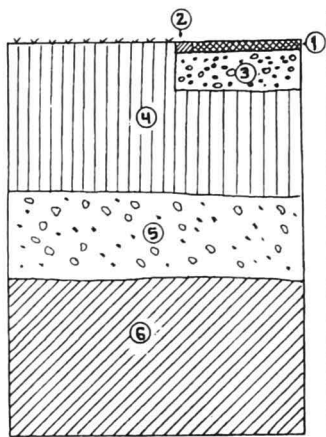

Fig. 2 - Biserica Sf. Gheorghe Lozonschi din Iași. Plan general al săpăturilor (campania 1999).

Legenda:

- 1) Trotuar beton;
- 2) Bordură piatră fasonată;
- 3) Pat de nisip cu intruziuni de piatră de râu;
- 4) Sol vegetal;
- 5) Nivel de umplură (pământ gri-cenușiu, pigmentat cu resturi de cărbune, mortar, lut ars și pământ galben);
- 6) Pământ galben nederanjat.

Fig: 3 - Biserica Sf. Gheorghe Lozonschi din Iași. S2, profilul vestic.

O BISERICĂ ȘI O COMUNITATE: ARMENII DIN IAȘI

Marius Chelcu

Pe parcursul documentării necesare acestei scurte intervenții am avut curiozitatea de a căuta pe Internet informații privitoare la biserica armeană din Iași. În cadrul unei pagini rezervate monumentelor de arhitectură ecleziastică din cuprinsul orașului, recunoscut în România ca fiind cel care păstrează cea mai mare densitate de edificii de acest gen, am regăsit o scurtă prezentare ce se încheia printr-o concluzie în care am văzut întruchiparea cinismului și ignoranței. Menționându-se starea de pronunțată degradare în care se află biserica, se face specificarea că lucrările de restaurare stagnează din cauza numărului foarte redus al membrilor comunității armenе. Nedumerirea noastră pornește de la un simplu exercițiu de logică, și anume că, indiscutabil, cei câțiva armeni din Iași, i-am putea probabil număra pe degete, nu vor dispune niciodată de fondurile necesare demarării unei asemenea lucrări. Dacă această observație s-a dorit a fi o scuză pentru previzibila dispariție a unei părți, zicem noi, importante din patrimoniul cultural și istoric al orașului, atunci într-o astfel de justificare nu putem întrezări decât fructele amare ale uitării și indiferenței.

Monumentul și starea în care se găsește astăzi, ascuns pe o stradă care mai poartă numele de Armeană, atrăgând atenția trecătorilor doar prin impresia că în orice moment se poate năruși, sunt jaloane care peste timp mai luminează palid istoria unei etnii pe care riscăm să o dăm cu totul uitării din simplul motiv că membrii ei nu ne mai sunt concetățeni. Totuși, orice comunitate care pretinde că apreciază valorile transmise de înaintași nu are dreptul să le lase pradă uzurii timpului. Pornind de la aceste constatări paginile următoare, inspirate în special din informațiile oferite de sursele documentare interne, dorim să fie un mic pas spre redescoperirea unei frânturi a istoriei urbei în care trăim.

Împărtășind nefericita soartă a popoarelor persecutate din motive religioase, armenii au emigrat în valuri succesive în

decursul secolelor XI–XIII. Dezrădăcinările au fost provocate de invaziile străine, culminând cu prăbușirea regatului ce avea capitala la Ani (1065), sau de calamități naturale, precum devastatorul cutremur din 1319¹. Istoria armenilor din Moldova se întinde pe parcursul mai multor secole începând cu stabilirea acestora în spațiul de la est de Carpați înainte de întemeierea statului medieval, iar cea a coloniei din Iași coboară în timp până la mijlocul veacului al XIV-lea. Câteva dintre dovezile care certifică prezența atât de timpurie a armenilor în așezarea de pe malurile Bahluiului sunt: spațiul relativ central ocupat de aceștia pe harta vechiului târg, pisania unei pietre de temelie a bisericii armenesti având înscris anul 1395, și un Evangheliar manuscris dăruit aceleiași biserici la 1451².

Destinul bisericii armenesti se împletește cu cel al comunității căreia îi era menită ca spațiu de exprimare spirituală. Acesta este și motivul care ne determină să încercăm zugrăvirea unei imagini parțiale a vieții acestei comunități, așa cum transpare ea din răsfoirea documentelor.

Redăm, pentru început, un fragment din relatările unui călător străin care a vizitat Iașii la sfârșitul veacului al XVI-lea, sugestiv, credem noi, pentru poziția pe care o dețineau armenii în oraș la acea vreme: "A mers la biserica armenilor, care, în toate acele țări, sunt cu mult mai bogăți și mai înlesniți decât toți ceilalți, mulțumită negoțului pe care îl fac cu mirodenii ..."³. Actele interne vin să completeze acest profil abia de la mijlocul veacului al XVII-lea. Unei atât de mari întârzieri a prezenței armenilor ieșeni în documente i se pot găsi mai multe explicații. În primul rând cele induse de evoluția scrisului de cancelarie, majoritar în limba slavonă până în prima jumătate a veacului al XVII-lea și, implicit, a numărului redus de acte emise și conservate până în zilele noastre. Un alt motiv al absenței armenilor în acest gen de surse ar fi numărul restrâns al membrilor coloniei până în veacul al XVII-

¹ Tigran Grigorian, *Istoria și cultura poporului armean*, București, 1993, p. 384.

² N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, ediția a II-a, Iași, 1913–1915, p. 239; Nicoale Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 433.

³ *Călători străini despre țările române*, II, vol. îngrijit de: Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, 1970, p. 524.

lea, fapt aflat în strânsă corelație cu fazele dezvoltării urbane a Iașilor.

Un impuls hotărâtor a fost dat colonizării armene de strămutare a capitalei de la Suceava la Iași, cel din urmă devenind dintr-un târg de provincie primul oraș al țării, centrul principal al administrației, negoțului și meșteșugurilor. Această schimbare ale cărei motivații politice și economice au fost pe larg dezbătute în istoriografia noastră⁴ a fost însoțită de o veritabilă explozie demografică⁵ la care a contribuit și o însemnată populație armenescă aflată în căutare de locuri propice negustoriei și producției meșteșugărești. Fenomenul creșterii demografice din sânul acestui segment al populației târgului este dovedit și de perimetrul urban locuit de armenii pe teritoriul orașului. Acest spațiu se încadrează, către jumătatea veacului al XVIII-lea, aproximativ în următoarele limite: din Ulița Tărbujenească, de lângă Mănăstirea Barnovschi, până în apropierea Mănăstirii Bărboi și de la Podul Vechi mergând de-a lungul Uliței Armenești, numită mai târziu Ulița Băibărăcarilor⁶.

Oricum, în momentul apariției obștii armenești ieșene în documente aceasta ni se înfățișează bine organizată dispunând de o serie de instituții care îi asigurau integrarea în viața cetății și a țării. Breasla armenilor condusă de staroste, dintre cei care au ocupat această funcție memoria documentelor reținându-i pe Ivan Simpetriu cel bătrân⁷ și Petre Latef⁸, înlesnea o mai bună reprezentare a intereselor obștii în raporturile cu administrația locală și centrală, iar sfatul "bătrânilor târgului", se reunea în

⁴ V. Neamțu, *Stabilirea capitalei Moldovei la Iași*, în volumul: *Istoria orașului Iași*, I, sub redacția lui Constantin Cihodaru și Gheorghe Platon, Iași, 1980, p. 82–86.

⁵ Pentru evoluția demografică din veacul XVII sugestiv este tabelul statistic alcătuit de D. Ciurea în studiul: *Noi considerații privind orașele din Moldova în secolele XIV–XIX*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» - Iași", VII, 1970, p. 161.

⁶ În volumul: *Istoria orașului Iași*, vezi în anexe *Planul orașului Iași în sec. XVII*.

⁷ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, volumul III, *Acte interne (1691–1725)*, editate de Ioan Caproșu, Iași, 2000, nr. 440, 451 (în continuare se va cita: *Documente Iași*, III).

⁸ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, volumul IV, *Acte interne (1726–1740)*, editate de Ioan Caproșu, Iași, 2001, nr. 202, 371 (în continuare se va cita: *Documente Iași*, IV).

condițiile dezbaterii unor probleme interne ale comunității, ca de exemplu vânzarea unui teren ce fusese dăruit bisericii prin testament⁹. În acte mai întâlnim și alți deținători de funcții cu rosturi administrative, amintim doar pe câțiva dintre aceștia: Bietei namesnic armean¹⁰, Sava ceaș de armeni¹¹ sau Andrei Poloboc ușerel armean¹².

Revenind la impresiile împărtășite de prelatul iezuit care a vizitat Iașii la sfârșitul veacului al XVI-lea, ne atrag atenția cele referitoare la starea economică prosperă a membrilor comunității armene. Într-adevăr, din numeroasele documente de vânzare-cumpărare sau de judecată pentru stăpânirea unor locuri, case, pivnițe și dugheni, transpare o impresionantă vitalitate economică a acestei colectivități. În cea de-a doua jumătate a veacului al XVII-lea este menționată existența unei carvasarale armenești¹³, iar tot spațiul pe care îl populează armenii pe teritoriul orașului este împânzit de numeroase dugheni și pivnițe ale acestora, stăpânite de ei sau închiriate¹⁴. Dughenile armenești¹⁵ nu erau cu siguranță destinate exclusiv negustoriei, multe dintre acestea fiind și ateliere de meșteșugari. Aria ocupațiilor meșteșugărești profesate de armeni se dovedește foarte largă, întâlnindu-i ca: arcari, băibărăcari, ciubotari, jococari, năsturari, papucari, soronari sau sticlari. Specializarea meșteșugurilor a impus în timp organizarea meseriilor în bresle ca cele ale băibărăcarilor¹⁶ și soronarilor¹⁷. Pe aceiași armeni, antrenați prin natura ocupațiilor în *jocurile schimbului*, îi surprindem în ipostazele de creditori¹⁸ sau datornici¹⁹. Ca o dovadă în plus a prosperității unora dintre armenii

⁹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, volumul II, *Acte interne (1661–1690)*, editate de Ioan Caproșu, Iași, 2000, nr. 206 (în continuare se va cita: *Documente Iași*, II).

¹⁰ *Documente Iași*, IV, nr. 274.

¹¹ *Ibidem*, nr. 277, 370, 391, 392.

¹² *Ibidem*, nr. 277, 370.

¹³ *Documente Iași*, II, nr. 377.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 144.

¹⁵ *Documente Iași*, IV, nr. 202.

¹⁶ *Documente Iași*, III, nr. 518.

¹⁷ *Documente Iași*, IV, nr. 277.

¹⁸ *Documente Iași*, III, nr. 440.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 53.

ieșeni din veacurile XVII–XVIII amintim subiectul unui litigiu pentru stăpânirea a cinci dugheni cu loc și pivniță de piatră apărut între Andrei armeanul și Mănăstirea Bărboi. Disputa, inițiată de armean, are ca obiect contestarea stăpânirii acelor imobile de către mănăstire în virtutea încălcării dreptului de preemțiune. Dar nu atât cauza ori soluția dată în urma judecării ei, este importantă, cât faptul că Andrei este dispus să răscumpere acele bunuri în schimbul a 500 de lei²⁰.

Acestea sunt doar câteva dintre coordonatele viții unei comunități care a cunoscut apogeul formelor de manifestare socială și economică în veacurile XVII–XVIII și căreia dimensiunea spirituală nu-i putea lipsi. Dimitrie Cantemir menționa în *Descriptio Moldaviae* în legătură cu armenii din Moldova că: "au și ei lăcașuri sfinte tot atât de mari și tot atât de frumoase ca și bisericile ortodocșilor, bucurându-se de liberul exercițiu al credinței lor"²¹.

N. A. Bogdan, atunci când, în urmă cu aproape un veac, scria o lucrare dedicată trecutului orașului Iași, avea încă proaspătă în minte imaginea unor ruine despre care se știa că erau rămășițele unei foste biserici armenesti cu hramul Sfântului Grigore Luminătorul. Tot datorită lui Bogdan mai deținem și câteva informații privitoare la soarta aceluia edificiu construit la începutul veacului al XVII-lea, distrus aproape în totalitate în urma marelui incendiu din 1827, după care, în ciuda unor repetate încercări de restaurare eșuate din lipsa fondurilor, municipalitatea a decis, în 1899, dărâmarea acelor ziduri ca măsură de protecție a trecătorilor amenințați de prăbușirea lor iminentă²². Interesant este faptul că pentru o lungă perioadă (1659–1707) în actele interne, tocmai această biserică, situată lângă Cizmăriei²³, și avându-l pe popa Simion²⁴ ca slujitor, ne apare ca unic lăcaș de cult al armenilor. O

²⁰ *Documente Iași*, II, nr. 377.

²¹ Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu, București, 1973, p. 297.

²² N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 240.

²³ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, volumul I, *Acte interne (1408–1660)*, editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, Iași, 1999, nr. 459 (în continuare se va cita: *Documente Iași*, I); *Documente Iași*, II, nr. 302, 345.

²⁴ *Documente Iași*, II, nr. 85, 302, 377, 430.

realitate care dovedește, în parte, ipoteza părăsirii pentru o vreme a vechii biserici din apropierea Podului Vechi²⁵. Construirea bisericii Sfântul Grigore în Cizmărie se află în strânsă legătură cu sporul demografic înregistrat de comunitatea armenescă din Iași în primele decenii ale veacului al XVII-lea.

Totuși, renunțarea la vechiul amplasament al bisericii, cel din mahalaua Arcăriei, de pe Podul Vechi, unde mai târziu va fi reconstruită biserica pe care o vedem astăzi, ridică o serie de semne de întrebare. Același N. A. Bogdan ne transmite o legendă în legătură cu originea Mănăstirii Sfântul Sava aflată lângă biserica armenescă Sfânta Maria, și anume că biserica mănăstirii ctitorită în vremea domniei lui Petru Șchiopu ar fi fost "mai întâi o capiște armenescă și în urmă, ieșenii văzând că negustorii armeni prea au ieșit la iveală în strada cea mai principală a orașului, care era, prin veacul al XV-lea, Podul Vechi, azi Strada Costachi Negri, deoarece ei cuprinsese mai tot comerțul central al Iașului, le-au luat biserica și le-au dat un loc în dosul acesteia, să-și facă altă biserică dacă ar voi"²⁶. Pe baza surselor istorice legenda nu își găsește nici un suport real, biserica Sfântul Sava fiind ctitorită pe loc de case dăruit de domn călugărilor greci veniți de la Constantinopol²⁷.

Fără a ne putea detașa de mit, în lipsa unor surse care să dovedească existența unui conflict, cel puțin pentru locul din jurul bisericii armenesti, între călugării greci și armenii din Iași, nu credem totuși că o astfel de ipoteză trebuie îndepărtată. Cum altfel am putea explica renunțarea din partea armenilor de a reconstrui vechea biserică și ridicarea uneia noi într-un alt loc în care exista un cimitir al lor²⁸. Cert este că în forma în care se păstrează astăzi construcția nu mai reține nimic din cea ridicată de primii armeni veniți în Iași în veacul al XIV-lea, înrudirile arhitectonice cu biserica armenescă din Roman, construită în secolul al XVII-lea, indicându-i geneza în același secol²⁹. Ctitorii ei au simțit însă

²⁵ Dan Bădărău și Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1974, p. 48.

²⁶ N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 212.

²⁷ Pentru istoricul Mănăstirii Sf. Sava, vezi: Dan Bădărău și Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 168–171.

²⁸ *Documente Iași*, I, nr. 459.

²⁹ G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 51.

nevoia de a certifica vechimea ființării unui lăcaș de cult în Iași prin intermediul inscripției de pe o piatră de temelie păstrată într-o nișă din transept având înscris anul 1395, inscripție a cărei falsitate a fost dovedită³⁰.

În pragul veacului al XVIII-lea avem atestări ferme ale ființării a două biserici armenesti deservite de un număr de șase clerici, preoți și diaconi. Este o perioadă în care domni ca: Mihail Racoviță³¹, Nicolae Alexandru Mavrocordat³² și Dimitrie Cantemir³³, acordă clerului armean de la cele două biserici confirmări pentru scutirile de dări similare cu cele garantate tuturor "bisericilor creștinești". Acestea sunt semnele clare ale climatului de toleranță religioasă sugerat în *Descrierea Moldovei* și ale ștergerii din memorie a vechilor conflicte. Însă, pe parcursul secolului al XIX-lea, potențialul demografic și economic al armenilor ieșeni s-a stins treptat. Ca dovezi în acest sens stau neputința enoriașilor de a mai reconstrui biserica din Strada Cizmăriei, dar și vechimea ultimei intervenții de consolidare (1803) a bisericii Sfânta Maria.

Așa cum am menționat încă de la începutul demersului nostru nu ne-am propus decât o schițare a locului armenilor în istoria acestui oraș cu rostul de a recupera măcar o parte a unui trecut ale cărui urme le ignorăm. Deocamdată nu putem decât spera ca destinul celeilalte biserici armenesti să nu se repete.

³⁰ Dan Bădărău și Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 47.

³¹ *Documente Iași*, III, nr. 322.

³² *Ibidem*, nr. 385, 419.

³³ *Ibidem*, nr. 403.

BISERICA SF. IOAN BOTEZĂTORUL DIN IAȘI – CÂTEVA LĂMURIRI

Cătălina Iliescu

În dorința de a-și pune în ordine averea și agoniseala de o viață, intuind apropierea morții iminente în Constantinopolul ce îl întemnițase în urma denunțului mincinos al lui Vasile Lupu, cu rugămintea adresată “tuturor prietenilor”, ca să le fie “milă de casa noastră, de nu ne-am priceput la purcesul nostru să ne tocmim casa cum se cade, ca să nu fie pre urma noastră price și gâlceavă între ruda noastră sau între prieteni, căci că n-am știut că voi veni la una ca aceasta” Miron Barnovschi scria în capitala Imperiului, la 22 iunie 1633 o “scrisoare”, testamentul său, de fapt, în care, între altele, se îngrijește și de înzestrarea, așa cum se cuvine unui lăcaș domnesc – biserica Sf. Ioan Botezătorul – cu cele de trebuință: “Așijderea, biserica Sf<ântul> Ioan Cârstiteli, iar în târg în Iași, care iaste făcută de noi iar nu este săvârșită, și acolo să aibă să o săvârșească și veșminte și alte ce va trebui la acea biserică să aibă a face”¹.

Despre această construcție începută de Barnovschi vodă se știe că a fost terminată de către cel din vina căruia și-a aflat moartea, reluând lucrările de la ferestre în sus; ce a rezultat a fost o biserică prezentând caracteristicile unei construcții fortificate, situată în mijlocul Iașilor, cu podul construit pentru a-i servi la apărare, metereze, căi de acces pentru străji, spații boltite pentru adăpostire etc.² S-au emis și opinii privitoare la împrejurările în care a fost

¹ Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, *Acte interne (1408-1660)*, Iași, 1999, p. 311, nr. 233; v. și explicațiile de la descrierea arheografică. Miron Costin pomenește în *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace* “biserica lui Sfetii Ioanu, iară aicea în orașu <Iași>, de înmă-sa făcută”, în Idem, *Opere*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 94. Nu cunoaștem însă aportul mamei voievodului la construirea ei.

² Ana Dobjanschi, Victor Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, București, 1979, p. 29; Șt. Balș, *O biserică fortificată în Iași: Sf. Ioan Botezătorul*, în vol. *Închinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, p. 28. Istoricul este precaut în afirmații: “... se poate atribui acesteia însușirea de biserică fortificată. Deși cu mijloace de apărare rudimentare, putea totuși să prezinte un obstacol suficient, cu pușcarii trăgând prin fiecare meterez, unui atac făcut de o ceată de oameni nepregătiți”.

ridică o astfel de construcție; ele au fost generate de climatul de nesiguranță din primele decenii ale secolului al XVII-lea, dar și, într-un fel, de specularea interdicției puse de turci, sub aspră pedeapsă, de a ridica sau reface cetăți și puncte de rezistență militară, întrucât bisericile și mănăstirile nu erau supuse aceluiași tratament³. Aceste caracteristici sunt prezente însă și la alte ctitorii ale lui Miron Vodă, a cărui domnie constituie, pe drept cuvânt, din punct de vedere artistic, elementul de legătură între epoca Movileștilor și cea patronată de Vasile Lupu⁴: zidul de incintă de la Mănăstirea Dragomirna, biserica Sf. Ilie din Toropăuți, Biserica Barnovschi din Iași, Bârnova, dar și la biserica Sf. Ioan cel Nou-Nicorița și Sf. Sava, de asemenea, din Iași⁵ sau Precista din Galați⁶.

Se pare că biserica a fost construită pe locul bisericii de lemn cu hramul Sf. Paraschiva sau Sf. Vineri, mutată de pe locul ei, din Târgul Vechi, în Târgul Nou, la dorința lui Nestor Ureche, așa cum arată un act din 21 decembrie 1610,⁷ pentru a-i ridica, în loc, ziduri de piatră; a fost dărâmată, în 1880, când a început construirea halei din Iași, pe locul bisericii Primăria orașului înălțând un monument câțiva ani mai târziu⁸. El poate fi văzut azi în curtea bisericii Bărboi. Cea veche, de lemn, va fi fost sfințită cu hramul Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul, rămasă în memoria documentelor și cu numele de Sf. Ioan din Măji, și ale cărei ziduri de piatră începură a fi ridicate de Miron vodă Barnovschi.

Înființarea Târgului Nou sau Târgul de Sus, pentru a se deosebi de partea veche sau de jos a orașului, s-a petrecut în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în primele decenii ale veacului următor, în condițiile mutării capitalei la Iași și a implicitei extinderi a acesteia⁹. Necesitatea existenței în acest loc a unei biserici a fost

³ Ana Dobjanschi, Victor Simion, *op. cit.*, p. 24.

⁴ Aurel. H. Golimas, *Un domnitor, o epocă. Vremea lui Miron Barnovschi Moghilă. Voievod al Moldovei*, București, 1980, p. 86.

⁵ Ana Dobjanschi, Victor Simion, *op. cit.*, p. 24.

⁶ G. Baș, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 154.

⁷ Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, *op. cit.*, I, p. 130, nr. 93; v. și *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, III, București, 1937, p. 137-138.

⁸ N. Stoicescu, *Repetoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*. București, 1974, p. 477.

⁹ Constantin Cihodaru, Gheorghe Platon, *Istoria orașului Iași*, p. 99; documentul de mai sus dovedește aceste transformări.

impusă, fără îndoială, de creșterea numărului populației ce ocupa așa numitul cartier al măjilor – piața de pește – și cuprindea o parte din actuala stradă Cuza Vodă, fosta Uliță a Goliei, și strada Dobrogeanu-Gherea¹⁰ (actuala Gh. I. Brătianu). Mahalaua Măjilor va fi străbătută de ulița cu același nume; sunt vândute locuri de casă și pivnițe de pe Ulița Măjilor, așa cum ne dezvăluie acte din secolele XVII și XVIII¹¹. Tot aici au fost ridicate și bisericile Balș și Vovidenia¹². Avem știre și de câțiva preoți de la Sf. Ioan: popa Gheorghie, în casa căruia avu loc vânzarea unei părți din satul Ruși la 13 aprilie 1647¹³, preotul Mardarie, martor la hotărnicirile unor locuri de casă de pe ulița unde se afla lăcașul unde slujea¹⁴ și la vânzarea altuia de aici¹⁵, Maxim preot la aceeași biserică la 1692¹⁶ și la 1700¹⁷, popa Ion la 1676¹⁸, precum și un preot Mihălachi, trăitor pe la 1728¹⁹ și Lupașco martor, și el, la 1740²⁰.

La 1676, aflăm biserica Sf. Ioan Botezătorul împărțindu-și starostia ciocnilor din Târgul de Sus cu Trei Ierarhii, în timp ce în partea mai veche a orașului aceleași atribuții le aveau Sf. Ioan Zlataust și Sf. Precista (Talpalari); reperul pentru această delimitare era Mănăstirea Golia. Importanța acestei bresle cu deloc de invidiata ocupație a celor ce o formau o regăsim în așezământul lui Dosoftei, arhiepiscop și mitropolit al Sucevei și al Moldovei privitor la alcătuirea ei, precum și la scutirile de dări și angherii. Iată ce se spune: “... această breslă a ciocnilor nu este ca alte bresle, ci acești nevoitori

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, *Acte interne (1661-1690)*, Iași, 2000, p. 133-134, nr. 151; p. 366, nr. 398; Idem, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III, *Acte interne (1691-1725)*, Iași, 2000, p. 85, nr. 105; p. 115, nr. 134; p. 132, nr. 434 despre aceasta se spune: “carii uliță s-au chemat maiinte Ulița Brăhăriei”; la 3 iunie 1733, este vândută o casă pe Ulița Brăhăriei, în Idem, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, *Acte interne (1726-1740)*, Iași, 2001, p. 125, nr. 176; p. 2, nr. 4; p. 277, nr. 379.

¹² Constantin Cihodaru, Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 99.

¹³ Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 413, nr. 338.

¹⁴ Ioan Caproșu, *op. cit.*, vol. II, p. 157, nr. 178; p. 158, nr. 179).

¹⁵ *Ibidem*, p. 406, nr. 449.

¹⁶ Ioan Caproșu, *op. cit.*, vol. III, p. 26, nr. 29.

¹⁷ *Ibidem*, p. 136, nr. 158.

¹⁸ Ioan Caproșu, *op. cit.*, vol. II, p. 412-413.

¹⁹ Ioan Caproșu, *op. cit.*, IV, p. 33, nr. 44; p. 34, nr. 46.

²⁰ *Ibidem*, p. 310, nr. 419.

ciocli sunt volnici holtei, preînsurați și breaslă foarte de treabă, pentru îngroparea morților, a săracilor și a streinilor acelora ce mor aici, în târg în Iași, pe ulițe și pe supt garduri, prin gunoaie, pre toți îi strâng și-i grijesc și-i îngroapă precum să cade. Singuri cu mânuile sale rădică patul îngăduitori și dintr-al său prilej cheltuiesc să acopere oasele cu pânză și plătesc preoților de-i astrucă, gropile cu mânuile sale le sapă. Așijderea și trupurile celor periți, carele pier aici în târg în Iași, la locul cel de pierzare, pentru vina sa, cu porunca domnului, trupurile acestora 2 zile străjuiesc și a treia zi îi îngroapă”²¹.

Cât privește pisania bisericii, așezată deasupra intrării în pridvor, pe latura de sud²², în care regăsim atât pe ctitorul, cât și pe continuatorul lucrărilor de ridicare a bisericii, Miron Barnovschi, respectiv Vasile Lupu, există păreri pe cât de diverse, pe atât de fanteziste în legătură cu data finalizării construcției. Preluarea mecanică și lipsită de o minimă atenție a datării propuse de N. Iorga în *Inscripții din bisericile României*, 1908, II, p. 136 ca fiind “anul 7143 (1635) luna lui noiembrie în 9 zile”²³ sau aceea descifrată de N. A. Bogdan redând “anul 7143, luna Noembre 4” (1635)²⁴ a făcut ca, în timpul nostru, deasupra ușii de la intrare în biserică traducerea românească – într-o frumoasă și elegantă prezentare, de altfel, – a pisaniei alcătuită în limba slavonă să aibă înscrisă data de 9 noiembrie 1635. N. Iorga a intuit corect slovele cuprinse în ultima parte a pisaniei; nu am putut desluși însă motivele pentru care nu s-a operat banala și bineștiuta regulă de aflare a milesiumului din văleatul inscripționat, cunoscându-se data de lună și pe cea de zi. În urma unui simplu calcul, rezultă că data corectă la care a fost terminat lăcașul din Târgul Nou este anul 1634 luna noiembrie 9. Redăm cuprinsul pisaniei și întregirea noastră: “Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh a început a zidi biserica Io Miron Bărnovschi voievod, domn al Țării Moldovei, și n-a ajuns a o săvârși, ci Io Vasilie voievod, domn al Țării Moldovei, a săvârșit-o de la vârful ferestrelor toată și a săvârșit toate cele de nevoie întru numele

²¹ Ioan Caproșu, *op. cit.*, vol. II, p. 413-417, nr. 457.

²² G. Balș, *op. cit.*, p. 121.

²³ *Ibidem*; Șt. Balș, *op. cit.*, p. 28; Ana Dobjanschi, Victor Simion, *op. cit.*, p. 29; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 464; aceeași dată fiind îmbrățișată și de Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, ediția a doua, III/1, București, 1944, p. 43-44.

²⁴ N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, ediția a doua, 1913-1915, p. 217.

Sfântului Prooroc Înainte-Mergătorul și Botezătorul Ioan și al cinstitei lui Tăieri în anul 7143 luna noiembrie 9 zile” <7143/1634>. Mai aproape de data corectă, alcătuitoarii *Îndrumătorului în Arhivele Statului Iași*, vol. III, indică data corectă a anului, însă omit pe 9, dând-o pe aceea de zi 4 (d)²⁵.

Probabil că această greșeală a fost perpetuată din cauza necunoașterii cu precizie a momentului venirii la tron a lui Vasile Lupu, despre care se știa că își începuse domnia în 1634 (dar când?), an în care avem atestate și primele documente ieșite din cancelaria sa. Ipoteze suficient de solide, după părerea noastră, în rezolvarea acestei probleme aduce istoricul Ștefan S. Gorovei.

Coroborând diverse date și analizând ipotezele enunțate până în momentul elaborării studiului domniei sale, dânsul ajunge la concluzia că Lupu vornicul a primit domnia Moldovei în a doua jumătate a lunii decembrie 1633 și a intrat în Iași probabil la 17 aprilie 1634. “Diferența dintre cele două momente – continuă autorul – se explică – iarăși probabil! – prin împrejurările războiului turco-polon, care făcea inoportună schimbarea domnului Moldovei, Moise Movilă, cunoscut pentru atitudinea sa filopolonă”²⁶. Cum biserica noastră era ridicată până la ferestre, credem că, până în noiembrie a aceluiași an, s-a putut finaliza, fiind, într-adevăr, prima construcție ce are înscris apelativul de domn al lui Vasile Lupu²⁷.

Despre ctitorirea bisericii Sf. Ioan Botezătorul de către Miron Barnovschi aflăm și dintr-o altă sursă, anume mărturia hatmanului Nicolae Costin, cel care avea și îndeletniciri cărturărești, în legătură cu o evanghelie dăruită lui de cumnatul său, Constantin Duca voievod, la 1694, pe care o face, mai departe, danie bisericii “lui Svet Ioan la Măji, carea easte făcută de strămoșul nostru Barnovschie voevod, mie lui Nicolae Costin și femeii mele, Ilenei, fata repausatului Ducăi voevod”²⁸. Înrudirea boierilor Costinești cu Miron Barnovschi *Movilă*

²⁵ *Îndrumător Iași*, III, p. 137-138; aceeași greșeală o face și episcopul Melchisedec, în *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 261.

²⁶ Ștefan S. Gorovei, *Când a primit Lupu vornicul domnia Moldovei?*, în *AHIX*, t. XXXI, 1994, p. 8.

²⁷ Ana Dobjanschi, Victor Simion, *op. cit.*, p. 29.

²⁸ Miron Costin, *Opere complete*, ediție de V.A. Urechia, partea I, București, 1886, p. 222-223.

este deja cunoscută, aceasta făcându-se prin mama lui Miron Costin ce fusese rudă apropiată cu domnul al cărui nume îl purta²⁹. Legătura de rudenie dintre cei doi reiese destul de limpede din chiar cuvântul scris lăsat de voievod în testamentul său: “Eu dau și dăruiesc cuconilor surorii mele, Svercâi, și *cuconilor nepoatei noastre, Saftiei, jupânesăi lui Costin postelnicu...*”³⁰, tatăl cronicarului ce scrie la 1660.

La 1803, în urma cererii mitropolitului Veniamin Costachi adresată domnului de atunci, Alexandru Moruzi, biserica devine metoh al Episcopiei Hușilor; între timp, ea scapă de această îndatorire, căci 12 ani mai târziu același mitropolit, reintrat în funcție, adresează o altă cerere cu același scop, pentru biserica Precista din mahalaua Talpalarilor³¹. Reparată integral de câteva ori, la 1854, și la 1875, apoi la 1913³², cu cheltuiala și strădania lui Vasile Rustici³³, al cărui mormânt, împreună cu cel al soției sale, Maria, pot fi văzute în curtea bisericii din strada Gh. I. Brătianu, nr. 14, biserica Sf. Ioan Botezătorul devine, în acest din urmă an metoh al Mănăstirii Neamț³⁴. N.A. Bogdan vorbește de existența, la 1847, în curtea bisericii, a câtorva case în care locuia familia Docan³⁵. Cea mai recentă renovare, potrivit înștiințării înscrise deasupra ușii de la intrare, unde se află, reamintim, și traducerea românească cu datarea incorectă a pisaniei slavone, a avut loc între 1984 și 1986.

Dacă explicațiile noastre își vor dovedi corectitudinea, nădăjduim, în numele adevărului istoric, că vor fi întreprinse demersurile pentru îndreptarea erorii făptuite.

²⁹ Ștefan S. Gorovei, “*Nepoții Balicăi*”, “*sămînțenia Movileștilor*”, în *Arh. Gen.*, I (VI), 1994, nr. 3-4, p. 129.

³⁰ Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 312.

³¹ Nicolae I. Șerbănescu, *Știri noi din vremea păstoriei mitropolitului Veniamin Costachi*, în *RIR*, XIV, 1944, p. 104-108.

³² N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 464.

³³ N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 217.

³⁴ *Ibidem*, p. 217, v. și *Îndrumător Iași*, vol. III, p. 137.

³⁵ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 519.

RESTAURAREA GRĂDINILOR ISTORICE DE LA MOGOȘOAIA

Alexandra Chiliman Juvara

Restaurarea grădinilor istorice a fost necesară în urma multiplelor stricăciuni și mutilări din ultimii 50 de ani.

Pentru realizarea proiectului s-au cercetat restaurările anterioare. Restaurarea din perioada interbelică a constituit un capitol aparte, ea fiind însoțită de un bogat material documentar. În plus s-a putut evalua această restaurare și prin prisma personalității principesei Martha Bibescu, cea care a avut viziunea întregii lucrări.

Cercetarea restaurărilor anterioare.

Curtea Domnească de la Mogoșoaia a fost construită de Constantin Vodă Brâncoveanu, drept loc de petrecere în zilele toride de vară, departe de capitală. Poziția palatului era pitorească, pe malul lacului. Un întins domeniu înconjură construcțiile, dar din acele timpuri nu ne-au parvenit documente grafice, picturi sau planuri pentru a cunoaște realizările peisagistice ale epocii. O gravură austriacă din jurul anului 1730, aflată în arhivele de la Viena, prezintă planul și o vedere generală de la Horezu. Se disting: livada, grădinile, pășunea, plantațiile de arbori de aliniament. Un lord englez, Paget și însoțitorul lui Chishul, descriu grădinile palatului domnesc din București în care domnul și doamna aveau grădini separate, îngrijite de grădinari diferiți. La Mogoșoaia, existau desigur grădini separate, iar restaurările care au urmat au păstrat această configurație. Este posibilă o influență italienească în rezolvarea acestor grădini, influența care era prezentă în Țara Românească încă din vremea lui Petru Cercel. Cronicile consemnează multiplele popasuri ale domnului la Mogoșoaia, în drum spre Târgoviște, iar călătorii străini scriu despre frumusețea și bogăția Curții Domnești. O dată cu sfârșitul tragic a lui Brâncoveanu, în 1714, locurile au fost abandonate și distruse.

Domnul Gheorghe Bibescu a moștenit Mogoșoaia prin căsătoria sa cu Zoe Mavrocordat, fiica adoptivă a banului Grigore Brâncoveanu. În acele timpuri parcurile din jurul caselor boierești

erau vaste, în ele fiind delimitate zonele de grădini și livezi. Prin Regulamentul Organic s-a prevăzut și realizarea unor grădini publice și a plantațiilor de-a lungul străzilor. Domnul a început, în spiritul vremii, primele reparații la Mogoșoaia.

Niculae Bibescu (1830-1882), fiul domnului Gheorghe Bibescu, a făcut însemnate lucrări de restaurare atât la palat cât și în parc. Virgil Drăghiceanu în BCMI 1909 a confirmat că *“palatul a suferit prefaceri mari în restaurarea Bibescului făcută destul de bine într-un timp când abia se năștea știința restaurărilor arheologice în Europa.”*

Niculae Bibescu a studiat în Franța, la cunoscutul liceu Saint Cyr, a fost ofițer al generalului Trochu și s-a căsătorit cu nepoata de fiu a mareșalului Ney, Helene Ney d'Elchingen. A revenit în țară după căderea celui de-al doilea Imperiu, cu idei noi, moderne, încercând printre altele și să inițieze industria în România.

La Mogoșoaia, opera cea mai importantă a lui Niculae Bibescu a fost replantarea parcului. Arhitectul G.M. Cantacuzino, într-un raport despre Mogoșoaia din 6 iulie 1955, a scris că *“Bibescu a adus un horticultor peisagist Rotan (Rohan ?) care a replantat parcul cu esențe rare și a stabilit intrarea în parc, acolo unde este și azi, la capătul lacului înainte de intrarea în sat.”* Grădinarii au conceput geometria parcului, care în mare nu s-a mai schimbat, ea încă păstrând farmecul de odinioară. S-a tăiat aleea lungă de mai mult de un kilometru care leagă intrarea de palat, aleea marginită de ulmi, transplantându-se copaci bătrâni de treizeci de ani. Au fost comandate în Franța, la manufactura *Herbeaumont Aine - Constructeur de Serres en Fer, rue de Bagnolet 115 Paris-Charonne*, serele în care se cultivau plante exotice.

Aceste lucrări s-au executat după exproprierea din 1864. Parcul a fost adus la limitele care se păstrează și azi și a fost înconjurat cu un zid de cărămidă. Satul s-a dezvoltat pe un nou amplasament, iar drumul Târgoviștei și-a modificat traseul. O dată cu lucrările de restaurare a serelor s-au descoperit fundații ale caselor care au fost darâmate atunci.

Restaurarea din perioada interbelică

Restaurarea cea mai importantă a Curții Domnești de la Mogoșoaia a avut loc între cele două războaie mondiale. Proprietarii de atunci, prințul George Valentin Bibescu și soția sa

Martha Bibescu au restaurat palatul și grădinile cu arhitectul venețian Domenico Rupolo și cu arhitectul G.M. Cantacuzino. Arhitectul român a lucrat cu multă competență și dăruire pentru *“a crea un cadru și un peisaj palatului. S-au studiat atunci toate punctele de vedere din diferitele ferestre a palatului, pentru a crea peisaje frumoase și caracteristice Munteniei din Palat și totodată s-a căutat a integra cât mai frumos arhitectura în acest peisagiu”*.

Grădinile italienești din jurul palatului și parcul englezesc ce se întindeau între vatra satului și lac și pe malul opus erau în perfectă armonie. Parcul a fost plantat ca un peisaj liber compus, în care grupurile de conifere contrastau cu sălciile sau cu platanii, iar verticalitatea plopilor cu umbrarele adânci de castani. S-a urmărit crearea unei monumentalități cu mijloace simple, prin valorificarea esențelor diferit colorate, a luminii, a proporțiilor.

G.M. Cantacuzino a studiat intrarea de-a lungul aleii cu ulmi, trecerea spre palat strajuită de grădinile de iriși și trandafiri, peluzele incintei geometric trasate, curtea cu arhitectura ei severă, terasele spre lac pardosite cu lespezi din piatră și sprijinite de ziduri de cărămidă, cu partere de flori prinse în geometria bordurilor mereu verzi. Vederea dinspre palat spre ape, spre câmpia valahă, a fost o preocupare aparte. Proprietarii au răscumpărat după 1921 terenurile riverane din fața palatului dincolo de lac, terenuri care fuseseră expropriate. Motivele au fost numai estetice, în ideea de a crea un valoros ansamblu peisagistic. Mai târziu, în 1945, s-a conturat în aceeași idee spațiul de protecție al monumentului, spațiu confirmat prin decret regal.

Elemente de arhitectură au fost inserate în parc, constituind o legătură între peisaj și construcții. Caracteristice grădinilor italienești, la Mogoșoaia elementele litice au fost aduse din vechi palate demolate de prin împrejurimi. Capitelluri brâncovenești și elemente litice care apăreau în fotografii (1928) aruncate în curtea de onoare, o dată cu restaurarea au fost integrate în compoziția noilor grădini. Grupul statuar care o reprezintă pe zeița Minerva, demontat de pe un portal al fostului palat al banului Dumitrache Ghica de pe calea Victoriei, a fost montat pe poarta care marca simbolic drumul Târgoviștei (1931). O coloană adusă din vechiul palat brâncovenesc de la București a marcat centrul compoziției

grădinii de trandafiri. Aleile, din cărămidă și dale de piatră, amintesc de detaliile grădinilor italienești de la Torcello.

Arhitecții au cercetat fazele anterioare, negăsind urme de terase sau alte repere semnificative. G.M. Cantacuzino a continuat restaurarea grădinilor, începută în secolul al XIX-lea, intervenția lui preluând elementele valoroase, păstrând farmecul grădinilor secrete din epoca brâncovenească și aducând elemente noi în spiritul monumentului.

Din arhiva familiei Bibescu și din arhiva DMI ne-au parvenit fotografiile aeriene ale parcului și teraselor proaspăt restaurate, detalii cu covorul de iriși albi plantat în jurul vilei D'Elchingen, cu terasele și curtea de onoare.

Evaluarea restaurării prin prisma personalității Marthei Bibescu

Martha Bibescu a vrut să reînvie în spirit modern atmosfera din vremea lui Constantin Brâncoveanu. Restaurarea pe care a făcut-o la Mogoșoaia s-a bazat pe datele legate de istoria locului și a familiei. Reușita acestei restaurări se datorează remarcabilei colaborări între oameni de cultură: profesionalismul arhitecților și gustul principesei Martha Bibescu.

“Ideea a fost de a înconjura această luminoasă arhitectură cu un peisaj care prin caracterul său vast, dar intim, bogat, liniștit, cu contraste vii de umbre și soare, de arșiță și răcoare, de ape și lanuri, să evoce țara însăși, să o rezume, s-o cuprindă în toată poezia ei, precum Versailles rezumă Franța, Escorialul Spania și grădinile Isfahanului toate oazele Persiei” (G.M. Cantacuzino, *Introducere la opera lui Vitruviu*).

Remarcând talentul ei pentru arta decorativă și pentru arhitectură, Constantin Argetoianu a scris în 1932, în memoriile sale:

„În colaborare cu un arhitect pătruns de spiritul Veneției, Domenico Rupolo, Martha Bibescu, pornind de la pereții găsiți în picioare a realizat o minune arhitecturală. Minune pe dinafară, minune pe dinăuntru, minune de jur împrejur, minune de la tainica grădiniță florentină în care merișorul crește printre lespezi de piatră alături de trandafirul frumos, trușăș și prost agățat de bolțile ce prelungesc vechea bucătărie brâncovenească, până la terasele înflorite ce își scaldă treptele în apele stătute ale lacului,

pe oglinda căruia se oglindesc foile largi de nufăr. Totul este armonie în această operă fără distonant."

Silueta Marthei Bibescu nu poate fi despartită de cadrul pe care îl însuflețește după cum acesta nu își capătă întreaga sa valoare decât tălmăcit prin prisma personalității ei. Arhitectul G. M. Cantacuzino a confirmat și el implicarea directă a proprietarilor în această restaurare:

"Principele și principesa Bibescu încercară și izbutiră să reînvie sufletul acestui loc, căci este desigur mai mult o reînviere decât o simplă restaurare. Acolo nu s-a pornit la muncă cu un spirit arheologic ci cu acea libertate necesară oricărei înfăptuiri trainice".

Cauzele degradărilor din parc

O dată cu instaurarea comunismului, Martha Bibescu a părăsit țara, exilându-se în Franța. Palatul a fost golit de obiecte, parcul neglijat, Valentina Ghica Comănești, fiica Marthei Bibescu a avut domiciliu obligatoriu, petrecând ani grei până la plecarea definitivă în străinătate. Arhitectul G. M. Cantacuzino a fost arestat.

Totuși, legătura lui de o viață cu Mogoșoaia a continuat, în ciuda timpurilor ostile. Între anii 1954-1958 arhitectul, membru al Direcției Monumentelor Istorice, a urmărit transformările de la Mogoșoaia, străduindu-se să salveze de la distrugere realizările din perioada interbelică. I se vor alătura în aceste încercări arhitectii Duiliu Marcu, Ion Balș, Paul Emil Miclescu, Bădescu. În arhiva DMI sunt numeroase referate în care arhitectul se luptă împotriva fragmentării parcului, împotriva demontării grilei de la poarta de acces sau a construcțiilor noi, pe malul lacului. G. M. Cantacuzino analizează și respinge noul proiect de amenajare peisagistică fiind: "*Conceput într-un spirit vechi și străin celor mai elementare reguli și cunoștințe de peisagistică.*" Parcurgând manuscrisele acestor referate m-a surprins actualitatea problemelor analizate și clarviziunea autorului.

"Una din principalele valori ale Mogoșoaiei era acest ansamblu peisagistic din care făceau parte toate terenurile dinprejurul și din fața palatului, dincolo de lac. Ori, în ziua în care, pe malul Colentinei și în peisajul palatului se vor stabili alte ștranduri și restaurante, peisajul creat cu multă râvnă și grijă, care de bine de rău mai există, va dispărea și Mogoșoaia va deveni un loc oarecare de periferie, înconjurat de un decor străin frumuseții sale, micșorând

puterea lui evocatoare." (Referat la demontarea grilei de intrare de la parcul palatului Mogoșoaia, 6 iulie 1955).

Recent, în zona de protecție a monumentului s-au construit vile, pe terenul care a aparținut familiei Bibescu. Domeniul a fost fragmentat, o porțiune din parc s-a cedat sătenilor, s-a trasat un nou tronson de gard. Aleea de ulmi a fost abandonată, accesul schimbându-se prin zona dependențelor. Aleea nouă, delimitată de castani, a fost integrată în ansamblu.

În 1977 cutremurul a devastat parcul, coloanele din piatră au căzut, arcele din cărămidă din curtea de onoare s-au dărâmat, iar grupul statuar care o reprezenta pe zeița Minerva s-a prăbușit împreună cu poarta Târgoviștei. Elementele litice s-au degradat în timp, atacul biologic datorat vegetației și umidității fiind evident.

Grădinile nu au fost îngrijite, iar față de documentele fotografice din anii 1960 și 1980 se constată invadarea lor de către vegetație. Gardurile vii de salcâm care delimitau compoziția grădinilor au crescut haotic, arborii rezultați făcând o perdea de verdeață care obturează vederea dinspre parc spre palat. Parcul englezesc a fost bordat cu buxus în unele zone, stricând relația firească între alee și peluza de iarbă. Buxusul și tuia columnară au crescut necontrolat, atât pe terasele dinspre lac cât și în grădina de trandafiri, acoperind aleile și elementele litice, eliminând relația dintre palat, terase și lac.

Restaurarea grădinilor istorice propusă în 1999

Se limitează la Grădinile istorice care înconjoară ansamblul construit. Se restaurează vegetația corelată cu elementele litice decorative și cu aleile.

Urmare a studiului istoric efectuat s-a considerat oportună o restaurare a restaurării interbelice mai sus menționate, din următoarele motive :

-Se remarcă în această restaurare abordarea clădirilor, a decorațiunii interioare și a peisajului înconjurător într-o viziune unitară, deosebit de coerentă, astfel încât grădinile istorice vor trebui și în viitor să fie parte din această viziune.

-Este un caz în care aportul proprietarilor este deosebit de important, așa cum menționam mai sus.

-Conceptele de restaurare aduse din Italia de către echipa de arhitecți au fost adaptate peisajului autohton. Elementele de

arhitectură din parc, caracteristice grădinilor italiene, au fost completate cu detalii de arhitectură brâncovenească, rezultatul final fiind cel dorit, un peisaj care evocă țara însăși.

-Documentele fotografice, atât fotografiile aeriene cât și de detaliu, s-au păstrat în arhiva familiei, arhiva DMI sau în albume despre arhitectura Bucureștilor.

-Articolele și referatele pe care le-a scris G. M. Cantacuzino au descris amănunțit grădinile, dar mai ales concepția care a stat la baza proiectului, concepție corelată cu viziunea Marthei Bibescu asupra acestui loc încărcat de istorie.

Astfel, ideile care au stat la baza proiectului s-au transmis în timp, materialul cercetat, fiind folositor pentru intervențiile absolut necesare.

Restaurarea vegetației

-Ansamblul peisagistic aferent palatului, având structura peisagistică studiată, necesită intervenții urgente în vederea valorificării monumentului istoric.

-Pentru terasele dinspre lac s-a propus refacerea gardurilor vii ornamentale, cu garduri de talie mică (25-30 cm), după extragerea buxusului îmbătrânit. Dintre tuiile columnare se vor păstra exemplarele valoroase, cele bătrâne și invadatoare urmând a fi extrase.

-Refacerea gazonului și a culturilor de trandafiri.

-Păstrarea arborilor foioși de calitate, extragerea exemplarelor cu siluete nespecifice și deteriorați.

Restaurarea elementelor de arhitectură

-Poarta principală de acces va fi restaurată prin montarea coloanelor căzute la cutremurul din 1977 și completarea grilajului din fier forjat.

-Coloanele din cărămidă cu capiteluri brâncovenești de piatră care se află la hotarul incintelor vor fi ridicate și restaurate.

-Aleile din cărămidă și piatră ale grădinii de trandafiri vor fi restaurate.

-Pe Poarta Târgoviștei, care a fost restaurată în anii '80, se va monta o replică după grupul statuar „Minerva”. În 1931 arhitectul G.M. Cantacuzino a marcat pe zidul de nord al incintei principale Poarta Târgoviștei, cu un portal alcătuit din zidărie de

cărămidă de epocă cu elemente de piatră inserate în cărămidă. Cu rol simbolic, acest portal marca locul pe unde în trecut trecea vechiul drum al Târgoviștei. S-a adus la Mogoșoaia și s-a montat pe acest portal un grup statuar cu figuri alegorice pentru a marca însemnătatea acelei porți. Grupul alegoric care o reprezintă pe zeița Minerva este opera unui sculptor italian din anul 1820. Acest grup statuar și altul care-i făcea pandantul astăzi pierdut, ornamentau portalurile de la două intrări în curtea palatului banului Dumitrache Ghica din calea Victoriei (Teatrul de Comedie de azi și Teatrul de Păpuși) a consemnat în 1955 arhitectul P.E. Miculescu într-un scurt istoric al Mogoșoaiei, aflat în arhiva DMI. Căzut la cutremurul din 1977, grupul statuar a fost restaurat în Muzeul Național de Artă în anul 1981, de restauratorul Aurel Olteanu.

-Arcele cu coloane din zidul de nord al incintei, căzute la cutremur urmează a fi restaurate pe baza documentelor existente și a martorilor *in situ*.

-Coloanele de pe terase și din curtea de onoare, căzute la cutremur, invadate de vegetație vor fi ridicate și curățate de atacul biologic.

Concluzii

În primăvara anului 2001 au început primele lucrări de restaurare a grădinilor.

-S-a degajat coloana centrală din grădina de trandafiri de vegetația care o invadea, o dată cu curățirea întregii geometrii a grădinii.

-S-au curățat terasele dinspre lac de vegetația crescută haotic în anii 1980-2000. Cu acest prilej au fost găsite importante elemente litice: un vas ornamental, leul de pe malul lacului, văzut până atunci numai în fotografii, coloana și capitelul brâncovenesc.

-Palatul a fost degajat de vegetație, fațada de vest putând fi din nou admirată.

-S-au degajat și vederile spre sud dinspre parc spre palat.

-În programul de finanțare a Băncii Mondiale au fost incluse proiectele de restaurare a Grădinilor Istorice de la Mogoșoaia și a Serelor – 2002.

DECORAȚIUNI INTERIOARE ALE CASELOR ȘI PALATELOR BOIEREȘTI DIN SECOLUL AL XIX- LEA ÎN ORAȘUL IAȘI

Aurica Ichim
Smaranda Gâlea
Titel Sinescu

Majoritatea monumentelor istorice laice – palate și case boierești ale orașului Iași datează din secolele XVIII și XIX, construite în cadrul procesului complex de înnoire reprezentat de dezvoltarea economiei bazate pe relații capitaliste. Totodată acest proces reprezintă schimbarea mentalității boierimii și intelectualității vremii, fiind o modă studiată la Paris, Berlin și Viena. Tradițiile culturale, aduse de acest nou suflu s-au manifestat mai ales în arhitectura civilă. Se construiesc în secolul al XIX-lea multe palate și case boierești, iar cele mai vechi sunt înnoite, refăcute în stil eclectic, clasicist sau neogotic. Ambianței exterioare și interioare a acestor construcții îi asociem în prezent atmosfera evenimentelor istorice și culturale ale timpului, modul prin care orașul trăiește ca istorie cumulată, nostalgia după vechile valori, conștiința comorilor de artă făurite pe acest loc. Prin aceste monumente își merită în mare parte numele de “orașul vechilor zidiri”.

Ambianța interioară, decorul epocii în care s-a făcut “Unirea Principatelor”, a existat un Creangă, un Eminescu, s-a realizat independența României, este prea puțin luat în seamă și din nefericire șters cu buretele de istoria actuală, ce își dorește spații practice și aseptice pentru servicii de tot felul. Aceste spații ce exclud decorația și culoarea ce era un atribut al acestor imobile sau, în cazul în care vreun beneficiar o dorește, ea devine de multe ori din incultură sau lipsă de studiu un element de kitsch.

Monumentele la care ne referim sunt legate de nume ilustre (Conta, D. Ghica, Cantacuzino–Pașcanu, Beldiman, Berthelot, A. Russet, Balș-Sturdza, Roznovanu). Interioarele erau de cele mai multe ori reprezentative pentru personalitatea proprietarului. Astfel, nu lipsea holul de acces bogat dimensionat

din care pornea scara monumentală în 3 sau 2 brațe, balustrada bogată, salonul mare cu plafon pictat, coloane adosate, lambriuri, parchetul cu esențe și modele pe gustul epocii, oglinzile cu rame din lemn sculptat, șemineele, tapetul de mătase la pereți, înrămat cu baghete din lemn sculptat sau ipsos, rozete și candelabre decorative și cîte alte elemente ce constituie apanajul stilului clasic sau al ecletismului.

Peste multe din aceste elemente s-au suprapus la începutul secolului al XX-lea elemente de stil *art nouveau*, în special în decorația balustradelor, feroneriilor, tâmplariei sau în cea a ancadramentelor, chenarelor, creându-se astfel elemente interesante ce denotă o istorie a clădirii, proprietarilor, evenimentelor.

Din nefericire, mare parte din aceste elemente de arhitectură și decorație interioară au dispărut astăzi, prin schimbarea de destinație după anul 1947 a majorității acestor construcții. Noile funcțiuni au impus modificări interioare și o dată cu acestea s-a distrus ambientul și decorația originală (Palatul M. Sturdza-Seminarul V. Costachi), Casa Beldiman-Penescu – dispensar, Casa A. D. Xenopol - a traversat schimbări de proprietari și destinații ce au dus la distrugerii masive, Casa Logofăt Conta – Casa Universitarilor, Casa Ghica Brigadir – Spitalul de Urgențe, Casa D. Ghica – sediul unui trust de construcții, Palatul Gr. Sturdza - Sediul R.T.V. Iași).

Alte construcții au păstrat parțial decorațiile interioare, fie din cauza unei exprimări arhitectonice foarte puternice a acestora (Palatul Roznovanu – Primaria, Casa Balș-Sturdza - Poșta Centrală, Casa Catargi – Muzeul Unirii, Casa Ghica Callimachi – Sediul PNȚCD), fie datorită funcțiunii realocate și a faptului că au fost declarate monumente istorice din 1947 sau de la începutul secolului, o dată cu înființarea Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice (întrând astfel sub un anumit regim de protecție).

Exemplificăm această teză cu păstrarea decorațiilor interioare (evident parțial) la unele construcții ce au avut funcțiuni publice de la începutul secolului al XX-lea, prin preluarea lor de către stat sau de către instituții publice de la proprietarii particulari:

– Palatul Roznovanu – preluat de Primăria Iași;

- Casa Catargi – preluată inițial de Primăria Iași și apoi de sediul Societății de Asigurări;
- Casa Sturdza-Balș – preluată de Banca Românească și apoi de Poșta Română;
- Casa Alecu Balș – preluată întâi ca spațiu de învățământ și apoi Filarmonica Moldova Iași.

Caracteristicile stilistice puternice reflectate în volumetrie, decorațiile fațadei, forma golurilor și tâmplăria, ca și forma acoperirii în general sunt păstrate în toate situațiile. Aceste elemente sunt cele ce în prezent sunt restaurate.

Firește, în decursul secolului al XVII-lea și al XIX-lea fiecare din aceste monumente își are istoria sa, schimbările de proprietari, influențele ”modei” în arhitectură, schimbările funcțiilor aducându-le în prezent în situația în care fiecare construcție în parte reprezintă ”un caz”, ”o istorie suprapusă”. În general ele au pornit de la construcții inspirate din clasicismul francez sau vienez (Casa Catargi – Muzeul Unirii, Casa Pogor – Muzeul de Literatură, Casa Ghica Callimachi – Sediul PNȚCD, Casa Balș–Sturdza - Poșta Centrală, Palatul Roznovanu – Primăria Iași, Palatul Callimachi – Universitatea Veche, Palatul M. Sturdza - Seminarul V. Costachi), neogotice (actuala fațadă a Casei Alecu Balș - Filarmonica) sau eclecticice (Casa Logofăt Conta - Casa Universitarilor, Casa Beldiman – Penescu, Casa A. D. Xenopol, Palatul Ghica Brigadir - Spitalul de Urgențe) și caracteristicile preponderente stilistice se păstrează.

Considerăm ca restabilirea adevărului istoric și a valorii acestor imobile nu este deplină, dacă nu putem restabili ambianța interioară de ”istorii suprapuse” prin restaurarea decorațiunilor interioare.

Reabilitarea spațiilor interioare și a decorațiunilor interioare nu este posibilă în toate situațiile în care ființează aceste imobile astăzi (exemplu: Palatul Ghica Brigadir – Spital de Urgență, Casa Grigore Ghica – Maternitate).

Totuși în unele situații este posibilă refacerea, măcar parțial, a ambientului și a decorațiunilor interioare:

- a) la construcțiile la care se mai păstrează decorații originale, sau există surse documentare privind aceste decorații;

- b) dacă există aceste surse documentare și imobilele - acum muzee sau instituții publice (teatru, sală de concert) - impun demonstrarea unui ambient de epocă, refacerea chiar cu caracter scenografic a decorației interioare, eclecticice sau clasiciste;
- c) dacă nu există surse documentare, dar proporționarea, modul de dispunere a spațiilor indică existența unui complement decorativ ce era, prin regulă, adiacent stilului predominant al construcției, (clasicist, eclectic) se poate indica în mod stilizat existența acestui element.

Aceste opțiuni trebuie să fie dovada unei atente cunoașteri a istoriei imobilului, prin epuizarea tuturor surselor de informare privind această istorie, și o fină cunoaștere a stilurilor clasice, eclecticice etc., pentru a nu adauga construcției elemente lipsite de valoare. Este facilă introducerea elementelor de kitsch.

În situația restaurării unor imobile (Casa Sturdza-Balș – Poșta centrală, Palatul Roznovanu – Primăria Iași, Casa Balș-Filarmonica) elementele stilistice ale principalelor spații interioare sunt păstrate și există documente, fotografii, ce permit refacerea decorațiilor, a coloritului și a texturilor inițiale ale interioarelor. Chiar în această situație, elemente de detaliu (unele rozete, anumite profilaturi) nu au documentație. Acestea trebuiesc realizate în spiritul stilului adoptat pentru refacerea decorației, realizând elemente de stilizare care să marcheze faptul că acestea sunt elemente noi. Desigur această operație se va face cu multă finețe. Ea implică o bună cunoaștere a stilului respectiv, a posibilităților de evidențiere a elementului nou fără a cădea în kitsch. Există deja în operă, de obicei elemente mai noi, fără valoare stilistică, ce au fost așezate în locul unor elemente originale. Ele au fost realizate cu ocazia unei reparații anterioare (în special cele realizate în anii 1960-1980 sunt din această categorie). Dacă există posibilitatea, acestea trebuie înlocuite cu elementele autentice, sau cu elemente corespunzătoare din punct de vedere stilistic (exemplu – decorația interioară a Sălii de concerte a Filarmonicii cu tratament fonic - semicalote de diverse dimensiuni, ce nu se adaptează elementelor neogotice de calitate păstrate). Un exemplu îl constituie în acest sens și Muzeul Unirii. La restaurarea din 1947-1952, stucmarmura a fost înlocuită cu o vopsitorie grosieră, unele rozete au

fost înlocuite cu elemente fără proporții, au fost eliminate lambriuri, s-au modificat profilele decorative de racord la plafon (vizibile în fotografiile de epocă) pentru introducerea scafelor de lumină. Un alt exemplu îl constituie Palatul Roznovanu, reparat între anii 1977-1979. La holul central s-au introdus scafe de lumină, străine unității stilistice a ansamblului. Pereții au fost zugrăviți cu tencuială “tip strop” în chenare, element “la modă” în acea perioadă, dar care contrastează neplăcut cu detaliile fine ale coloanelor, scării, balustrăzii.

Același lucru s-a întâmplat și la Casa Ghica Callimachi, astăzi sediul PNȚCD. Aici reparațiile au fost făcute fără profesionalism, distrugând ambianța holului și a scării interioare. La acest monument se păstrează scara principală de onoare, ce debușează dintr-un hol cvasi-pătrat la parter în salonul rotund de la nivelul I. Se păstrează urme ale decorației interioare: balustrada decorativă, oglinzi de cristal cu rame florale din ipsos, profile decorative ale plafonului de la etaj, coloanele decorative din holul parterului. Dar vopsitoria stridentă, adaosurile de grilaje gen cazemată, distrugerea parțială a balustradei decorative a scării, sunt unele rezultate ale reparațiilor la acest imobil – monument istoric.

În situațiile enumerate mai sus restaurarea se poate realiza prin revenirea la elementele originale, sau prin realizarea unor replici, pentru zonele în care aceste elemente originale au fost distruse, dar se păstrează martori (elemente de frize, balustrada, capitelul coloanei).

Alte imobile, cum ar fi Casa Callimachi - Universitatea Veche, Casa Grigore Ghica – Maternitatea, Casa Beldiman - Palatul Copiilor, Casa Al. Ghica Brigadir – Spitalul de urgențe, Casa Grigore Sturdza - Studioul TVR Iași, au decorațiile interioare în întregime înlăturate. Pentru unele dintre acestea, nu mai este posibilă nici măcar sugerarea ambientului de epocă (Spitalul de urgențe, Maternitatea).

Universitatea Veche, acum în curs de restaurare, sugerează prin decorații foarte stilizate existența unui interior clasicist.

La Studioul TVR – Casa Grigore Sturdza, decorațiile interioare s-au pierdut o dată cu transformările suferite în anii 1960–1970 când funcționa ca Școală Interjudețeană de Partid. Este posibil să existe elemente de arhivă privind decorațiile interioare și

nu ar fi lipsită de importanță refacerea holului central și a scării principale de acces. Spațiile interioare par în prezent lipsite de personalitate.

Necesitatea de a crea un cadru scenografic poate fi corectă în anumite situații, din punctul de vedere al restauratorului, un spațiu pentru spectacol este un spațiu scenografic. Deci, un ambient de epocă, chiar scenografic, poate fi restaurat într-un astfel de spațiu (Filarmonica). *Foyerul*, holul central, scara monumentală, sala de concerte, merită a fi refăcute într-o unitate stilistică.

Un muzeu este prin excelență un spațiu scenografic. Pentru Muzeul Unirii, de exemplu, se crează interioare “scena” în care se reface ambianța “Unirii” și a vieții domnitorului Al. I. Cuza. Sălile poartă denumiri ca: Biblioteca Domnitorului, Biroul Domnitorului, Biroul Doamnei etc. Pentru decorațiile acestor interioare există fotografiile de epocă, s-au păstrat plafoanele, registrele decorative de racord perete-plafon, descrieri de arhivă privind tapisarea pereților, aurirea unor elemente sau tapițeria mobilierului. Există o parte din mobilierul original, argintărie, tablouri, obiecte personale ce au aparținut lui Alexandru și Elenei Cuza. Decorațiile interioare vor forma un tot stilistic cu acestea. La o scară mai mare, se crează o unitate stilistică interior–exterior ce facilitează perceperea momentului istoric căruia îi este dedicat muzeul.

Un alt exemplu îl poate constitui “Casa Pogor” - Muzeul Literaturii. Ar fi importantă refacerea măcar a unor interioare de epocă pentru restabilirea atmosferei “Cenaclului Junimii”. Se pare că restaurarea actuală se va încheie fără a lua în calcul acest argument. Din acest punct de vedere decizia restauratorului poate fi judecată ca discutabilă.

De fapt, dilema restauratorului o constituie, în general, “cât și cum este corect a integra elementele restaurate cu elemente de modernizare și reabilitare, pentru a aduce monumentul la stadiul de maximă valoare stilistică, cumul de istorie și transformări pozitive”. Rezolvarea este un proces foarte fin și distinct de la o construcție la alta. Nu există o “rețetă”.

În prezent, pentru monumentele laice, consolidăm și restaurăm exteriorul, dar suntem mai puțin preocupați pentru refacerea ambientului interior. De cele mai multe ori sunt mult prea mulți pași de parcurs pentru restabilirea ambientului stilistic. Uneori

funcția actuală nu mai permite acest lucru. Alteori, dorința de modernitate sau grandoare a beneficiarului, încalcă orice principii și duce la distrugerii majore (Clădirea Registrul Comerțului). Tot beneficiarul, dorind doar cosmetizări, împiedică restaurarea și elimină martorii ce ar permite realizarea acesteia.

Amintiri și lecții de istorie, lecții de cultură, se desprind din realizarea unei restaurări integrale a unei construcții. Ambientul interior, decorațiile, mobilierul, sistemul de iluminare, constituie o parte din substanța istoriei construcției.

Fără efectuarea acestui demers multiplu, lipsim monumentele de o parte din semnificația lor.

ELEMENTE DE DETALIU LA ARHITECTURA CASELOR BOIEREȘTI, PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Gheorghe Mânăstireanu

Despre restaurarea Casei Catargiu, azi Muzeul "Unirii", cu referire la detaliile de rezistență și de arhitectură, au fost prezentate comunicări la edițiile precedente ale Simpozionului. Prezenta lucrare încearcă să pună în valoare restaurarea elementelor de feronerie ca element de detaliu al arhitecturii interioare și exterioare, inclusiv cele din metal, cu referire directă la mânere, șilduri, balamale, cremoane și cele două balcoane.

Restaurarea actuală se dorește a fi o restaurare completă și complexă și de aceea au fost studiate cu atenție toate elementele artistice, cele două balcoane nefăcând distincție.

Astfel, când au fost decapate straturile de vopsea de pe balamalele de la uși și ferestre, s-a constatat că o parte erau confecționate din bronz, iar celelalte din fier.

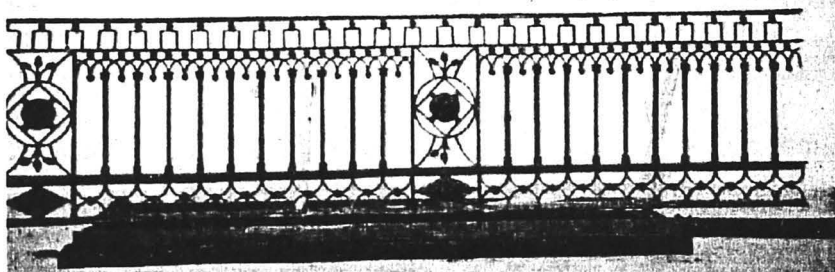
Comparând elementele decorative ce le conțineau balamalele cu cele de pe mânere și șilduri concluzia a fost că ele aparțin unui singur stil, stilul Ludovic XVI și de aici a rezultat necesitatea ca toate balamalele să fie confecționate din același metal și să cuprindă aceleași elemente decorative.

Privind fereastra în ansamblul ei, s-a putut observa faptul că elementele de închidere respectiv cremoanele erau și ele diferite atât în ce privește modelul, cât și materialul din care erau confecționate. Pentru a se putea crea o unitate de stil s-a hotărât executarea lor din bronz, în același stil cu balamalele.

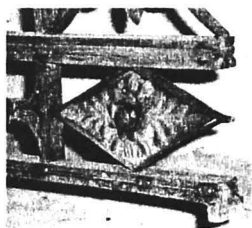
Dacă realizarea balamalelor nu a creat nici o dificultate întrucât ele au fost executate prin strunjire, cremoanele nu pot fi făcute decât prin turnare, urmând și respectând toate etapele tehnologice pentru ca, în final, să se poată distinge elementele artistice comune de pe cremon și mâner.

Lucrările anterioare de restaurare a casei nu au cuprins și restaurarea celor două balcoane, cel dinspre strada Lăpușneanu și cel din curtea interioară.

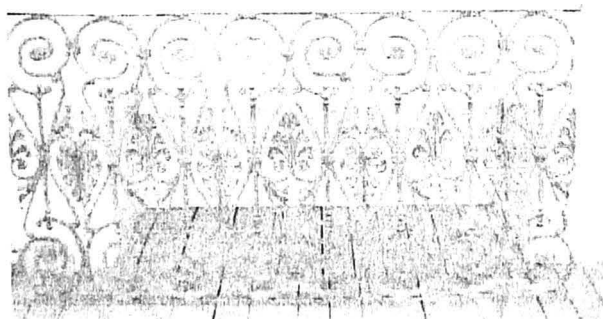

Balconul dinspre strada Lăpușneanu a fost realizat din elemente de fier îmbinate prin sudură și nituire. Pe mijlocul balconului se află stema familiei Ghica, familie ce s-a numărat printre numeroșii proprietari ai casei. Analizându-se elementele decorative s-a constatat că pe colțuri se aflau două elemente stilizate reprezentând două ghivece. Acestea au fost curățate și, după înlăturarea straturilor de vopsea neagră ce le-a acoperit, a rezultat că au fost realizate din bronz masiv.

De asemeni, un alt aspect ce s-a putut constata, a fost acela că o serie de elemente florale lipseau. Pentru completarea balconului cu elementele lipsă au fost desprinse cu atenție probe martor (probe ce au servit de model). Noile elemente florale au

fost realizate prin turnare, iar ca metal a fost folosit aluminiul. Elementele decorative ce formează cel de-al doilea balcon sunt realizate tot din metal, dar, ca model este total diferit. Ca tehnică a fost folosită forjarea, nituirea și sudarea. Elementele din partea superioară reprezintă frumoase ghivece care au pe ele, în relief, ca decorațiuni elemente vegetale. O parte din aceste ghivece sunt sparte, ele trebuind a fi înlocuite. Pentru aceasta au fost date spre turnare trei noi ghivece care să le înlocuiască pe cele deteriorate. Ele vor fi realizate prin turnare, iar ca metal se va folosi fonta la fel ca la cele originale.

Am considerat ca fiind important să fie prezentă și restaurarea elementelor de feronerie ce constituie elemente de detaliu din arhitectura caselor de secol XIX, întrucât multe din acestea s-au pierdut. După realizarea unor restaurări la clădiri monument, cu tristețe se poate vedea la uși mânere și șilduri moderne, iar la ferestre cremoane care se înscriu în același modernism agresiv.

Elementul care are un rol deosebit în arhitectura caselor de secol XVIII început de secol XIX este balconul. Acesta dă un plus de eleganță, un plus de frumusețe fațadelor, și nu putem atunci când ni se înfățișează, chiar și în aspectul modificat de elemente moderniste, să nu ne gândim la piesele de teatru ale lui Alecsandri, la poeziile lui Macedonski sau ale lui Eminescu. Să nu uităm că

balconul a constituit unul din motivele de bază ale literaturii din întreaga lume, care se încadrează în curentul romantic. De aceea, lipsa acestuia din arhitectura caselor care se înscriu în această perioadă istorică le fac să pară neterminate, știrbite. Acolo unde este posibil. Trebuie să fie restaurate și păstrate tocmai pentru acest farmec distins, iar la Muzeul Unirii se poate reface, așa cum de altfel s-a început, o resaturare completă a acestui element arhitectural.

PRIMUL PROGRAM ICONOGRAFIC INFORMATIZAT DIN ROMÂNIA

Andrei Vretos

În cadrul programului de colaborare dintre UNESCO și România, proiectul de conservare și restaurare a Mănăstirii Probota a fost conceput pentru a funcționa ca un șantier - pilot, cu echipe mixte de restauratori și de cercetători, români și străini, pe baza celei mai moderne metodologii interdisciplinare din domeniu.

Pictura este cea care a constituit punctul de pornire a Proiectului, cea care a determinat și înscrierea monumentului pe Lista Patrimoniului Mondial, iar restaurarea ei scopul esențial.

În acest context documentația ca oglindă a procesului de restaurare a beneficiat de o atenție cu totul specială și a apărut ideea informatizării sale.

Scopul era de a crea o bază de date pentru picturile bisericii Sf. Nicolae, prima aplicare în România a unui program informatizat complet pentru toate cele 5 spații de cult (altar, naos surmontat de turvă, camera mormintelor, pronaos și pridvor) ca și pentru exterior.

În general, o bază de date este un instrument pentru păstrarea și organizarea informațiilor. În cazul dat, un unicat încă, informația este diversă, complexă din punct de vedere formal și plină de semnificații. Chiar dacă utilizarea unui instrument atât de abstract și pentru unii străin, ca o bază de date, ar putea crea nedumeriri, cu metodologiile moderne ea se dovedește a fi unicul mijloc de a pune în relație și de a vehicula rapid și chiar pe mai multe paliere în paralel o informație extrem de bogată și chiar nuanțată.

Ținând cont de natura acestor picturi, de tematica și de semnificația liturgică determinantă pentru alegerea și amplasarea în spațiul sacru a peste 1000 de imagini individuale, punctul de pornire pentru baza de date a fost programul iconografic, fragmentat în funcție de fiecare compartiment al bisericii.

După reconstituirea acestuia de către istoricul de artă, am trecut la un program informatizat, conceput de subsemnatul.

Punctul de pornire, adică modulul primar, a fost scena individuală, care a primit un număr de ordine în concordanță cu

amplasarea ei în structura iconografică canonică a unui program ortodox, coroborată cu organizarea spațială a scenelor pe încăperi, pereți, respectiv bolți, și pe registre. Pentru fiecare tip de informație s-a creat câte un câmp individual. În câmpuri speciale a fost introdusă informația privitoare la documentația aferentă: fotografiile înainte, în timpul și după restaurare, planșele desenate de restauratorii înșiși în timpul procesului de restaurare, cu mențiuni privind starea de conservare înainte de începerea procesului, tehnica originală, metodologia actuală aplicată (operații, materiale), integrarea estetică finală. Au fost adăugate și rapoartele finale ale restauratorilor, ca și scurte informații destinate să faciliteze unei persoane mai puțin avizate înțelegerea subiectului scenei.

De exemplu, structura bazei de date permite acoperirea informației începând cu numărul scenei în cadrul programului iconografic, completate în cazul Sinaxarului (Calendarul liturgic) din gropniță și pronaos prin data zilei din anul liturgic, iar în celelalte încăperi prin numele scenei.

Alte posibilități de luat în calcul au fost: topografia unei scene, urmărindu-se orientarea pereților, registrul, numărul scenei în cadrul registrului, cu o lectură de regulă începută dinspre răsărit, mergând spre sud, vest și nord, iar în cadrul registrelor de la stânga la dreapta.

Scopul acestei baze de date complexe a fost de a uni într-un instrument computerizat, ușor de folosit, întreaga documentație privind procesul de restaurare a picturilor murale din biserica Sf. Nicolae a Mănăstirii Probota. Formula informatizată va permite în viitor legături și cu alte baze de date create pentru același obiectiv, respectiv cele pentru negative, fotografiile pozitive, fotografiile digitale, diapozitive ca și o pentru cercetările din alte domenii, de exemplu arheologia.

În design-ul structurii bazei de date au fost luate în considerare și alte cerințe:

- un sistem care să nu necesite resurse de memorie mari (hardware) astfel încât să poată fi folosite posibilitățile oferite de majoritatea computerelor existente în România și în Europa de Est;
- alegerea unui soft cu o folosință largă mondială, necostisitor, prietenos și ușor de învățat;
- necesitatea de a obține un sistem deschis, ținând cont de aducerea la zi continuă, pe care o presupune procesul de restaurare, dar și continuarea unor cercetări de către istoricii de artă;

- posibilitatea de a lega în aceeași bază de date texte, fotografii, desene;
 - necesitatea integrării cu alte baze de date ale proiectului
- Probotă;
- posibilitatea de a folosi baza de date cu programe ale GIS (Geographic Informatic System).

Aceste cerințe de bază ne-au determinat să alegem programul Microsoft Access '97 ca cel mai potrivit software pentru managementul bazei de date.

Bazele de date au fost inscripționate pe CD, câte unul pentru fiecare încăpere a bisericii. Pentru moment, ele pot fi consultate numai cu acordul UNESCO, care posedă copy-right-ul, dar în viitor ele vor putea fi difuzate.

Un aspect important pentru fiecare utilizator îl reprezintă posibilitățile și facilitățile de căutare. Din acest punct de vedere, utilizatorul poate accesa informația pe următoarele căi:

1) Fiecare perete dintr-o încăpere beneficiază de un desen-sinteză în care apar toate scenele în succesiunea lor reală. Printr-un click cu maus-ul deasupra scenei pe care dorim să o studiem obținem pe ecran fișa scenei respective cu toate informațiile de bază pe care le cuprinde: topologice, fotografice și de ordin iconografic.

2) Alte posibilități de căutare sunt după:

- numărul scenei;
- numele scenei;
- indicații topografice;
- un cuvânt din textul iconografic;
- numele restauratorului.

Pentru căutare se utilizează butonul **Search** din cadrul oricărei fișe deschise din bază.

3) Pentru accesarea desenelor de restauratori se face click pe ferestrele denumite Drawing A, B, D₁.

4) Pentru accesarea rapoartelor restauratorilor, se face click pe fereastra cu numele respectiv. Se deschide textul care, dacă este cazul, este însoțit la sfârșit de fotografiile aferente.

OBIECTIVE ȘI PRINCIPII ÎN CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA MONUMENTELOR ISTORICE

Daniel Covatariu
Adrian Constantin Diaconu
Daniel Diaconu

*„Trecutul este o lumină pusă
în negura prezentului, ca să
lumineze căile viitorului.”*

Nicolae Iorga

România este o țară pe întinsul căreia, în mijlocul furtunilor istoriei sau în vremuri mai liniștite, geniul de constructor al nenumăraților meșteri anonimi a putut să se exprime prin ridicarea unor bijuterii de arhitectură.

De obicei, monumentele istorice dau acel caracter de individualizare orașelor noastre și, în marea majoritate a cazurilor, devin emblema orașului (Palatul Culturii - Iași, Biserica lui Ștefan cel Mare - Piatra Neamț, Biserica Neagră - Brașov, Biserica Precista - Galați, Biserica Borzești - Onești etc.). Ceea ce alții au clădit cu multă grijă, reparând sau chiar consolidând atunci când a fost nevoie, la noi s-a demolat ori s-a lăsat în paragină.

În restaurare nu există monumente mai importante sau mai puțin importante. Chiar atunci când și-a pierdut părți importante din substanța originală de-a lungul existenței sale, monumentul trebuie privit ca o operă spațială, participantă la realitatea din jur. Preceptele care guvernează domeniul conservării și restaurării monumentelor istorice trebuie aplicate individualizat fiecărui monument, în funcție de personalitatea sa, funcțiunea sa trecută sau viitoare, starea de conservare, în măsura în care conceptul de restaurare rezultă din echilibrarea obligațiilor de a nu dăuna monumentului - *primum non nocere* (Carta de la Venetia), precum și de a acționa pentru transmiterea lui generațiilor viitoare.

Monumentul trebuie privit în totalitatea celor trei atribute ale sale: **FIRMITAS** (soliditate, tehnica de realizare), **UTILITAS**

(funcționalitate, scopul pentru care a fost realizat), **PULCHRITAS** (frumusețe, expresie estetică).

În acest sens, *Carta de la Veneția* (1964), referindu-se la conservarea și restaurarea monumentelor istorice, a dat o semnificație mai largă noțiunii de monument, ca o consecință a ofensivei urbanismului și sistematizării, amplificând-o prin introducerea conceptelor de „centru monumental”, „ansamblu istoric”, „rezervație urbană”, „nucleul vechi urban”, „zonă periurbană veche”, „zonă de protecție culturală și naturală” și altele. Astfel, noțiunea de „monument istoric” cuprinde atât creația arhitecturală izolată, cât și așezarea urbană sau rurală, care aduce mărturia unei civilizații anume, a unei evoluții semnificative sau a unui eveniment istoric. În acest caz avem în vedere atât marile creații, cât și operele modeste, care au dobândit o semnificație culturală deosebită cu trecerea timpului.

Carta de la Veneția, ca și celelalte convenții mondiale și/sau europene la care a aderat comunitatea restauratorilor, reprezintă un cadru general de operare și nu un „corset” pentru stabilirea conceptelor de restaurare. Restaurarea nu trebuie să determine o modă sau un stil personal de intervenție asupra monumentelor.

Componentele monumentului istoric

1. Terenul - parcela cadastrală

2. Construcții:

- clădiri cu funcțiuni principale;
- alte construcții: ziduri de incintă, turnuri, locuințe, chilii, altare ș.a.;
- anexe gospodărești.

3. Amenajări exterioare:

- drumuri de acces, scări, alei carosabile, alei pietonale;
- parcuri, plantații, alei, bazine, statui, taluzuri plantate;
- instalații exterioare;
- împrejurimi.

4. Alte elemente:

- cimitire;
- elemente arheologice.

5. Bunuri culturale mobile.

Fiecare monument istoric trebuie să dețină un inventar al elementelor componente care este întocmit de proprietarul bunului sau de administratorul acestuia.

Prin modificarea structurilor (la interior), păstrarea sau refacerea fațadelor în stilul vechi (care are un aspect artistic deosebit, comparativ cu aspectul de produs industrial al construcțiilor contemporane), prin readucerea la funcționalul și arhitectura exterioară inițială, cât și prin reintegrarea lor culturală și socială se pot repune aceste monumente în **siguranță**. Din nefericire pentru inginerul constructor, punerea în siguranță a unui monument istoric printr-o asemenea intervenție radicală asupra sistemului structural este aproape imposibilă, deoarece, spre exemplu, bisericile ortodoxe sunt pictate în frescă la interior, fără a mai aminti de mânăstirile din nordul Moldovei la care intervențiile structurale trebuie să fie minime, date fiind existența frescelor și la exterior.

Clădirile cu o durată relativ lungă de exploatare (de peste 50 ani) au materialele de rezistență mai mult sau mai puțin îmbătrânite, situație în care caracteristicile lor mecanice inițiale sunt afectate. La zidării s-au folosit, de regulă mortare slabe (aprox. M2, M4 și, mai rar, M10) care uneori s-au măcinat în timp, iar lemnul a suferit ori putreziri ori fisurări din uscare. Anii industrializării au accentuat agresivitatea fizico-chimică a mediului ambiant. Datorită acestor agenți specifici, cele mai multe dintre construcțiile vechi prezintă degradări și avarieri suplimentare față de cele ale construcțiilor mai noi, deoarece au rezistat acțiunilor seismice repetate având rigiditatea structurală deja afectată.

Acțiunile de protecție a monumentelor istorice trebuie să aibă în vedere următoarele:

OBIECTIVE

Întreținere. Observarea continuă a stării fizice a monumentului istoric și ansamblul de măsuri luate pentru menținerea acestei stări.

Restaurare. Acțiune de înaltă specializare care are scopul de a evidenția mărturiile istorice incluse în monumentul istoric și de a păstra autenticitatea acestuia.

Consolidare. Acțiune de înaltă specializare care urmărește îmbunătățirea integrității structurale a monumentului istoric.

Pază. Activitate care are ca scop protejarea monumentului istoric împotriva furturilor sau a distrugerilor intenționate (vandalisme).

Integrare socială, economică și culturală în viața comunității locale. Înscrierea în programele de dezvoltare și în planificarea locală și regională a acțiunilor de protecție a monumentelor istorice.

PRINCIPII

Expertizarea stării clădirii din toate punctele de vedere.

Nu pot exista concepte separate pentru componentele arhitectură, structură, decorațiune, ci numai un singur concept, unitar, care să le armonizeze pe toate. Investigarea monumentelor istorice, din punctul de vedere al fiecărei specialități, reprezintă suma observațiilor pure, imparțiale, pe care monumentul ne permite să le obținem și care trebuie înregistrate ca atare. Interpretarea datelor trebuie făcută numai după terminarea investigării și cu participarea tuturor membrilor echipei.

Soluția de consolidare trebuie să nu afecteze aspectul arhitectural. Conservarea și restaurarea monumentelor istorice nu poate să fie abordată decât în echipă; fiecare specialitate are importanța ei aparte în stabilirea unor concepte unitare de restaurare. Echipa trebuie formată de către șeful de proiect arhitect și se bazează pe bună înțelegere, respect reciproc și coeziune. Echipa nu poate fi completă fără participarea restauratorului executant.

Menținerea autenticității, considerată ca fiind acel ansamblu de acțiuni menite să dea obiectului starea pe care a avut-o la un anumit nivel istoric – cel mai adesea cel original – constă în reconstrucția tehnică, independent de starea obiectului înainte de intervenție.

Stabilirea nivelului de intervenție și de asigurare antiseismică. Gradul de intervenție asupra unui monument variază de la simple lucrări de întreținere și conservare, trecând prin acțiuni de protecție, consolidare și întregire și ajungând la intervenții complexe de restaurare și recompunere, de dezasamblare și reasamblare, sau, în cazuri extreme, de translare sau reconstruire parțială (ex. Biserica Rebegești, secolul al XVI-lea – translată vertical + 3,50 m, ing. Emil Prager, 1935 și un număr destul de mare de biserici „mutate” în București în anii '80, autor dr. ing. Iordăchescu).

Execuția în regim de maximă urgență a lucrărilor de consolidare. Este un factor obligatoriu la majoritatea monumentelor istorice, datorită degradărilor și deteriorărilor avansate, constatate în

urma expertizărilor deja efectuate și este necesar pentru a preîntâmpina un dezastru în cazul unui cutremur, cu prioritate a monumentelor care adăpostesc oameni ale căror vieți pot fi puse în pericol împreună cu inestimabile valori de patrimoniu.

Reversibilitatea metodelor aplicate în conservare și/sau restaurare. Plecând de la ipoteza că viitorul ne va aduce tehnologii viabile, se impune alegerea unor modalități de conservare și restaurare care vor putea fi cu ușurință îndepărtate în viitor, în condițiile unei posibile operații de restaurare utilizând tehnologii și principii care deocamdată ne sunt necunoscute.

Compatibilitatea materialelor utilizate la conservare și/sau restaurare. Nu trebuie utilizate (decât în cazuri limită) numai materiale compatibile, de preferință din aceeași sursă, pentru că majoritatea incompatibilităților survenite la folosirea unui material vechi (original) și unul nou, duce deseori la o degradare ulterioară mult mai rapidă.

Încărcările rezultate din noile elemente de consolidare nu trebuie să depășească rezistențele capabile ale materialelor (blocuri de zidărie, mortar etc.).

Structura rezultată după consolidare trebuie să conducă la o bună comportare seismică a ansamblului <<structură veche - elemente structurale noi>>.

Reintegrarea culturală și socială. Monumentele istorice trebuie menținute în permanență într-o stare de funcționare cât mai perfectă, fie prin păstrarea, dar și modernizarea funcțiunilor lor inițiale, fie prin acordarea de funcțiuni noi, viabile, compatibile cu natura, structura și/sau valoarea lor. Un monument „exploatat”, dar și întreținut permanent, menținut viu, se conservă mult mai bine decât altul, fie și consolidat și restaurat, dar neutilizat.

În loc de concluzii ...

„Nu trebuie niciodată să se schimbe sau să se înlocuiască [...] rămășițele monumentale sau artistice de care Iașul e plin. Lăsați-le cum sînt; nu le schimbați înfățișările; nicăieri pe pământul românesc nu există alt oraș care să cuprindă ctitorii ale trecutului nostru de așa valoare... Orașul Iași este un muzeu al amintirii și al sufletului nostru colectiv.”

Mihail Sadoveanu

Bibliografie

1. *** - *Monumente istorice – manualul administrației publice locale*, Ministerul Culturii, Centrul de Cercetare pentru Patrimoniul Cultural Național, București, 2000.
2. *** - *Monumentul – Tradiție și viitor – Lucrările simpozionului național*, Iași, 8-11 septembrie 1999.
3. N. Giușcă, *Ingineria proceselor de construcție*, Iași, 1997, p. 17-54.
4. I.C.A. Sandu, *Teoria generală a restaurării*, Iași, 2000.
5. Sandu Ion, *Note de curs*, 2001.
6. R. Suman și colab., *Tehnologii moderne în construcții*, vol. I și II, București, 1989.
7. S. Tologea, *Probleme privind patologia și terapeutică construcțiilor*, București, 1976.

PARTICULARITĂȚI ALE REABILITĂRILOR STRUCTURALE LA BISERICILE ORTODOXE DIN REGIUNI SEISMICE

Dan Olaru

INTRODUCERE. O CLASIFICARE A EDIFICIILOR DE CULT DUPĂ DESTINAȚIE, ASPECT ARHITECTURAL ȘI CULTUL APARTINĂTOR

Bisericile ortodoxe reprezintă cele mai răspândite și valoroase monumente istorice și/sau de arhitectură din România. Practica de investigare a acestor monumente și cea de proiectare a consolidării lor structurale, cu valoroase soluții date de specialiștii noștri, a demonstrat că există niște mecanisme tipice de avariere, mai ales sub acțiunea cutremurelor de pământ semnificative. Deși lucrurile par clare, constrângerile Chartei de la Veneția obligă inginerii proiectanți de consolidări să recurgă la soluții dificile. Desigur, limitările nu permit cele mai eficiente intervenții menite a obține o siguranță structurală similară cu aceea care se conferă construcțiilor noi, și aceasta deși avem de a face cu obiective care aparțin patrimoniului cultural național!

În lucrare vor fi schițate unele clasificări (una generală, pentru toate edificiile de cult – chiar în acest capitol introductiv; a doua – a autorului lucrării de față – numai pentru biserici), trecute în revistă principalele moduri de avariere ale bisericilor ortodoxe, plecând de la excelentele articole și comunicări ale d-lui prof. Al. Cișmigiu; enumerate unele particularități ale reabilitărilor structurale cele mai potrivite acestor monumente, insistându-se asupra efectelor “create” de prezența turlor din zidărie și date exemplificări (cu propriile contribuții) la proiectarea de consolidări.

Edificiile de cult se încadrează în categoria *construcțiilor deosebite și speciale în același timp*, datorită destinației lor, dar în special, din cauza modului lor de comportare în exploatare, corelat cu alcătuirea lor structurală mai aparte. De exemplu, în cazul acțiunilor seismice, prezența turlor conduce la modificări

semnificative ale răspunsului seismic global, în comparație cu cel specific al structurilor laice.

O clasificare sumară a clădirilor de cult din țara noastră având drept *criterii complexe: destinația, cultul aparținător și aspectele arhitectural-structurale* este următoarea [2]:

- biserici creștine de rit ortodox: a. cu plan treflat; b. cu cruce greacă înscrisă;

- biserici creștine de rit catolic (roman sau grec), reformat: a. cu plan de tip bazilical; b. cu plan de tip sală;

- temple mozaice: a. cu plan de tip bazilical (având una, trei sau cinci nave, despărțite prin șiruri de coloane); b. cu plan de tip sală;

- moschei de tip central.

În grupa construcțiilor de cult, dar diferite de ceea ce definim drept clădiri, se mai pot include: [2]: a. turnurile de clopotniță; b. zidurile de incintă ale ansamblurilor de clădiri de cult.

O schiță de periodizare a tipurilor structurale folosite la construcțiile de cult

Ceea ce se prezintă aici nu este o abordare mai largă (de tip istorico-arheologic, arhitectural și plastic) a “periodizării” bisericilor. Este numai o “mini”-sistematizare pentru o înțelegere mai bună a părții de rezistență a acestor structuri speciale – bisericile, folosind informațiile (puține) găsite într-o serie de referințe bibliografice. O prezentare ceva mai detaliată va fi făcută la viitoarea ediție a manifestării științifice (“Monumentul 2002”). Datele necesare unei periodizări din punct de vedere al modului în care s-au aplicat diversele alcătuirii structurale – criteriul prioritar pentru un inginer de structuri de rezistență - sunt cvasi-inexistente, în respectivele materiale analizându-se predilect arhitectura și plastica. Din acest motiv, este posibil ca în *încercarea de sistematizare “perioada istorică – sistem structural”*, ([1] și [3]), să se fi strecurat inevitabile erori. Vom reține aici următoarea clasificare:

- **Perioada timpurie.** Putem încadra aici monumentele istorice rămase din secolele XII - XIII și, în parte, din prima jumătate a secolului al XIV-lea.
- **Perioada medievală de început.** Putem considera pentru construcțiile analizate că, această perioadă include secolul al

XIII-lea (mai precis cea de-a doua jumătate), secolul al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea.

- **Perioada medievală mijlocie.** Această etapă istorică este cea mai bogată și reprezentativă pentru monumentele de cult din țara noastră, cu precădere din zona extracarpatică. Vom accepta că perioada medievală de mijloc se întinde pe intervalul de timp al celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea până în prima jumătate a secolului al XVII-lea. În cazul bisericilor ortodoxe, cele predominante ca număr, se pot stabili practic două etape de timp, după conformarea lor structurală în plan:
 - etapa de trecere (tranziție) de la spațiile de mici dimensiuni în plan la cele de mari dimensiuni;
 - etapa de mijloc propriu-zisă, a spațiilor interioare lărgite.
- **Perioada medievală târzie.** Putem considera că cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea constituie perioada medievală târzie pentru structurile de biserici românești, când are loc trecerea la perioada modernă.
- **Perioada modernă.** Putem considera că această ultimă perioadă a construcțiilor de cult vechi începe în anii în care s-au introdus unele elemente din beton armat și se sfârșește o dată cu apariția codului P100-78.

3. AVARIEREA TIPICĂ A BISERICILOR ORTODOXE DIN ROMÂNIA

O prezentare sintetică a morfologiei și patologiei seismice a bisericilor ortodoxe (din România) este făcută de prof. Al. Cișmigiu [4]. Domnia sa a mai întreprins și o sistematizare a avariilor la zidăriile respective, constatate pe un eșantion de peste 100 de biserici ortodoxe, (desigur, mai vechi de un secol), fig. 1, care include:

- fisurarea/fracturarea longitudinală pe linia (semi) cupolei altarului-portal (adică exact pe o direcție aproximativ normală la cea a directivității principale a undelor seismice cu epicentrul Vrancea), rezultând practic două “jumătăți” cvasi-simetrice; arcele și bolțile de pe traseu sunt deci fisurate (la cheie), iar pe traseu s-au determinat chiar dislocări de material;

- fisurări/fracturări transversale în axele pronaosului, naosului, porticului;
- fisurări la cupole (desigur, după meridiane), turnuri/turle;
- fracturi ale fundațiilor (mai ales sub golurile de fereastră de pe axa longitudinală).

Acest complex fenomen de degradare conduce în final la un sistem de corpuri rigide cvasi-independente, fiecare avându-și propriul echilibru static.

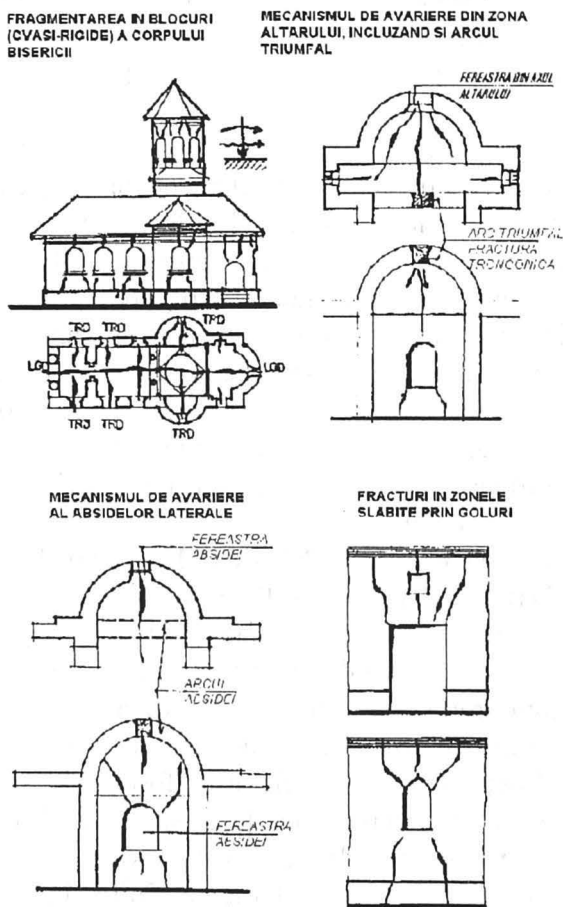

Fig. 1.

Avarierea tipică a bisericilor ortodoxe (după prof. Al. Cișmigiu)

Vorbind de particularitățile structurale caracteristice clădirilor de cult, vom sublinia prezența unor elemente specifice în cadrul ansamblurilor [5]:

- I. pereții structurali longitudinali – principale elemente verticale de rezistență pentru sarcinile gravitaționale, dar și seismice în sensul axului longitudinal al construcției;
- II. arcele transversale, uneori și unele diafragme transversale cu gol/goluri – cu rol autoportant la sarcini gravitaționale, dar și antiseismic la acțiunile pe direcție transversală în plan și/sau pe verticală;
- III. absida (principală) a altarului – cu o formă semicirculară în plan;
- IV. absidele laterale – cu diferite grade de dezvoltare. De subliniat este predominanța elementelor curbe, cvasi-absente sau rare la edificiile laice, iar la edificiile monumente istorice și masivitatea zidurilor (și pilaștrilor). Datorită prezenței acestor elemente, la acțiuni de tip gravitațional apar forțe de împingere care supun subsistemul principal de rezistență (pereții, pilaștrii, coloanele) unor solicitări semnificative de încovoiere. De multe ori, avarierea elementelor structurale este datorată prioritar acestor împingeri, și abia în secundar este produsă din alte cauze (seisme, tasări diferențiate sub fundații, incendii).

“PROBLEMA” TURLELOR BISERICILOR ORTODOXE ÎN CAZUL CUTREMURELOR DE PĂMÂNT

S-a menționat și în alte ocazii (de exemplu în [3]) rolul “special” al turelilor bisericilor în cazul oscilațiilor de răspuns la acțiunea cutremurelor de pământ. Rezumând, acești apendici produc distorsiuni ale parametrilor de răspuns (cu relevanță pentru structură fiind deplasările și accelerațiile/forțele de inerție relative față de “planșeul” bisericilor), iar la seisme “cad”. Deoarece, cu ocazia expertizării bisericii Banu din Nicorești (jud. Galați) s-au efectuat calcule complexe, cu elemente finite, în fig. 2 - 5 se ilustrează ce înseamnă “conlucrarea dintre diversele rigidități – ale «parterului» bisericii și ale turelilor”.

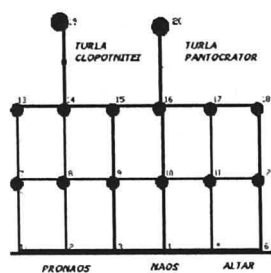

Fig. 2. Idealizarea cu elemente finite la calculul dinamic al bisericii Banu – Nicorești

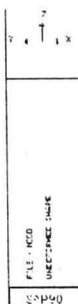

Fig. 3. Deformata bisericii avariate, înainte de a fi consolidată - ($Q_t, st=62$ tf $Q_t, dr=120$ tf $\rightarrow \Delta y; z-altar=0.63; 1.6$)

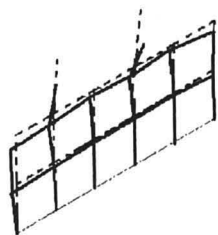

Fig. 4. Deformata bisericii consolidate ("baza" + turla clopotniței) - ($Q_t, st=52$ tf $Q_t, dr=103$ tf $\rightarrow \Delta y; z-altar=0.42; 1.2$)

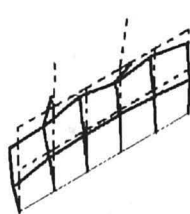

Fig. 5. Deformata bisericii consolidate ("baza" + turlele clopotniței și Pantocratorului) - ($Q_t, st=54$ tf $Q_t, dr=98$ tf $\rightarrow \Delta y; z-altar=0.72; 1.9$)

S-au analizat:

I. o variantă degradată;

II. alta cu rigidizarea/consolidarea unei singure turle (cea foarte degradată, peste naos);

III. ultima cu rigidizarea ambelor turle (peste naos și Pantocrator).

Se remarcă "sensibilizarea" și mai accentuată a zonei altarului atunci când s-ar consolida/rigidiza și turla Pantocratorului

care, de fapt, nu este afectată de cutremure decât foarte ușor, în comparație cu turla clopotniței. Aceste date au indicat dezavantajul intervenției structurale majore la turla de est. Intervenția ar majora eforturile în pilaștrii turlei propriu-zise, precum și în zona sa de reazem din structura principală (arcele și pandantivii).

La alte biserici, cu diverse dispuneri de turlle structurale, trebuie efectuate analize mai aprofundate atunci când se iau deciziile privind măsurile de consolidare. Ne referim la turllele din zidărie, iar nu la acelea ușoare din lemn, care fac parte din structura șarpantei de acoperiș.

CORELAȚIA “CAUZE AVARIERE” – “PROCEDEE DE CONSOLIDARE”

Este foarte cunoscută fraza: “Pentru a remedia ceva, trebuie eliminată cauza”. La fel este și cu monumentele istorice. Aici doar vom enumera aceste probleme serioase [7]:

- Îmbătrânirea materialelor – o cauză generală a degradării structurale a monumentelor istorice. *Soluții de remediere:*
 - I. înlocuiri locale ;
 - II. impregnarea;
 - III. peliculizarea.
- Degradarea în timp a subsistemelor de fundare - altă cauză majoră de avariere a monumentelor istorice. Soluțiile de remediere vor privi în primul rând infrastructura (fundațiile și terenul).
- Cutremurele de pământ cu intensitate medie și ridicată – cauză a avariilor suprastructurilor istorice. Soluțiile vor însemna refacerea structurii, dar și ranforsarea acesteia.

6. EXEMPLE DE CONSOLIDĂRI

Primul exemplu este cel al *bisericii Mănăstirii Adam*, din județul Galați [8]. Actuala biserică datează din anii 1802-1813. La 1802 s-a pictat turla, dar în 1940 a avut loc prăbușirea acesteia din urmă. În 1869 are loc un cutremur care a produs avarii bisericii. În perioada 1869-1870 biserica a suferit reparații capitale, constând în special din intervenții la nivelul finisajelor (tencuieli și zugrăveli). Dar tot acum i se adaugă anexa de sud-est - “veșmântariul”. La

cutremurul din 10 noiembrie 1940 turla bisericii (actuale) s-a prăbușit, iar pereții s-au fisurat puternic. În luna iulie 1945 s-a refăcut acoperișul, fără turlă. În anul 1950, Ion Musceleanu pictează biserica. Acum există două turlle din lemn (aparținând șarpantei).

La cutremurul din 1977 biserica este avariată puternic. Urmează reparațiile din perioada 1981-1984. Seismele din anii 1986 și 1990 au avut din nou efecte negative asupra bisericii, fisurile care fragmentează "în felii" transversale corpul clădirii fiind o consecință a acestor evenimente nefaste naturale. Fenomenele locale de tasări inegale de teren sub fundații (la cvasi-absida altarului și, mai redus, la pridvor) au produs avarii acestui monument istoric de cult creștin-ortodox. Biserica prezintă fragmentări, fig. 6 și 7; în fig. 8 și 9 sunt date imagini de crăpături ale zidăriei.

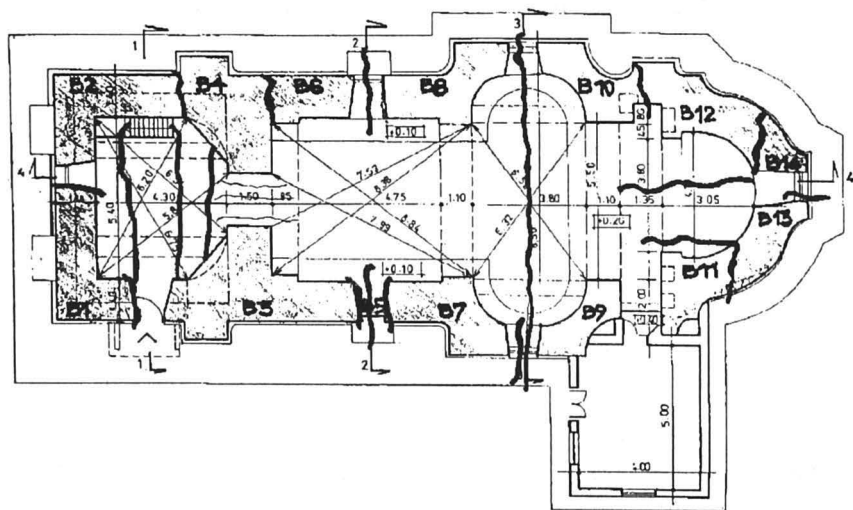

Fig. 6.

Biserica Adam. Plan cu marcarea avarierilor grave constatate

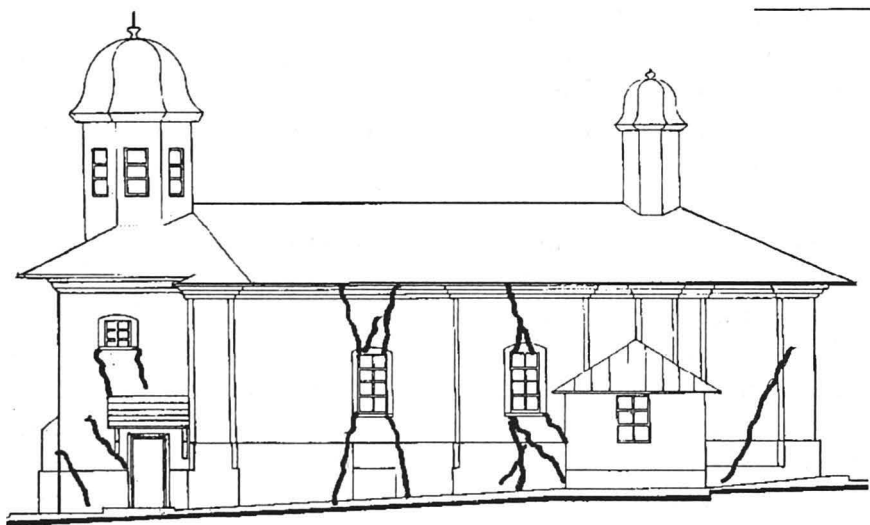

Fig. 7.
Biserica M-rii Adam. Degradări la fațada de sud

Fig. 8.
Biserica M-rii Adam. Vedere degradări la fațada de sud

Fig. 9.
Biserica M-rii Adam. Vedere degradări la arc și boltă altar

Reabilitarea structurală propusă se bazează pe teoria fundamentată de prof. Al. Cișmigiu. Aceasta constă în următoarele lucrări:

I. introducerea unei macrostructuri la nivelul podului – MP, (centuri ancorate pe/de “atice”, cămășuieli interioare la atice, grinzi-tirant peste arce, toate din beton armat);

II. consolidarea pereților structurali, prin executarea unui ansamblu de elemente verticale – EV, (care leagă MP de consolidarea infrastructurii);

III. consolidarea fundațiilor prin crearea “batiului infrastructurii” - BI (o grindă Vierendeel de contur + grinzi tirant tot sub cota 0.00). Schema intervențiilor pentru infrastructură și pereții structurii este dată în fig. 10.

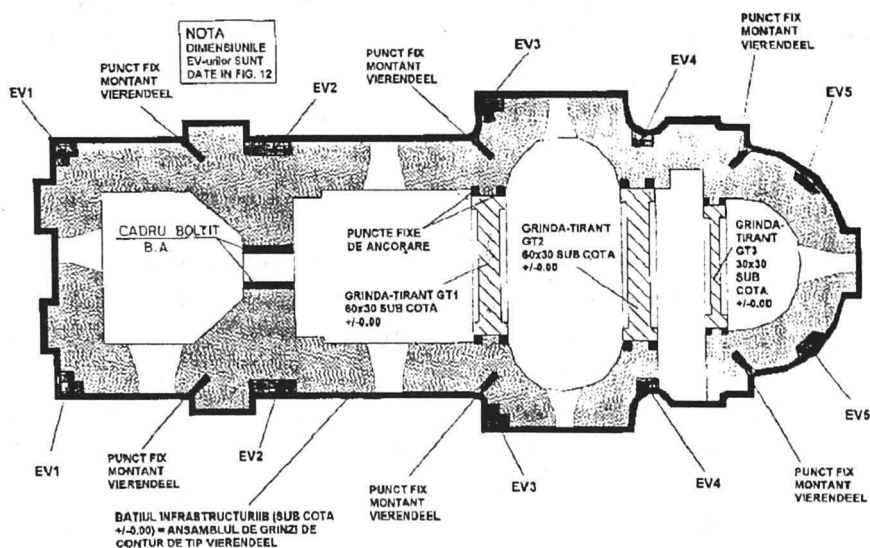

Fig. 10.

Biserica Adam. Plan cu indicare soluții de intervenție la fundații și structură

Al doilea exemplu este cel al bisericii Sf. Nicolae, zisă Banu, din Nicorești, județul Galați [9]. Piatra de temelie a bisericii s-a pus în anul 1800, iar târnosirea a fost la 1807 (fiind deci contemporană cu actuala biserică a M-rii Adam, din același județ), iar zidul de împrejmuire datează de la anul 1814. Ctitorii așezământului sunt banul Nicolae și Catinca Lentiu, greci de origine, la fel ca și domnitorul Alexandru Moruzi (alături de care

au venit în țară). Așezământul a fost închinat Mănăstirii Neamț, devenind o filială a acestui renumit centru monahal, iar numele sub care a fost cunoscut era cel de M-rea Banu. La secularizarea de sub Al. I. Cuza (1864), biserica a fost scoasă de sub tutela M-rii Neamț, devenind (probabil, deoarece nu este precizat acest lucru în sursa documentară) parohie comunală. În anul 1857 s-a adăugat pridvorul lateral, iar construcția s-a învelit din nou cu tablă.

În anul 1901 este menționat un cutremur puternic de pământ, fenomen care a produs crăpături cu deschideri foarte mari la bolta turlei clopotniței, dar și la catapeteasma din zidărie, lăcașul devenind impropriu funcțiunii sale. În anul 1926 s-au efectuat reparații, astfel că la 1937 are loc sfințirea de către episcopul Romanului. Tot din acest an ar data și ușile împărătești și diaconești, executate de meșterul Vasile Petrov, în stilul acelor mai vechi. Renumitul seism din noiembrie 1940 a fost și mai dezastruos pentru așezământul bisericesc: turla Pantocratorului a fost distrusă total, iar cea a clopotniței a fost grav avariata. Pe baza documentației arhitectului Moisescu și sub coordonarea Comisiei Monumentelor Istorice, s-au efectuat reparații de către meșterul Iosif Palamp din Tecuci (terminate probabil prin anul 1948-1949). Este precizat și faptul că s-a păstrat vechea pictură a catapetesmei, dar celelalte picturi interioare au fost executate în tehnica tempera, în stil neo-bizantin, de către pictorul Scutoschi. Biserica a fost deposedată (în stilul caracteristic anilor postbelici) de vechile sale uși – opere de artă, precum și de pietrele funerare. Toate aceste piese valoroase ar fi fost duse la Muzeul din Tecuci. Se mai știe că în perioada 1965-1969 s-au efectuat reparații capitale la zidărie și acoperiș, dar nu s-au aflat și alte detalii. În ceea ce privește valorile plastice, se cunoaște opinia pictorului C. Alios, care aprecia foarte mult pictura icoanelor împărătești, afirmând că acestea ar depăși valoarea bisericii (probabil, din punct de vedere artistic, nu istoric).

Monumentul a mai suferit și evenimentele seismice majore din anii 1977, 1986 și 1990, apropierea de zona epicentrală Vrancea defavorizând puternic edificiul. Foarte probabil că aspectul actual – foarte grav – al structurii bisericii este datorat în special acestor ultime cutremure puternice.

Cu siguranță și fenomenele de tasări inegale locale de teren sub fundații (la absida altarului și, mai redus, la pridvor) au produs

avarii acestui monument istoric de cult creștin-ortodox, după cum se vede în fig. 11 și 12, precum și în imaginile din fig. 12 și 13.

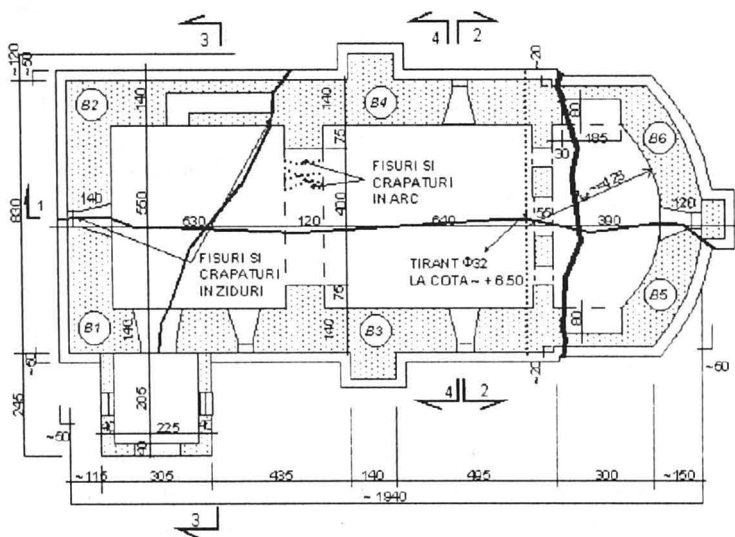

Fig. 11.

Biserica Banu - Nicorești. Plan cu marcarea avarierilor grave constatate

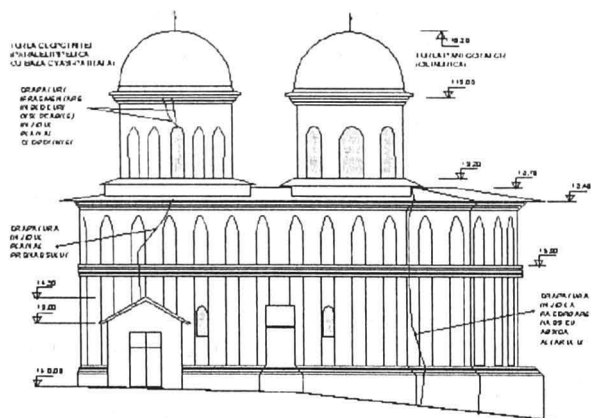

Fig. 12.

Biserica Banu - Nicorești. Degradările de pe fațada de sud

Fig. 13.

Biserica Banu-Nicorești. Vedere degradări la fațadele de sud și de vest

Fig. 14.

Biserica Banu-Nicorești. Vedere degradări la clopotniță

Și aici reabilitarea structurală propusă se bazează tot pe teoria fundamentată de prof. Al. Cișmigiu. Doar că a intervenit problema mai complexă a turlor structurale, care s-au prezentat sumar în capitolul 4 al comunicării de față. De această dată, repunerea în siguranță a structurii constă în lucrări similare acelorora de la biserica M-rii Adam, la care se mai adaugă următoarele:

- introducerea unei macrostructuri la nivelul “podurilor” ambelor turlă – MPT (centuri ancorate pe/de “atice” din b.a. și cămășuieli parțiale la cupolete);
- consolidarea pilaștrilor numai la turla clopotniței, prin executarea unui ansamblu de elemente verticale – EVT (care leagă MPT de consolidarea butucului turlei);
- consolidarea “batiului bazei turlei” de clopotniță - BBT (cămășuire cu mortar-beton armat a butucului – operațiune mascată, chiar și în prezent, de învelitoarea proprie din tablă zincată; cămășuirea va realiza și conexiunea – prin intermediul armăturilor din oțel – cu elementele de consolidare ale “parterului” bisericii).

Schemele intervențiilor sunt date în fig. 15, 16 și 17.

PLANUL CONSOLIDĂRII INFRASTRUCTURĂ ȘI PEREȚI

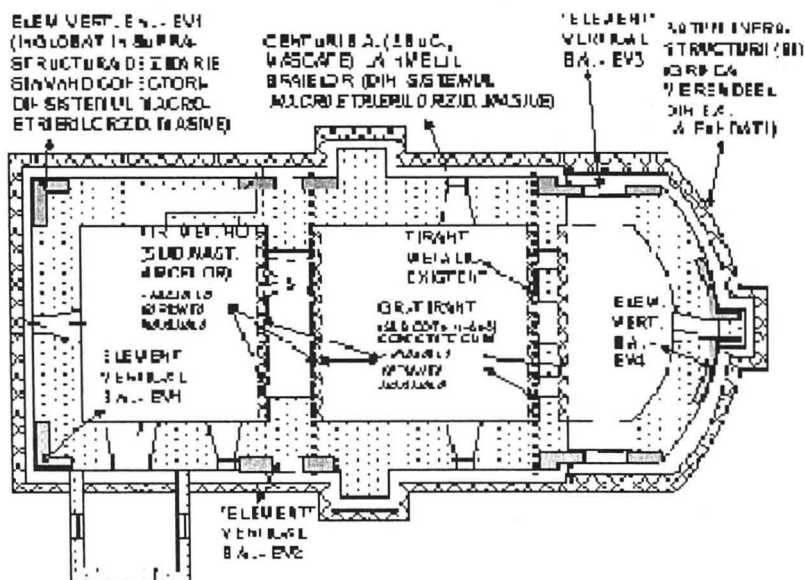
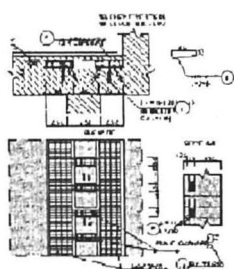
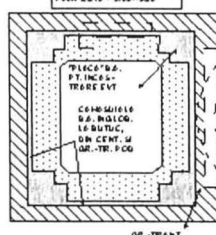

Fig. 15. Biserica Banu-Nicorești. Soluții de intervenție pentru reabilitarea structurală a "bazei".

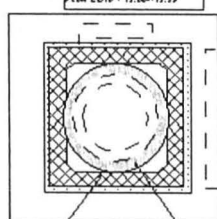
DETALIU ELEMENT EV2 (EV3)
(TIP SCARĂ)

ZONA DE ÎNȚĂRIE
"BUTUC" EV1-URI
PLAN COTE = 9,65-10,25

ZONA "PLĂȘTELE ÎN CUPOLE
ALE TURLELOR DIN ZĂRIE
PLAN COTE = 11,65-12,25

CENTURĂ DE ÎNȚĂRIE ÎN ZONA DE ÎNȚĂRIE, CUPLETE DE ÎNȚĂRIE VASCĂȘI DE CORNĂȘI EXTERNE

Fig. 16.

Fig. 16.

Biserica Banu-Nicorești.
Detaliu de reabilitare
structurală a "bazei" -
ranforsarea peretelui în zona
slăbirilor de la nișele altarului

Biserica Banu-Nicorești. Soluții de
intervenție pentru reabilitarea
structurală a "turlei".

BIBLIOGRAFIE

1. D. Olaru, *Cercetări în vederea creșterii gradului de asigurare seismică a construcțiilor importante vechi din zidărie. Studiu de inventariere, analizare și sistematizare a datelor*, Rap. INCERC Iași, ctr. B27.2/99, faza 1/99.
2. M. Mironescu, R. Petrovici, D. Ionescu, A. Cișmigiu, *Metodologie privind evaluarea riscului și propunerile de intervenții necesare la structurile monumentelor istorice*, Rap. Inst. de Arhitectură București, 1998.
3. D. Olaru, *Clădiri vechi din zidărie. Particularități în evaluarea siguranței structurale*, în *Construcții*, 4/97.
4. A. Cișmigiu, M. Cișmigiu, *The seismic pathology of religion-related buildings in Romania and their treatments according to articol 10 of Venice Chart*, CD-ROM Proceedings of the 11th WCEE, Mexico, 1966.
5. I. Lazăr, *Contribuții la reabilitarea construcțiilor din patrimoniul național cu elemente din beton armat*, Teză de doctorat, UT Iași, 1999.
6. D. Olaru, L. Agavriloaie, *Cercetări în vederea creșterii gradului de asigurare seismică a construcțiilor importante vechi din zidărie. Studiu privind reabilitarea...*, Rap. INCERC Iași, ctr. B27.2/99, faza 2/99.
7. D. Olaru, *Tendențe actuale de analiză a comportării monumentelor istorice și modalități de consolidare a bisericilor din zidărie*, în vol. Al doilea Simpozion științific de Teoria și practica reabilitării structurilor de rezistență istorice, Cluj-Napoca, 1998.
8. D. Olaru, C. Mitroi, *Expertiza tehnică a bisericii M-rii Adam*, jud. Galați, 2001.
9. D. Olaru, C. Mitroi, *Expertiza tehnică a bisericii Sf. Nicolae, zisă Banu, din Nicorești*, jud. Galați, 2001.

Arhitectură și Inginerie

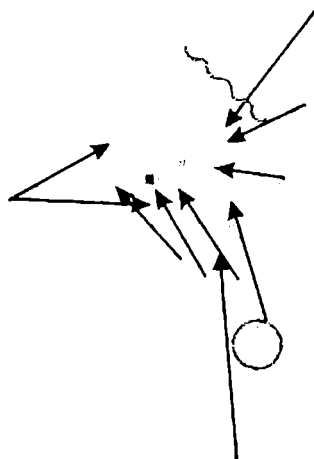
BISERICA DE LEMN DIN SATUL STOLNICENI PRĂJESCU. STUDIU URBANISTIC ȘI DE RESTAURARE

A. Grigorovschi
M. Grigorovschi

Comuna Stolniceni Prăjescu, situată în partea sudică a Podișului Sucevei pe șesul și terasele Siretului Mijlociu, amplasată în partea vestică a județului Iași, are ca vecini la nord Municipiul Pașcani, la V-SV- comuna Mirosllovești, la S-SE comuna Mogoșești-Siret, iar la est comunele Al.I. Cuza, Heleșteni și Ruginoasa. Ca relief predomină șesul și terasele de luncă, altitudinea variind între 200 și 400 m. Comuna are în componență trei sate (Stolniceni-Prăjescu, Cosmești și Brătești).

Zona de interes pentru analiza urbanistică pe care dorim să o facem aparține satului Stolniceni-Prăjescu, situat la intersecția drumului județean DJ 208 cu drumul comunal DC 112.

Satul reședință de comună, Stolniceni-Prăjescu are o suprafață de 221 ha și are o structură urbană diversă și diferențiată atât în timp, cât și prin modul așezării în forma de relief.

Putem distinge trei structuri urbane relativ deosebite după cum urmează:

- zona amplasată în valea Siretului care reia ca tramă stradală traseul sinuos al Siretului într-un mimetism involuntar. Această zonă este vechea vatră a satului având trasee sinuoase atât în interior cât și perimetral, cu loturi mari folosite în scop agricol, cu densități relativ mici de construire, cu fronturi discontinue și pe alocuri destructurate. Regimul de înălțime preponderent este parter, iar majoritatea caselor sunt vechi;
- zona amplasată între calea ferată și cursul Siretului, așezată într-un amfiteatru către Siret, se dezvoltă liniar pe ambele părți al drumului care preia aproape paralel cursul căii ferate.

În această zonă fronturile sunt mai bine susținute, densitatea construcțiilor mai mare și chiar dacă construcțiile parter sunt preponderente, acestea au o stare bună.

- cea mai recentă zonă urbană încheată, cuprinsă între DJ 208 și calea ferată, este structurată pe o tramă stradală ortogonală, riguroasă, cu o densitate medie și o stare relativ bună a fondului construit. Și în această zonă preponderente sunt construcțiile parter.

Caracteristic acestei zone este faptul că aici sunt grupate toate dotările agricole, utilitățile (apă, energie), cât și dotările specifice zonei centrale: primărie, bibliotecă, biserică, poliție, dispensar, spații comerciale.

Interesant este amplasamentul cimitirului sătesc, izolat față de sat și de această a treia zonă evidențiată la intersecția între DJ 208 spre Cosmești cu DC 108 către Brătești.

În interiorul acestui cimitir (de altfel singurul cimitir al satului) este localizată biserica din lemn cu hramul Sfânta Maria, amplasament care merită un studiu urbanistic mai atent și mai specializat datorat atât frumuseții monumentului, cât și farmecului spațiului ales ca amplasament.

Elementele de cadru natural

Ansamblul format din cimitir, biserica din lemn și construcțiile anexe este fericit situat pe o înălțime care se ridică la aproximativ 10 m față de șosea, punând în valoare silueta

ansamblului. Amplasamentul este situat între două cursuri de apă, chiar la baza platoului aflându-se pârâul Zmăului, iar paralel cu acesta, la o distanță apreciabilă, pârâul Părului.

Amândouă pâraiele colectează apele de pe platoul pe care este situat și ansamblul studiat.

Privit dinspre partea nordică (șoseaua ce vine de la Pașcani) imaginea este filtrată de o primă perdea rară de arbori, pe malul nordic al Zmăului, care se profilează pe râpa ce se constituie ca mal sudic. La o diferență de nivel de aproximativ 10 metri se constituie o a doua perdea verde pe marginea incintei cimitirului, deasupra căreia se profilează silueta grațioasă a bisericii din lemn și a turnului clopotniță.

Văzut dinspre sud, ansamblul este perceput pe direcția scurtă în perspectivă ascendentă pe drumul DC 108 către Brătești având drept cap de perspectivă turnul clopotniță. Întâmplător sau nu, panta dulce a drumului către accesul în cimitir este foarte slab plantată, aproape aridă, punând în valoare incinta ansamblului.

Circulația

Din punct de vedere al circulației, ansamblul studiat este amplasat la intersecție de drumuri importante în zonă. Artera principală de circulație este drumul județean DJ 208 Pașcani- Mircești, drum cu două benzi de circulație, asfaltat și în stare bună. Sub un unghi de aproximativ 30 grade, DJ 208 se intersectează cu drumul comunal DC 108 către satul Brătești, drum pietruit cu două benzi, și acesta fiind în stare relativ bună. În unghiul ascuțit creat de cele două drumuri și care se închide sub forma unui triunghi pe pârâul Zmău, este amplasat ansamblul cimitirului și biserica Sf. Maria.

Ocuparea terenurilor

Pe o lungă distanță, de o parte și de alta a DJ 208, în zona studiată, terenurile sunt fie proprietatea asociațiilor din Stolniceni-Prăjescu, fie proprietatea particulară a cetățenilor.

Cu excepția zonei râpoase sunt terenuri arabile plantate cu porumb, grâu etc., în general culturi joase care formează un cadru natural și coloristic perfect pentru punerea în valoare a ansamblului.

Echiparea edilitară

De-a lungul drumului județean DJ 208 există echipamente de alimentare cu energie electrică și de telefonie, aeriană pe stâlpi de lemn.

De asemenea, pe partea vestică a platoului în cauză, pe direcția N-S, este amplasată o rețea de transport energie electrică de înaltă tensiune.

Perspective:

Ansamblul urbanistic al cimitirului și bisericii din lemn Sf. Maria se bucură de perspective favorabile dinspre toate căile de acces. Astfel, pe direcția nord-sud DJ 208 Pașcani-Mircești, întâlnim o perspectivă dinamică ascendentă în sensul Brătești și una descendentă în sensul către Stolniceni-Prăjescu.

Disfuncționalități

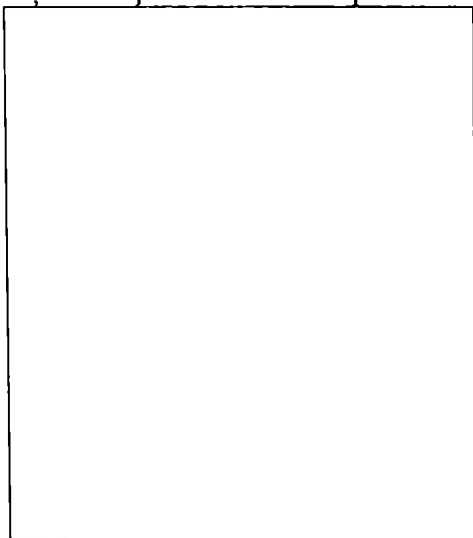
Principalele disfuncționalități sunt legate de circulație și de aspecte privind protecția mediului. Astfel, intersecția celor două căi de circulație implică un punct de conflict care se resimte mai ales pe drumul județean, drumul comunal suferind din cauza faptului că nu e asfaltat și prezintă accentuate denivelări și gropi în carosabil.

Prezența fermelor de animale și a depozitelor de furaje într-o stare relativ proastă, existente pe parcursul drumului județean DJ 208, creează probleme de percepție vizuală. De asemenea, gunoaiile adunate pe valea pârâului Zmău, pe lângă problemele ecologice create, alterează și imaginea ansamblului .

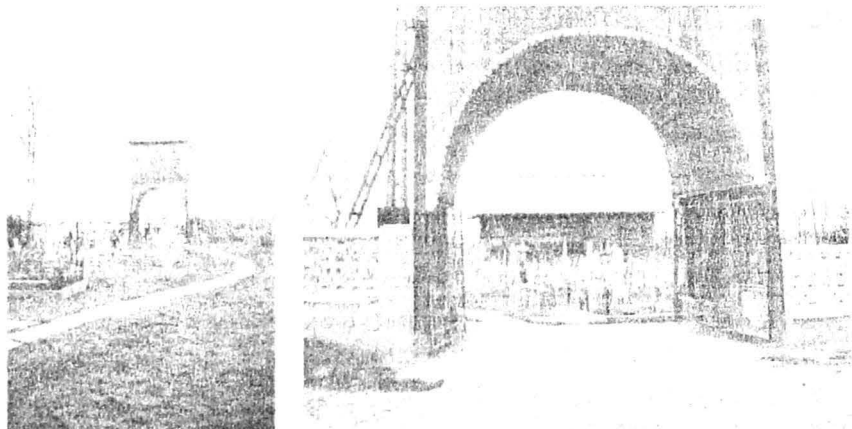
Analiza urbanistică a ansamblului

Ansamblul urbanistic analizat este compus din următoarele elemente:

- incinta propriu-zisă are o suprafață de aproximativ 5000 m, având o formă aproximativ dreptunghiulară în plan, cu laturile lungi pe direcția N-S și dimensiunile aproximativ 65 x 75 m.

Incinta este împrejmuită către DC 108 cu un gard din elemente prefabricate de beton, de altfel una din disfuncționalitățile incintei, care ar fi trebuit împrejmuită cu gard mai transparent, eventual din lemn, pentru a conferi o unitate ansamblului.

- Turnul clopotniță care marchează accesul în incintă este realizat pe un plan pătrat cu structură metalică și închideri din lemn, învelitoare din sită, cu o singură deschidere de acces sub forma unei bolte în plin cintru care cuprinde și poarta metalică de intrare. Turnul clopotniță, care a fost inițial alipit bisericii, iar după restaurare a fost adus în poziția actuală, întregește fericit ansamblul cu dimensiunea verticalității în armonie cu volumul bisericii predominant orizontal.
- Construcția anexă din zid și învelitoarea din tablă zincată cu rol de magazie și depozitare dotări specifice funcțiunii de cimitir. Această construcție parter are un caracter neutru și o dominantă orizontală înscriindu-se firesc și cu modestie în dominantă ansamblului.
- Circulația interioară se reduce la două alei betonate ce fac legătura între clopotniță și biserică, pe de o parte, și clopotniță și construcția anexă, pe de altă parte.

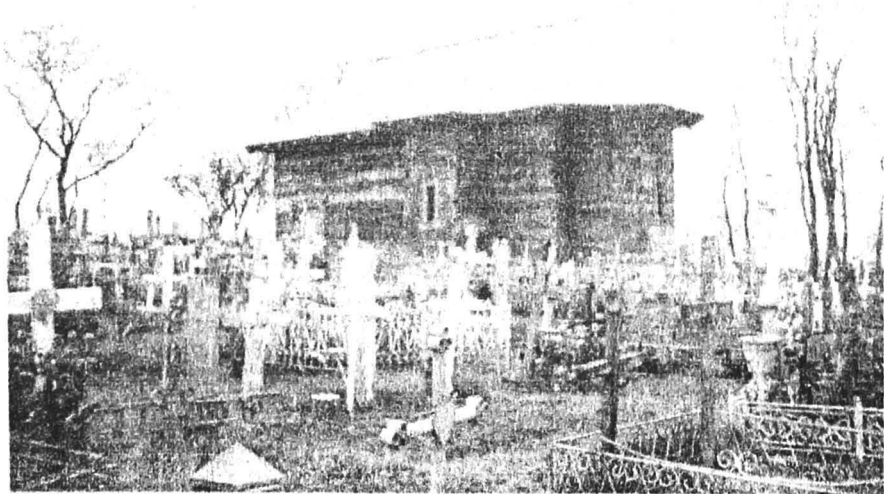
Restul incintei este o mare insulă verde pe care se grefează mormintele și monumentele funerare. Tot ansamblul emană o puternică tentă de modestie firească și de împăcare cu natura, de tihnă și demnitate, încât considerăm binevenită grija Ministerului Culturii pentru restaurare și punere în valoare.

În ultima perioadă cercetările s-au îndreptat și asupra arhitecturii populare a bisericilor de lemn, prilej cu care s-a pus în lumină o remarcabilă moștenire artistică, dăltuită în lemn de meșteri moldoveni pricepuți. Numai astfel s-a putut constata că

bisericile de lemn din zona noastră ilustrează nu numai iscusința modelării lemnului, dar și elementele comune de tipologie și decorație, caracteristice altor zone ale țării.

Până în anul 1955, bisericile de lemn n-au fost sub incidența nici unei legi de stat, fapt care a condus la modificarea unora dintre ele, în special în ceea ce privește structura bolților și a acoperișurilor.

Această situație a făcut ca multe biserici de lemn să fie îmbrăcate cu o căptușeală de scânduri, care de foarte multe ori ascunde valoroase elemente sculptate, ancadramente, brâuri cioplite, căptușeală ce îngreunează de cele mai multe ori citirea precisă a formei în plan a absidelor. Astfel, s-a întâmplat și în cazul bisericii de lemn cu hramul "Sfânta Maria" din fostul sat Purcelești, com. Stolniceni-Prăjescu.

Este știut că vechile biserici de lemn din Moldova semănau cu casele țărănești prin aspectul lor exterior modest. Erau scunde, având plan asemănător cu cel al casei țărănești, cu trei încăperi dispuse longitudinal, plan adaptat nevoilor de cult. Privind din exterior observăm dimensiunile mici ale ferestrelor, acoperișul alcătuit dintr-o șarpantă simplă în patru ape din draniță, fără

clopotniță, doar cu două cruci de mici dimensiuni fixate la ambele capete ale coamei. Acoperișul era unic pentru întreaga clădire. Doar ulterior li s-a adăugat câte un turn clopotniță, schimbându-le volumetria, așa cum s-a întâmplat și în cazul bisericii din Stolniceni-Prăjescu. Dimensiunile sunt mici deoarece populația satelor era redusă, de două, eventual trei sute de locuitori.

Cine cercetează trecutul acestor biserici rămâne surprins de numărul mare de mutări dintr-un sat în altul, motivele fiind diferite: din cauza inundațiilor, datorită ciumei și holerei ce decimau aproape întreaga populație a unui sat ce-și căuta apoi altă vatră din motive sanitare. Asemenea migrări se datorau și năvălirilor tătarilor, turcilor, polonilor etc. În alte situații bisericile de lemn au fost aduse în satele lipsite de lăcașuri de închinăciune, din alte localități în care s-au zidit biserici de zid. Biserica de lemn din vechiul sat Purcilești, cunoscut azi sub denumirea de "*La Poieni*", a fost strămutată pe actualul amplasament conform documentelor existente ce menționează doar anul 1864 ca an de strămutare, deci după ce curțile boierești de la Stolniceni-Prăjescu au fost arse de poloni, în 1686.

Atât strămutarea satului, cât și a bisericii au fost inițiate de marele stolnic Ioan Prăjescu, proprietar al moșiei încă din 1790. Desfacerea peretelui exterior din scândură, ce masca structura originală a bisericii, a dat la iveală o pisanie sculptată deasupra amplasamentului ușii de intrare, păstrată în condiții relativ bune, ce indică un semn de întrebare asupra anului strămutării.

Se poate descifra cu ușurință începutul pisaniei: "*Această Sfântă biserică s-a făcut cu cheltuiala domniei sale Ioan Prăjescu*" și se poate citi, de asemenea, data "*1806 mai...*". Întrucât stolnicul Ioan Prăjescu o dată devenit proprietar al moșiei dorea să mute un sat întreg, era normal ca această acțiune să înceapă prin a finanța mutarea bisericii. În aceste condiții e de presupus că data menționată în pisanie este corectă și reprezintă anul strămutării bisericii pe actualul amplasament, prilej cu care au fost făcute și o serie de intervenții pentru repararea și înlocuirea unor elemente precum și transformări ale unor elemente originale.

Ținând cont de faptul că materialul de construcție al bisericii este lemnul de stejar care este greu degradabil și de faptul că o dată cu strămutarea s-a intervenit masiv prin înlocuirea unor

pereți întregi (spre N și V), putem trage concluzia că aceste părți componente erau foarte degradate, așadar biserica este mai veche cu aproximativ 100-150 ani.

Din documentația de restaurare a bisericii aflăm că în anii 1950 s-au efectuat alte intervenții majore și totodată destructive cum ar fi: lărgirea golurilor de la uși și ferestre, consolidarea edificiului prin amplasarea a patru stâlpi, adăugarea a două elemente de separare a pronaosului de naos și înlocuirea șarpantei. Cu acest prilej s-a adăugat și turnul clopotniței realizat pe un cadru de lemn de stejar (stâlpi și grinzi), cu căptușeală din scânduri de brad.

Toate aceste intervenții s-au făcut cu prețul distrugerii elementelor decorative în relief prin cioplirea acestora.

În fișa monumentului din anul 1955, la cap. "Propuneri de restaurare" scrie: "Nu e cazul. Biserica ne reprezentând interes deosebit din punct de vedere artistic, nici din punct de vedere al arhitecturii monumentului, se propune scoaterea de pe lista monumentelor istorice", ceea ce ar fi însemnat o pierdere irecuperabilă.

Starea inițială în momentul începerii lucrărilor de restaurare

Așa cum se poate observa cu ușurință din materialul fotografic anexat, monumentul se prezintă sub forma unei construcții modeste din lemn, căptușită cu scândură de brad.

Expertiza tehnică a stabilit:

- caracteristicile geometrice situează biserica în categoria monumentelor de mici dimensiuni LxlxH (12,81x4,50x6,40m);
- înălțimea pereților este în medie de 3,87 m, având planșeu de scândură la partea superioară, fără bolți;
- tălpile pereților erau deteriorate în întregime și chiar elemente ale pereților spre N și V;
- de asemeni, partea inferioară a absidei laterale de nord lipsea fiind distrusă de un obuz în 1944;
- sistemul constructiv este tipic pentru majoritatea bisericilor de lemn din zona Moldovei, fiind realizat dintr-o suită de ansambluri constructive caracteristice, toate realizate și îmbinate exclusiv prin tehnici tradiționale.

Astfel:

- pereții de închidere și compartimentare din grinzi de stejar rezemate în sistem BLOK, având îmbinările de la colțuri în sistem “coadă de rândunică”;

- pridvorul clopotniță adăugat monumentului era realizat dintr-un schelet (stâlpi + grinzi) placat la exterior cu scânduri verticale;
- la partea superioară - planșeu simplu din scânduri puse de jos în sus pe grinzi de lemn de brad. La altar grinzile erau dispuse radial pe absidă;
- șarpanta era realizată din "ferme căpriori" prinse în clești.

Însumarea degradărilor a condus la apariția stării de *precolaps*, impunându-se măsuri de intervenție urgente.

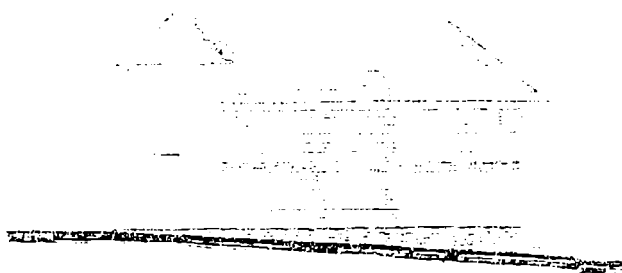
O dată cu desfacerea căptușelilor din lemn s-a putut observa atât bogăția ornamentației cât și starea precară în care se află. La baza edificiului nu exista nici un fel de fundație, soclul de piatră fiind pus direct pe terenul natural. Ca urmare s-au produs tasări inegale, corpul bisericii înclinându-se spre N cu aproximativ 25-30 cm față de verticală.

Cauzele degradării monumentului

Analizând cu atenție degradările putem trage următoarele concluzii privind cauzele acestora:

1) Erori de construcție:

- lipsa fundațiilor a condus la tasări inegale și la alterarea echilibrului static al edificiului;
- înlocuirea elementelor deteriorate (în întregime la peretele de vest și parțial la pereții de nord și sud) a fost făcută fără a se respecta dimensiunile pieselor originale. Îmbinările au fost făcute inabil (spre nord s-a folosit o piesă verticală de îmbinare).

2) Deficiențe în întrebuințarea materialului:

- tencuirea cu mortar a soclului a favorizat deteriorarea ireversibilă a tălpilor în zonele în care betonul a fost pus în contact direct cu materialul lemnos;
- modificarea golurilor de la ușa de intrare și ferestre a distrus în proporție de peste 60% motivul ornamental de o rară finețe al ancadramentelor;
- căptușirea cu scânduri a constituit o intervenție brutală asupra monumentului. Au fost cioplite fără discernământ toate decorațiunile ce constituiau o piedică în asigurarea planeității căptușelilor de scânduri. În plus acestea au favorizat apariția degradărilor provocate de insectele xilofage și putregai;
- construirea în dreptul ușii de intrare a turnului clopotniță a constituit o alterare a imaginii de ansamblu a monumentului;
- refacerea șarpantei, probabil o dată cu adăugarea turnului clopotniță, a fost făcută cu inabilitate și nu a păstrat nimic din elementele originale ale construcției.

3) Deteriorarea provocată de atac biologic

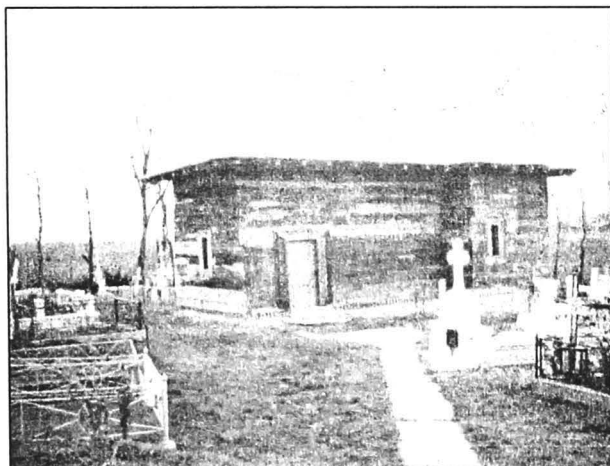
Se constată un atac biologic masiv în aproape toată masa construcției.

Măsuri de restaurare

În general toate măsurile preconizate au vizat revenirea la forma originală a construcției prin păstrarea elementelor originale, înlocuindu-se doar cele iremediabil distruse.

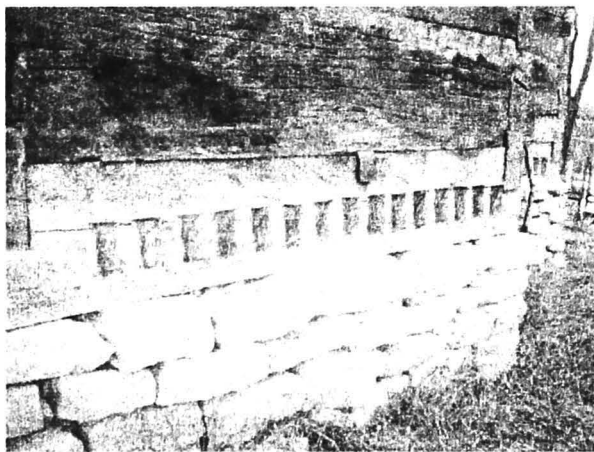
Astfel:

- În vederea readucerii monumentului la forma inițială, cât și pentru punerea în evidență a decorației s-a renunțat la turnul adăugat de la intrare.
- S-a optat pentru readucerea la forma și dimensiunile inițiale ale ancadramentului ușii de intrare cât și a celor patru ferestre. Pentru aceasta s-a propus plombarea fragmentelor existente cu materialul lemnos recuperat din piesele care urmau a fi înlocuite.
- S-a completat șirul de ocnite de la partea superioară, existând elemente certe de reconstituire.

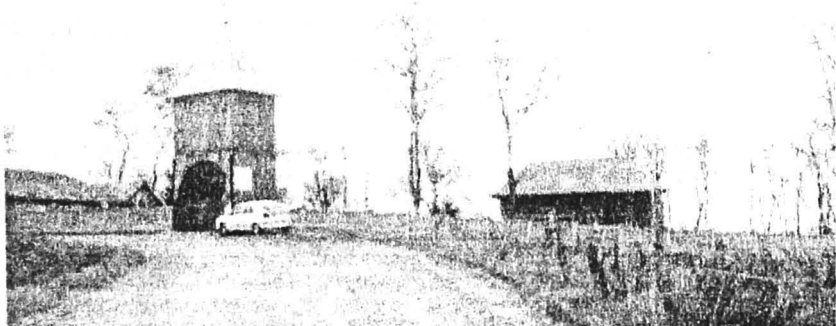
Având în vedere că nu existau elemente care să indice modul de rezolvare a șarpantei inițiale, s-a optat pentru păstrarea rețelei de grinzi – console găsite în momentul desfacerii, corectându-se doar dimensiunile acestora. Șarpanta s-a realizat din “ferme căpriori”, solidarizați prin clești orizontali și fixați pe cosoroabe perimetrare duble. Această parte a construcției a fost executată în întregime din material nou. Pentru a evidenția caracterul de “nou” al șarpantei, toate elementele vizibile ale acesteia s-au realizat folosindu-se prelucrări mecanice (geluirea). S-a optat pentru tipul de streșină des întâlnit în zonă. S-a renunțat la realizarea unui model special pentru capetele de grinzi console și căpriori adoptându-se doar o tăietură simplă, geometrică.

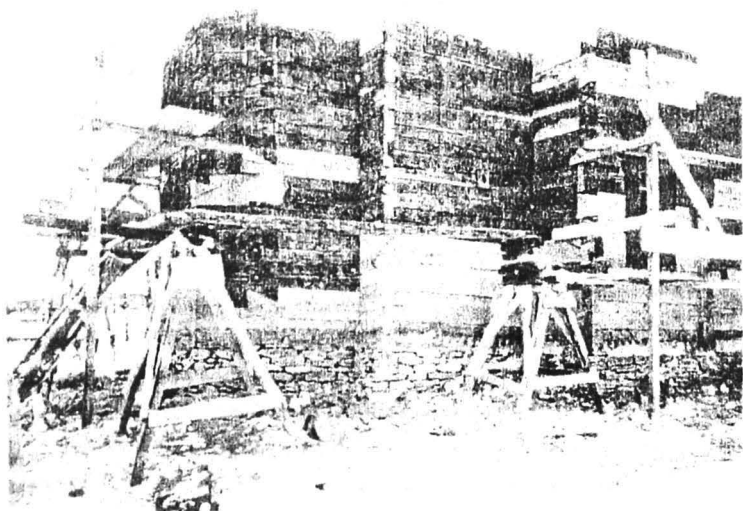

- S-a realizat o fundație, un soclu, asigurându-se orizontalitatea acestuia.
- S-a procedat la înlocuirea tălpilor deteriorate și s-a asigurat legătura structurii cu soclul de piatră.
- S-a reconstituit continuitatea structurală a pereților prin înlocuirea grinzilor de perete deteriorate sau lipsă.
- S-a asigurat continuitatea structurală la partea superioară a construcției prin grinzi de lemn de stejar, chertate la nodurile de îmbinare cu pereții.
- Învelitoarea a fost realizată din șită de lemn de brad cu dimensiunile 60x80x0,5cm bătută pe șipci de brad. Toată șita a fost protejată împotriva atacului biologic cu soluție de tip "romalit" prin imersare înaintea baterii.
- În vederea protecției la foc, construcția este protejată cu o instalație completă de paratrăsnet.
- Clopotnița s-a construit departe de biserică, la intrarea în cimitir.

Toate elementele sunt fixate numai în îmbinări clasice din lemn, fără artificii sau consolidări metalice. Simplitatea structurii nu lasă loc pentru alte intervenții în afara celor menționate, cu atât mai mult cu cât s-a dorit păstrarea elementelor decorative sculptate.

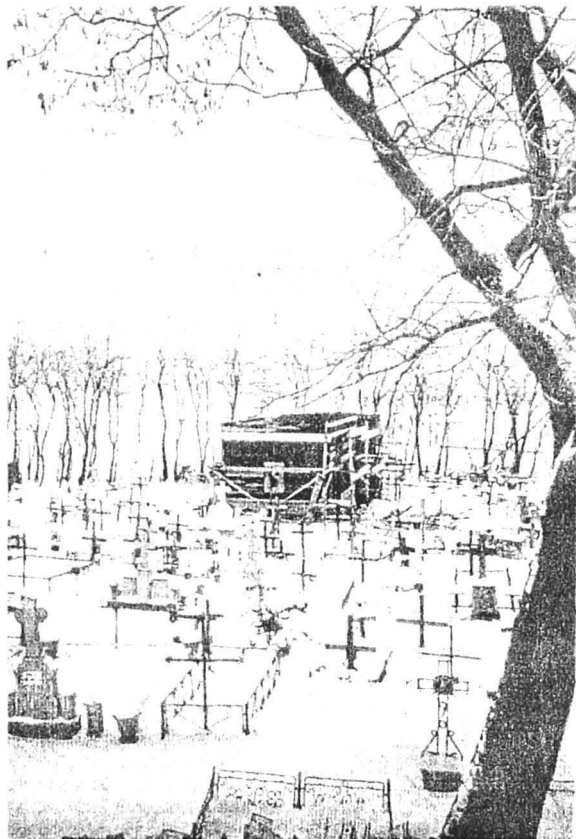
În această situație s-a procedat la desfacerea componentelor din lemn ale bisericii, marcarea și inventarierea acestora și depozitarea lor în vederea aplicării tratamentelor de conservare. Pe parcursul demontării, fiecare piesă a fost analizată sub raportul aspectului general al stării de conservare. În funcție de acesta, pieselor componente li s-a aplicat un tratament cu substanțe conservante, după care au fost consolidate .

Toate aceste operații au avut ca efect restaurarea bisericii de lemn din satul Stolniceni Prăjescu, conferindu-i acesteia atât aspectul

și funcționalitatea inițială, cât și rezistența corespunzătoare în fața agenților destructivi.

Restaurarea acestei biserici, făcută cu fonduri de la Ministerul Culturii, care a suportat lucrările de proiectare și execuție, reprezintă un caz aproape singular pe raza județului Iași, deși multe alte monumente se găsesc într-o situație critică similară.

Nu rămâne decât să sperăm că se vor bucura de aceeași atenție și alte edificii de cult din județul Iași care au nevoie de intervenții urgente, pentru că ruga către Dumnezeu este aceeași, fie că închinarea se face în marile catedrale ale lumii (Sf. Petru din Roma sau Notre Dame de Paris) ori în biserica din cimitirul satului Stolniceni-Prăjescu.

REABILITARE DE CLĂDIRE STR. GHEORGHE ASACHI NR. 20 – IAȘI

Adrian Mihalache
Smaranda Doina Nour
Coloman Andrei Szalontay

1. Date generale

Clădirea analizată a fost construită la sfârșitul secolului și a avut destinația de locuință (SUNGARILOV – 24/B/016).

Amplasamentul clădirii este în zona centrală a municipiului Iași, cu stabilitate locală și generală asigurată, zonă de intensitate seismică "C" cu $K_s = 0,20$ și perioada de colț $T_c = 1,00$ sec.

Fundarea clădirii este realizată în stratul de praf argilos loessoid sensibil la umezire grupa " A ", specific terasei medii a dealului Copou.

2. Descriere clădire

Clădirea a fost construită din zidărie de cărămidă, cu parter și etaj.

Înălțimea parterului este de 3,90 m, iar a etajului de 4,60 m, cu excepția zonei centrale care este de cca 5,20 m (fig.1 – 3).

Structura de rezistență a clădirii este alcătuită din pereți portanți realizați din cărămidă plină cu mortar de var–ciment și lut (fig.4).

Pereții sunt dispuși pe cele două direcții principale și au grosimi între 70 și 30 cm (58 – 28 cm fără tencuieli).

Planșeele sunt în varianta de lemn rezemate pe ziduri, în grosimi totale de cca 50 cm la planșeul peste parter și de 30 cm la planșeul peste etaj. Se menționează că holul central cu dimensiunile de 7,20 x 8,40 m are planșeul în grosime de 65 cm.

Buiandrugii de la ferestre sunt din cărămidă în formă de boltă sau din lemn.

Buiandrugii de la uși sunt din lemn sau din beton armat.

Fundațiile sunt continue sub zidurile portante și sunt realizate din zidărie de piatră.

Acoperișul este de tip șarpantă pe scaune din lemn cu învelitoare din tablă.

Tencuielile interioare și exterioare sunt din mortar de ciment.

3. Observații privind clădirea.

Clădirea are o structură din pereți portanți din zidărie de cărămidă plină cu acoperiș de tip șarpantă și învelitoare din tablă.

Planșeele sunt suficient de groase (masive), din lemn și cărămidă sau moloz.

Construcția a suportat mai multe cutremure majore dintre care se remarcă cele din 1908, 1934, 1940 și 1977.

Expertiza tehnică efectuată arată că în structura de rezistență au apărut degradări: fisuri la parapet, ferestre, pereți interiori și tavane. De asemenea, sunt unele degradări locale în zidurile portante.

În timpul exploatarei clădirii au fost efectuate unele lucrări de consolidare, ca de exemplu după cutremurul din 1940 introducerea de tiranți metalici la pereții exteriori în zona podului.

4. Lucrări de consolidare

Capacitatea de rezistență (minimă, după P2 – 85) pentru fiecare direcție principală a fost evidențiată prin gradul nominal de asigurare la acțiuni seismice (R) cu valori de $R^T = 0,423$ și $R^L = 0,514$ pentru un coeficient de degradare $D = 0,8075$.

Valoarea minimă recomandată pentru gradul nominal de asigurare în funcție de clasa de importanță a clădirii este de $R_{\text{minim}} = 0,60$ (0,50).

Lucrările de intervenție–consolidare propuse nu aduc modificări la dimensiunile, forma și proporțiile care definesc arhitectura interioară și exterioară a clădirii.

Lucrările de intervenție au constat (fig. 5) din:

- repararea – consolidarea șarpantei local (și completarea învelitorii din tablă);
- înlocuirea planșeului din lemn de peste sala de mese și în zona grupurilor sanitare cu planșeu din beton armat Bc 15;
- repararea și înlocuirea lemnului degradat de la planșeu cu elemente de aceleași dimensiuni;

- desfacerea și refacerea locală a zonelor (zone de zidire cu fisuri, crăpături, dislocări ale cărămizilor, zone zidite fără legături cu zidăria existentă etc);
- realizarea de buiandruși din beton armat Bc 20, în zonele cu buiandruși din lemn sau cărămidă;
- zidirea nișelor sau a golurilor;
- prevederea zidurilor despărțitoare de la etaj din materiale ușoare (gips carton);
- mărirea capacității de rezistență la parter prin introducerea de pastă de ciment fluidă în volumul pereților, prin injectare;
- refacerea finisajelor interioare de la intrări;
- refacerea sistematizării verticale și a trotuarelor cu prevederea de rigole și pante corespunzătoare.

Lucrările de injectare de pastă de ciment în pereți s-au executat prin interior [1,4] numai după finalizarea tuturor lucrărilor de reabilitare prevăzute.

Se menționează că prin injectare pasta de ciment a pătruns în toate spațiile interioare ale zidului, inclusiv în jurul elementelor de beton nou executate (buiandruși).

Soluția de consolidare–reabilitare prin introducerea de pastă de ciment în volumul peretelui conduce la:

- Îmbunătățirea legăturii dintre elementele componente ale zidului;
- Creșterea capacității de rezistență a elementului cu reactivarea particulelor din liantul vechi și umplerea golurilor;
- Liantul zidăriei ajunge la calitățile unui mortar M 50 z.

Prin executarea lucrărilor de intervenție și consolidare propuse se preconizează obținerea unui grad nominal de asigurare superior de $R^T = 0,629$ și $R^L = 0,764$.

Se menționează că la realizarea reabilitării clădirii au participat:

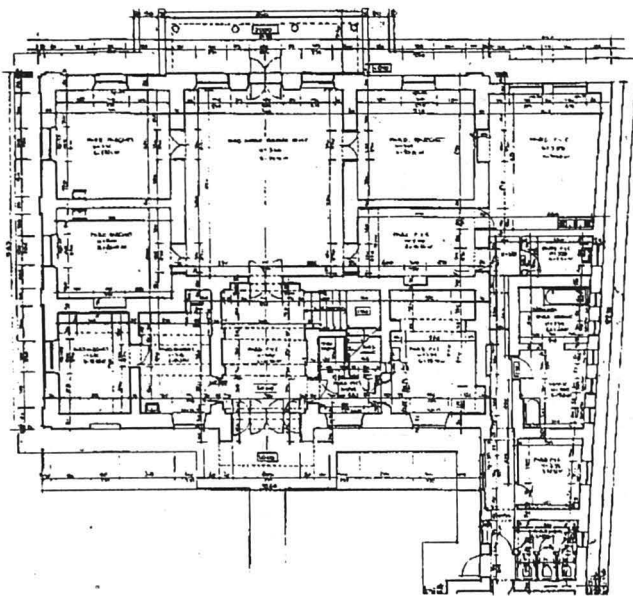
Expert MLPAT București – dr.ing. Adrian Mihalache;

Proiectant – S.C. MAVI CONS Iași și S.C. VEDA STAR S.R.L. Iași;

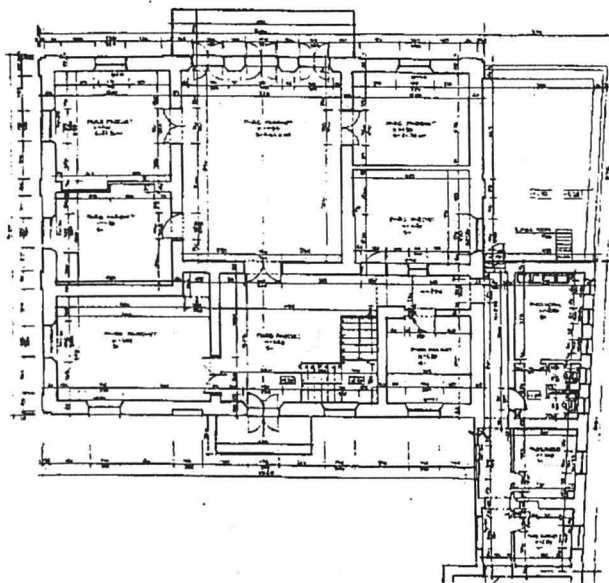
Constructor – S.C. IASICON S.A. Iași și S.C. RECONS INJECT S.R.L. Iași.

5. Bibliografia

1. Ad. Mihalache, Ov. Alexievici, *Aspecte privind consolidarea bisericii Adormirea Maicii Domnului, Barnovschi – Iași*, Buletin AICPS nr.1/2000;
2. Ad. Mihalache, *Proceduri consolidare–reabilitare clădiri vechi–monumente*, Buletin AICPS nr.1/2000;
3. Ad. Mihalache, *Aspecte privind consolidarea turn intrare – Ansamblul Mănăstirii Dobrovăț – Iași*, Buletin AICPS nr.1/2001;
4. C. A. Szalontay, S. D. Nor, *Injectarea, sistem de consolidare a clădirilor de patrimoniu*, Simpozion Iași, octombrie 1996, pag. 289 – 302.

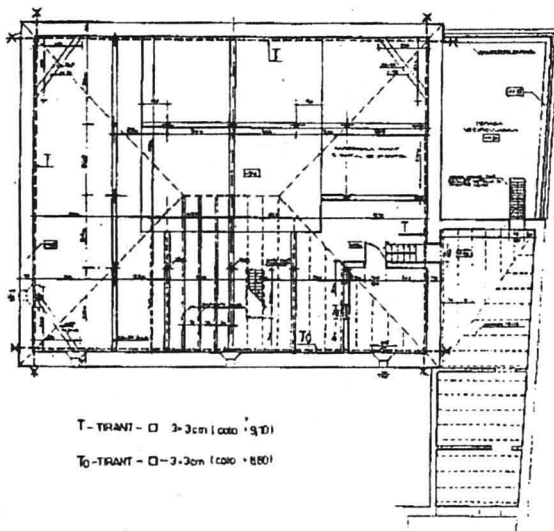

a.
PLAN
PARTER

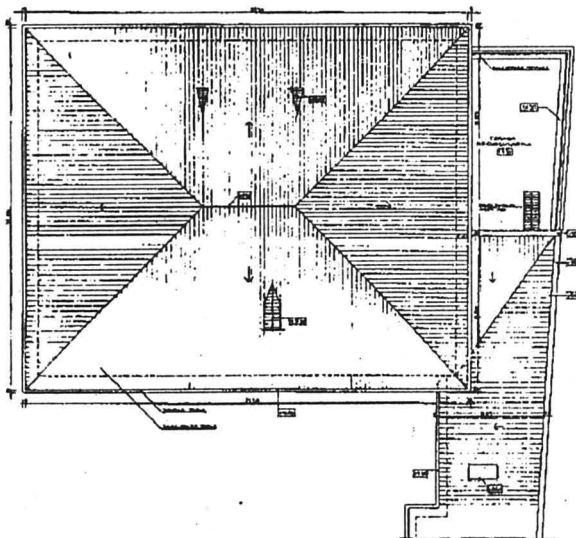

b.
PLAN
ETAJ

Fig. 1

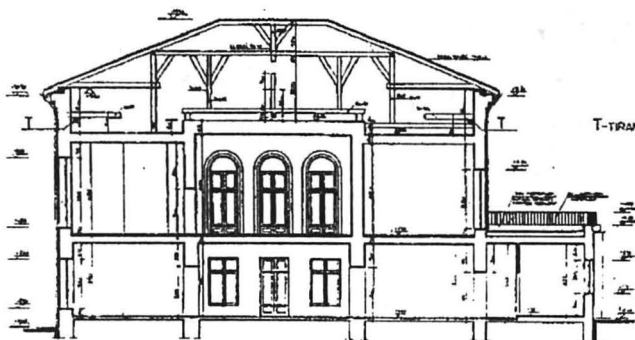

a.
 PLAN
 POD

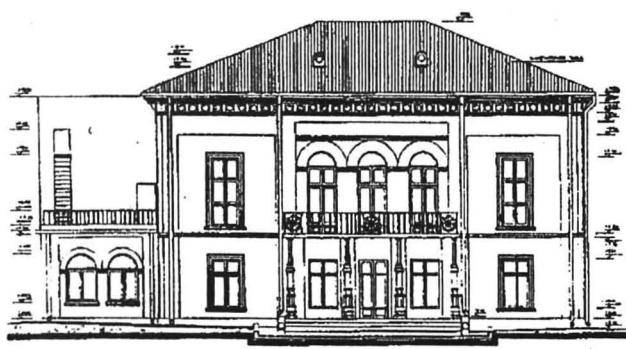

b.
 PLAN
 ACOPERIŞ

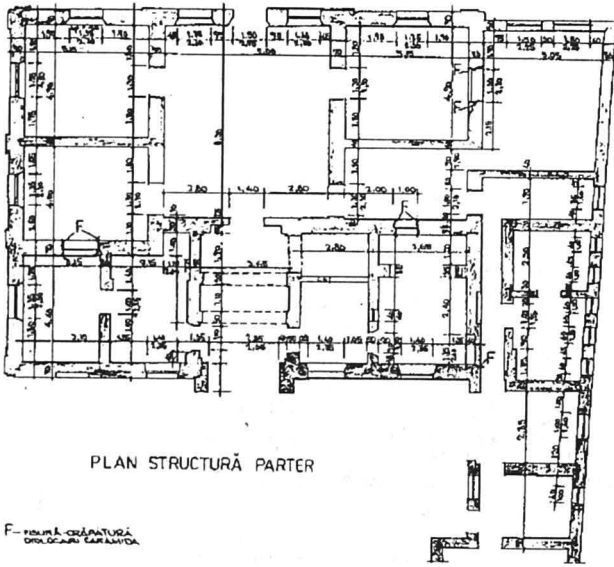
Fig. 2

a.
SECȚIUNE
LONGITUDINALĂ

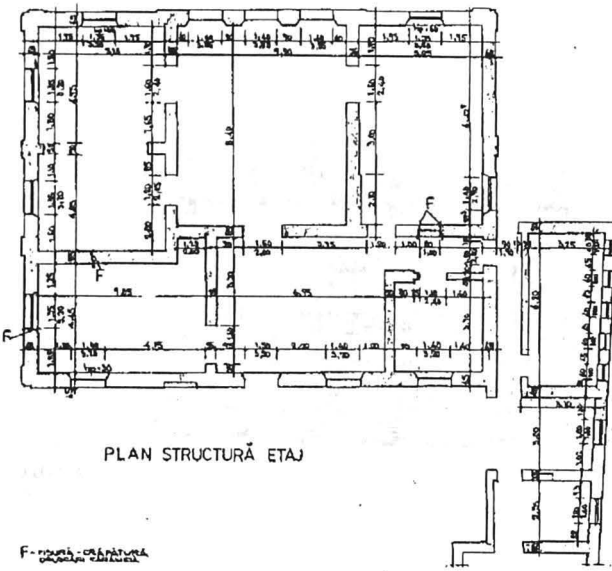

b.
FAȚADA
PRINCIPALĂ

PLAN STRUCTURĂ PARTER

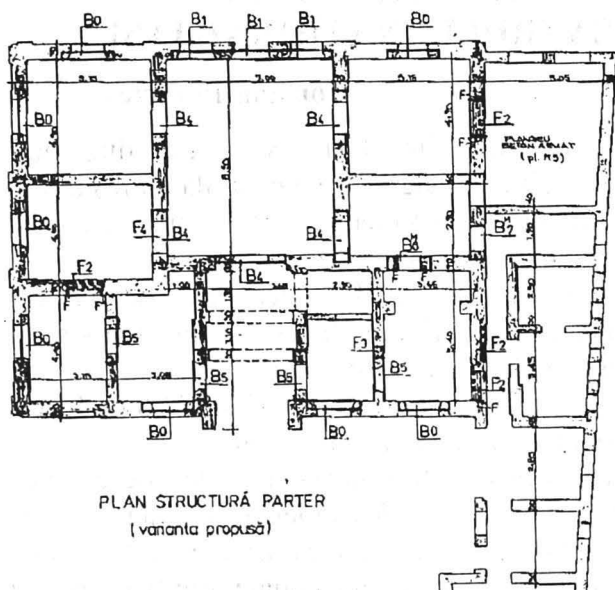
F. PLANUL DE ORGANIZAREA
PROIECTULUI CĂMĂRA

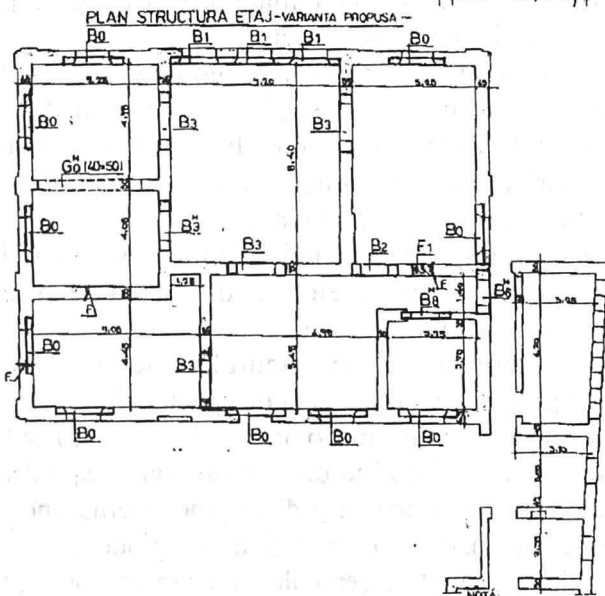
PLAN STRUCTURĂ ETAJ

F. PLANUL DE ORGANIZAREA
PROIECTULUI CĂMĂRA

Fig. 4

a.

b.

Fig. 5

RESTAURAREA TEATRULUI NAȚIONAL IAȘI

Constantin Firtea

Teatrul Național din Iași este una din bijuteriile arhitectonice ale Iașului, situată în zona centrală a orașului. Acesta este mărginit de străzile Cuza Vodă, I. C. Brătianu, Ștefan cel Mare și Sfânt, Dancu și Agata Bârsescu.

Proiectarea teatrului a fost realizată de către firma particulară „Felner și Helmer” din Viena, iar execuția s-a făcut de către „Societatea de Construcții” București.

Execuția s-a realizat între anii 1893 și 1896 pe locul fostei clădiri a primăriei orașului care este demolată.

Deschiderea oficială a teatrului s-a făcut la 1 decembrie 1896.

La nici un an de la deschiderea oficială se suspendă activitatea datorită lucrărilor necesare ca urmare a avariilor cauzate de tasări ale terenului de fundare, evidențiate prin fisuri și crăpături ale elementelor structurale ale construcției.

În 1920 se propune de către cadrele tehnice ale orașului și Primăriei închiderea teatrului pentru a se preveni o catastrofă.

În 1922 poetul Mihai Codreanu, directorul de atunci al teatrului, cere primăriei alcătuirea unei comisii de cadre tehnice care să constate ”starea de soliditate” a teatrului.

În urma procesului verbal încheiat se hotărăște închiderea teatrului și somarea Ministerului Artelor pentru luarea de „urgente măsuri de restaurare a acestui monument”.

În 1940, ca urmare a cutremurului de pământ, se semnalează căderea policandrului din sala de spectacole.

În timpul celui de-al doilea război mondial, în 1944, Iașul este bombardat, pe clădirea teatrului căzând două obuze, unul explodând la nivelul șarpantei, dislocând învelitoarea și distrugând o fermă metalică, iar al doilea străpunge cupola, deteriorând-o, fără să explodeze.

Între anii 1955 și 1960 se semnalează fisuri în zona intrării principale și a holului principal, cu urmări asupra elementelor structurale.

În 1969 se semnalează din nou fisuri și tasări vizibile în zona de vest a sălii de spectacol datorate umezirii löessului care

constituie stratul de fundare, precum și existenței unor pivnițe și beciuri sub fundațiile clădirii.

Începând cu anul 1970 clădirea teatrului este ținută sub observație permanentă, urmărindu-se evoluția tasărilor și variația pânzei freatice.

Se constată că, datorită ridicării pânzei freatice, clădirea se tasează lent și inegal.

Ca urmare a agravării tasărilor, în anul 1973 Teatrul Național este închis din nou.

În perioada 1973-1974 s-au executat lucrări de consolidare a terenului de fundare prin electrosilicizare care au stopat tasările, dar a provocat o puternică salinizare a pereților până la înălțimi apreciabile cu influențe negative în ceea ce privește integritatea materialelor de construcție.

În aceeași perioadă se execută și lucrări de consolidare a edificiului din punct de vedere structural.

După cutremurul de pământ din 1977 se execută alte lucrări de reparații și consolidare, dar fără a fi efectuate toate lucrările menționate în expertiză și proiectul de consolidare.

Ca urmare a cutremurului din 1986, clădirea suferă alte degradări și sunt propuse pentru expertiză realizarea de lucrări de consolidare a elementelor structurale.

S-au amintit aceste etape de degradări și intervenții pentru a semnală faptul că toate intervențiile făcute de-a lungul timpului au fost numai locale, strict pe câte un element deteriorat, fără a se efectua vreo intervenție de ansamblu, ținând cont de comportarea întregii structuri de rezistență.

În acest sens, s-a efectuat pentru prima dată un calcul al structurii de rezistență, care să țină seama de toate intervențiile anterioare și de normativele valabile în domeniu la acea dată.

Clădirea teatrului prezintă o simetrie aproape perfectă pe direcția longitudinală și are dimensiunile maxime în plan de 40,75 m x 59,80 m.

Clădirea are un regim de înălțime de S + P + 2E.

Înălțimile diferite ale nivelelor și a anumitor zone distincte (turnul scenei) au fost impuse de funcționalitatea clădirii și din motive arhitecturale privind volumetria.

Structura de rezistență a clădirii este alcătuită din zidărie de cărămidă simplă.

Fundațiile sunt de tip continuu sub ziduri, realizate din zidărie de piatră calcaroasă de Repedea cu var hidraulic.

Planșeele sunt realizate din bolțișoare de cărămidă cu profile metalice și bolți de cărămidă.

Cupola peste sala de spectacole este realizată dintr-o placă subțire de mortar pe o structură realizată de un caroiaj de profile metalice peste sala de spectacole și din lemn în restul zonelor. Învelitoarea este din tablă.

Degradările existente în clădire în momentul realizării proiectului de consolidare au fost:

- deteriorări ale pietrei din fundații ca urmare a descompunerii silicatlului de sodiu utilizat la consolidarea terenului de fundare și migrarea ionilor de sodiu în interiorul pietrei antrenați de ridicarea pânzei freatice din zonă;
- fisuri verticale cauzate de tasări;
- fisuri înclinate în pereții portanți ca urmare a eforturilor de întindere;
- fisuri la intersecții datorită lipsei legăturilor;
- fisuri mari la toți buiandrugii;
- fisuri în bolțile de zidărie;
- fisuri mari în cupola de peste sala de spectacole care urmăresc caroiajul metalic.

La stabilirea gradului de asigurare seismică a teatrului s-au folosit mai multe metode de analiză simplificată și anume:

- Calculul eforturilor axiale și tangențiale medii pe întreaga structură. A rezultat un $\sigma_{ef} = 41,25 \text{ t/m}^2 > \sigma_m = 18,13 \text{ t/m}^2$.
- Calculul coeficientului de siguranță global „r”. A rezultat „r”_m = 0,14 < 0,33.
- Determinarea nivelului de asigurare „A” (R.C.6/83). A rezultat: „A” = 0,194 < 0,20 – clădirea fiind expusă pericolului de avariere gravă.
- Aprecierea vulnerabilității globale „V”. A rezultat un indice I.V = 2,5 care se află între valorile 2,25 ÷ 3 indicând o clădire foarte vulnerabilă.

- Calculul capacităților la eforturi în rost orizontal, unde efortul de alunecare limită t_f (efortul tangențial capabil) este luat $0,5 \times \sigma_0$ (jumătate din efortul axial efectiv).

În baza acestui calcul a rezultat gradul de asigurare:

$$\text{transversal} = 1,17 > 1$$

$$\text{longitudinal} = 0,967 < 1$$

care impune condiția de adoptare a unei intervenții de tip

„consolidare”.

Determinarea gradului de asigurare „R” conform P₁₀₀ / 92

care este:

$$R_{\text{transversal}} = 0,244$$

$$R_{\text{longitudinal}} = 0,129$$

$$R_{\text{min}} = 0,129 < \text{admis pentru clasa a II-a de}$$

importanță.

Clădirea s-a calculat cu program de calcul care prinde direct efectul buiandrugilor.

S-au calculat, de asemenea, perioadele de vibrații după diferiți autori la structurile cu pereți din zidărie de cărămidă și au rezultat următoarele valori:

1) H. Sandi – I. Șerbănescu (P₁₀₀/92)

$$T_{\text{transversal}} = 0,165 \text{ sec.}$$

$$T_{\text{longitudinal}} = 0,135 \text{ sec.}$$

2) T. Taniguchi

$$T_{\text{transversal min.}} = 0,21 \text{ sec. } T_{\text{transversal max.}} = 0,27 \text{ sec.}$$

$$T_{\text{longitudinal min.}} = 0,21 \text{ sec. } T_{\text{longitudinal max.}} = 0,27 \text{ sec.}$$

3) F. Fulrich – $T = 0,11 \text{ sec. } \div 0,378 \text{ sec.}$

4) D.S. Cordev – $T = 0,2 \text{ H} \doteq 22 \text{ sec.}$

5) M. Ifrim – $T = 0,005 \vee H = 0,164 \text{ sec.}$

6) U:S. Coast and Geodesic Survey

$$T = 0,1 n \text{ (n = nr. de nivele)}$$

$$T = 0,1 \times 3 = 0,3 \text{ sec.}$$

Se precizează că aceste metode consideră structura fără dereglări.

Concluziile ce se desprind sunt:

- Perioadele rezultate sunt inferioare perioadei de colț a zonei de amplasament $T_c = 1,0 \text{ sec.}$ Deci influența terenului (β) este maximă.

- Perioadele proprii ale construcției în același domeniu sunt comparabile cu ale terenului ceea ce demonstrează că efectul cutremurului asupra clădirii este defavorabil.

Rezultatele obținute prin toate metodele utilizate conduc la o singură concluzie, construcția prezintă deficiențe de concepție și execuție, iar materialele sunt de slabă calitate necesitând intervenții majore.

Măsurile propuse pentru consolidare se referă la realizarea pentru prima dată a unui inel de bază din beton armat sub cota $\pm 0,00$ sub care să se poată controla piatra degradată și înlocui în condiții de siguranță:

- se introduc elemente verticale din beton armat legate cu centuri, tot din beton armat la diferite nivele;
- se introduc buiandrugii și grinzi din beton armat;
- se injectează toate fisurile existente cu mortar fluid de ciment;
- se refac bolțile și bolțișoarele de cărămidă și se suprabetonează pentru consolidare;
- se introduc contravântuiri pe ambele direcții la fermele metalice de la cupola peste sala de spectacole atât în plan vertical, cât și în plan orizontal și se introduc ferme noi pentru transformarea sistemului existent într-unul spațial;
- se asigură rezemarea firmelor pe centuri de beton armat;
- cupola peste sala de spectacole va fi rigidizată pentru colaborarea cu structura metalică cu o cămășuală din beton armat la partea superioară;
- pentru oprirea și eliminarea igrasiei s-a propus injectarea în masa pereților a unei soluții hidrolizante anti-igrasie „PERSUS” în toată grosimea zidurilor la nivelul planșeului peste subsol și sub acesta până la limita trotuarului existent;
- realizarea consolidării a impus și o injectare în zidăria de piatră de la fundație pentru realizarea legăturilor între pietre și impermeabilizarea acestora.

Toate măsurile adoptate, verificate prin calcul în mai multe variante au condus, în final, la ridicarea gradului de asigurare seismică la următoarele valori:

Grad de asigurare	Funcție de momentul capabil		Funcție de forțele tăietoare capabile	
	- 3,75	± 0,00	-3,75	± 0,00
R _{transversal}	1,17	0,89	1,33	1,23
R _{longitudinal}	0,86	0,61	1,00	0,91

Realizarea în execuție a soluțiilor și detaliilor propuse conferă clădirii rezistență, stabilitate și siguranță în exploatare.

La începerea lucrărilor de execuție s-a constatat că zona de fundație atacată din fațada principală este alcătuită din trei straturi succesive.

Astfel avem la exterior și interior o zidărie de piatră brută și la mijloc piatră spartă.

În acest caz se impune injectarea zidăriei de piatră cu lapte de ciment pentru omogenizarea stratului instabil și apoi executarea soluției de consolidare cu centuri la partea inferioară și superioară pe cele două fețe ale zidului care se leagă între ele cu carcase din oțel beton pozate la distanțe cuprinse între 1,5 m și 2,0 m.

Înlocuirea pietrei de fundare se va face pe zonele alterate complet, unde aceasta și-a pierdut capacitatea de rezistență la compresiune.

Această situație apărută demonstrează încă o dată că la restaurările de monumente nu se poate stabili în faza de proiectare o sumă care să rămână valabilă până la terminarea lucrărilor (cu indexările de rigoare) și că ea se modifică în funcție de situația reală întâlnită în execuție.

De aceea, propun, dacă este posibil, introducerea unui punct în Legea patrimoniului care să prevadă că proiectarea de restaurare a monumentelor trebuie să aibă două etape distincte și anume:

- prima etapă cu soluții de principiu în funcție de gradul de cunoaștere și investigare a clădirii, ținând cont că unele obiective rămân în exploatare și pe durata execuției și fără a limita valoarea devizului general;
- a doua etapă cu soluțiile elaborate pe șantier în funcție de situațiile reale descoperite pe durata execuției, care stabilesc și valorile finale ale investiției.

Aceste soluții vor fi verificate de beneficiar și verficatorul de proiecte, și vor fi supuse aprobării pentru plată.

DEZVOLTAREA DURABILĂ ȘI REABILITAREA CLĂDIRILOR MONUMENTALE

**Laura Dumitrescu
Costel Avram
Adrian Pușor**

1. INTRODUCERE

Dezvoltarea durabilă înseamnă "dezvoltarea care satisface necesitățile generației prezente fără a compromite capacitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile necesități" (Raportul Brundtland, 1987). Elementele-cheie care trebuie avute în vedere pentru realizarea dezvoltării durabile în domeniul construcțiilor sunt, în principal:

- reducerea folosirii surselor de energie și a epuizării resurselor naturale;
- conservarea ariilor naturale și a biodiversității;
- asigurarea calității mediului construit și managementul unui mediu interior sănătos.
- în cazul clădirilor obișnuite, existente, supuse unor lucrări de refacere sau a celor noi, este necesar să fie satisfăcute exigențele de performanță stabilite prin Legea privind calitatea în construcții nr. 10/1995. Se pune însă problema adaptării acestora în cazul lucrărilor de reabilitare a clădirilor cu caracter monumental.

2. SPECIFICUL DEZVOLTĂRII DURABILE ÎN CAZUL REABILITĂRII CLĂDIRILOR MONUMENTALE

Dacă pentru construcțiile noi încadrarea în regulile dezvoltării durabile privește numai către viitor, în cazul clădirilor cu valoare de patrimoniu supuse unor lucrări de reabilitare este esențial să se păstreze tot ceea ce le este specific și caracteristic epocii în care au fost construite. Aceste clădiri sunt în definitiv piesele muzeului urban și ele ne vorbesc, așa cum sunt, de timpurile trecute. Prin intermediul lor, intuim gândirea

predecesorilor noștri și apreciem mai ușor nivelul lor științific și tehnic, ca și bogăția de care dispuneau.

Dar clădirile de patrimoniu au și o valoare economică de utilizare ca muzee, școli, spitale, sedii ale autorităților publice centrale și locale etc. Astfel, pentru încadrarea în principiile dezvoltării durabile, aceste edificii trebuie modernizate sub aspectul consumului specific de energie, emisiilor poluante și nivelului de confort interior, ca și prin creșterea gradului de siguranță fața de acțiuni. Dacă această ultima problemă a fost amplu analizată, îmbunătățirea protecției termice a fost în general neglijată.

Întrucât aspectul exterior nu poate fi modificat, suplimentarea izolației termice trebuie realizată prin interior, soluția de principiu fiind prezentată în figura nr. 1.

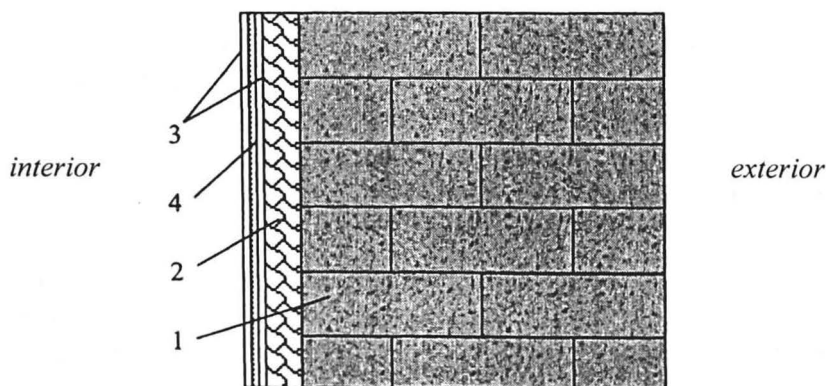

Fig. 1 —

Soluție de principiu pentru suplimentarea protecției termice la suprafața interioară a pereților: 1 - perete inițial (zidărie de cărămidă sau de piatră); 2 - izolație termică din polistiren expandat (4-6 cm); 3 - plăci de ipsos-carton; 4 - folie de polietilenă (barieră de vapori)

Problema principală este riscul de condens între izolația termică și peretele inițial, care este cu atât mai pronunțat cu cât acesta este din zidărie de piatră.

Situații în care aspectul fațadelor clădirilor de patrimoniu nu poate fi modificat în cadrul lucrărilor de reabilitare termică apar atât în cazul clădirilor vechi, cât și în cazul unor clădiri mai noi,

placate la exterior cu materiale mai deosebite, relativ puțin permeabile (cazul sediilor-de bănci, de exemplu) - figura nr. 2.

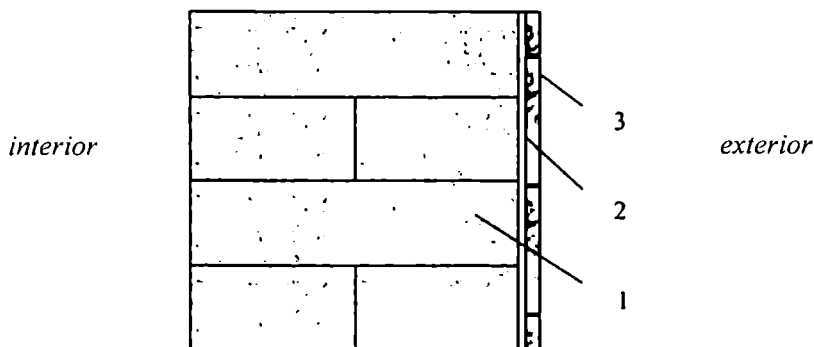

Fig. 2

Clădire monumentală construită în perioada 1990-2000.

Detaliu de perete exterior: 1 - zidărie din blocuri de beton celular autoclavizat; 2 - mortar de ciment; 3 - placaj de piatră

3. STUDII DE CAZ

În continuare sunt analizate câteva tipuri de structuri constructive de pereți exteriori pentru clădiri mai vechi, înainte și după aplicarea sistemului de izolație termică interioară (tabelele 1 și 2).

Verificarea riscului de condens în interiorul structurii peretelui izolat termic a condus la următoarele observații:

Cazul 1 - La perețele din zidărie de cărămidă, acumulările de apă se produc în masa acestui material, însă cantitatea de apă provenită din condens ($m_w = 0,031 \text{ kg/m}^2$) nu depășește valoarea cantității de apă ce se poate evapora în perioada caldă ($m_w=0,194 \text{ kg/m}^2$), iar creșterea umidității relative masice la sfârșitul perioadei de condensare ($\Delta W = 0,003\%$) nu depășește valoarea maximă admisibilă pentru zidăria din cărămidă plină ($\Delta W_{adm}=1,5\%$).

Cazurile 2 și 3 - în cazul pereților din zidărie de piatră naturală, suprafața de condens apare la limita stratului de polistiren expandat, deci acesta va fi stratul în care se va acumula apa.

Tabel 1 - Comportarea peretelui la transferul de căldură

Nr. crt.	Structura peretelui inițial	Coefficient de transfer termic $K_{inițial}$ (W/m^2K)	Sistem de izolație termică adițională	Coefficient de transfer termic K (W/m^2K)
1	Zidărie din cărămizi pline de 50 cm grosime	1,23	polistiren expandat 5 cm + placă ipsos-carton 1,3 cm - h folie PE (barieră vapori) + placă ipsos-carton 1,3 cm	0,46
2	Zidărie din piatră naturală (gresie) de 50 cm grosime	2,29		0,55
3	Zidărie din piatră naturală (granit) de 50 cm grosime	2,99		0,58
4	Zidărie mixtă din cărămizi pline la interior (25 cm) și piatră naturală la exterior (25 cm)	1,74		0,51

Tabel 2 -

Comportarea peretelui cu izolație termică suplimentară la difuzia vaporilor de apă (verificare conform STAS 6472/4-89)

Nr. crt.	Tip perete	condiția $m_w < m_v$ (kg/m^2)	condiția $\Delta W < \Delta W_{adm}$ (%)
1	Zidărie din cărămizi pline	0,031 < 0,194	0,003 < 1,5
2	Zidărie din piatră (gresie)	0,067 < 0,120	8,9 < 15
3	Zidărie din piatră (granit)	0,081 > 0,075	10,8 < 15
4	Zidărie mixtă din cărămizi pline și piatră	0,074 < 0,090	0,016 < 1,5

Creșterea umidității relative nu depășește valoarea maximă admisibilă pentru polistiren ($\Delta W_{adm}=15\%$, cf. Tabel 1, STAS 6472/4-89) însă, în cazul zidăriei din piatra de granit nu este

îndeplinită prima condiție ($m_w < m_v$) datorită rezistenței mai mari la permeabilitate la vapori a acestui material. Deci, este posibil să se producă acumularea progresivă, de la an la an, a apei provenite din condensul vaporilor în elementul de construcție.

Cazul 4 - Peretele din zidărie mixtă analizat are o comportare bună la difuzia vaporilor de apă - ambele condiții sunt îndeplinite, zona de condens fiind în interiorul stratului de zidărie de cărămidă plină.

S-a încercat, în cazul peretelui din zidărie de cărămizi pline, să se renunțe la bariera de vapori, protejând stratul de polistiren cu o singură folie de ipsos-carton (figura nr. 3).

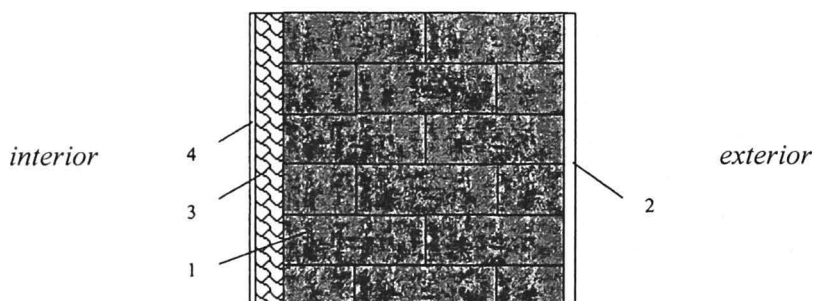

Fig. 3 Protecție termică fără barieră de vapori: 1 - zidărie din cărămizi pline de 50 cm grosime; 2 - tencuială din mortar de ciment (2 cm); 3 - polistiren expandat (5 cm); 4 - placă de ipsos-carton (1,3 cm)

Analizând comportarea peretelui la difuzia vaporilor de apă s-a determinat o cantitate de apă provenită din condens ($m_w = 0,652 \text{ kg/m}^2$) ce depășește cu mult cantitatea de apă ce se poate evapora în perioada caldă ($m_v = 0,371 \text{ kg/m}^2$), deci această soluție nu este recomandabilă.

Una dintre clădirile mai noi ce necesită lucrări de reabilitare termică este pavilionul de proiectare (corpul R) al Facultății de Construcții și Arhitectură din Iași (figura nr. 4). Acesta prezintă o decorație murală din mozaic de marmură, care trebuie conservată în cadrul lucrărilor de reabilitare (figura nr. 5). Restul părților opace ale fațadelor sunt și ele din piatră artificială, deci greu de modificat.

Aplicând sistemul de izolație termică interioară prezentat anterior, rezultă o îmbunătățire a valorii coeficientului de transfer termic, de la $K=1,65 \text{ W/m}^2\text{K}$ la $K=0,50 \text{ W/m}^2\text{K}$. Graficele variației presiunii de saturație și a presiunii parțiale a vaporilor de apă în interiorul peretelui izolat termic sunt reprezentate în figurile nr. 6 și 7.

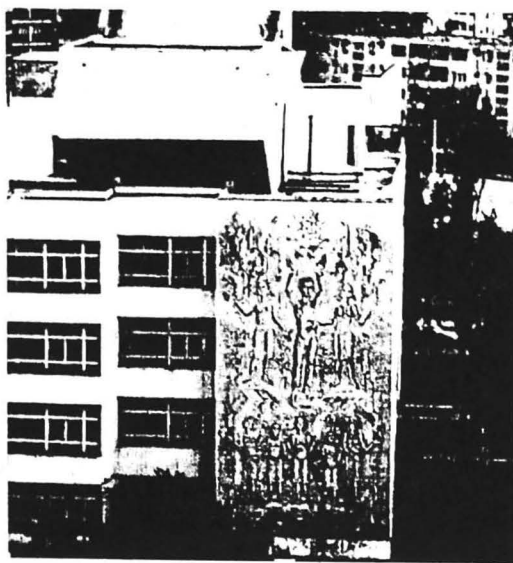

Fig. 4 - Facultatea de Construcții și Arhitectură, corp R, fațada nordică

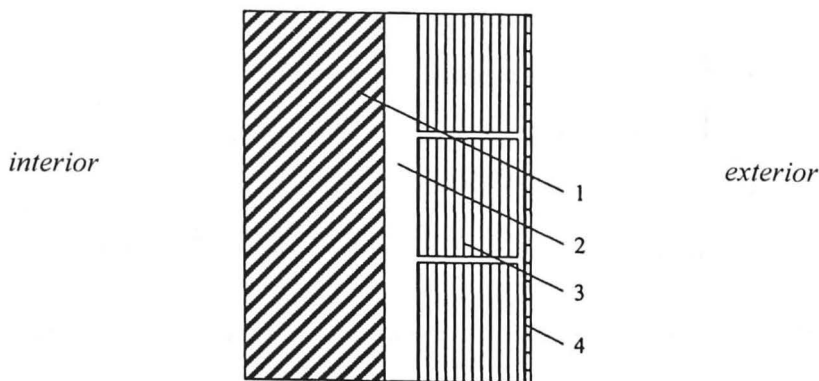

Fig. 5 - Detaliu perete corp R: 1 - diafragmă din beton armat de 20 cm grosime; 2 - mortar de ciment (6 cm); 3 - blocuri ceramice 29 x 14 x 18,8 cm cu goluri verticale; 4 - mozaic de marmură (5 cm).

Se observă apariția a două suprafețe de condens, una la contactul straturilor polistiren - beton armat și cealaltă la contactul blocuri ceramice - placaj marmură, deci în zonele în care există materiale cu rezistență mai mare la permeabilitate la vapori. Valorile însumate ale cantităților de apă acumulate ($m_{w1}=0,050 \text{ kg/m}^2$ și $m_{w2}=0,012 \text{ kg/m}^2$) nu depășesc însă valoarea cantității de apă ce se poate evapora ($m_v=0,270 \text{ kg/m}^2$). De asemenea, creșterile umidităților relative masice pentru cele două materiale nu depășesc valorile maxime admisibile: $6,67\% < 15\%$ pentru polistiren expandat, respectiv $0,006\% < 2\%$ pentru zidărie din blocuri ceramice cu goluri.

Analiza prezentată a fost efectuată în câmp curent. Dacă suplimentarea izolației termice se face prin interior, este necesar să se analizeze și riscul de condens pe conturul pereților.

4. CONCLUZII

Pentru a asigura încadrarea clădirilor monumentale în cerințele dezvoltării durabile trebuie avută în vedere nu numai consolidarea acestora, ci și îmbunătățirea performanțelor de izolare termică și confort interior.

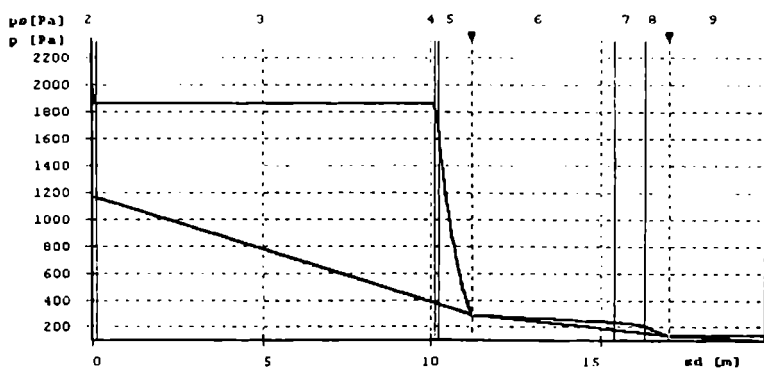

Fig. 6 - Diagrama presiunilor de saturație și a presiunilor parțiale în perioada rece

În cazul clădirilor al căror aspect exterior nu poate fi modificat fără a se pierde din valoarea de patrimoniu a acestora, se impune aplicarea izolației termice interioare.

Soluția de principiu prezentată în lucrare conduce la îmbunătățirea semnificativă a performanțelor de izolare termică a pereților exteriori (valori ale coeficientului de transfer termic $K=0,46-0,58 \text{ W/m}^2\text{K}$) și are o comportare bună la difuzia vaporilor de apă în majoritatea cazurilor studiate.

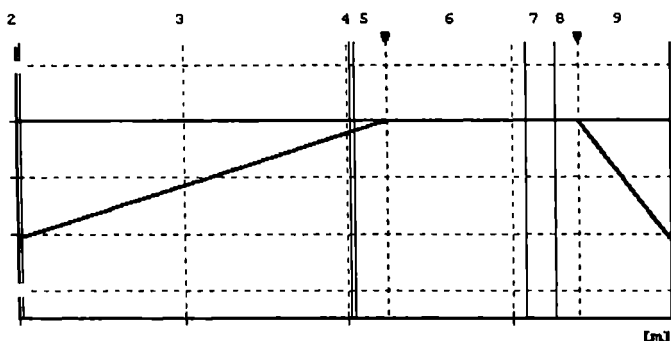

Fig. 7 - Diagrama presiunilor de saturație și a presiunilor parțiale în perioada caldă

BIBLIOGRAFIE

1. Stopp, H. ș.a., *Denkmalgeschützte Fassaden in Eisenhüttenstadt wärmeschutztechnisch aufgebessert*, în *Bauphysik* 22, 1/2000;
2. ***, *Lege privind calitatea în construcții nr. 10/1995*, în *Monitorul Oficial*, nr. 12 din 24 ian. 1995;
3. ***, *STAS 6472/4-89 - Comportarea elementelor de construcție la difuzia vaporilor de apă. Prescripții de calcul.*

MĂSURI DE PROTEJARE A BISERICII "SF. GHEORGHE - LOZONSCHI" IAȘI

Arh. Ovidiu Alexievici
Dr. ing. Adrian Mihalache

Biserica "Sfântul Gheorghe - Lozonschi" este construită în anul 1800 (sau 1820), de către Iordache Lozonschi, pe locul unei sau a unor biserici din lemn, menționate succesiv în documente din 1615 și 1794.

Biserica nou construită, este din piatră și menține hramul "Sfântul Gheorghe", la care se adaugă și numele ultimului ctitor - Lozonschi.

La 1900 a fost reparată radical și a fost dotată cu fonduri de întreținere prin donații.

În secolul XX a mai beneficiat de unele lucrări de reparații curente, în special de introducerea instalațiilor electrice și de încălzire centrală.

Conform Expertizei tehnice, întocmite de către prof. dr. ing. Marcel Patraș, rezultă că edificiul prezintă o serie de degradări structurale și de finisaje, în curs de evoluție, determinate, în general, de tasări inegale ale terenului, acțiunea seismelor (1802 - 1990), mortare foarte slabe, poluarea urbană, infiltrații masive de apă prin învelitoarea deteriorată etc.

Pentru reducerea ritmului de degradare / deteriorare a edificiului, se propune, în urgența întâi, refacerea integrală a sistemului de acoperire, cât și consolidarea cornișei cu elementele de ancorare a șarpantei, astfel ca, în etapa în care se va consolida întreg edificiul, să nu se intervină la lucrările ce se efectuează acum.

A. Date istorice

Principalele date istorice asupra Bisericii "Sf. Gheorghe - Lozonschi" ne survin, în principal, din:

- N. A. Bôgdan, *Orașul Iași*;
- N. Vereanu, *Istoricul Bisericii "Sf. Gheorghe - Lozonschi" Iași*;
- N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova* (p. 518);

- Pisania bisericii, de pe peretele de sud, lângă intrare.
Din acestea rezultă următoarele:
- prima biserică a fost construită sub domnia lui Ieremia Movilă (1595-1606) de către socrul său pârcălabul de Hotin, Gheorghe Lozonschi, ea fiind amintită în documente la 1615 martie 18;
- la 27 martie 1669, este amintită din nou;
- la fel la 3 martie și 29 septembrie 1794, dar cu mențiunea *Biserica de lemn Sf. Gheorghe* din mahalaua Feredeilor;
- după N. Vereanu, datează cel puțin de la 1650, iar la 1707 preoții Savin și Vasile, vând un loc de casă al parohiei, pentru a avea șindrilă și cuie pentru reparatul acoperișului;
- la 1800, pe locul bisericii din lemn, Iordache Lozonschi, zidește o nouă biserică din piatră, cu același patron (Sf. Gheorghe) inclusiv catapeteasma din lemn sculptat. Ulterior hramului bisericii se adaugă și numele ctitorului, fiind astfel cunoscută ca *Biserica Sf. Gheorghe – Lozonschi*.
- La 1837 Ioan Hagi Ganciu lasă, prin testament, 2000 taleri pentru înfrumusețarea bisericii. Pe inscripție este menționat însă anul 1820, când ar fi fost rezidită de Iordache Lozonschi;
- La 1900, biserica a fost reparată radical și i s-au asigurat fonduri de întreținere pentru viitor, printr-o donație a banului Anastasie Gosan, care au înzestrat-o și cu obiectele de cult necesare (policandre, argintării, clopote, veșminte). O contribuție deosebită au avut și epitropii Ivanciu Balmez, parohul de la 1900, Constantin Chintă, sachelariul Al. Popovici și D. C. Faur.
- În secolul XX s-au făcut unele lucrări de consolidare locală (tiranți și un contrafort exterior la absida altarului), lucrări de reparații curente, de introducere a încălzirii centrale și a iluminat electric.

B. Date constructive - situație existentă

Planul bisericii este treflat obișnuit, cu brațul vestic alungit.

Prezintă două particularități și anume:

- Fațada vestică este de formă circulară;
- Are un registru de ferestre circulare la nivelul clopotniței.

Biserica este construită din zidărie tristrat din piatră, în grosime de 1,5 m, iar bolțile sunt tot din piatră. Are o singură turlă, octogonală, peste naos. Acoperișul este în două ape, cu zone

semicirculare peste absidele laterale, altar și absida vestică. Acoperișul peste altar este cu pante mai mici, la aceeași lățime a navei. Turla are o bază pătrată, peste care se trece la octogonul propriu-zis prin două rânduri de arce butante și pandantivi.

Acoperirea turlei este octogonală, cu apele curbe unindu-se într-un punct unic sub cruce.

Pereții sunt drepecți, cu un brâu general la cota +5,83.

Comisa generală la cota +10,35, profilată, are un ieșind de cea 0,50 m peste care începe învelitoarea.

La fel, baza pătrată, cât și turla sunt finalizate la cotele +12.25 și +1750, cu comise profilate de cea 0,40 m ieșind.

Pe fațada de sud, este adosat un pridvor terminat printr-un fronton triunghiular, cu profilatură de inspirație clasică.

Se presupune că este o adăugire ulterioară.

Boltirea interioară este diferită, după cum urmează:

Peste pronaos, la înălțimea interioară de +6,05, sprijinită pe pereți și un arc dublu spre pronaos;

Peste pronaos, până la +12,20 este camera clopotelor, terminată printr-o cupolă sprijinită pe pereții de contur.

Peretele vestic este un culoar median, în care se desfășoară scara ce duce la cafas (+2,50) și apoi la clopotniță.

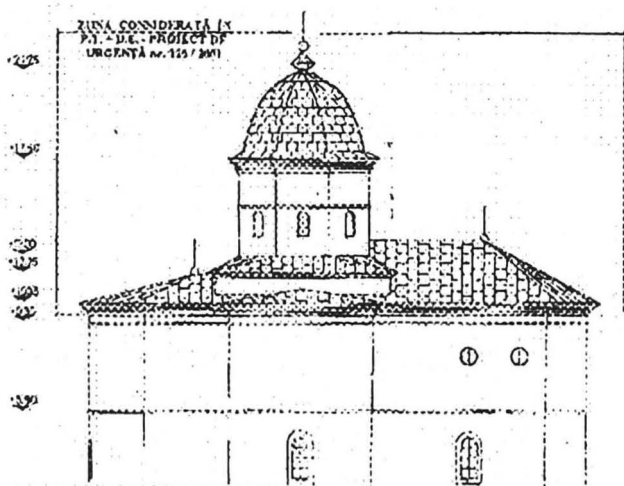
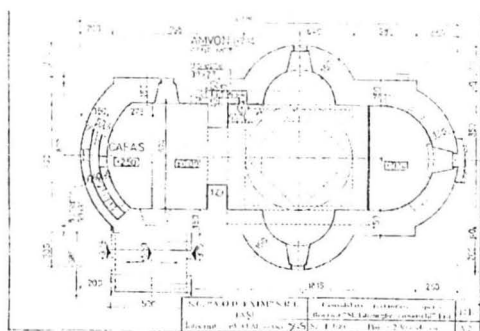
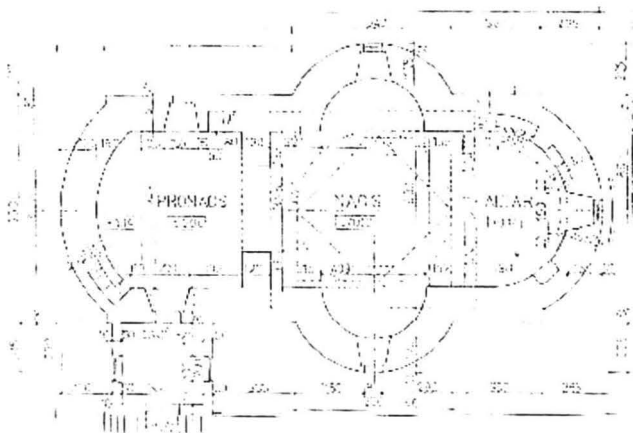
În peretele median, dintre clopotniță și pronaos este o altă scară, ce permite accesul în podul de peste clopotniță, de unde se poate accede pe lângă baza pătrată a turlei, în două tainițe, existente peste absidele laterale.

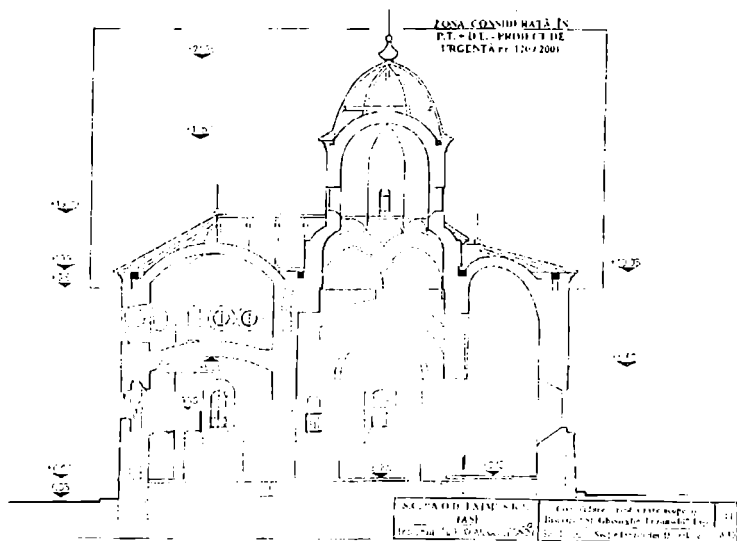
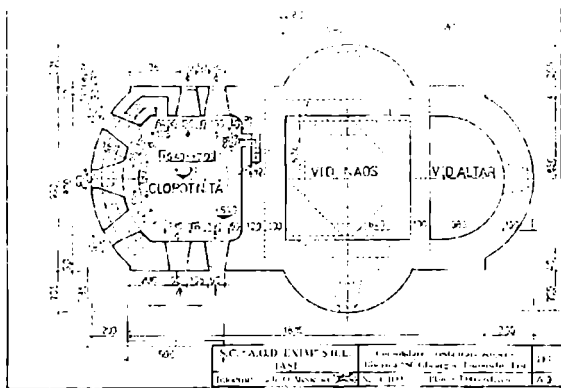
În peretele de nord este o scară tot în galerie, care permite accesul în amvonul de la cota +2,45 din naos.

Trecerea de la planul pătrat al arcelor suport turlă, la planul octogonal al acesteia se face prin două rânduri de arce butante, ce se desfășoară peste arcele dublou de sub baza pătrată.

Ferestrele bisericii sunt terminate în arc de cerc la partea superioară și au câte un ancadrament din piatră nesculptată.

Interior și exterior biserica este tencuită și spoită cu var alb.

C. Starea actuală a construcției

Conform Expertizei Tehnice, biserica prezintă o serie de degradări, relevate în planșele "informative" aferente.

Degradările exterioare constau din:

- crăpături deasupra ferestrelor până la cornișe;
- crăpături sub nivelul ferestrelor, propagate până la fundații;

- crăpături la intersecția zidurilor, însoțite de infiltrații de apă, datorită sistemului de acoperire și degradării învelitorii;
- rupturi de 2-3 cm, cu infiltrații în fațada nordică;
- dislocări de tencuială și parament (în special la bandoul median).

Degradările interioare sunt următoarele:

- rupturi cu dislocare de piatră în zidul despărțitor pronaos - naos;
- crăpături și fisuri în arcul transversal vestic naos - pronaos, arc suport și turlă,
- fisuri uniform răspândite la toți pereții;
- fisuri la toate ferestrele, prin parapete și arce;
- fisuri în semicupola altarului;
- crăpături în intradosul cupolei de la clopotniță;
- crăpături la arcele pandantive ale cupolei;
- crăpături și fisuri în zidăria turlei;
- tencuieli dislocate.

Cauzele degradărilor sunt următoarele:

- tasări inegale ale terenului;
- acțiunea seismelor repetate (1802, 1912, 1929, 1934, 1940, 1977, 1986 și 1990);
- mortare de marcă slabă (var-nisip);
- scurgerea defectuoasă a apelor pluviale;
- acoperișul degradat care generează infiltrații pe toată suprafața bisericii;
- căpriorii și cosoroaba din elemente de brad ecarisate, nu sunt ancorate de coronamentul construcției și prezintă degradări în zonele în care a plouat, prin învelitoarea corodată.

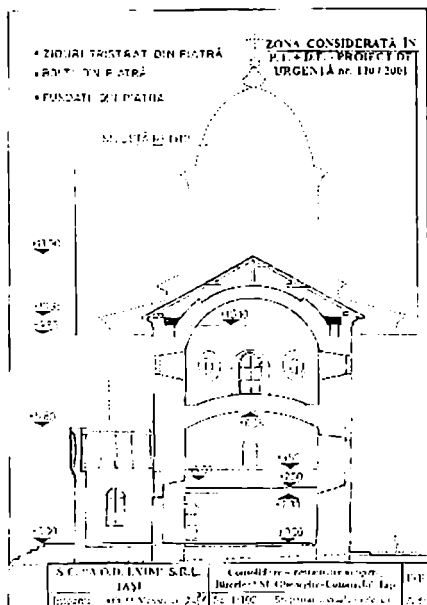
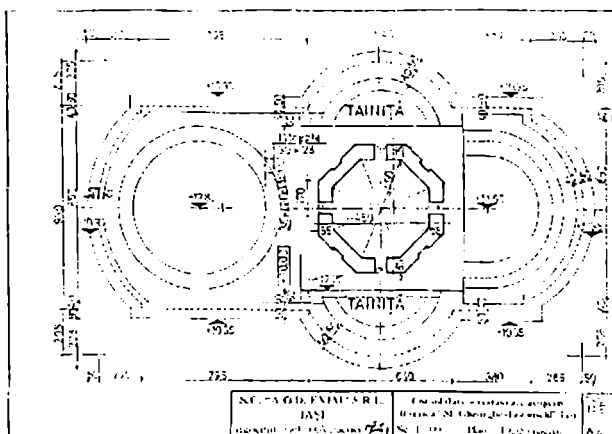
3. LUCRĂRI DE REPARARE - CONSOLIDARE - LUCRĂRI DE URGENȚĂ - REFACERE ACOPERIȘ

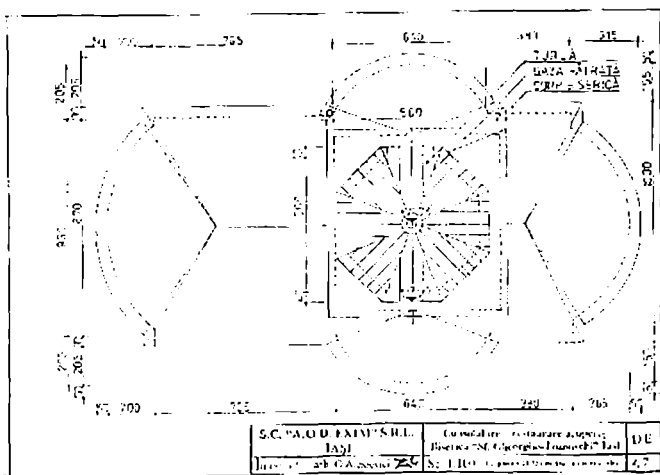
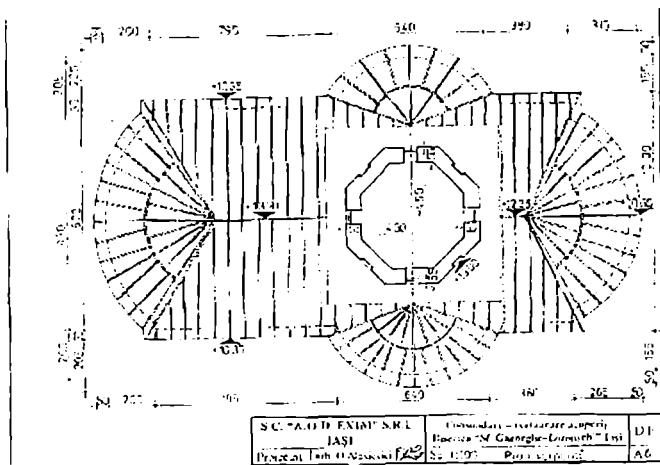
A. Lucrările de refacere integrală a învelitorii, repararea șarpantei și ancorarea construcției

- Desfacerea pe zone a învelitorii.
- Desfacerea pe zone a așterei pe conturul inferior al acoperișului, pe cea 1,50 m.

- Verificarea cosoroabelor și căpriorilor, cu înlocuirea porțiunilor putrede sau eclipsarea celor afectate parțial.
- Verificarea integrală a asterelei.
- Verificarea componentelor șarpantei (popi, contrafise, clești) cu înlocuirea elementelor degradate.
- Consolidarea îmbinărilor șarpantei, cu scoabe și buloane.
- Ancorarea șarpantei de construcție, după realizarea lucrărilor de consolidare prin legarea cosoroabelor cu mustăți prevăzute în documentația de structură.
- Înlocuirea porțiunilor de astereală desfăcută sau degradată.
- Rebaterea asterelei pe toată suprafața acoperișului.
- Prevederea de pazii noi, pe contur.
- Prevederea de cârlige pentru jgheaburi dreptunghiulare de 11 x 15 cm secțiune.
- Refacerea învelitorii, în următoarele condiții:
 - pe cupola turlei, tabla se va monta în solzi tip Ardez, care să permită realizarea suprafețelor curbe, cu nervuri profilate pe intersecția laturilor;
 - pe baza pătrată și acoperișul peste cota +10,35 m, tabla se va monta obișnuit, cu falțuri duble, tratate în prealabil cu ulei și alb de zinc;
 - foile de tablă procurate, de 1,00 x 2,00 m, se vor tăia în patru bucăți egale, înainte de prelucrarea pentru acoperire, pentru a se asigura o ancorare corectă și a se evita desfacerea sub influența vânturilor;
 - falțurile duble, de pe linia de cea mai mare pantă se vor cositori la capetele terminale de la partea superioară a acoperișului, pentru etanșare, deoarece falțul dublu nu va permite etanșarea prin îndoire;
 - realizarea a două tabachere format 50 x 70 cm din tablă zincată de 0,5 mm grosime, cu balamale și braț de susținere, inclusiv scheletul din oțel profilat, lemn și geam riglat. Aceste tabachere se vor monta pe acoperișul de peste pronaos și de peste altar, în pozițiile celor existente improvizate;
 - montarea jgheaburilor și burlanelor;

- vopsirea integrală a învelitorii din tablă, a jgheburilor și burlanelor, în culoare verde închis, atenuat cu maron, pentru a se obține o culoare asemănătoare cu o învelitoare de cupru, patinată.

B. Lucrări de reparare - consolidare în cadrul lucrărilor de urgență privind refacere acoperiș.

În cadrul acestor lucrări se detaliază următoarele:

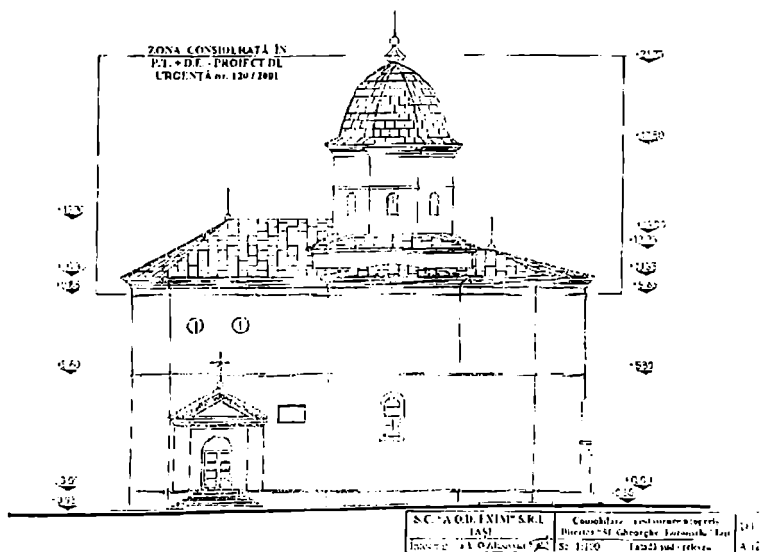
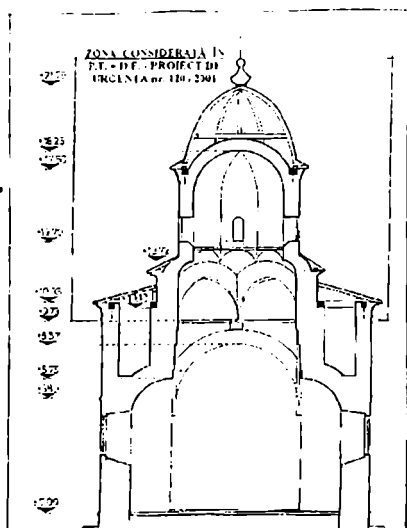
- centuri la cota + 10,35m, la partea superioară a pereților, cu legături transversale sub formă de tiranți;
- incizii verticale în pereții portanți sub cota + 10,35m;
- centura la cota superioară, +17,50 m și incizii verticale;
- șarpanta, astereală.

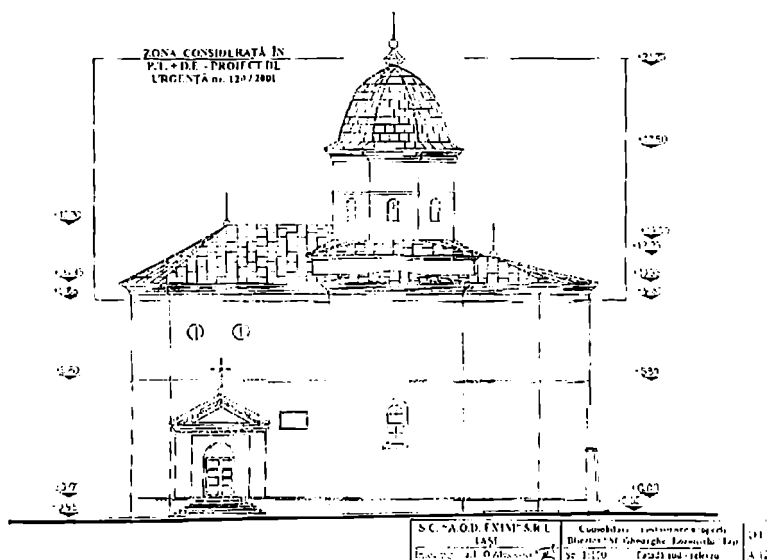
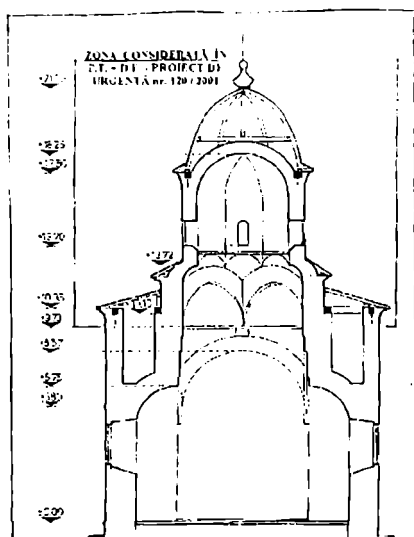
- 4) Legături orizontale- centuri la cota +10,35 m
 - constituie o legătură pe conturul clădirii (50x30cm) și (30x20cm) și peste abside (30x30cm). De asemenea, mai sunt prevăzute suplimentar două legături transversale cu rol de tirant (40x40cm). Elementele sunt din beton BC 20 (C 16 / 20) și armătură din oțel beton OB 37.
- 5) Incizii verticale în pereții portanți sub cota + 10,35 m
 - bare cu diametru 1,8 mm introduse în găuri O 32, umplute cu pastă de ciment, având raportul A/C = 0,5 și preparată conform prevederii C 149/1987.
- 6) Legătură orizontală - centură la cota superioară a turlei + 17,50 m .
 - centura de la cotă +17,50 m este de (25 x 25 cm) din BC 20 (C16/20), cu OB 37.
- 7) Șarpantă, astereală
 - elementele de rezistență de la șarpantă degradate se vor înlocui cu lemn ecarisat din brad la aceleași dimensiuni cu cele existente.

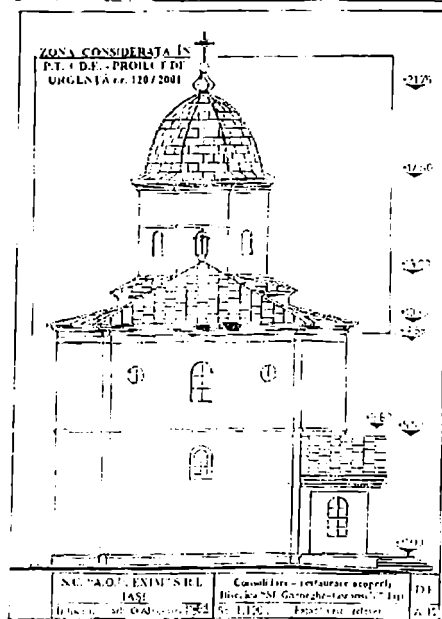
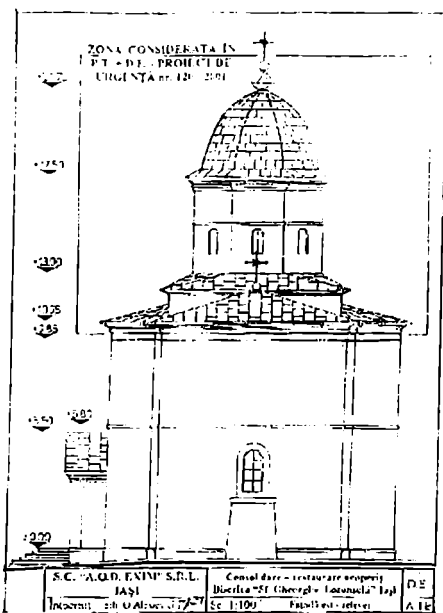
Prin realizarea lucrărilor de urgență - punctele A și B - se oprește ritmul de degradare / deteriorare a edificiului, în condițiile unor lucrări minimale ca volum și valoare de investiție, dar lucrări definitive, care fac parte din gândirea totală de consolidare a monumentului, permițând continuarea acestora ulterior, fără desfaceri și refaceri.

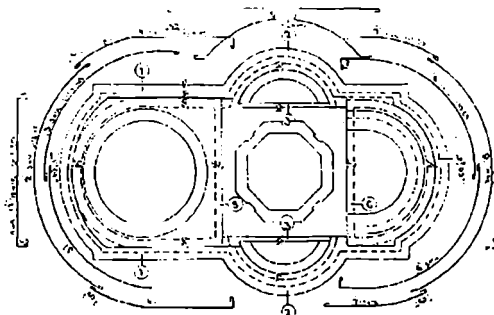
S-a ajuns la această soluție de intervenție, ce se realizează prin efortul financiar al Parohiei și a unor sponsori locali, finanțarea centralizată nefiind posibilă în această etapă, iar așteptarea fondurilor centralizate putând constitui o agravare a stadiului degradărilor actuale.

Considerăm că prin generalizarea acestei "atitudini", la multe din monumentele ce necesită intervenții, s-ar reduce factorii de risc și de amplificare a volumului lucrărilor de consolidare - restaurare, evitându-se chiar pierderea unora în stare de dificultate, dar în imposibilitate de finanțare imediată.

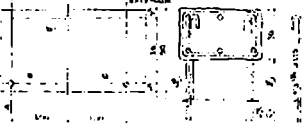

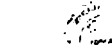
NOTA
 1. Toată zona este construită pe teren înclinat și este necesară aplicarea unor măsuri speciale de fundație și de rezistență la cutremur.
 2. Înălțimea de proiectare este de 10,00 m față de nivelul terenului.
 3. Toate dimensiunile sunt în metri.
 4. Proiecțiile sunt în sistemul metric.
 5. Proiectul este executat în conformitate cu normele în vigoare.

SEPTIM TAVAN
 PLANUL DE ÎNĂLȚIME

DETALIU 1

DETALIU 2

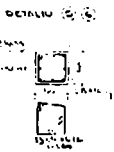
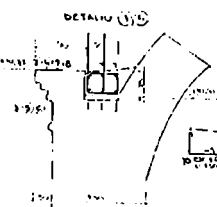
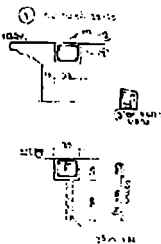
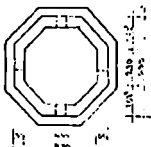

NOTA
 1. Toată zona este construită pe teren înclinat și este necesară aplicarea unor măsuri speciale de fundație și de rezistență la cutremur.
 2. Înălțimea de proiectare este de 10,00 m față de nivelul terenului.
 3. Toate dimensiunile sunt în metri.
 4. Proiecțiile sunt în sistemul metric.
 5. Proiectul este executat în conformitate cu normele în vigoare.

DESCRIȚIE	CANTITATE	UNITATE
1. ZIDURILE	1000	m ²
2. FERĂȘTELE	100	m ²
3. PLACI CEMENT	1000	m ²

NOTA
 1. Toată zona este construită pe teren înclinat și este necesară aplicarea unor măsuri speciale de fundație și de rezistență la cutremur.
 2. Înălțimea de proiectare este de 10,00 m față de nivelul terenului.
 3. Toate dimensiunile sunt în metri.
 4. Proiecțiile sunt în sistemul metric.
 5. Proiectul este executat în conformitate cu normele în vigoare.

DETALIU 3

INTERVENȚIA DE RESTAURARE - REZULTANTĂ A UNOR CERTITUDINI MULTICRITERIALE

Virgil Polizu

În condițiile existente în Europa secolelor XV și XVI cu conjuncturi favorabile, sau de cele mai multe ori potrivnice, care au marcat în timp teritoriul Moldovei, evoluția artistică excepțională, ce însoțește domeniile lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi, Petru Rareș și Alexandru Lăpușneanu, debutează, ideea unanim acceptată, în a doua jumătate a secolului al XV-lea și continuă unitar, în sens ascendent, până în finalul secolului al XVI-lea, definind un tip de arhitectură apreciat ca stil propriu și recunoscut nu numai ca denumire, ca moldovenesc.

În Moldova, domnia lui Rareș, personaj complex, medieval ca timp și formație, dar cu impulsuri de gândire, comportament și finalități moderne, în deceniile al patrulea și al cincilea ale veacului al XVI-lea, sunt prezente multe elemente ce consacră această epocă ca cea a începutului unor mutații de ordin social și spiritual, ce anunțau debutul tranziției ce va urma și care va dura aproape un secol, de la timpul medieval la cel modern. La suirea lui Rareș pe tronul Moldovei, arhitectura lăcașurilor de cult își avea propriu stil încheat și definitiv, iar principiile de compoziție și cele constructive bine fixate. În mod evident, primii ani de domnie ai acestuia, coincid cu o intensă campanie de construcție, concludent fiind faptul că într-un răstimp relativ scurt, au fost reconstruite integral câteva dintre cele mai vechi și mai importante așezăminte monarhice din Moldova, aparținând lui Petru Mușat, Alexandru cel Bun sau Ștefan cel Mare, ca Probota, Moldovița și Humor, Domnul definindu-și în acest fel descendența sa voievodală.

În 1530, Petru Rareș, ctitoria ansamblului Mănăstirii Probota, care înlocuia ruinata mănăstire Sfântul Nicolae din Poiana, situată la numai câteva sute de metri depărtare. Ctitorită probabil în intenția de a deveni necropolă domnească, dovadă fiind existența gropniței, cel mai important așezământ edificat din inițiativa lui Petru Rareș, biserica Sfântul Nicolae de la Probota, lua locul bisericii de secol XIV "din

Poiana” în care Ștefan cel Mare își îngropase părinții, pe Bogdan și Oltea, ceea ce a putut stimula ideea prințului dintr-a treia generație, de a-și face aici propria necropolă, pentru o veșnică vecinătate cu glorioșii lui înaintași.

Bisericile ctitorite în anii domniilor succesive ale lui Petru Rareș și ne referim, în egală măsură, și la cele de tipul Baia, ca și la cele trei “mari “ – Probota, Moldovița și Sfântul Dumitru Suceava – dincolo de incontestabila realizare novatoare a decorului pictat, sunt definite ca arhitectură de aceleași elemente, care au fost inițiate și conformate în perioadele anterioare. Caracterele gotice ale volumului și detaliului se accentuează acum sub Rareș, printr-un exercițiu mai elevat care începe să dialogheze integratoriu cu vecinătăți de factură renascentistă. Ortodoxismul Moldovei, aflat în acea epocă, în imediata apropiere teritorială a catolicismului expansionist, a concurat și a câștigat, nu numai în plan spiritual, dar și în valențele estetice ale arhitecturii spațiului liturgic și a volumului caracteristic. Stilul gotic eminentemente catolic este singurul compromis, acesta este preluat, însușit, prelucrat și utilizat cu rafinament, pentru a deveni un limbaj posibil de exprimare pentru o arhitectură, ce reprezenta o necesitate și un crez politic și social, definitorie pentru civilizația unei epoci de mare credință și sensibilitate creatoare, care a marcat evoluția unui popor.

Structura bizantină a planului cu cele trei compartimente specifice: pronaos, naos și altar, la care în anumite cazuri se alătura gropnița, se păstrează, dar apare ca noutate un element de completare, inițial deschis, apoi închis, amplasat în prelungirea pronaosului și care va deveni un element definitoriu al bisericii moldovenești, pridvorul. Această opinie a noastră, împărtășită de altfel și de alți participanți la practica specifică a domeniului cuprinde încă multe semne de întrebare, cu răspunsuri pentru moment incomplete, la care cercetările prezente sau viitoare, suntem siguri, că le vor înlocui cu certitudini, care să confirme sau infirme prezenta afirmație, relativ supoziție, care după opinia noastră are suficiente elemente de realism. Pe baza studiilor și experienței proprii, în acest moment al cunoașterii din domeniu, înclinăm să credem, în discordanță cu alte păreri, că bisericile lui Ștefan cel Mare nu aveau acest compartiment, numit pridvor sau exonartex. În situația în care o parte dintre ele prezintă astăzi acest

compartiment, el le-a fost adăugat într-o fază ulterioară, postedificare (Voroneț, Neamț, sau așa cum se susține Putna). De regulă, meșterii lui Lăpușneanu au fost maeștri pridvoarelor, fie că acestea erau edificate o dată cu întreaga biserică, fie că veneau în completarea altora deja existente. Modul de compunere structurală și arhitecturală a pridvorului adăugat de Lăpușneanu vechii biserici mușatine de la Rădăuți, se constituie ca dovadă în sensul acestei afirmații și avem convingerea că viitoare investigații vor infirma actuala datare a integralității și contemporaneității planimetrice a unor monumente anterioare Bistriței sau Slatinei.

Dacă în faza inițială pridvorul a fost deschis, noi optăm pentru această variantă, sau închis, va reprezenta probabil, un subiect de dispută teoretică pentru specialiști, încă pentru mult timp. Dorința de comunicare cu lumea exterioară, caracteristică generală a arhitecturii românești, se exprima în epoca lui Petru Rareș, prin adoptarea pridvoarelor deschise, pridvorul de la Probota, în forma și aspectul actual, prezintă o formă revolută, de directă legătură cu exteriorul, ducând mai departe experiența de la Humor și Moldovița, cărora le înlocuiește arcadele libere, minimal reliefate, cu goluri bordate de ancadramente gotice bogat sculptate, închise de generoase ferestre. Pridvorul Probotei ne prilejuiește reiterarea afirmației noastre privind momentul de apariție al pridvorului în arhitectura de cult a Moldovei, prezentarea lui în contextul întregului ansamblu al bisericii, ducând la rezultate ce susțin opinia celor care plasează debutul acestuia la o dată apropiată vremii lui Rareș.

Nu avem suficiente date să putem afirma fără teama de a greși, că fresca exterioară apare pe biserica moldovenească, într-o etapă anterioară lui Petru Rareș, dar această alternativă nu poate fi totuși aprioric exclusă. Pentru moment, considerăm că acest uimitor, și foarte special prin unicitatea sa, fenomen artistic, specific Moldovei, aparține ca realizare formală meșterilor lui Rareș, ca răspuns unui comandament spiritual și identic lansat de ambițiosul voievod. Indiferent cui sau cărei epoci aparține gestul creator al frescei exterioare, este de necontestat că momentul de apogeu al exprimării deplin realizate al acestui unic și total exercițiu compozițional, ce alături arhitectura, desenul și culoarea, este o exclusivitate rareșiană.

Această pictură exterioară, preschimba, de fapt, expresia sobră și concentrată a arhitecturii și picturii medievale a vremii lui

Ștefan cel Mare într-un spectacol luxuriant, bogat mobilat cu sute de figuri, izbucnind în exteriorul bisericilor, nu numai ca decor, desființând bariera medievală dintre firescul naturii înconjurătoare și rigorile lăcașului de cult. Această lume încă gotică era îndrăgostită de lumină, de culoare și de limpezire, trăsături transmise artei și arhitecturii sale și pe care monumentele epocii o confirmă. Remarcabil act de temeritate pentru ca în condițiile de climă ale Bucovinei să expui icoana la exterior, prin fixarea structurii ei de factură materială pe zidăria compozită a fațadelor. Este indiscutabil dovada unei tehnici de zidărie, tencuire a exteriorului și așternere în frescă a culorii, perfect stăpânită, dovadă existența ei astăzi și care vine să certifice experiențele anterioare. Este o confirmare suplimentară a opiniei noastre că fațadele bisericilor moldovenești din perioada lui Ștefan au fost la origini tencuite, sau de ce nu chiar pictate. După o lungă perioadă în care am agreat paramentul aparent, având ca motive determinante poziționarea materialelor (piatră sau ceramică) și arta punerii lor în operă, în urma experienței parcurse și a cercetărilor efectuate în timp, azi suntem convinși de faptul că întreaga suprafață a fațadei era tencuită cu un amestec de var gras, bine stins, în amestec cu nisip mărunț, cuarțos, bine spălat, sau cu cărămidă pisată, având în masă ca armătură păr de cal, câlți sau mai rar, paie tocate, practică care nu este străină nici manifestării de tip gotic, care își acoperea zidăria cu tencuială și sculptură cu culoare, pentru a proteja piatra, nu întotdeauna atât de dură încât să poată rămâne aparentă. Tencuiala subțire, cu un grad pronunțat de transparență, lăsa să străbată la față, printr-o căutată, dar firească vibrație, natura și culoarea materialelor, pe care era destinată să le protejeze. Acest tip de exprimare plastică, ce face apel la o cromatică discretă și subtilă, este o permanentă a artei românești, în general, și a esteticii adoptate de Moldova, în special, caracteristică ce capătă pregnanță prin frescele exterioare.

Făcând o succintă analiză a bisericii Probota, remarcăm că exteriorul bisericii este caracterizat prin proporții deosebite, vizând eleganța, în care surprinde lungimea navei în contrast cu relativa delicatețe a turlei, abia ieșită peste bazele sale puternic evidențiate. Datorită acestui fapt, proeminențele absidelor laterale sunt puțin marcate în fațade, lăsând impresia doar a unor articulări mai

accentuate a ritmului de arcade și ocnițe de pe pereții naosului. De asemenea, contraforții de pe fațade, ca și cei oblici de la colțurile pridvorului, sunt puțin dezvoltati, iar retragerile lor pe înălțime, minimale, lăsând impresia unei rețineri în exprimarea alternanței volumelor pe fațadă. În sfârșit, ritmul gradat al golurilor orientează perceperea arhitecturii bisericii, plecând de la pridvorul primitor străpuns astăzi de goluri de mare amploare, către sanctuarul treflet ale cărui deschideri se percep cu greutate în cadrul ritmului alert al arcadelor elegante, înguste și înalte, suprapuse de două rânduri de ocnițe. Se creează astfel, asemeni interiorului, printr-o percepție nuanțată, o veritabilă tensiune într-o complexă evoluție scenografică a jocului de umbre și lumini, de goluri și plinuri, alături de jocul subtil al contraforturilor, al soclurilor, al ocnițelor, al firidelor, al acoperișurilor fragmentate, al bazelor stelate ale turlei, toate conducând către absida altarului, locul sacru.

Este incontestabil faptul că biserica Probota, dincolo de împlinirile ce-i aparțin, prezintă o serie relativ numeroasă de neregule, de căutări și indecizii compoziționale și constructive, parțial arătate anterior, care ne determină să considerăm că, cel puțin în acest caz, exercițiul de arhitectură și decorație de tip Rares nu era pe deplin conformat, fie că meșterii, care trebuiau să transforme intenția în volum construit, nu erau pe măsura solicitărilor voievodale, așa cum i se mai întâmplase pretențiosului Domn. Cercetările arheologice ale acestor zile, efectuate în interiorul și exteriorul bisericii, aduce câteva sugestii privind evoluția istorică a edificiului. Acestea au relevat printre altele existența în infrastructura pridvorului a unei fundații, țesute cu cea a navei și în continuarea acesteia, ca dimensiuni și material, deci contemporane ca execuție, fundație peste care se ridică elevația exonartexului prezent, care îi respecta traseul, dar cu o diferență în grosime ce depășește jumătate de metru, alcătuită din blocuri de piatră de talie, procedeu total diferit de zidăria de piatră brută din câmpul bisericii. Fapt ce ar putea să primească, ca posibilă explicație, fie renunțarea din varii motive, pe parcursul execuției la o formă de pridvor inițial gândită ca deschis, opinăm către cel de tip Moldovița, aparținând aceluiași timp și ctitor, ceea ce a dus la adoptarea din mers a unei formule noi, să spunem, de factura celei existente acum, fie după ridicarea lui, la momentul picturii,

necesități de compoziție iconografică sau decorativă, asemeni celor ce au astupat un rând de ocnite pe întreaga desfășurare a fațadelor, au fost rezolvate prin modificarea radicală a pridvorului atunci existent, sau, ceea ce este mai greu de crezut, renunțarea în totalitate, în prima fază, la prezența lui, ideea fiind preluată și realizată într-o fază ulterioară, postedificare a bisericii. Toate aceste trei variante, care nu se exclud între ele, urmau a fi confirmate sau nu, printr-o dorință și normală colaborare dintre arhitect, pictor restaurator, structurist, arheolog și istoric, să se găsească astfel explicația și pentru accidentele de planietate și continuitate a zidăriei, de desen și culoare, existente și evidente în planul fațadelor de nord și sud ale bisericii, la contactul dintre navă și pridvor, ceea ce ar fi reprezentat încă un pas spre elucidarea, pe cât posibil, a două dintre temele permanent generatoare de controverse în domeniul - debutul și tipul de pridvor în relație cu momentul debutului frescei interioare.

Considerăm că lucrările ce s-au desfășurat și se desfășoară încă la Probota, cercetările complexe și complete sub aspect pluridisciplinar ce trebuiau în mod normal să le preceadă, ar fi reprezentat o nimerită oportunitate de a răspunde la multe dintre aceste întrebări și supoziții, care nu sunt numai ale noastre, de a oferi certitudini ample, de a defini traseul evolutiv al arhitecturii și artei medievale moldovenești. Din varii motive pe care nu dorim să le comentăm acum și aici, această ocazie a fost pentru moment ratată.

E un adevăr cunoscut că nu există biserică aparținând perioadei ce face obiectul discursului nostru, care să aibă hidroizolație, în sensul unanim acceptat astăzi. Cercetările arheologice de la Probota au evidențiat că rolul acesteia era preluat de un strat de bolovani de var nestins, 15-25 cm grosime, sau de un covor de praf de var (mult timp interpretat în secțiunile arheologice ca strat de demolare) de cca. 7 cm material hidrofîl, așezat interior pe toată suprafața bisericii și perimetral în exterior, sub nivelul trotuarului. Aceste straturi, interioare și exterioare, absorbau apa de capilaritate sau infiltrație, protejând și păstrând zidurile uscate. Pardoselile interioare ale monumentelor aparținând perioadei Probota erau, cel puțin așa au apărut în toate cercetările noastre, din cărămidă, smălțuită sau nu, de formă dreptunghiulară, trapezoidală sau hexagonală. În exterior, pavimentele trotuarelor,

atunci când ele existau și nu erau simple suprafețe de pământ bătut, erau executate din bolovani sau piatră spartă.

Bisericile epocii erau locurile unde ctitorii și familiile lor, prelații și câțiva aleși, erau îngropați unii în interior, alții în exterior. Pardoselile acestor biserici erau din acest motiv, frecvent desfăcute și imediat refăcute împreună cu straturile suport, alcătuite le rândul lor din nisip, pietriș și mortar de var, materiale curențe și la îndemână. Cu aceste ocazii se schimba implicit și varul întărit prin reacțiile sale chimice cu apa, care își pierduse în timp calitățile absorbante. Săpătura de la Probota a evidențiat acest procedeu de construcție al meșterilor Moldovei medievale. Din păcate restauratorii nu au avut posibilitatea să refacă în biserică Probota acest sistem arhaic de hidroizolație, prin înlocuirea celui găsit in situ, pierzând astfel un martor pentru prima oară găsit sub această formă și numai în acest loc apărut.

Materialele folosite în construcția acestor biserici, piatra, cărămida, varul și nisipul, asigurau prin calitățile lor fizice cunoscute, o protecție relativă contra umidității solului și aerului, niciodată perfect uscate, dar niciodată periculos de umede, ajungând în timp, acolo unde nu au existat accidente naturale sau de intervenție, la un statut de echilibru ce le-a permis o îmbătrânire firească în condiții de conservare, care de la caz la caz, necesită astăzi o intervenție imediată sau de viitor apropiat. Această intervenție poate să fie, fără o cunoaștere a caracteristicilor proprii fiecărui monument, un caz de distrugere ireversibilă, ce se poate manifesta într-un timp mai scurt sau mai lung, dar cu o virulență care depășește fostul “rău” cauzat de timp. A deranja echilibrul de tip arhaic al umidității și implicit al temperaturii din interiorul unui asemenea lăcaș, este o operație ce trebuie făcută cu multă prudență și după serioase investigații, implicit de tipul celui, pe care noi am încercat să-l promovăm. Problemele sunt serioase și de stringentă actualitate, căci acum la începutul secolului XXI, în condițiile unor tehnologii ce acoperă o plajă foarte largă de posibilități, este normal ca aceste biserici să ofere masei de credincioși, călugări sau preoți, un minim de confort termic în perioada anotimpurilor reci. Pentru monumentele purtătoare de pictură este necesară inițierea unor studii multidisciplinare, care să pună la dispoziția restauratorilor, soluțiile care să răspundă solicitărilor actualizate

funcționale, ce trebuie în același timp conformate rigorilor impuse de conservarea monumentului.

Am afirmat cu diferite ocazii și voi reitiera cu orice prilej ideea că o cunoaștere perfectă a modului în care microclimatul specific interior s-a format și se menține, poate asigura conservarea și menținerea lui. Este dovedit prin măsurători specifice că volumul interior al bisericilor de tipul Probotei se apropie de calitățile unei perfecte "izoterme". În caz contrar intervenții mai mult sau mai puțin avizate se vor constitui în tot atâtea agresări ale monumentului și ale componentelor sale, acțiuni cu efect distructiv asupra zidurilor vechi, tencuielilor sau picturilor originale. O cunoaștere în detaliu a fenomenelor gazodinamice ce pot avea loc într-un asemenea spațiu caracteristic, în cazul nostru Probota, ar permite poate, o altă abordare a necesității și modului de închidere a golurilor de fereastră, funcție de compartimentul sau nivelul la care acestea sunt amplasate. Un gol de fereastră bordat de un bogat ancadrament gotic din piatră, destinat inițial să poarte o închidere cu vitralii din sticlă și plumb, poate să primească cu siguranță din punct de vedere termic, o tâmplărie etanșe prevăzută cu geam termopan, dar rezultatul va fi numai parțial dacă pentru că piatra rozetelor, menourilor sau lintourilor în contact și releție directă interior-exterior reprezintă tot atâtea punți termice, care vor acutiza condensul pe suprafețele lor, afectând decorația spațiilor, arcelor și parapetilor. Referitor la acest aspect considerăm că măsuri radicale de protecție, fără un studiu și o verificare în timp bine definite, pot fi la fel de nocive pentru monument ca și o totală absență a acestora. Aș dori să fiu convins că nu este cazul Probotei și că o viitoare monitorizare va evidenția în totalitate eficiența și calitatea intervențiilor ce le suportă.

Din acest punct de vedere subliniem rolul important pe care îl joacă turla în menținerea echilibrului termic al interiorului bisericii, prin relația directă interior-exterior, datorată grosimii mici și a materialului de zidărie, cărămida, care permite o respirație naturală facilă prin masa ei, efect nu întotdeauna benefic picturii fețelor interioare, mai ales spre nord. Ne explicăm astfel, de ce meșterii constructori ai acestor biserici, în special cei ai perioadei postștefaniene, au încercat îngroșarea zidăriei turlilor prin adoptarea unui sistem de decorație în rezalături succesive (arce și pilaștri în ieșinduri repetate), încărcări suplimentare care au fost preluate prin

contraforți la nivelul turlor și la mărirea numărului de arce, pentru micșorarea diametrului interior al acesteia, deci a numărului de baze stelate suprapuse. Dincolo de explicații teoretice, suntem datori să subliniem atenția pe care trebuie să o acorde arhitectul intervenției de restaurare, tâmplăriei ferestrelor din turlă, cu atât mai mult cu cât, accesul curent la acest nivel este imposibil. Aceste ferestre, trebuie să asigure, și este posibil nu numai teoretic, protecția termică și ventilația, la aceeași parametri cu zidăria din câmpul turlei. Această condiție trebuie îndeplinită în fapt, de toate ferestrele bisericii, sarcină însă ușurată de poziția lor ca înălțime.

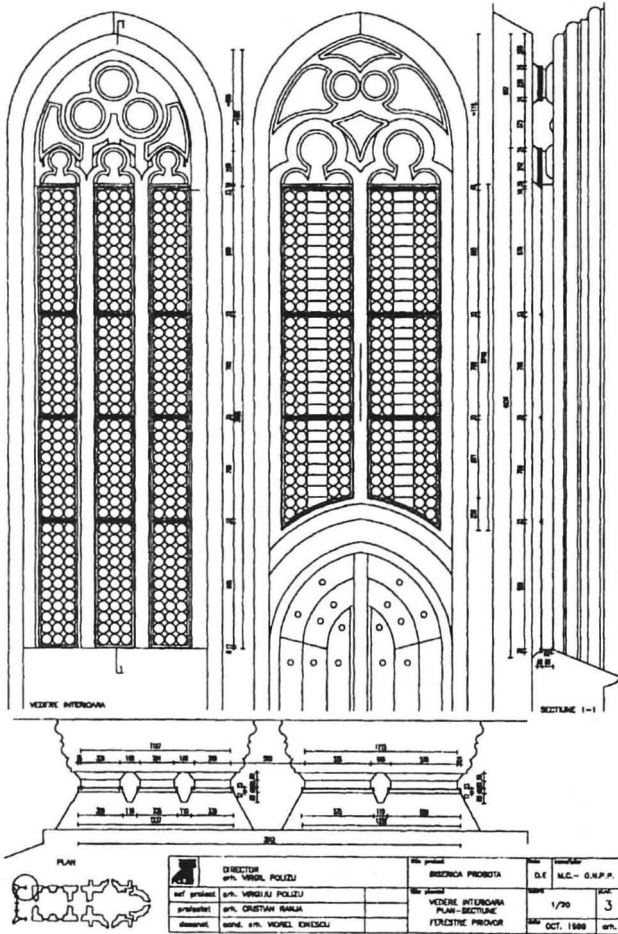
Pentru exterior, studiul parțial pe care îl comentăm și îl susținem ca o necesitate în continuitate, a dat explicația științifică, concretă, unui fenomen care pentru noi cel puțin, este de maxim interes și care, în timp, a fost interpretat sub diferite forme. Existența pe fațadele de sud a unor biserici cu fresca exterioară – Voroneț, Moldovița sau Probota - la nivelul imediat de peste soclu, a unor pete întunecate, interpretate mult timp ca datorate unei umidități excesive, idee care a generat lucrări ample de drenare sau chiar modificări ale cadrului natural (Voroneț, mult timp supus unor diverse experimente, dintre care unele dovedit, nocive). Ideea existentă ce susține ca pe o cauză posibilă a prezenței acestor pete pe pereții bisericilor mai sus menționate, ca urmă a depunerii de săruri, rezultate în urma uscării zidăriei, după intervențiile de îndepărtare a surselor de umiditate, freatică sau pluvială, este mai aproape de adevăr. Pe tot parcursul anului, dar în special în perioadele calde, însorirea puternică a fațadei de sud a monumentului, cea mai îndelung expusă ca timp acestui fenomen, provoacă încălzirea puternică a pietrei din profilul soclului, din zidăria acestuia și mai ales a banchetei (suprafață orizontală însemnată), care impresionează suprafețele din vecinătatea imediată, provocând pe timp scurt, uscarea ferestrei exterioare a zidului și implicit a straturilor suport ale frescei. Peste noapte, umiditatea revine la normal. Acest ciclu diurn, repetat pe termen lung, a determinat depunerea sărurilor în straturi succesive, întunecând culorile sau făcând pe unele, să dispară irecuperabil. Fenomenul este generalizat pe toate bisericile pictate, și nu numai, dar vizibil mai pregnant la cele cu soclu extins cu bancheta. Acest fenomen ce se manifestă natural, dar care afectează fresca

exterioară, în condițiile date, ne întărește convingerea, exprimată anterior, că piatra a fost, indiferent de locul unde se găsește, acoperită cu tencuială, o protecție după cum se vede, absolut necesară. În acest sens am întocmit la momentul respectiv proiectul nostru, din păcate rămas neexecutat, în favoarea unei “încropeli” generate de arbitrar și incompetență.

Exprimăm o întrebare pe care în ultimul timp o tot repetăm, fie nouă înșine, fie altora: -“Există o Carta internațională sau națională care poate să prevadă toată paleta de “suferințe” ale monumentelor și ale componentelor ce le aparțin, astfel încât soluțiile de însănătoșire să depășească nivelul principiilor?”. Nu credem că ideea poate fi considerată altfel decât utopică. Decizia aparține arhitectului restaurator, care, în baza investigațiilor realizate de către membrii echipei sale pluridisciplinare și în urma unei aprofundate analize interdisciplinare, este în drept să propună strategia de intervenție. Strategia de intervenție pe un monument poate fi catastrofală dacă este hotărâtă numai de către obtuzitatea, reaua voință sau interesul meschin al unuia sau altuia dintre pseudo-profesioniștii, ajunși de multe ori în posturi de decizie, fie în țară fie aiurea. Pentru interesul monumentului, pentru respectarea noțiunii deloc abstracte de restaurare, în sensul nobil al definiției sale, pentru așezarea în limitele normalului și adevărului, în baza unor date concrete și palpabile, afirmam ca “șef de proiect” că intervenția suferită de biserica Probotei nu este o restaurare. Biserica Probotei are frescă interioară și exterioară profesionist restaurată și o cercetare arheologică extinsă și completă la cel mai înalt nivel științific, ale cărei date, unele excepționale, nu au fost respectate sau materializate prin restaurare, din păcate. Poate fi declarat restaurat un monument care nu este consolidat decât parțial în ciuda unor suferințe structurale vizibile, a studiilor și atenționării specialiștilor? (În cazul Probotei acestea aparțin inginerului profesor Alexandru Cișmigiu). Noi considerăm ca sigur NU!

Vom încheia expunerea noastră citând pentru a ne consola, concluziile lui Paul Henry din finalul studiului său închinat arhitecturii și picturii bisericii din secolele XV-XVI din nordul Moldovei: ”De-a lungul acestei îndelungate excursii prin sanctuarele Moldovei de Nord datând din secolele XV și XVI, am văzut acumulându-se destule semne de întrebare la care nu ne-am

învrednicit să dăm răspunsuri mulțumitoare ... În consecință, prima virtute de nelipsit, aceea cu care ni s-a părut imposibil să nu te înarmezi, a fost modestia”.

MONUMENTELE DIN BAIA ÎNTRE TRECUT ȘI VIITOR

Conf. univ. dr. arh. Virgil Polizu

Localitatea Baia, cea dintâi capitală a ținutului dintre Carpați și Nistru, marchează prin trecutul său, un moment de referință în istoria neamului, iar monumentele sale sunt, atâtea câte au rezistat timpului și evenimentelor, reperi marcante ale evoluției arhitecturii moldovenești în perioada sa de desăvârșire.

Încep prin a aminti biserica Sf. Gheorghe, numită și Biserica Albă, atribuită prin tradiție lui Ștefan cel Mare, ce are consemnat, presupus dar neconfirmat prin documente sau pisanii, ca dată a edificării anul 1467. Această biserică suferea pe parcursul timpului, probabil, numeroase transformări, ajungând ca la începutul secolului XX să fie aproape o ruină. Între 1907-1908 este refăcută de către arh. Nicolae Ghica – Budești într-o aproximativă arhitectură “Ștefan”, modă a timpului care a modificat nefericit aspectul și al unor alte monumente importante ale epocii, ca “Sf. Nicolae Domnesc” Iași, “Sf. Nicolae Domnesc” Dorohoi sau “Sf. Gheorghe” Hârlău, într-o enumerare sumară. Personal consider că biserica și incinta ei este cel mult o prezență romantică, plăcută ochiului și atrăgătoare prin pitorescul său, cu o firească încărcătură istorică.

Al doilea monument important al Băii, ce precede ca vârstă bisericii Albe, este Catedrala romano-catolică “Sf. Fecioară” construită de Alexandru cel Bun în anul 1410 și dedicată soției sale catolice, Margareta. Această biserică, azi ruină, a reprezentat în momentul edificării sale, la acea epocă de debut a tânărului stat moldav, un indiscutabil gest de curtuazie politică a înțeleptului domn față de puternicii și agresivii săi vecini poloni. Dimensiunile volumului, acuratețea concepției structurale, prețiozitatea materialelor folosite și rafinamentul detaliilor de arhitectură, așa cum se prezintă ele astăzi, după restaurarea D.M.I. din anii 1960, înscriu biserica în rândul monumentelor catedrale din această parte a Europei medievale, primordial catolică, marcând în epocă existența și importanța Moldovei și implicit a capitalei sale. Credem că acest monument, ce materializează nu numai un

important monument istoric, consolidarea puterii voievodale și a statului, ci și dezvoltarea ulterioară a arhitecturii locului, prin limbajul său gotic și a tehnicilor specifice, merita o atenție mai mare din partea forurilor abilitate cu protecția, restaurarea și punerea în valoare a monumentelor României.

Nu departe de catedrală se află biserica “Adormirea Maicii Domnului”, ctitorită de Petru Rareș în anul 1532. Acest monument face parte din grupul de biserici edificate în epoca, cap de serie care se încheie cu “Uspenia” din Botoșani, biserici care preiau și prelucrează, aparent minimal, planul, arhitectura și decorația unor alte monumente premergătoare ca timp și aparținând în principal perioadei lui Ștefan cel Mare. Biserica din Baia reface forma și dimensiunile celei din Cotnari, la care adaugă pridvorul deschis, într-un volum unitar, bine proporționat. Acest pridvor deschis este astăzi asemeni celui al bisericii Părhăușilor edificat mai devreme cu 10 ani decât cea din Baia. Așa apare astăzi biserica lui Rareș, însă cercetările din ultimii ani, pricinuite de lucrările de restaurare au adus suficiente date care ne conduc la ipoteza existenței în faza primară a bisericii a unui pridvor deschis cu arcatura înaltă asemeni celor de la Moldovița (edificată în același an cu cea de la Baia-1532) sau Humor. Elementele care susțin această afirmație a noastră sunt:

- urmele de naștere a bolții cilindrice de cărămidă ce acoperea transversal pridvorul, pe direcții N-S, aflate în partea superioară a nivelului clopotelor;
- apariția fracturilor între navă și pridvor la nivelul cornișei și în special la nivelul pardoselii compartimentului clopotelor, acolo unde zidăria desprinsă a lăsat vederii colțul cutat, cu piatra frumos finisată a fațadei interioare a fostului pridvor deschis pe toată înălțimea elevației;
- existența aberantă a unui masiv de zidărie, stâlpul de naștere a celor două arcade ale fațadei vest, peste un gol destul de amplu ca deschidere, actuala intrare în pridvorul azi închis al bisericii;
- oprirea brutală, fără elementele de terminație, a profilului de piatră a soclului, în dreptul golului de intrare, lipsit de ancadrament sau alte elemente de marcare, obișnuite în arhitectura epocii;
- zidăria neglijentă, din clotaraie, a actualei bolți de peste parterul pridvorului actual.

Aceste argumente palpabile, aflate pe biserică, ca și multe altele pe care nu avem, pentru moment, timpul necesar a le expune, ne fac să credem că biserica lui Rareș avea un pridvor deschis, pe un singur nivel, cu patru arce înalte, două pe vest cu parapet și câte unul pe nord și sud, pe unde erau și accesele din exterior. Această marcă am făcut-o numai la nivelul pardoselii și ale trotuarului. Modificarea pridvorului inițial credem că a avut loc în urma unor deteriorări structurale majore în zidăria bisericii, fapt lesne de presupus, știind că meșterii lui Rareș nu au fost întotdeauna cei mai pricepuți sau corecți, să ne amintim numai de “cazul” Sf. Dumitru – Suceava.

Asemeni altor biserici, ctitorii Rareș, biserica are frescă exterioară, pictura datată 1535, moment de apogeu al unui uimitor și foarte special prin unicitatea sa, fenomen artistic, specific Moldovei, când imaginile zugrăvite vor migra din interiorul bisericilor, către exteriorul acestora, așezându-se pe fațade și subordonându-se rigorilor impuse de arhitectura acestora, desăvârșind-o Biserica din Baia va fi un martor în acest sens atunci când restaurarea sa va fi terminată.

Restaurarea monumentului este în curs de desfășurare. Astăzi echipa de restauratori este alcătuită, printre alții, din dr.arh. Virgil Polizu, ing. Alexandru Cișmigiu și antreprenor Mihai Bradu. Lucrările au fost începute în 1987 la comanda Mitropoliei Moldovei, de care grupul de specialiști enumerat aflat la acel moment sub bagheta regretatului arhitect Virgil Antonescu, au făcut ca monumentul grav afectat structural să mai existe încă. Este finalizată consolidarea la nivelul podului, în infrastructură și în elevație pe trei laturi - est-nord-vest -, urmând ca după operația de extragere a picturii pe sud (vezi șlițurile neînchise cu armăturile rămase la vedere), execuție mult întârziată, fapt extrem de periculos pentru stabilitatea construcției rigidizată parțial, consolidarea în ansamblul său să fie terminată. Totodată refacerea șarpantei, învelitorii și streșinii, o reușită asemeni celei de la Arbore, datorită aceluiași sensibil arhitect care a fost Virgil Antonescu, a redat monumentului volumul său inițial, armonios și impozant, echilibrat în proporții și impunător în dimensiuni. Sperăm ca lucrările în continuare să urmeze același traseu profesional care să redea monumentului valențele ce i-au fost conferite de ctitor și timp.

Intervenția de restaurare este un proces complex, minuțios și sensibil, susținut unitar (cel puțin teoretic) de către o echipă pluridisciplinară compusă obligatoriu din arhitecți, ingineri cu diferite specialități, istorici și arheologi, restauratori de componente artistice, chimiști și microbiologi, ca și mulți alții, funcție de caz și nu în ultimul rând, specialiștii în execuție. Această echipă în acțiunile sale pe monument (monumentul este în esența sa o alădire) este coordonată de către un arhitect restaurator. Intervenția de restaurare se desfășoară în mai multe etape urmând un traseu obligatoriu ce se supuna triadei- investigare, proiectare, execuție. Această procedură firească, profesională, poate suferi din varii motive, în unele nefericite cazuri, dereglări majore cu urmări ireversibile, dintre cele mai grave pentru soarta sau integritatea monumentului. Așa s-a întâmplat în cazul recente intervenții asupra bisericii M-rii Probotă, când componente importante ale acesteia, implicit structurale, au fost eludate în favoarea unor interese străine, la propriu și la figurat, monumentului. Să sperăm că aceste accidente nu vor avea loc și la Baia.

EXPERTIZE IMPLICATE ÎN INVESTIGAREA ȘTIINȚIFICĂ A SITULUI MĂNĂSTIRII PROBOTA

Ion Sandu
Irina Crina Anca Sandu
Ioan Gabriel Sandu

1. Introducere

Situl Mănăstirii Probota, datorită vechimii și complexității sale a prezentat, în cadrul proiectului UNESCO de conservare și restaurare, o serie de cazuistici cu problematici deosebite în rezolvare. Astfel, s-au restaurat frescele interioare și exterioare, iconostasul, s-au efectuat lucrări de reparații s-au au fost înlocuite ferestre, s-a instalat un nou sistem de încălzire prin pardoseală, s-au efectuat săpături arheologice atât la interior, cât și la exterior, iar vestigiile au fost consolidate, s-a reparat acoperișul și altele. Acestea au solicitat diverse metode și tehnici de analiză, care au permis evidențierea unor comportări și situații de caz inedite, atât la nivelul șantierului arheologic, cât și la cel de conservare-restaurare a bisericii, ca monument ce include și bunuri de Patrimoniu Cultural mobil.

În acest sens, desprindem următoarele grupe de expertize:

- *autentificarea* unor piese arheologice și a unor elemente structural funcționale, prin analize de material, prin analize istoriografice, studii numismatice, cercetări antropologice, analize stratigrafice și altele;
- stabilirea stării de conservare a elementelor structurale (fundații, pardoseli, ziduri, planșee, bolți, șarpante, cornișe, binale etc.) prin analize de material prin prisma efectelor de deteriorare și de degradare;
- *stabilirea stării de conservare* a frescelor (efectele de degradare și de deteriorare);
- *stabilirea stării de conservare* a bunurilor de patrimoniu mobil (catapeteasma, străni, diverse icoane pe lemn etc.);
- *studii de compatibilitate* între tehnicile artistice vechi tradiționale cu noile materiale și metode de intervenție propuse;

– *monitorizarea* comportării intervențiilor pe o perioadă de minim 12 luni;

Exceptând ultimul grup de expertize, celelalte solicită în primul rând cunoașterea materialelor și a tehnologiilor de punere în operă, lucru care a necesitat analize și tehnici moderne de investigare.

În acest sens, în lucrare se prezintă principalele analize efectuate în cadrul fiecărei expertize prezentate mai sus, care au permis prin rezultatele obținute evaluarea unei imagini clare a sitului, cu problemele pe care le ridică, în vederea unei rezolvări superioare privind punerea în valoare prin conservare-restaurare.

2. Expertize ale pieselor și elementelor structurale obținute în urma excavațiilor arheologice

Săpăturile arheologice au fost efectuate sub conducerea arheologului *Voica Maria Pușcașu* și a directorului de proiect, *Ignazio Valente*. În interiorul bisericii excavațiile și sondajele s-au desfășurat în două etape distincte: între anii 1994-1995 și respectiv pe perioada proiectului, iar cele din exterior doar între anii 1996-1999.

Scopul acestora a fost acela de a realiza o imagine cât mai coerentă asupra istoriei mănăstirii. Sondajele informative de la nivelul anilor 1970 nu au permis localizarea tuturor secțiunilor și a elementelor constructive vechi și nici imaginea lor clară.

Săpăturile din interiorul bisericii au permis stabilirea tehnicilor de construire a fundațiilor și de realizare a pardoselii, precum și cele legate de utilizarea camerei mortuare. S-a constatat că la turnarea fundațiilor solul a fost dislocat pentru orizontalizare, distrugând nivelul de călcare inițial și urmele de activități umane.

Lățimea fundațiilor turnate din straturi de pietre întregi sau fragmentare în alternanță cu mortar de var și nisip este de circa 160 cm, iar adâncimea lor variază între 150 și 160 cm, atât pentru pereții exteriori, cât și pentru cei interiori. Peste fundațiile turnate s-a găsit o fundație zidită din blocuri de piatră legate cu mortar (5-6 asize de piatră la est și 1-2 la cea de vest) și marcarea asizelor elevațiilor. Fundațiile sunt cu 10-20 cm mai late decât zidurile pe tot traseul perimetrului interior al bisericii.

La interior pământul rezultat din fundații a jucat rol de substructură a pardoselei.

Pragurile înalte delimitau spațiul fiecărei încăperi, acestea reprezentând asize ale elevațiilor.

Pardoseala bisericii era făcută din dale dreptunghiulare de gresie dispuse în șiruri continue peste un strat de nisip. În aceste nisip s-au găsit două monede emise între 1900 și 1906, lucru care a demonstrat că pardoseala este recentă, dar respectă pe cea anterioară, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Doar în altar și naos substructura pardoselii inițiale de secol XVI era realizată dintr-un strat consistent din piatră de var, acoperit cu un strat egalizator de lut bătut, în celelalte camere aceasta fiind exclusă pe considerentul că erau destinate ca spații funerare. Pardoseala inițială din cărămidă s-a păstrat doar în altar. Aici s-a găsit o grindă din stejar de susținere a vechiului iconostas, pentru care s-au efectuat o serie de analize stratigrafice și dendrocronologice.

În camera mortuară sau gropniță peste pardoseală erau montate patru pietre de mormânt pe socluri din zidărie de cărămidă și ciment.

De asemenea, atât gropnița, cât și pronaosul și pridvorul au fost folosite de-a lungul secolelor XVI-XVII ca spații funerare, a căror cripte au fost jefuite ulterior în procent de circa 80%, afectând astfel stratigrafia, structura și conținutul mormintelor. S-au găsit astfel spărturile efectuate de hoți în bolțile criptelor, în perioada secolului al XVIII-lea.

Cu toate acestea, în unele morminte s-au păstrat neobservate o serie de piese de podoabă, resturi vestimentare și fragmente osteologice, care au fost analizate diferențiat.

În pronaos și pridvor au fost găsite o serie de morminte boierești (10 morminte ale familiei Stroici și 5 morminte a altor considerați ctitori). Unele dintre mormintele din această zonă nu au fost deranjate găsindu-se un bogat inventar funerar, care de asemenea după curățare au fost supuse unor analize imediate. În aceste încăperi alături de mormintele familiilor privilegiate s-au găsit și morminte în groapă simplă a unor monahi (mai ales în pridvor).

Morminte ale monahilor s-au găsit și în afara bisericii, acestea nu aveau inventar funerar.

Săpăturile arheologice din exteriorul bisericii au permis stabilirea topografiei complexului mănăstiresc, în interiorul zidului de incintă.

În arealul chiliilor dinspre sud s-au descoperit 40 lingouri de plumb (în greutate totală de 3000 kg), care sunt încă în studiu. Acestea prezentau marcaje necunoscute încă. Tot în această zonă s-au descoperit o serie de obiecte de folosință domnească și meșteșugărească (4 vetre deschise, fragmente ceramice, elemente de piatră profilată, olane, cahle de sobă, teracote, pietre funerare, 252 de monede, din care 21 sunt ilizibile) și clădirile mănăstirești (trapeza, bucătăria, chiliile, depozitele, pivnițele etc.) din secolele XVI-XVII, care au fost distruse în urma unor atacuri. Aceste elemente constructive aveau o serie de intervenții de reparație, modificări și adăugiri efectuate după 1630. De asemenea, s-au evidențiat urmele cutremurului de la 1793. Toate săpăturile au probat perioada de ridicare a mănăstirii între 1530 și 1550.

În paralel cu investigațiile arheologice a fost implicată și tehnica cu ajutorul convertizorului georadar, care a permis o analiză complexă stratigrafică, în baza căreia s-au efectuat excavațiile.

3. Expertize privind starea de conservare a frescelor și iconostasului

Picturile murale originale de secol XVI, realizate în tehnica fresco, atât de la interior, cât și de la exterior au fost puternic afectate de incendiul din 1622, când mănăstirea a fost prădată. O altă alterare majoră a fost repictarea din 1844 a frescelor din grozniță, naos și altar, realizată în tehnica „a secco”, în stil neorealist. Apoi în 1925 călugării au încercat o curățare a frescelor, când s-a distrus fondul de azurit din pronaos.

În 1992 s-au efectuat intervenții urgente de consolidare a fracturilor și desprinderilor de strat pictural din tură și din exteriorul bisericii.

Înainte de începerea restaurării propriu-zise a frescelor de interior și de exterior, în cadrul amplului proiect amintit, s-au efectuat expertizele privind starea lor de conservare. În acest sens, s-au prelevat probe microbiologice privind atacul fungic, probe de material din straturile de preparație și din pelicula policromă, probe stratigrafice și altele, asistate neapărat de fotofixarea digitală, pe diapozitive și pe fotografii color. În baza datelor experimentale s-au evidențiat pentru fiecare registru iconografic în parte, tipologia degradărilor (fragilizări, deplasări cromatice, vezicații, depuneri

anclasate etc.) și a deteriorărilor (desprinderi, fracturi, cracluri, alveolări, lacune, grafiți și însemne prin zgâriere – vandalisme pe registrele inferioare etc.).

Analizele efectuate au permis evidențierea naturii materialelor și a tehnicii de punere în operă a frescelor, starea acestora de conservare, precum și metodele și materialele utilizate la intervențiile anterioare. Cunoașterea de către restaurator a stării de conservare, prin prisma efectelor de degradare și de deteriorare, respectiv a mecanismelor proceselor care le-au generat, este absolut necesară în vederea evaluării corecte a operațiilor ce urmează a fi efectuate pentru consolidare, stabilizare structurală, hidrică și cromatică și după caz, pentru reintegrare. Acestea au permis alegerea unor mortare, a agenților de curățare și a materialelor de restaurare corespunzătoare.

Frescele interioare, prezentau un strat cenușiu de depuneri superficiale de praf, funingine, excremente de păsări, pânze de păianjeni, eflorescențe saline (mai ales pe registrele inferioare și pe bolțile tuturor încăperilor).

Frescele superioare prezentau în anumite locuri ample lacune, iar straturile picturale erau pulverulente (mai ales pigmentul roșu de pământ). În turlă straturile de preparație prezentau desprinderi între ele sau de zidărie. În plus, în zonele lacunare, zidăria de cărămidă era foarte friabilă (pulverulentă - sfărâcioasă).

Analizele microstratigrafice și histochimice ale straturilor picturale au evidențiat ordinea suprapunerii elementelor structurale, a materialelor, respectiv a mortarelor și pigmentilor originali, precum și a celor utilizate în intervențiile ulterioare punerii în operă. S-au evidențiat, atât la fresca interioară, cât și la cea exterioară, pigmenți naturali (ocru galben, ocru roșu, verde de pământ, verde malachit, roșu cinabru, negru de cărbune, albastru azurit, alb de var și altele), iar alături de pasta de var ca liant pentru frescă s-a utilizat cazeinatul și albușul de ou, acestea explicând și buna rezistență în timp a stratului pictural.

Din analizele biologice a rezultat că pe suprafețe întinse existau colonii de ciuperci roz (mai ales în zonele expuse la soare, din pridvor și pronaos), iar mucegaiurile se găseau mai ales pe zonele afectate de condens. Pe fresca exterioară, îndeosebi, în parte

de nord și cea de vest s-au depistat colonii de organisme autotrofe (licheni, muschi și alge), în anumite zone la nivelul fundațiilor.

În paralel cu analizele biologice s-a efectuat și analiza sărurilor din eflorescențe, de unde a rezultat prezența sulfatului de calciu, a azotatului de sodiu și potasiu, a clorurilor, darapschitei și altor compuși acvatați.

O serie de analize asemănătoare s-au efectuat și în cazul iconostasului, cu deosebirea că aici s-a impus și o analiză morfologică a insectelor xilofage cu elementele specifice legate de habitatul lor în suporturile de lemn moale. Și aici prelevările au fost asistate de fotofixarea digitală sau cu ajutorul aparatului de fotografiat cu diapozitive și film pentru fotografii color. De asemenea, s-a executat documentația grafică la scala 1:20 a întregii catapetesme, în care s-a poziționat fiecare element structural.

Iconostasul datează de la mijlocul secolului al XIX-lea și a fost pictat în ulei, în stil neoclasic cu influențe baroce. Este compus din 36 de icoane dispuse pe cinci registre, cuprinse în ancadramente florale sculptate, executate în stil baroc din lemn moale de tei. Suprafața iconostasului este de circa 50 m². Panourile icoanelor mari sunt formate din 3-5 blaturi fixate posterior cu două pene, iar icoanele mici sunt confecționate dintr-un singur blat sau tăblie de lemn de tei stabilizat hidric. Drept strat de preparație s-a utilizat o peliculă de ulei de in fiert, aplicată la cald, iar ca pigmenți pentru ulei s-au utilizat suspensii minerale (de chinovar, malahit, aur etc.) și a unor pigmenți organici (negru de fum, purpură etc.). Drept verni, s-au folosit soluții pe bază de colofoniu, șelac și adaos de ulei de in.

Arcul superior al iconostasului era foarte deteriorat, iar câteva fragmente ale ornamentației sculptate lipseau. Cu toate că inițial celelalte elemente ale iconostasului păreau în stare bună de conservare, după expertizare s-a constatat că peste 60 % dintre acestea erau afectate de atacul xilofagic, având în unele zone suportul pulverulent, iar stratul pictural și cel aurit crăpat și solzit. Alături de unele insecte de lemn (*Anobium punctatum*, *Anobium pertinax* și *Xestobium rufovillosum*), prin analize microbiologice s-au depistat o serie de bacterii și ciuperci, care au afectat atât suportul, cât și pelicula policromă.

4. Studii de compatibilitate

După investigarea stării de conservare au urmat o serie de studii de laborator în vederea efectuării testelor de compatibilitate a soluțiilor de curățare, a mortarelor, lianților, pigmentilor și celorlalte materiale propuse pe baza analizelor de material efectuate în cadrul expertizării stării de conservare. Foarte multe dintre aceste materiale erau de proveniență străină, îndeosebi din Italia. În urma studiilor de compatibilitate s-au ales materialele și sistemele fizico-chimice de intervenție adecvate. În studiu au fost implicate metodele îmbătrânirii artificiale prin iradiere termică și în domeniul UV. De remarcat că astfel de studii au fost efectuate pentru prima dată în țara noastră în cazul restaurării unor fresce.

5. Monitorizarea comportării intervențiilor

După încheierea operațiilor de restaurare a frescelor de interior, microclimatul s-a modificat foarte mult, mai ales datorită introducerii sistemului de încălzire prin pardoseală. Încă de la început, după circa o lună de zile au apărut eflorescențe, noi fragilizări ale stratului pictural și altele. Se impunea monitorizarea imediată a unor astfel de schimbări.

Atât la începutul proiectului, cât și pe parcurs, s-au efectuat măsurători ale temperaturii și umidității aerului din interiorul bisericii. De asemenea, s-a măsurat temperatura și umiditatea straturilor de tencuială și a zidăriei la diverse perioade de timp. După terminarea operațiilor de restaurare și în urma introducerii sistemului de încălzire prin pardoseală, când s-a realizat stabilizarea microclimatului, s-a observat inițial o creștere bruscă a temperaturii și umidității aerului, mai mare decât cea a zidurilor, dar în timp această diferență a scăzut progresiv, mai ales după terminarea operațiilor de restaurare, când atât restauratorii, echipamentul și materialele folosite nu mai influențau microclimatul. În aceste condiții, temperatura pereților a urcat ușor deasupra punctului de rouă, evitându-se astfel formarea condensului, iar valorile de umiditate relativă și de temperatură s-au stabilizat într-un anumit domeniu de variație, ce le conferă echilibru.

Începând cu data terminării operațiilor de restaurare și evacuare din interior a tuturor elementelor implicate s-a început monitorizarea, prin utilizarea unei stații computerizate cu 32 de senzori de temperatură și umiditate, care permitea preluarea datelor

din patru zone diferite, din interiorul bisericii: din aer, la suprafața frescelor originale, la nivelul intonaco-ului și la nivelul zidăriei, iar la exteriorul bisericii, la nivelul intonaco-ului și respectiv al zidăriei.

Măsurătorile au fost înregistrate pe hard disk la fiecare 30 de minute și au fost prelucrate utilizând o aplicație LabView, prima de acest gen din România.

Prima etapă de monitorizare a durat din ianuarie până în mai 2001, iar a doua etapă din mai până în ianuarie 2002.

Monitorizarea a evidențiat faptul că microclimatul intern este bine stabilizat și că modificările factorilor externi îl afectează foarte puțin. Cu toate acestea s-a remarcat apariția de noi eflorescențe saline, până la înălțimea de 1-2 m, mai ales în Pronaos și Gropniță, precum și la nivelul bolților.

De asemenea, s-au identificat pe zone restrânse și unii factori microbiologici, acolo unde s-a format în timpul restaurării condens, iar în cazul stratului pictural, datorită evoluției sărurilor s-au cauzat unele pulverulențe ale pigmentului roșu și maro-roșcat, de asemenea pe suprafețe foarte limitate, ca extindere.

6. Concluzii

O prezentare exhaustivă a tuturor expertizelor efectuate în cadrul proiectului, într-o singură notă este imposibil de realizat. Din această cauză, s-a făcut o trecere selectivă în revistă a principalelor analize efectuate în cadrul fiecărei expertize, cu evidențierea oportunității acestora, reprezentând din acest punct de vedere un exemplu tipic de urmat în cadrul unor astfel de intervenții.

Echipele de investigatori, din cele două centre universitare București și Iași, la care s-au adăugat unii specialiști de marcă din instituții europene cu tradiție (Agnes BROKERHOF – Olanda, Heinz LEITNER – Austria, Christine BLAUER BOHME – Elveția, Francesco CIULLA – Italia, Fabrizio BANDINI - Italia, Roger CAPPS - Anglia) și-au adus contribuția la elucidarea tuturor problematicilor impuse de intervenții. Buna colaborare dintre aceste colective, sub coordonarea directorului de proiect Ignazio VALENTE și a experților UNESCO delegați din România (Oliviu BOLDURA, Tereza SINIGALIA, Voica Maria PUȘCAȘU, Ion SANDU, Cătălin HIRBAN) a permis realizarea unor rapoarte cu prelucrări și evaluări complexe a datelor experimentale.

Bibliografie

1. * * *, *The Restoration of Probota Monastery*, UNESCO, Japanese Trust Fund for the Preservation of the World Cultural Heritage, Paris, 2001;
2. I. SANDU, Irina Crina Anca SANDU, I.G. SANDU, *Studii privind comportarea straturilor de preparație, după restaurarea frescelor de interior din Biserica Mănăstirii Probota (secol XVI) I. Modificările caracteristicilor fizico-structurale, chimice și hidrice, în Monumentul, Tradiție și Viitor*, Ed. Junimea, Iași, 2001, p. 216;
3. I. SANDU, Irina Crina Anca SANDU, I.G. SANDU, *Utilizarea metodelor termice de analiză în evaluarea stării de conservare și determinarea vechimii bunurilor de patrimoniu cultural, Monumentul, Tradiție și Viitor*, Ed. Junimea, Iași, 2001, p. 203;
4. I. SANDU, Irina Crina Anca SANDU, I.G. SANDU, *L'impiego delle indagini scientifiche nell'autenticazione, la valutazione dello stato di degrado e negli studi di compatibilità tra le tecniche antiche e i nuovi materiali e metodi d'intervento*, în *Revista OPD* (Firenze), 2001, p. 127;
5. I. SANDU, Irina Crina Anca SANDU, I.G. SANDU, *Studies concerning the behaviour of the interventions of conservation of the XVIth century frescoes from the Church of the Probota Monastery. I. Physico-structural and chemical proprieties of the preparation layers*, *JOURNAL OF CULTURAL HERITAGE*, Elsevier SAS, acceptat pentru publicare (2002);
6. I. SANDU, Irina Crina Anca SANDU, I.G. SANDU, *Studies concerning the behaviour of the interventions of conservation of the XVIth century frescoes from the Church of the Probota Monastery. II Hydrotermic behaviour and the salts activity of the preparation layers*, *JOURNAL OF CULTURAL HERITAGE*, Elsevier SAS, acceptat pentru publicare (2002);
7. I. SANDU, Irina Crina Anca SANDU, Antonia van SAANEN, *Expertiza științifică a operelor de artă*, vol. I, Ed. TRINITAS, Iași, 1998.

STUDIU DE CAZ
ANALIZA CONFORMĂRII
PLANIMETRICE ȘI STRUCTURALE
A PRIMEI MITROPOLII
DE LA CURTEA DE ARGEȘ

Sorin Minghiat

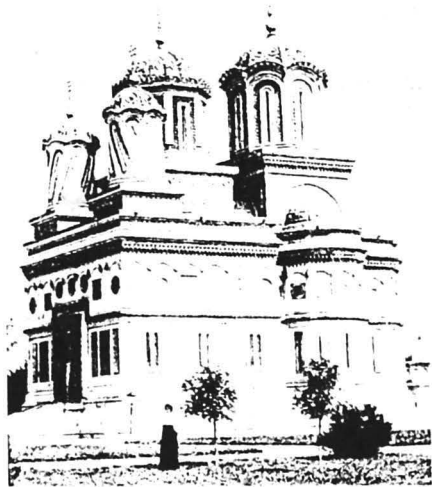
Un monument emblematic pentru evoluția arhitecturii medievale din Țara Românească este Biserica episcopală de la Curtea de Argeș – ctitoria lui Neagoe Basarab de la 1512, edificată pe cât se pare pe locul primei Mitropolii a Țării Românești. Aceasta fusese ridicată posibil de Vlad Dracul dacă nu cumva este chiar mai veche.

Mitropolia, ca instituție la Argeș, datează din vremea domniei lui Alexandru când, în mai 1359, are loc strămutarea reședinței mitropolitului Iachint de la Vicina la Argeș¹.

Până la ridicarea unui edificiu dedicat funcției de Biserică Mitropolitană nu se știe cu exactitate unde a funcționat această mitropolie la Argeș. În schimb pisania ctitoriei lui Neagoe, confirmată de precizarea lui Gavril Protul, certifică faptul că actuala Biserică Episcopală a înlocuit-o pe cea a vechii Mitropolii.

Este posibil ca vechea mitropolie să fi fost afectată de o puternică inundație sau poate un cutremur să-i fi produs grave avarii ce au condus la părăsirea ei, stare în care o găsește Neagoe care mărturisește: „am găsit-o domnia mea dărâmată și neîntărită” și adaugă mai departe „ochii inimii mele s-au deschis și am hotărât această mai sus pomenită biserică din temelii a o zidi și a o înălța și întării”².

Asupra aportului ctitoricesc al Basarabului, al modului în care Neagoe o zidește, înalță și întărește, s-a iscat, în deceniul VI al secolului XX, o virulentă controversă științifică între doi iluștrii oameni de știință: istoricul de artă Virgil Vătoșianu și arhitectul Grigore Ionescu care au păreri diferite privind modul în care s-a ajuns la rezolvarea morfologico-structurală în raport cu vechea clădire a fostei Mitropolii.

*Fig.1: Biserica Episcopală de la Argeș
înainte și după intervenția lui Lecomte du Nouy (1)*

Din păcate restaurarea brutală la sfârșitul secolului al XIX-lea de către arhitectul francez A. Lecomte du Nouy a înlăturat o serie înțregă de indici prețioase pentru reconstituirea monumentului dispărut.

Urmele vechiului edificiu sunt ascunse sub actuala pardoseală și vor sta acolo până la următoarea restaurare și cercetare arheologică. Îmbrăcarea cu piatră în exterior, a actualei biserici, împiedică observarea paramentului original care ar putea pune în evidență diverse etape de construcție.

Totuși o analiză atentă a unor elemente de construcție și observarea minuțioasă a elementelor morfologice pot aduce noi argumente în favoarea uneia sau alteia dintre ipoteze sau chiar la conturarea unei ipoteze noi.

Există fără îndoială o serie de curiozități sau nepotriviri în ceea ce privește logica compozițional planimetrică, constructiv-structurală, volumetrică și decorativă pe care o vom analiza pe parcursul studiului.

După părerea lui Virgil Vătășianu, Biserica Episcopală de la Argeș este o refacere radicală a uneia foarte asemănătoare, precum Vodița II sau Cozia³, care păstrează din prima construcție

absida altarului până în dreptul celor două ante care preced absidele laterale.

Aceste ante sunt identificate cu pilaștrii susținători ai turlei naosului la bisericile sus amintite.

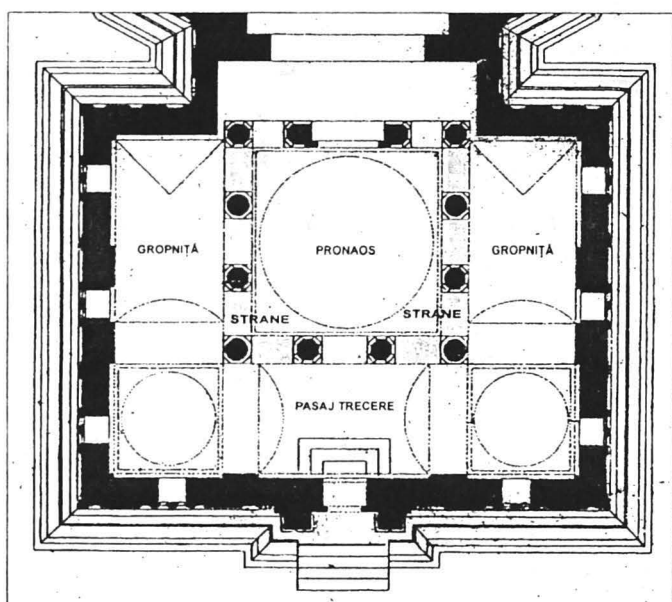

Fig.2: Pronaosul cu cele două gropnițe și pasajul de trecere (1)

Virgil Vătășianu presupune că meșterul lui Neogoe îmbracă în exterior vechile abside și continuă pronaosul pătrat amplificându-l ca un ambulacru pe trei laturi, renunțând, în același timp, la peretele despărțitor dintre naos și pronaos (Fig.2).

În schimb arhitectul Grigore Ionescu se declară un adversar al refacerii fostei mitropolii argumentând că meșterul lui Neogoe, Manșii din Niaesia, adus probabil de către domn de la Constantinopol, a avut suficiente resurse pentru construirea unei noi ctitorii care avea și rol de necropolă domnească.

Autorul *Istoriei Arhitecturii în România* se declară de acord cu teza păstrării locului altarului vechii biserici dar respinge cel de-al doilea motiv al economiei de material ce s-ar fi realizat

prin înglobarea unei singure abside, cea a altarului vechii Mitropolii, în noua ctitorie a lui Neagoe.

Pavel Chihaiia⁴ interpretează pronaosul supralărgit ca fiind de fapt contopirea a două încăperi; un pronaos pătrat înconjurat de un exonartex care cuprindea de o parte și de alta a pasajului intrării două gropnițe (Fig.2).

Este foarte interesant că, până la restaurarea lui Lecomte du Nouy, nucleul central al pronaosului delimitat de cei 12 stâlpi era separat de gropnițe prin opt strane și opt icoane cu față dublă dispuse între coloane.

Emil Lăzărescu a descoperit trei dintre cele opt icoane dispuse între pronaos și camera mormintelor, reconstituind întregul ansamblu și constată că aceste icoane aveau zugrăviți pe față dinspre pronaos sfinți eremiți, iar pe cea dinspre camera mormintelor sfinți militari așezați față în față cu chipurile voievodale pictate pe perete.

O observație de natură tehnică demnă de a fi luată în considerație aparține profesorului Grigore Ionescu care atrage atenția că prin alipirea unei porțiuni de construcție la cea veche s-ar fi produs, datorită tasărilor inegale, fisuri în zona de îmbinare.

Pe de altă parte, placajul de piatră pe care biserica l-a primit pe vremea lui Neagoe după amplificarea ei, poate ascunde îmbinarea celor două faze de construcție, evidențiate prin diferențe de material și tehnica zidirii și posibile fisuri datorate tasărilor inegale produse între partea mai veche și intervenția din secolul al XVI-lea.

1. ANALIZA CONFORMĂRII PLANIMETRICE ȘI SPAȚIAL VOLUMETRICE LA BISERICA EPISCOPALĂ DE LA ARGEȘ

În fond problema care se pune se rezumă la a accepta că biserica lui Neagoe este sau nu rodul unei modificări mai mult sau mai puțin radicale a fostei Mitropolii a Țării Românești de la Argeș. De aici apare a doua problemă: care era conformarea planimetrică a acestei prime biserici?

În lipsa unor săpături arheologice și a posibilității studierii paramentului original al monumentului, singura modalitate de analiză se bazează pe interpretări de ordin constructiv.

În mod curios nu s-a luat în considerare posibilitatea ca meșterul Manole (Manolli)⁶ să fi păstrat mai mult din vechea Mitropolie, adică toate cele trei abside, inclusiv pilaștrii vestic ai naosului. Astfel aportul ctitoriei lui Neagoe ar putea să se reducă doar la construirea pronaosului și a articulațiilor naosului până la antele ce flanchează absidele laterale. Tot intervenției lui Neagoe i se poate atribui ridicarea turlei sprijinită pe cele 12 coloane așezată deasupra fostului pronaos și decorarea fațadelor cu un placaj de piatră sculptată.

Așa cum arătam anterior, Neagoe spune despre ctitoria sa că a hotărât:

„den temeli,- formulă uzuală în vocabularul vremii pentru ctitorii, dar și pentru refaceri și reparații!

„a o zidi”- oare nu se referă numai la pronaos?,

„a o înălța”- oare nu se referă la mărimea înălțimii?,

„și întării”- de ce întărirea unei construcții noi? – nu cumva a uneia existente?

Conformarea pare să vină din partea arheologului Gh. I Cantacuzino care în timpul reparației trotuarului și banchetei de piatră care înconjoară biserica a efectuat sondaje în dreptul absidei de sud și est și a constatat suprapunerea a două biserici, ceea ce întărește ipoteza păstrării tuturor absidelor și nu îmbrăcarea celor laterale ca unele mai largi.

Cea mai frapantă dintre „anomaliile” ce apar în conformarea planimetrică constă în nealiniera zidurilor laterale, articulațiile, din partea vestică a naosului cu cele estice de dincolo de absidele laterale și faptul că grosimea acestora este considerabil mai mică decât grosimile celorlalte ziduri.

Trebuie să observăm că grosimea pereților din releveul lui Reissenberger conține inclusiv placajul de piatră apreciat la circa 20 cm – incluzând mortarul de poză și profilatura sculptată, așa că peretele de cărămidă este și mai subțire decât este figurat în desen (Fig.3).

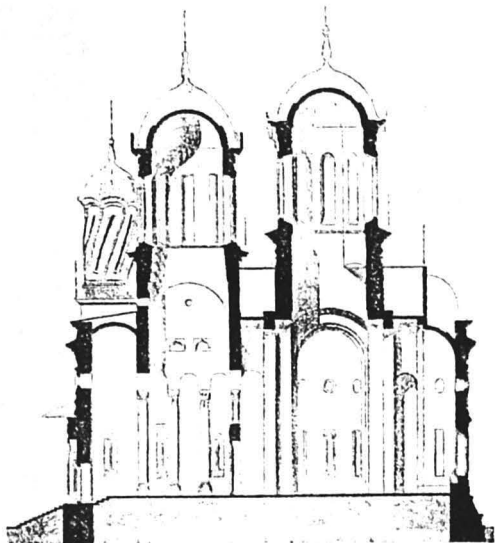
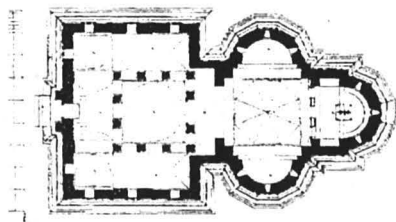

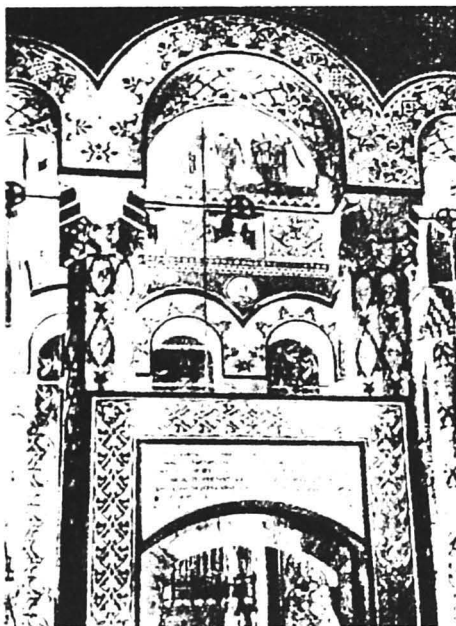
Fig. 3
Plan, secțiune și fațada
vestică.
Relevéu Reissenberger

O curiozitate o constituie distanța mult mai mare dintre cei doi stâlpi centrali situați între naos și pronaos în comparație cu interaxele celorlalți.

Aceștia flanchează un ancadrament din piatră mai puțin înalt decât coloanele care susțin turla și care poate fi identificat ca fiind ancadramentul ușii din zidul ce separa odinioară naosul de pronaos în construcția inițială (Fig. 4).

Fig. 4
Detaliu cu ancadramentul
dintre naos și pronaos
bănuit ca făcând parte din
construcția inițială

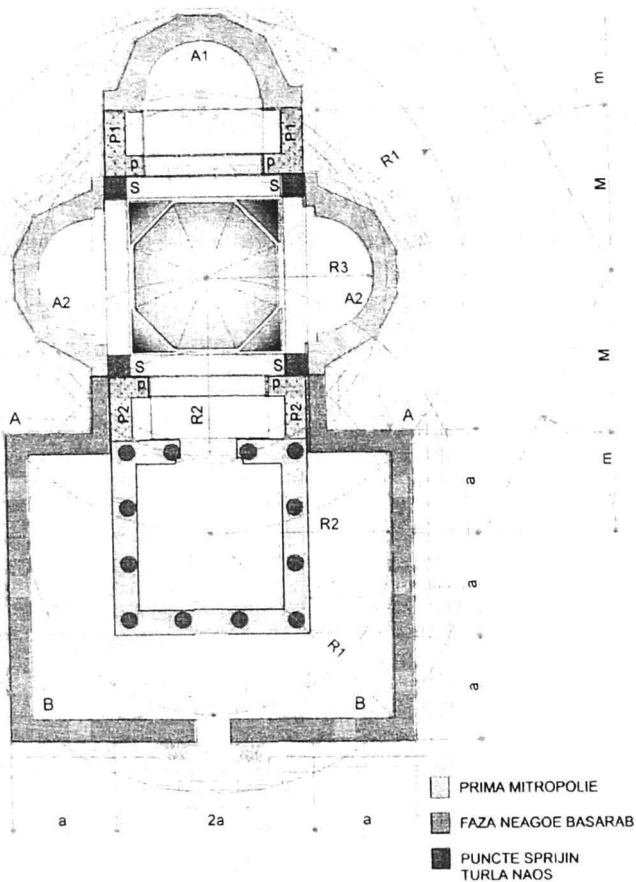
CURTEA DE ARGES – BISERICA EPISCOPALĂ **STUDIU DE MORFOLOGIE COMPOZIȚIONALĂ**

Frapează alinierea șirurilor laterale de coloane din pronaos cu pereții de nord și sud – **P1** aflați în prelungirea absidei altarului. Aceasta conduce la ipoteza că în prelungirea șirurilor de stâlpi ar fi existat o pereche de pereți **P2** aliniați cu perechea **P1** din altar; aceștia au fost înlăturați când s-a ridicat noul pronaos păstrându-se numai antepe **p**.

Cei 12 stâlpi din pronaos care susțin turla sunt dispuși după un pătrat care poate fi identificat cu fostul pronaos al construcției anterioare. (Fig. 5)

Mai poate fi remarcată și egalitatea ansamblurilor **P1-p** și **P2-p** formate din fragmente de zid nordice și sudice situate de o parte și de alta a absidelor laterale împreună cu pilaștrii adosați lor.

Ar trebui să mai evidențiem și identitatea ca formă și dimensiuni a celor trei abside – **A1**, **A2**, care par să aparțină aceleiași etape de construcție.

**CURTEA DE ARGEȘ - BISERICA EPISCOPALĂ
STUDIU DE MORFOLOGIE COMPOZIȚIONALĂ**

Fig. 5 Analiză morfologică și traseele ordonatoare pun în evidență regulile diferite de conformare planimetrică ale vechii mitropolii în raport cu pronaosul lui Neagoe Basarab (3)

Dacă ansamblurile **P1** și **P2** făceau parte din naosul construit inițial, atunci când s-a procedat la adăugarea pronaosului supralărgit articulația dintre naos și pronaos nu s-ar fi putut realiza pe o fundație deteriorată sau nesigură.

Este de presupus că atunci întreg pronaosul cu perechea P2 erau ori prăbușiți ori puternic deteriorați.

Este logic faptul că legătura cu pronaosul ar fi trebuit să se realizeze pe noi fundații, mai sigure, care nu se puteau suprapune peste cele existente ci executate lateral față de acestea, întrerupând continuitatea axială P2-P1. Subțierea lor în comparație cu ceilalți pereți pare să fie justificată de forma absidelor pe care nu le puteau depăși spre exterior fără ca pe fațadă să apară un decroș și fără să creeze o imagine dezagreabilă pe fațadele laterale (Fig.6).

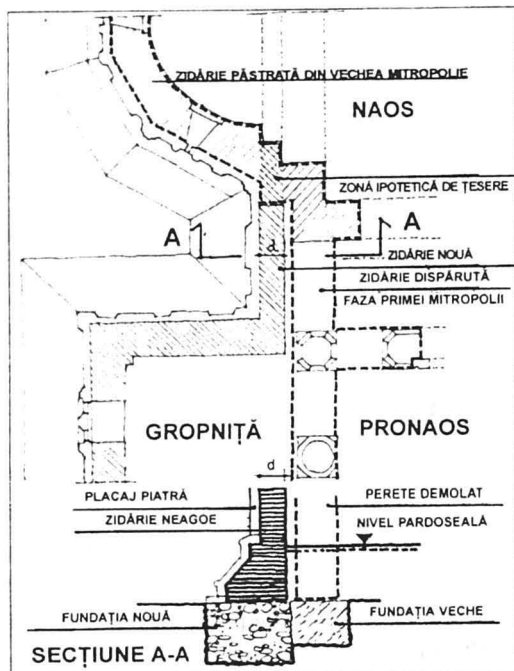

Fig. 6 Analiza posibilităților tehnice de îmbinare a pronaosului lui Neagoe cu partea de naos păstrată din vechea mitropolie - ipoteză

Pentru că poziția peretelui articulației era condiționată de îmbinarea cu absida, constructorul îl plasează dezaxat pe noua fundație și îl racordează printr-un soclu evazat către exterior pentru o cât mai corectă repartizare a sarcinilor pe fundație.

Trebuie remarcat că în ceea ce privește planul, trasarea celor două părți distincte compozițional, naosul cu cele trei abside și pronaosul supralărgit, se supun unor trasee ordonatoare diferite; naosul și altarul sunt trasate după raportul de aur, iar pronaosul după rapoarte simple. (Fig.5).

Procedeele de stabilire a unor puncte compoziționale și linii ordonatoare determinate la trasarea edificiilor religioase vizau mijloace deosebit de simple – cu ajutorul sforii și țărășilor; ele țineau de meșteșug și de utilizarea unor anumite „rețete” din arsenalul geometric al meșterilor timpului. Decodificarea acestor reguli și metodele de trasare țin de o geometrie simplă și agreată de tot mai mulți cercetători.

Decodificarea traseelor duce la o concluzie deosebit de spectaculoasă. Dacă în trasarea naosului se utilizează distanța **R1** dintre centrele celor două turle divizată în raportul de aur⁷ pentru a obține extremitățile de la care începeau absida altarului și pronaosul, în schimb pronaosul supralărgit este trasat după rapoarte simple. Există totuși la trasarea pronaosului puncte care țin seama și de traseele construcției anterioare; este vorba în plan orizontal despre punctele **A** aflate pe cercul de rază **R1** descris cu centrul în dreptul axei turlei naosului din care rezultă colțurile exterioare de N-E și S-E ale pronaosului. Punctele **B** situate în colțurile interioare N-V și S-V sunt dispuse în plan orizontal pe un cerc egal cu primul și situat cu centrul în dreptul axei turlei vestice (Fig.5).

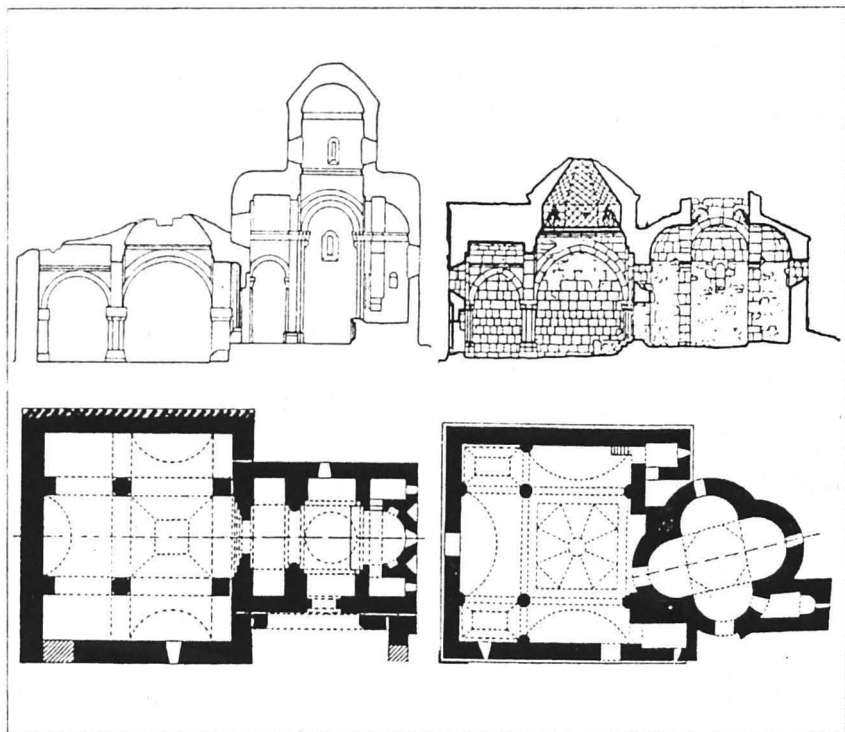
Este o dovadă că meșterul Manole venea cu propriile lui principii de trasare, dar cunoștea și chiar a ținut cont de metodele folosite de meșterii anteriori. Probabil că acesta este motivul pentru care peretele estic decroșat al pronaosului dinspre articulație nu este dispus în continuarea șirului de patru coloane care separă vizual naosul de pronaos pentru că pe acestea le așază pe fosta fundație, unde exista anterior peretele despărțitor. În schimb noul zid este trasat după propriile sale reguli de compoziție pentru care știa să rezolve sistemul de bolți fără să producă perturbații de ordin constructiv geometric și de rezolvare a sistemelor de boltire deja experimentate.

Astfel identificându-l pe meșterul Manole ca pe un reprezentant al unei școli de arhitectură din Asia Mică sau Capadocia școlit la Constantinopol putem explica atât influențele mauro-otomane ale decorației, dar mai ales compoziția structurală

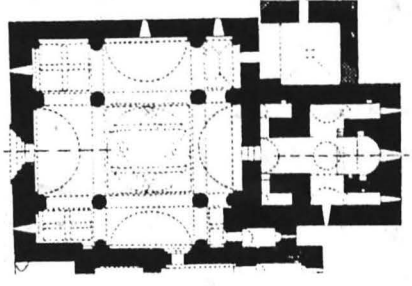
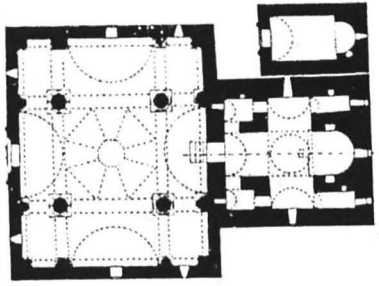
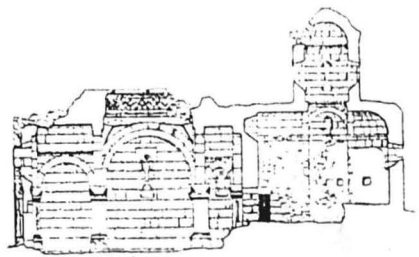
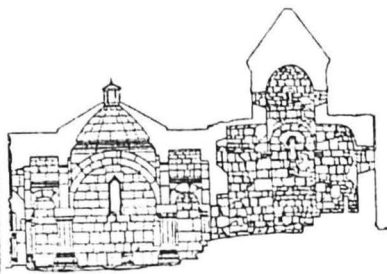
a gropniței care își are fără îndoială originea într-un spațiu de tip gavit armenesc. Gavitul provenit din arhitectura armenescă era prin excelență folosit ca loc de îngropăciune și așezat pe fațada vestică în fața intrării.

În Armenia, biserici mai vechi, de secolele V-VI, au primit gaviture în secolele XI-XIII când acest compartiment devine o modă dacă nu cumva o necesitate funcțională (Fig.7).

Fig. 7 Biserici armenesti cu gavit

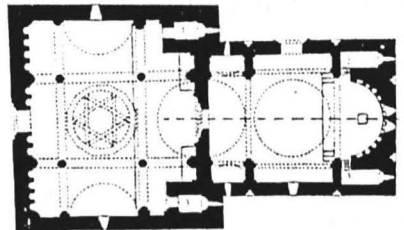
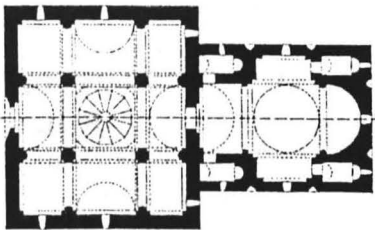
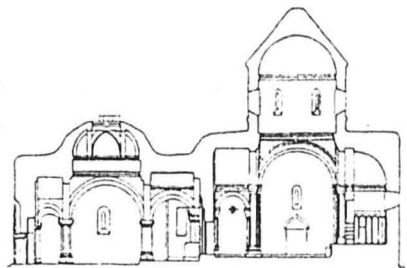
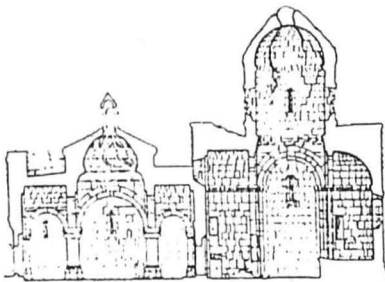

SMURADIVANK XII HAZRAVANK IX-XII

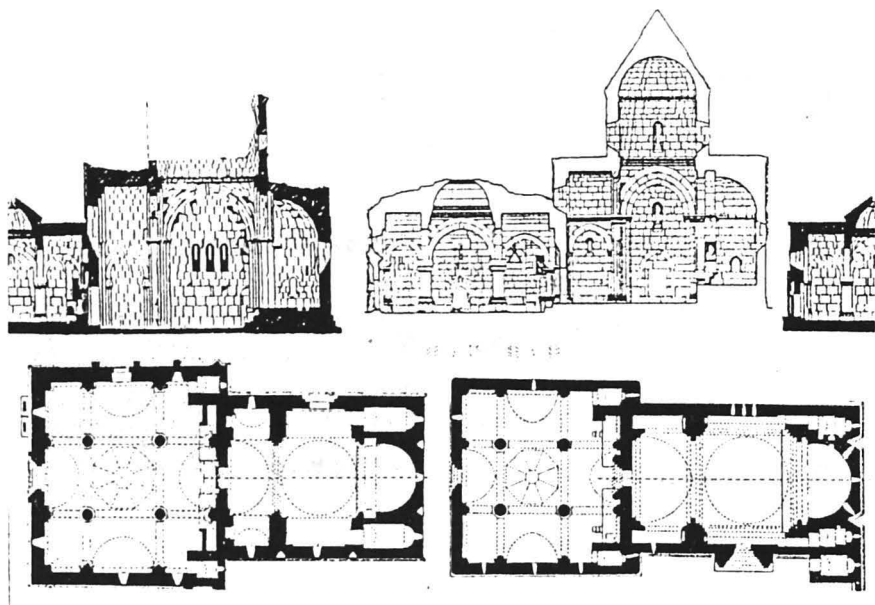
HALARCIN XI-XIII

MAKARAVANK IX-XIII

TEHLERAVANK XIII

HONARASHAT XIII

GOŞAVANK XII-XIII

KECIARIS XI-XIII

Faptul că Manolii nu edifică întreaga structură a unui gavit, foarte asemănătoare cu structura edificiilor stavrocentrice și apelează la un ambulacru în jurul fostului pronaos aparținând vechii mitropolii a creat confuzii în interpretarea pronaosului de la Argeș. Formula constructivă adoptată reflectă în mod particular respectul pentru construcția inițială ctitorită de înaintașii lui Neagoe Basarab cât și față de meșterii care o realizează.

2.OBSERVAȚII PRIVIND DECORAȚIA ȘI COMPOZIȚIA DE ANSAMBLU LA BISERICA EPISCOPALĂ DE LA ARGES

Inconsecvențele de aliniere de ordin compozițional-structural, dimensiunile unor elemente constructive studiate anterior și diferențele de trasare geometrică trebuie completate cu alte observații.

Una dintre ele este legată de numărul de 12 coloane care susțin turla principală din pronaos, pe colțurile estice fiind amplasate alte două turla mici.

Întrebarea este: De ce a trebuit ca turla să se descarce pe un număr de 12 coloane și nu pe patru – procedeu stăpânit încă din secolul al X-lea în arhitectura bizantină?

Se pare că au existat două motive:

- 1) Marcarea vechiului pronaos al fostei mitropolii;
- 2) Disponerea a patru puncte de sprijin pe fosta fundație în colțurile vechiului pronaos ar fi putut induce sarcini concentrate importante pe o fundație de care constructorul nu era sigur, cum nu era sigur nici de fundația de sub masivele P2; așa încât el distribuie descărcările pe mai multe puncte de sprijin rezolvând astfel și integrarea vechiului ancadrament al ușii dintre naos și pronaos provenit de la vechiul edificiu.

Ar mai trebui luată în discuție și diferența dintre cele două turla ale actualei biserici; cea din naos octogonală atât pe interior cât și pe exterior, racordată la baza pătrată prin foste trompe cronice – transformate la ultima restaurare în triunghiuri plane, și cea din pronaos cilindrică la interior și octogonală la exterior.

Ferestrele celei dintâi se termină la partea superioară cu arce iar la cea de-a doua terminațiile sunt dreptunghiulare; chiar și decorația bazelor pătrate ale turelor este diferită. Diferența de manieră constructivă și decorativă dintre ele confirmă ipoteza că au fost realizate în epoci diferite și pe alte principii.

Din punct de vedere structural punctele de sprijin pe care se descarcă arcele turlei din naos sunt plasate în grosimea zidurilor de contur – S, distanțate de terminația absidelor laterale și nu dispuse în prelungirea lor ca la Cozia sau Vodița, cu care a fost comparat naosul bisericii de la Argeș.

Cele două perechi de ante (pilaștri) din naos susțin de fapt arce dublouri menite să întărească bolta cilindrică și nu sunt suportți pentru arcele structurale ale cupolei ca la Cozia. Astfel la nivelul sistemului de boltire din naos este vădită intenția de a se marca o cruce cu brațele longitudinale mai dezvoltate și cu cele transversale mai scurte dispuse în grosimea arcelor laterale.

Se vede că în naosul de la Argeș stâlpii care susțin cupola fac corp comun cu pereții laterali spre deosebire de Cozia unde aceștia sunt dispuși spre interior și plasați structural în dreptul absidelor laterale.

Se mai cuvine să remarcăm coerența și ordinea care există în decorația fațadei – cele două registre față de brâul meridian. Dacă pe toate fațadele există o coerență a modulării pe verticală a celor două registre, un singur loc face excepție. Este vorba despre unghiul intrând al articulației dintre naos și pronaos unde unui panou dreptunghiular din registrul inferior îi corespunde o arcadă și jumătate în cel superior atât pe peretele exterior al naosului cât și pe cel al pronaosului.

Considerăm că aceasta era unica soluție de disimulare a unei racordări între partea veche și cea nouă în punctul cel mai puțin vizibil. Modularea este perturbată prin decalarea articulației amintite, de pe locul în care fusese inițial fragmentul P2 către partea exterioară, atât cât permitea grosimea anteii absidei laterale.

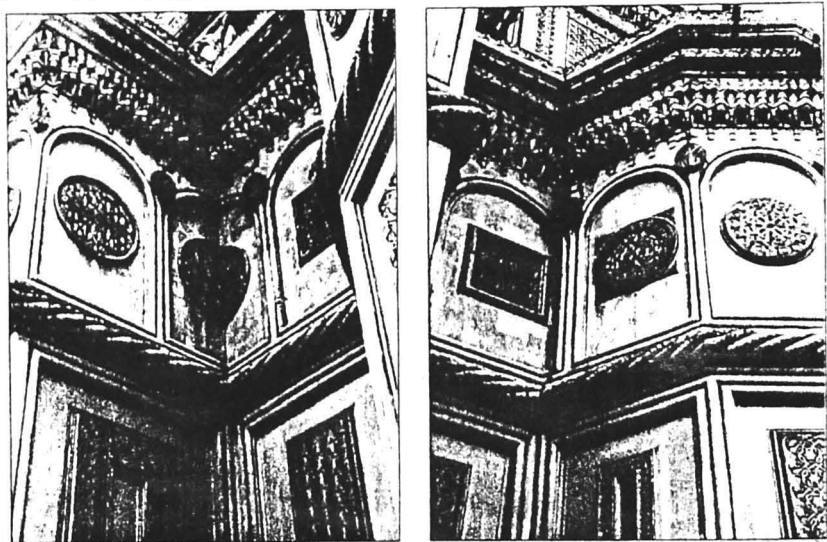

Fig. 8 Întoarcerea decorației în dreptul articulației spre pronaos și absida laterală

Analiza morfologică și compozițională planimetrică și structurală relevă din ce în ce mai clar că pronaosul supralărgit avea parțial funcție de cameră a mormintelor și parțial de pronaos fiind rezultatul unei modificări radicale a părții de vest a fostului edificiu.

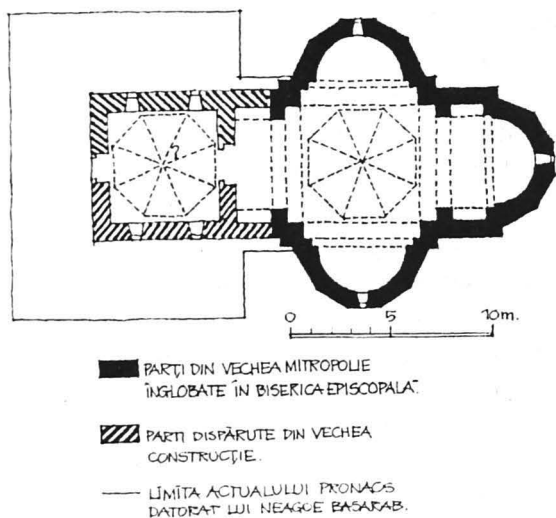
Meșterul era unul oriental cu cunoștințe de arhitectură mauro-otomană și armenească. El își propune să amplifice planul inițial al fostei Mitropolii dărâmate parțial și părăsite, ca un spațiu de tip gavit adaptat compoziției bisericii anterioare, de la care păstrează fundațiile vechiului pronaos pe care îl integrează în compoziția sa. Din precauție racordarea cu naosul nu o face pe fundațiile vestice de dincolo de absidele laterale ale naosului – zonă pe care putea să o fi găsit dărâmată sau puternic deteriorată, ci pe fundații noi și sigure care să conducă la refacerea continuității cu restul edificiului.

Din fericire plasarea zidurilor de legătură aici, lângă fostele ziduri din naos, îi permite să se lege cu absida fără să afecteze structura turlei. Am putea bănui că legarea nu s-a făcut în ștrepi ci prin desfacerea parțială a zidăriei absidei, în trepte și rezidire ulterioară. Astfel prin tasarea fundației noi preluarea sarcinilor se face și de zidirea și fundația veche deja stabilizate.

Ar putea fi și o altă explicație a faptului că peretele articulației este mai subțire, anume pentru a fi mai ușor și a se tasa mai puțin.

Neîncrederea meșterului lui Neagoe în fundația veche, cea a bisericii anterioare, se poate explica și prin sprijinirea turlei din pronaos pe 12 coloane în loc de 4 dispuse în colțuri; soluția este reluată mai târziu la alte biserici cu pronaos supralărgit Biserica Mănăstirii Hurezi, Biserica Sf. Gheorghe și Biserica Mănăstirii Văcărești din București, pentru care Argeșul a constituit un prototip.

Biserica anterioară – Mitropolia Argeșului, era probabil o biserică cu trei compartimente: un pronaos pătrat acoperit cu o cupolă, un naos cu două abside laterale și un altar terminat cu o absidă de aceeași factură cu cele laterale. (Fig. 9).

*Fig. 9 Planul vechii Mitropolii ca rezultat al studiului
 morfologico-structural
 Reconstituire planimetrică arh. Sorin Minighiat*

Probabil că actuala turlă de pe naos este chiar cea de la origine, cu modificările aduse de intervențiile ulterioare⁸.

Absidele laterale sunt dispuse în axul de simetrie al compartimentului central – naosul, cuprins între absida altarului și peretele despărțitor de pronaos.

Bolta cilindrică longitudinală era străpunsă de o turlă hexagonală atât pe interior cât și pe exterior: ea era întărită prin arce dublouri care descărcau pe pilaștrii care mărgineau firidele ce flancau absidele laterale.

Descărcarea arcelor care susțin turla se face pe puncte imaginare de sprijin cuprinse în zidul exterior al naosului. Acestea împreună cu pilaștrii și arcele dublouri ale bolții constituie un sistem structural mai evoluat decât cel sârbesc utilizat la Cozia sau Dealu.

În acest context se poate interpreta construcția bisericii de Argeș nu ca fiind rodul unei colaborări dintre zidar autohton și un pietrar constantinopolitan⁹ ci ca rodul integrării cu mult respect din partea unui meșter armean, sau a unui bun cunoscător al arhitecturii armenesti, a unui spațiu de tip gavit. Acesta era destinat

să fie necropolă domnească, înglobând o construcție mai veche care probabil nu era de loc lipsită de valoare artistică și în orice caz bine proporționată așa cum demonstrează traseele ordonatoare.

Compozițional, meșterul lui Neagoe preia pentru pronaos planimetria unui gavit redus ca lungime pe care îl interpretează în spiritul tradiției constructive-balcanice; el încununează noua construcție cu o turlă de factură sârbo-bizantină pe care o integrează părții vechi printr-o decorație de factură orientală. Un argument în favoarea acestei fuziuni este și asemănarea de siluetă, în secțiune, între Biserica de la Argeș și cea de la Lazarița – Krușevaț (Fig.10).

Fig.10 Asemănări de siluetă ARGEȘ - LAZARIȚA

De altfel, în arhitectura balcanică era o tradiție marcarea spațiului destinat gropniței, printr-o turlă.

Pronaosul supralărgit este fără îndoială o inovație nemaiîntâlnită până la edificarea Bisericii de la Argeș, ceea ce îl determină pe autorul popular al baladei *Meșterul Manole* să remarce că era o „Mănăstire – naltă cum n-a mai fost altă” – probabil cum nu se mai văzuse până atunci, adică o inovație stilistică.

Pe de altă parte, așa cum observă pe bună dreptate Pavel Chihaiia, în cazul Episcopiei de la Argeș, încăperea mormintelor nu este doar o necropolă domnească ci o cameră a mormintelor care să aparțină „domniei ca instituție”, fie ei urmași din propria familie sau străini. Necropola trebuie să adăpostească resturile pământești ale succesorilor săi, de la care Neagoe aștepta pomenirea: continuarea daniilor, a funcționării lăcașului și deci a rugăciunilor și slujbelor pentru iertare.

Fig. 11 Tabloul votiv cu Neagoe Basarab și doamna Mihaela Despina înfățișând ctitoria lor de la Argeș (5)

Merită a fi luată în considerare că grija pentru rugăciunile și slujbele care urmau să fie rostite după moarte a fost o constantă a ortodoxiei românești. Oricum tabloul votiv înlăturat de restaurarea

lui Lecomte Du Nouy și păstrat în Muzeul Național de Artă îl înfățișează pe Neagoe Basarab împreună cu doamna Milița Despina ținând în mâini macheta bisericii văzută dinspre vest – așa cum nu se obișnuia (Fig.11).

Este probabil că ginerele său Radu de la Afumați și fiica sa Ruxandra au cerut lui Dobromir să zugrăvească tocmai ceea ce Neagoe a ctitorit, adică partea vestică a bisericii.

O reprezentare din lateral ar fi întinat probabil memoria marelui domn cărturar, reprezentând și ceea ce el nu ctitorise. Numai pictarea părții vestice în tabloul amintit respecta realitatea și înlătura orice fel de ambiguitate referitoare la ctitoria Bisericii de la Argeș.

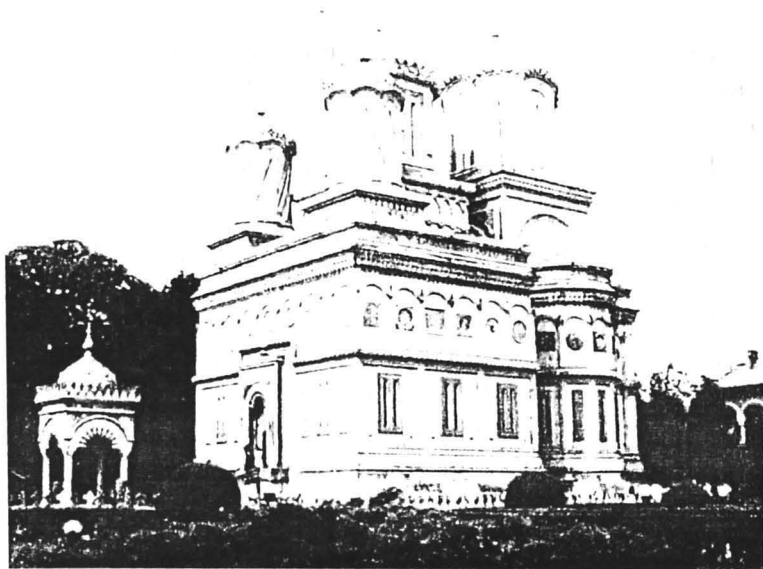

Fig. 12 Imaginea actuală a bisericii dinspre sud – vest (3)

**PROBLEMA REALIZĂRII
UNOR TURLE UȘOARE
BISERICA Sf. ANDREI, COMUNA
FRUNZĂNEȘTI JUD. CĂLĂRAȘI¹
BISERICA TREI IERARHI – COLȚEA,
BUCUREȘTI²**

**Laurențiu Tudor
L. Spoială**

În ultimul timp a apărut tot mai stringentă problema realizării unor turle ușoare și care să fie deci reversibile, deasupra unor biserici în curs de restaurare.

Din acest motiv, biserica din Frunzănești a impus o asemenea soluție, considerent la care se adaugă și starea precară în care se află în prezent construcția. La Biserica Colțea problema a fost mai deosebită și va forma în viitor obiectul unei analize separate.

Problema realizării unor turle ireversibile de zidărie este complicată, în special dacă ținem seama de considerentele seismice.

Reamintim că chiar dacă se întocmește o analiză de calcul aproximativă, fiind vorba de o proeminență, coeficientul β trebuie luat conform Normativului P100-96 cu valoarea 5, deci dublu decât restul structurii. Există voci competente, care recomandă adoptarea unor valori chiar mai mari și de cele mai multe ori trebuie întreprinsă o analiză modală.

Turlele de lemn sunt reversibile, fiind ușoare, nu pun probleme seismice, în schimb pun probleme legate de acțiunea vântului.

Necunoscându-se modul de alcătuire a turlelor inițiale dărmate de cutremurele anterioare, proiectele de arhitectură au

¹ Proiectul de arhitectură a fost studiat și întocmit de Arh. R. Botez, Cr. Botez.

² Proiectul de arhitectură a fost studiat și întocmit de Arh. C. Carp, S. Modoran și Tehn. Paul Felican.

întocmit studii intense pentru stabilirea formei lor, studii computerizate legate de aspectul complex al bisericilor, rezultând necesitatea unor volume mari, în special pentru cea care va fi așezată peste naos, de tip Pantocrator.

Cealaltă turlă este mai mică și are în general destinația de clopotniță, fiind existentă și o scară de acces.

Ambele turlle au la bază un butuc de zidărie de formă prismatică pătrată, în rest fiind octogonale la exterior.

Turla mică de la biserica Frunzânești are suprafața interioară cilindrică octogonală, paralelă cu cea exterioară, turla mare fiind însă de formă cilindrică circulară. Pereții turlei mici prezintă goluri relativ reduse și plasate din două în două laturi ale prisme, cea mare prezentând goluri importante și plasate în fiecare latură.

În acest studiu ne vom ocupa în exclusivitate de turllele de lemn, atât cercetările pentru stabilirea formei lor cât și modul de consolidare a structurii bisericii, formând obiectul unor referate viitoare.

Trebuie totuși spus de la început că modul de alcătuire a turllelor, care ne-a fost cerut, așa cum am menționat, pe baza unor studii foarte adâncite de arhitectură, corespunde însă mai curând unor turlle de zidărie, dar ne-am străduit să le realizăm din lemn, pentru motivele menționate.

Nu suntem însă convingși că un studiu comun prelungit, între arhitect și inginer, nu ar conduce la soluții mai simple.

Turllele dulgherilor, care au umplut zona de seismicitate maximă a teritoriului au corespuns așteptărilor și au durat un mare număr de ani, deși au fost realizate fără aportul inginerilor.

Nu pot să nu menționez că în căutările noastre ni s-a dat deseori peste nas: „dar turllele dulgherilor mult mai simple cum au ținut ?”

În același timp mărturisesc că bunul simț m-a făcut să simt prezente (ca un cui în pantof) aceste obiecțiuni și că mi-am ținut în permanență pe masa mea de lucru poza interioară a unei turlle realizată de dulgheri, ca un fel de memento.

În același timp mărturisesc că am examinat în drumurile mele, desigur în mod superficial, asemenea turlle și că am ajuns la unele concluzii:

- aspectul lor exterior este mult mai simplu;
- dimensiunile lor sunt în general mai reduse;
- în mare majoritate au ferestre mici și amplasate din două în două fațete.

Problema însă continuă să rămână deschisă și nu avem dreptul să nu ținem seama de ea, așa cum unii medici trebuie să accepte că există bețivi care au împlinit 90 de ani.

Fig. 1

Vom parcurge în continuare o serie de aspecte caracteristice, insistând asupra celor apărute la turla mare, așa cum este în prezent gândită, deci acolo unde problemele, pe care a

trebuie să le rezolvăm au fost mai dificile. Le vom parcurge pe rând:

1. Solicitățile de care am ținut seama în calcule.

Desigur că solicitarea cea mai importantă este, așa cum am relatat, vântul.

Trebuie menționat că prin poziția lor turlele sunt extrem de solicitate, fiind foarte expuse la vânt. Calculul a fost realizat în conformitate cu stasul 10101-20-90. Valorile obținute sunt importante pentru o construcție de lemn mai ales că s-a ținut seama evident și de prezența unui acoperiș, care-i mărește înălțimea.

Doresc însă să menționez că valorile care apar în standard mi se par exagerate! Standardul menționat nu analizează cazul unei proeminențe de volum mai redus deasupra unui volum important. Nu cumva volumul mic este la adăpostul celui mare și oare nu în acest aspect stă secretul turlelor dulgherești? Dar vorba unui coleg: nu cumva o fi invers?

Pentru a răspunde la aceste întrebări sunt necesare studii, dar nu am găsit pe nimeni dispus să le facă și pe nimeni să le sponsorizeze.

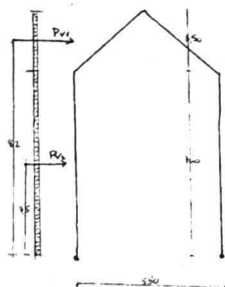
2. Consolidarea sau refacerea butucilor de bază ai turlelor.

După cum se știe, toate turlele de tip bizantin, indiferent de forma lor, prezintă la bază un butuc de zidărie de formă exterioară de obicei prismatică-pătrată, din care pornește turla propriu-zisă.

În proiectele noastre butucul existent a fost consolidat prin introducerea unor ranforsări din beton armat de tip "L" la colțuri și prin legături obținute prin armarea unor simple foraje verticale, care să lege elementele orizontale de beton armat între ele.

Zonele de butuc noi au fost realizate din ziduri numai pe cele două contururi, legate din loc în loc între ele, pentru a fi cât mai ușoare, obținându-se astfel goluri mari la interior.

CALCUL LA VANT-Bis Colțea

Zona B

$$gv=0,42\text{kN/mp}$$

AMPLAS II -Ch=0,9

Cat C1 $\beta=1,6$

Clasa import II

Ct=1

$$Pt=\beta \times CtxChxgvxAt$$

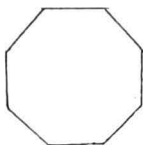
unde At=suprafața în proiecție bătută de vânt

$$Pv1=580 \quad \text{daN}$$

$$Pv2=2330 \quad \text{daN}$$

$$Mv = 12910 \quad \text{daNm}$$

Se ia $\gamma=1,75$

S-a considerat:

-Vântul poate bate din orice direcție

-Ținând seama de poziția lor fiecare fațetă preia 0,4 din solicitarea dată de vânt

Fig. 2

Fig. 2

La ambii butuci au fost introduse la bază juguri de descărcare, alcătuite din grinzi de beton armat. Acestea transportă sarcina direct la zidurile exterioare, descărcând de povară arcele de sub ele (în felul acesta a fost posibil să renunțăm la o serie de tiranți existenți, al căror rol la acțiunea seismică este discutabil).

Pe cât a fost posibil am plasat lamele din beton armat, care eventual consolidează zidurile la parter, chiar sub jugurile menționate, dându-le astfel rol de cadre ajutătoare.

3. Considerațiuni generale asupra modului de preluare a sarcinii orizontale de către structura Turlei.

Așa cum am menționat se pot întâlni două situații:

- turla de tip I, care prezintă goluri de ferestre reduse, astfel încât poate lucra în totalitatea ei la încovoiere, ca un cilindru aflat în

consolă verticală. Este o soluție favorabilă, întrucât eforturile sunt mici.

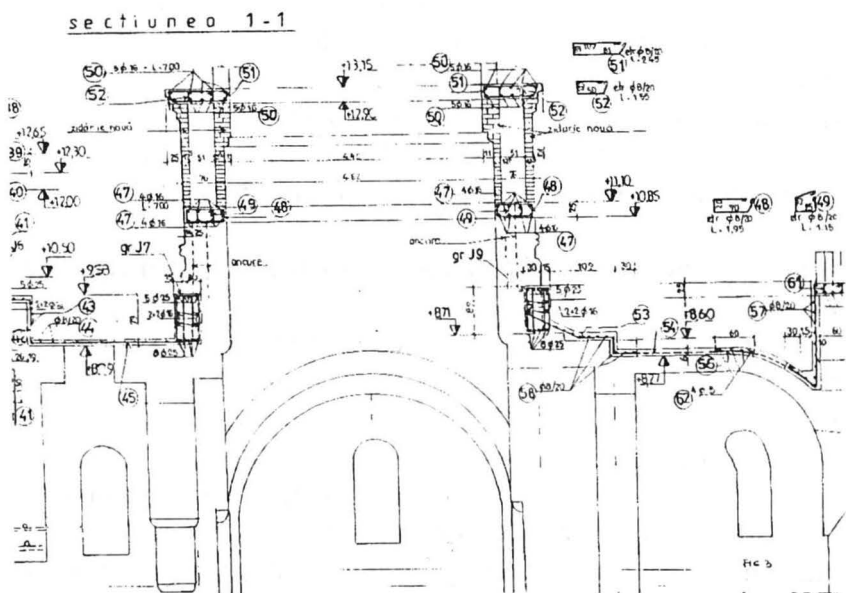

Fig. 3

- turla de tip II prezintă goluri mari și nu mai poate prelua sarcina în totalitate ca un cilindru în consolă, în care caz în pereții turlei trebuie introduse elemente capabile să preia încovoierea, profitându-se de grosimea disponibilă a acestora.

În acest caz eforturile impuse elementelor respective sunt mari, ținând seama de posibilitățile limitate ale pieselor din lemn.

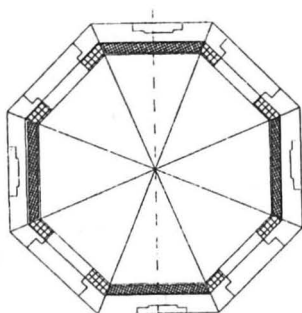

Fig. 4

Mai este de menționat faptul că dificultățile de realizare la fața locului a turelor sunt mari, ținând seama de înălțimea, la care se lucrează. (La Biserica Colțea baza turlei de lemn este de + 13 m). În studiul nostru am căutat să găsim posibilitatea de a realiza elemente prefabricate din pereți din lemn, care să poată fi confecționate și eventual asamblate pe teren, urmând ca sus pe poziție să poată fi aduse cu macaraua și plantate.

Menționăm că la Frunzănești există spațiu suficient pentru manevră, în timp ce la Biserica Colțea va fi mult mai dificil.

4. Analiza condițiilor suplimentare, pe care le impun construcțiile de lemn.

Pe de altă parte utilizarea lemnului în structuri de rezistență nu se poate face oricum. Mi-am impus următoarele condiții:

- o structură din lemn se realizează din elemente lineare drepte iar numai prin ansamblarea lor, cu sau fără elemente metalice, se pot obține elemente de suprafață plane;
- dimensiunile pieselor de lemn sunt limitate, atât ca secțiune cât și ca lungime;
- posibilitățile de asamblare a pieselor din lemn sunt condiționate de capacitatea de rezistență, acceptată de norme, a pieselor de îmbinare; (o soluție la o construcție de lemn este acceptabilă atunci când ultimul cui utilizat este compatibil cu prevederile normelor);
- piesele lineare de lemn nu pot fi încastrate în alte piese, decât cu luarea unor măsuri deosebit de severe și care, în cazurile curente sunt extrem de greu de realizat. Îmbinarea clasică a lemnului este articulația;
- barele care alcătuiesc structura de rezistență a unui cilindru octogonal trebuie să găsească în tavan o terminație corespunzătoare. Nu se pot întoarce în planul acoperișului prea multe piese, pentru că nu încap!
- structura statică adoptată trebuie să fie simplă și clară, verificabilă prin calcule, altminteri piesele alese la întâmplare pot da naștere la situații de nestabilitate, uneori extrem de greu de pus în evidență fără programe de calcul;

- trebuie verificată deformarea sistemului ca să nu rezulte din calcule deplasări orizontale mari, ceea ce la o structură spațială deasemenea nu poate rezulta decât din programe de calcul corespunzătoare.

Evident că toate aceste condiții nu reprezintă noutăți tehnice dar au fost menționate pentru a nu se cădea în greșeala că „... ține și așa! Dulgherii cum le-au făcut că țin?”.

În același timp o Turlă chiar dacă alcătuieste o structură spațială, dacă nu respectă aceste condițiuni, poate da naștere la situații grave.

5. Turla mare

Vom analiza în continuare acest tip de turlă la ambele biserici ele încadrându-se în tipul II, pentru că am văzut că cele de tip I nu pun mari probleme. Au fost preconizate mai multe variante din care am selectat:

- 5.1.–turla având la interior o coajă de beton armat;
- 5.2.–cadre pline de lemn, plasate în grosimea pereților și dirijate după diagonalele octogonului;
- 5.3.–cadre plane de lemn, plasate în grosimea pereților dar dirijate după laturile octogonului;
- 5.4.–plasarea în gabaritul pilaștrilor dintre ferestre a unor bare verticale de lemn, legate însă pe orizontală din loc în loc și formând deci o structură de bare, conlucrând spațial prin însăși alcătuirea lor. La partea lor superioară trebuie să găsească un plan rigid, în care să se încastreze sau să se articuleze. Dar în acest plan barele trebuie să încapă.
- 5.5.–variantă metalică.

Vom analiza soluțiile studiate:

5.1.–Singura soluție care asigură, prin însăși alcătuirea structurii, o mulare perfectă după forma feței interioare a turlei, este cea care prevede la fața interioară un cilindru de beton armat. Acela poate să fie și de grosime redusă, 6-7 cm, iar capacitatea unui asemenea cilindru de a lucra la încovoiere este extrem de mare, betonul armat acceptând și existența unor întreruperi de tipul unor ferestre. Completarea pereților pentru a se putea obține forma exterioară cerută ar urma să se realizeze prin elemente de

completare din lemn. Realizarea unei asemenea soluții însă se lovește de o serie de inconveniente:

- turnarea unui cilindru de beton armat de înălțimea și la cota cerută nu e prea simplă;
- sistemul aduce, față de soluțiile realizate din lemn, un supliment de sarcină de cca. 10 tone pe care structurile existente nu o preiau ușor;
- se adoptă de fapt o soluție „ireversibilă”, principiu în contradicție cu scopul propus.

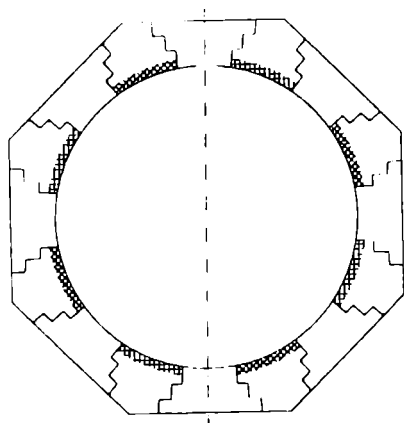

Fig. 5

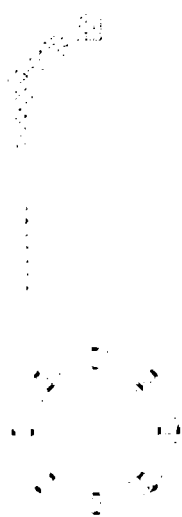

FIG.6

5.2.—Varianta cu cadre plane, dirijate după diagonalele octogonului.

În această variantă se obține o structură corect alcătuită, din punct de vedere static. Se dispun în sens radial o serie de opt cadre, dublu articulate în formă de „I” (care la partea superioară se introduc în planul tavanului. Ele se întâlnesc într-un punct central, care poate fi o țevă metalică sau chiar un mic cilindru din beton armat de diametru cca. 400 cm). Cadrele dispun în grosimea peretelui de o înălțime pentru stâlp de cca. 60 cm, prin urmare se

pot realiza dintr-o secțiune compusă, capabilă să preia solicitări mai mari. Dacă dorim să realizăm o structură de lemn propunem grinzi cu inimă plină, din scânduri dispuse la 45° , prinse în cuie. (Țin să precizez că nu am realizat încă într-o fază de proiect de execuție această variantă dar preciez că reprezintă o soluție convenabilă pentru o alcătuire metalică a scheletului de rezistență al turlei).

Doresc să adaug că în mod similar a fost realizat cu cca. 50 de ani în urmă acoperișul extrem de voluminos de peste Agheasmatarul de la Mănăstirea Neamț la sugestia prof. ing. N. Doroceanu. Din informațiile, pe care le deținem, construcția s-a comportat în bune condițiuni.

5.3.-Varianta cu panouri portante plane, dirijate după laturile octogonului.

Această variantă a constat din înscrierea în gabaritul rezervat „zidăriei” a unor panouri plane, prevăzute cu goluri de ferestre fiecare panou a fost asimilat cu un cadru închis sau grindă cu zăbrele în planul său.

Prin urmare am neglijat forma circulară interioară (din care folosim doar punctul de tangență cu cercul interior) și pe cea exterioară, panoul fiind introdus între ele. Restul se completează cu elemente de umplutură din lemn (elemente de care nu scăpăm la niciuna dintre variante). Deci realizăm din nou „doagele” pe care le-am mai întâlnit și care pot fi realizate de asemenea prefabricate.

FIG 7

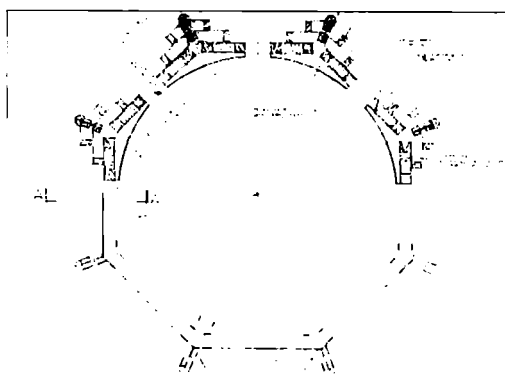

Fig. 8

Avantajele soluției sunt:

- este similară cu cea ce s-a adoptat la turla mică;
- este clară din punct de vedere static;
- nu implică un consum lemnos mai mare.

O observație extrem de importantă, pe care o scoate în vileag această variantă este aceea că din toată grosimea peretelui se utilizează din punctul de vedere al structurii de rezistență numai grosimea panourilor tangențiale, adică 20-25 cm. Aceasta corespunde cu grosimea turlor, pe care le realizau altă dată dulgherii (pereții respectivi nu erau de grosimi mai mari).

Menționăm că tavanul se realizează similar ca cel de la turla mică.

Doagele pot fi realizate de exemplu din grinzi de lemn cu inimă plină, cu scânduri la 45°.

Mai pot fi utilizate grinzi cu zăbrele plane cu nodurile realizate prin buloane.

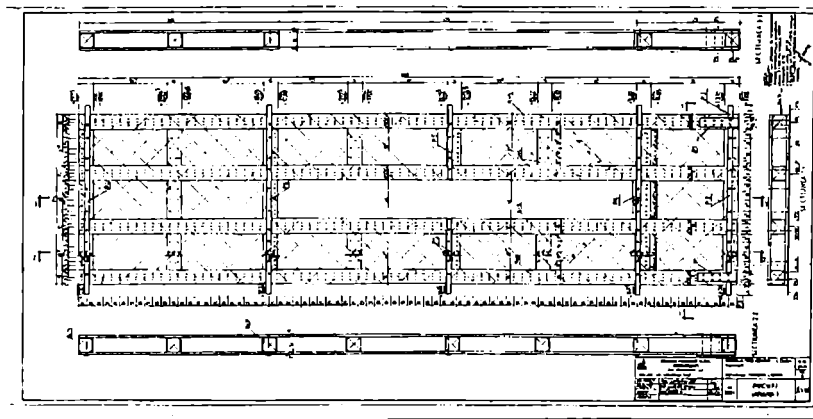

Fig. 9

Sau elemente în formă de „X” la care barele tensionate ies din lucru și rămân încărcate numai cele comprimate, soluție care permite simplificarea nodurilor.

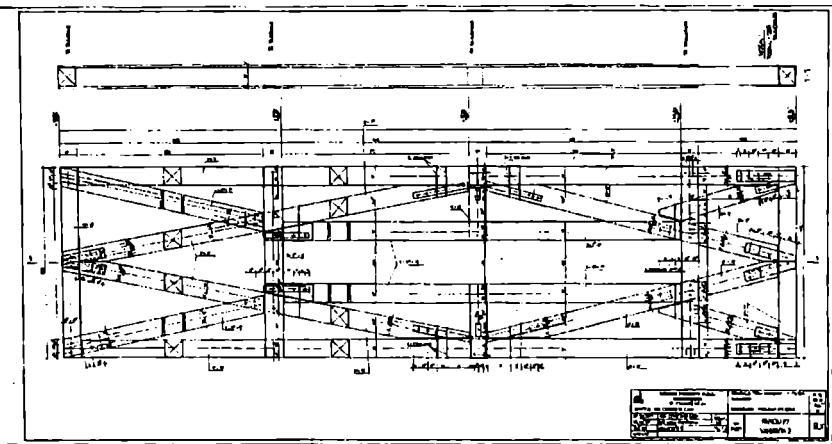

Fig. 10

Analiza acestor variante va forma obiectul unei comunicări ulterioare, oricum cei care le-au analizat s-au pronunțat pentru cea din urmă.

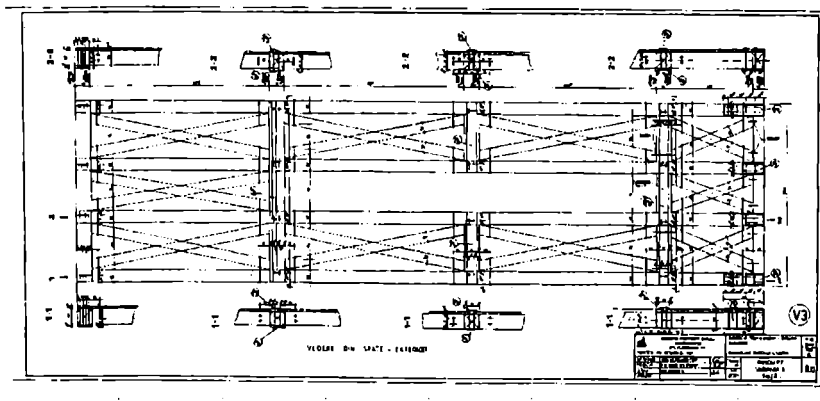

Fig. 11

5.4.—Bare verticale plasate în grosimea pereților.

Este o soluție care plasează în modul cel mai convenabil stâlpi verticali de rezistență în gabaritul pilaștrilor octogonului

turlei. Aceste elemente sunt legate între ele numai prin șaibe horizontale. Pe verticală legătura se realizează numai prin scândurile care alcătuiesc conturul perimetral al acestor pilaștri.

Am efectuat numeroase verificări de calcul pentru această soluție ca să pot aprecia dacă prezența efectului spațial nu poate permite alcătuirea unei structuri mai simple. Am renunțat la această variantă din următoarele motive:

- piesele verticale capătă eforturi mai mari decât pot să ducă (5-9 tm față de cca. 1,2 tm cât poate prelua o bară de lemn de dimensiuni mari);
- au rezultat săgeți mari, incompatibile cu o structură de rezistență (cca. 50 cm!);
- programul spațial pe care l-am utilizat pentru verificări a semnalat un grad oarecare de nestabilitate;
- legătura cu tavanul este extrem de greu de realizat din cauza numărului mare de bare.

În concluzie, se poate spune că o structură, chiar spațială, alcătuită numai din bare verticale, articulate numai sus și jos formează de fapt un mecanism.

Chiar dacă articulația de sus leagă sistemul de un planșeu rigid în planul său, cred că este necesară pentru asigurarea stabilității o continuitate cel puțin constructivă, parțială cu elementele planșeului.

Desigur însă că **numai** realizarea unei structuri suficient de rigide în planul barelor verticale poate asigura stabilitatea întregii structuri.

5.5. -Varianta metalică

Desigur că turle reversibile se pot realiza și din metal. Apreciez că cel mai bine se pretează la această variantă cea de la punctul 5.2.

Adoptarea unei variante metalice depinde de mulți factori iar decizia respectivă se poate realiza numai de la caz la caz și de către proiectanții și executanții respectivi.

6. Problema esențială privește definirea elementelor de completare pentru stabilirea formei reale a turlei (fig. 8). Desigur

că adoptarea unui material sau a altuia sau utilizarea unor materiale noi, eficiente, depinde de posibilitatea de a găsi asemenea materiale. În lipsă de altceva se poate utiliza tot lemnul îmbrăcat în rabiț.

La întocmirea proiectului turlei mari de la Biserica Colțea colectivul de arhitecți a rezolvat, cred, această problemă, preconizând detalii pe care le consider realizabile.

Concluzii

Sunt greu de stabilit concluzii la acest studiu. Mi se pare că se impun totuși unele, de care noi am ținut seama la proiectarea turelor de lemn de la biserica din Frunzânești și de la Colțea:

- am adoptat pentru turla mare varianta 5.3, pentru a exista o soluție în principiu similară la ambele turla la biserica din Frunzânești. La Biserica Colțea a fost adoptată tot o asemenea soluție;
- executarea unor turla de lemn, pe poziție și la mare înălțime este o problemă dificil de realizat pe șantiere; în acest studiu am propus variante prefabricate;
- structura de rezistență a turelor trebuie să fie alcătuită după principii ingineresti și să poată fi verificată prin calcul, pentru a se putea evita forme nestabile sau care dau deformații mari. Azi ne stau la dispoziție programe de calcul de mare eficiență.

Aș vrea să închei amintind că în studiul de mai sus am insistat asupra unui caz limită, având:

- înălțime mare;
- ferestre pe fiecare latură;
- ferestre înalte (3,7 m) și plasate pe verticală într-un mod puțin convenabil pentru structura de rezistență;
- o turlă la care s-ar fi potrivit mai bine o structură din zidărie și beton armat.

CONSERVAREA ZIDĂRIILOR ISTORICE PRIN INJECTĂRI ÎN MASĂ

Dr. Ing. Vasile Dascălu *
Sing. Laurențiu Chiculiță

Sunt numeroase cazuri în care stabilitatea unor elemente de construcție (pereți, arce, bolți, contraforți) ce urmează a fi reabilitate, restaurate, este în pericol, iar intervențiile prezintă riscul ca acestea să se prăbușească sau să fie cauza unor grave accidente. Pentru salvarea unor asemenea valori de patrimoniu construit cu sute de ani în urmă, este de importanță maximă conservarea stabilității structurale a acestora și apoi consolidarea.

Utilizarea tehnologiei de injectare în masă asociată cu lucrări de intervenție adecvate a fost folosită cu rezultate remarcabile în numeroase situații, devenind o procedură care poate fi extinsă la cazuri similare.

Tehnologia de injectare s-a profesionalizat și diferențiat atât ca procedură de intervenție (utilaje, aparatură de măsură și control a calității etc.), ca domeniu de aplicare, cât și ca natură și proprietăți ale materiei injectate.

Astfel, se poate obține prin injectare :

- refacerea continuității materiei (ex. injectare fisuri);
- mărirea rezistențelor reziduale pentru construcțiile din zidarie afectate de cutremure;
- stoparea unor procese de pierdere a stabilității locale la construcțiile sau elementele din zidarie, în faze premergătoare consolidării propriu-zise, sau ca soluție de conservare în timp;
- izolarea față de infiltrațiile de apă și diminuarea degradărilor datorate fenomenelor de igrasie, prin crearea unor bariere eficiente și definitive contra capilarității.

În procesul de execuție a lucrărilor de consolidare și restaurare a construcțiilor istorice cu structura de rezistență din zidarie afectată de cutremure sau alți factori de mediu, folosirea tehnologiei de injectare a devenit de neînlocuit.

Consolidarea unui contrafort sau a unui arc de zidarie dislocată care în orice moment poate să își piardă stabilitatea și să

conducă la un accident cu urmări neprevăzute, necesită lucrări pregătitoare care să prevină astfel de consecințe.

Aceste lucrări, de regulă, constau din sisteme de sprijinire locale, care să mențină stabilitatea precară a elementului ce trebuie consolidat. În etapa de intervenție imediat următoare, se poate utiliza tehnologia de injectare în masa zidăriei, urmând ca intervenția să fie de etapă (pentru menținerea stabilității zidăriei care urmează a se desface și rezidi) sau cu măsuri suplimentare, precizate prin proiect. În ansamblul lucrărilor menționate, tehnologia de injectare este utilizată ca o etapă componentă (Fig.1).

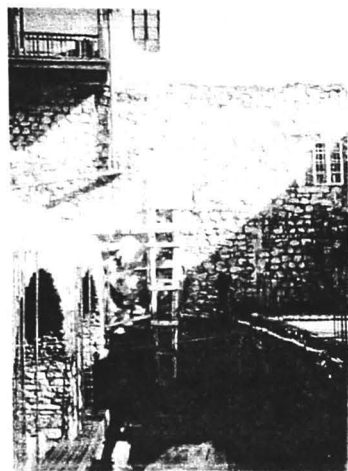

Fig. 1
Mănăstirea Agapia: clădiri
incintă

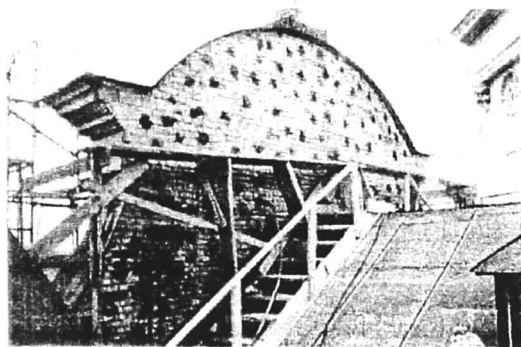

Fig. 2
Catedrala Mitropolitană Iași: timpan –
Vest
Zonă grav avariată – Sud-Vest

Se recomandă ca injectarea în masa zidăriei să se facă în 2 - 3 etape (Fig. 2) și de la bază în sus pe verticală (la pereți), în șiruri succesive orizontale de ștuțuri montate în galerii forate la adâncimi prestabilite (în funcție de grosimea zidului, existența sau nu a unor componente artistice - cum ar fi parament pictat, decorații sculpturale - materialul de injectat etc.).

Precizăm că, în cazul unor injectări profesionale speciale, trebuie montate și ștuțuri adecvate (cu injectare dirijată, cu

autoblocare, cu dop etanș, cu filet sau fără, cu fixare normală sau prin expansiune etc.).

La noi în țară, deocamdată, nu se produc astfel de ștuțuri pentru injectare specifice alcătuirii și naturii materiei de injectat (Fig. 3).

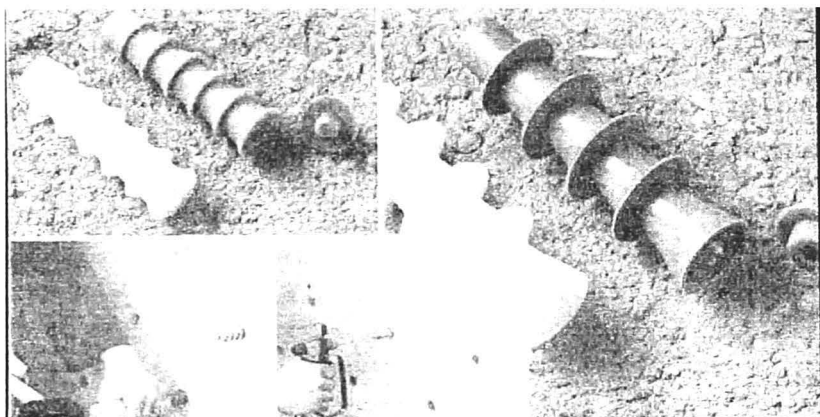

Fig. 3

Tehnologia de consolidare și conservare a unor zidării istorice prin injectarea în masa zidăriei a unui mortar fluid din ciment s-a aplicat cu rezultate bune la zidurile contrafort, la zidurile și bolțile beciurilor din subsolul clădirilor de incintă de la Mănăstirea Agapia, la zidurile de fundație de la Catedrala Mitropolitană Iași, la Palatul Copiilor Iași, la Biserica Holboca etc.

Pe baza experienței acumulate în țară, a practicii din alte țări cu tradiție în lucrări de restaurare și a unor studii de caz, este necesar și urgent să se elaboreze un GHID (COD) DE PRACTICĂ pentru executarea lucrărilor de injectare în masă a zidăriei (din cărămidă, piatră).

CONSTRUCȚIE PENTRU PROTEJAREA VESTIGIILOR DE LA DÂMBUL MORII (SATUL BĂICENI, COMUNA CUCUTENI, JUDEȚUL IAȘI)

Vasile Dascălu *

Cu peste 15 ani în urmă am fost solicitat să propun o soluție de acoperire a “mormântului princiar geto-dacic de la Cucuteni”, din secolul IV î.Hr.

Deplasându-mă pentru a face examinarea la amplasament, de departe a apărut silueta unei colibe executate de un român adevărat, primarul Tun. Realizată dintr-un mănunchi de țevi și o foaie de carton (pentru a proteja săpăturile arheologice), “coliba” se integra firesc în mediul natural, fără să îl agrezeze.

Atunci s-a născut ideea care, ulterior, s-a materializat într-un brevet de invenție (*Brevetul de Invenție RO 95976; inventatori: Vasile Dascălu, Ion Cristea, Carmil Păuleț - Iași*), un proiect și o construcție care protejează vestigiile, iar prin alcătuirea sa spațială prezintă funcționalitate și siluetă remarcabile.

În fig. 1 este prezentat sistemul structural în ansamblu, iar în fig. 2 și 3 sunt prezentate secțiuni verticale simetrice, caracteristice, de alcătuire.

Construcția de formă circulară are un diametru de 36,00 m și o înălțime la vârf de 20,60 m. Acoperișul este realizat din 24 ferme metalice - montate radial și rezemate pe un inel de bază la cota +3,00 m - din beton armat și al doilea inel metalic la cota +16,0 m. Acoperișul astfel alcătuit este terminat cu o cupoletă, la cota +20,60 m.

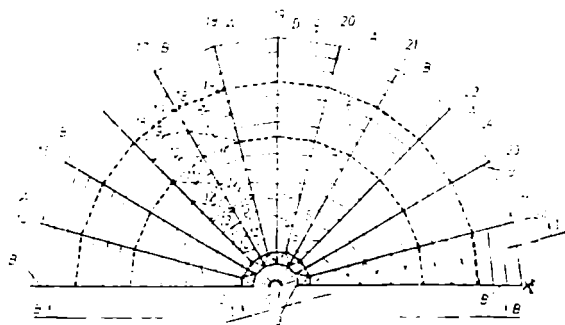
Inelul de la cota +3,00 m este rigidizat prin intermediul unor stâlpi diafragmă, cu inelul de fundație alcătuint un sistem mecanic spațial care contribuie la eleganța construcției și funcționalitatea polivalentă.

Atât inelul superior (de la +3,00 m), cât și stâlpii diafragmă din beton armat s-au realizat din beton, cu parament natural (beton aparent).

La nivelul + 3,10 m s-au proiectat și executat 6 platforme în consolă (8,00 m) cu lățime variabilă (3,00 m la vârful consolei), necesare vizitatorilor pentru a privi vestigiile arheologice fără a circula la cota de călcare.

Pe lângă performanțele tehnice ale construcției de protecție ale vestigiilor arheologice de la Cucuteni - Băiceni, Iași, vizitatorii vor avea ocazia să admire și o reușită armonizare a construcției cu mediul natural, într-un ansamblu de descoperiri arheologice remarcabile (fig. 4 și 5).

Structura și procedeul de realizare ale construcției fac obiectul unei invenții românești având o gamă largă de aplicabilitate pentru construcții cu deschideri mari și construcții cu destinații diverse, cu posibilități de modificare a funcțiilor inițiale, fiind alcătuită dintr-o suprastructură situată deasupra unui plan convențional de referință cu ferme montate la partea inferioară pe o placă de coronament radial simetrică. Infrastructura cu dispunere radială de stâlpi-diafragmă din beton armat face conexiunea între placa-inel de coronament și talpa de fundație - inelul de bază la interacțiunea cu terenul de fundare.

*Fig. 1
Vedere în plan a
structurii de
acoperiș*

A, B= Ferme metalice, dispuse radial după generatoarea unui con

1= Coroană circulară

E= Stâlpi diafragmă

C= Inelul superior (3 = contur inferior; 2 = contur superior)

4= pane cu lungimi variabile

19= balconul - platformă pentru vizitatori

18= tiranți de susținere a balcoanelor în consolă

16= paneele cupolei superioare

5 - 15= contravântuiri

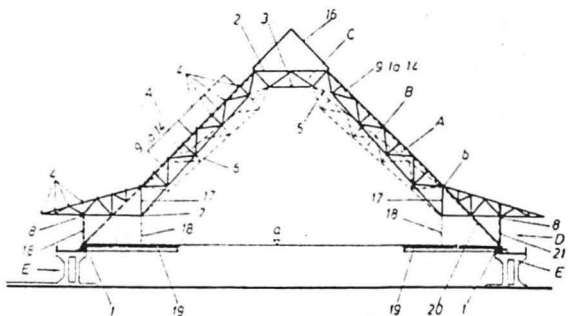

Fig. 2
Secțiune verticală
I - I

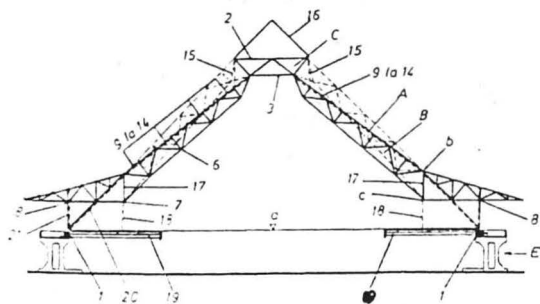

Fig. 3
Secțiune verticală
după B - B

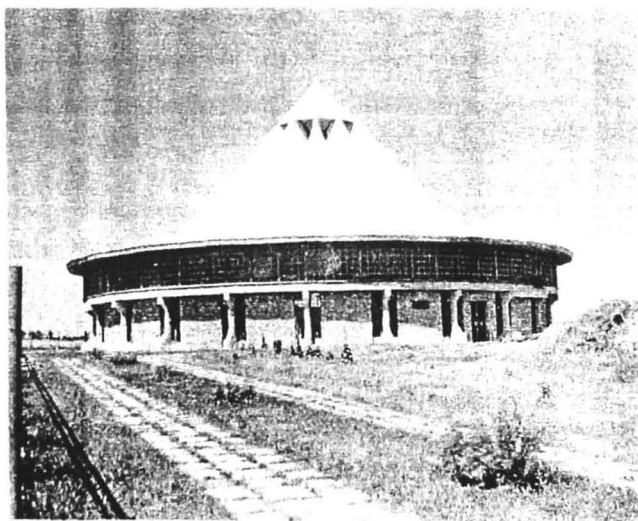

Fig. 4 Vedere de ansamblu

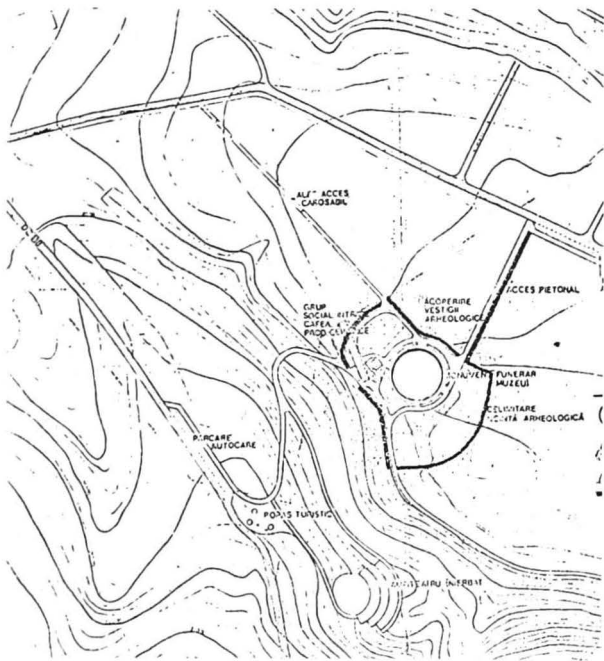

Fig. 5 Plan de situație

STADII DE INTERVENȚIE LA BISERICA SF. NICOLAE – POPĂUȚI IDENTIFICATE PRIN MICROSCOPIE

**Ana – Maria Vlad,
Gheorghe Niculescu,**

INTRODUCERE

Biserica Sf. Nicolae–Popăuți face parte din seria de biserici voivodale din secolul al XV-lea ridicate de Ștefan cel Mare după obținerea unor victorii pe câmpul de luptă. Biserica Sf. Nicolae, aflată în suburbiile orașului Botoșani, a fost terminată în 1496. Arhitectura sa, pictura interioară și ornamentele ceramice exterioare reflectă atât continuitatea elementelor tradiționale, cât și contribuții autohtone. În plus, decorația sculptată, ca și unele detalii de arhitectură, de influență gotică, contopite cu elemente de sorginte bizantină, au contribuit la crearea unui monument de o mare valoare artistică.

Cercetările documentare, alături de studierea monumentului din punct de vedere artistic au condus la concluzia originii române a meșterilor care au lucrat aici.

În decursul veacurilor biserica a suferit multiple intervenții, de la reparații empirice până la restaurări inadecvate și ineficiente, care au afectat originalitatea și starea de conservare a monumentului și a frescelor din interior.

Astfel, se cunoaște că între anii 1748-1753 s-a făcut o „înnoire” a bisericii, odată cu transformarea ei în mănăstire, când peretele vestic, împreună cu scena votivă, a fost demolat. Alte reparații sau intervenții asupra monumentului s-au făcut în jurul anului 1800, odată cu închinarea bisericii la mănăstirile ortodoxe de la Muntele Athos. Cu această ocazie, călugări greci au venit în Moldova, aducând cu ei meșteri, ce au modificat arhitectura interioară și au repictat unele scene, în conformitate cu gustul acelei epoci.

Între anii 1899-1908 biserica a fost din nou reparată. Din această perioadă datează placarea cu piatră, la exterior, ca și anumite consolidări, în interior. Această ultimă intervenție, prin utilizarea cimentului pentru placare, a avut efecte dezastruoase asupra stării de conservare a clădirii și decorației pictate. Ca urmare s-a constatat că apa de capilaritate a urcat în interior până la cca. 5 m, conducând la importante eflorescențe de săruri, fresca fiind puternic afectată.

Am urmărit, în prezenta lucrare, identificarea stadiilor de intervenție asupra monumentului și, în măsura posibilului, etapizarea acestor intervenții prin analiza mortarelor utilizate.

METODE ȘI REZULTATE

S-au analizat mai multe probe de mortare, prin microscopie optică, în lumină directă și polarizată, difracție de raze X, granulometrie, analiză chimică și stratigrafie. S-au putut identifica cinci tipuri de mortare, de compoziții diferite. Considerăm că cele cinci tipuri de mortare corespund tot atâtor stadii de intervenții asupra monumentului, cel puțin.

Mortarele identificate sunt:

- I. mortar de reparație pe bază de var, cu conținut important de nisip grosier (60%) – foto 1;
- II. mortar de var, neomogen, cu incluziuni mari de cărămidă sfărâmată, incluziuni calcaroase, cenușă, nisip grosier (40%), paie tocate – foto 2;
- III. mortar de var, foarte friabil, cu adaos de praf de cărămidă foarte fin măcinat, conținând fibre groase și lungi (păr animal) – foto 3;
- IV. ghips și ghips cu var (foto 4);
- V. ciment cu nisip (foto 5).

Pictura originală, păstrată în interior, în tehnica à fresco, este executată pe un suport cu două straturi: un arriccio din var, cărămidă pisată, cenușă, paie tocate, și un intonaco, din var, cu fibre de in foarte fine.

COMENTARII

Primul tip de mortar, de compoziție tradițională, este utilizat pentru repararea unor crăpături apărute la absida estică a

altarului și se poate presupune că a fost pus într-o perioadă imediat ulterioară construcției bisericii, în decursul secolului al XVI-lea.

Al doilea tip de mortar aplicat pe un perete de cărămidă reconstruit, apropiat în ceea ce privește compoziția de arriccio-ul original, poate fi atribuit, de asemenea, unor meșteri locali și provine probabil de la intervenția din secolul al XVIII-lea, de transformare a bisericii în mănăstire.

Mortarul de al treilea tip, conținând păr animal (păr de capră – figura 6) și praf de cărămidă, mortar de tip bizantin, după cum menționează P. Mora, nu este specific autohton, deci s-ar putea datora intervențiilor făcute de meșterii străini ce au lucrat în Moldova după 1800. Prin RXD s-a pus în evidență mineralul anortit ($\text{CaAl}_2\text{SiO}_8$) specific cărămizii, praful de cărămidă nefiind identificabil doar prin analiză microscopică (figura 7). Același tip de mortar a fost găsit, cu ocazia restaurărilor, și la alte mănăstiri moldovenești, tot ca mortar de intervenție, în același context istoric, închinarea bisericilor către mănăstirile ortodoxe de la Muntele Athos.

În ceea ce privește mortarele pe bază de ghips, acestea au fost utilizate pentru repararea fisurilor, dar și ca strat de preparație pentru pictură, posibil ca grund pentru o pictură à secco și datează probabil din secolul al XIX-lea, conform analizei stratigrafice.

Mortarul cu ciment, aplicat în același timp cu placarea cu piatră a exteriorului la începutul secolului al XX-lea, se suprapune peste ghips, în unele probe, și peste mortarul de tip III, în altele (figura 5). Astfel, analizele microscopice și-au dovedit utilitatea în investigarea mortarelor și în stabilirea perioadelor intervențiilor asupra monumentului, rezultatele fiind confirmate prin XRD, analize chimice și granulometrice.

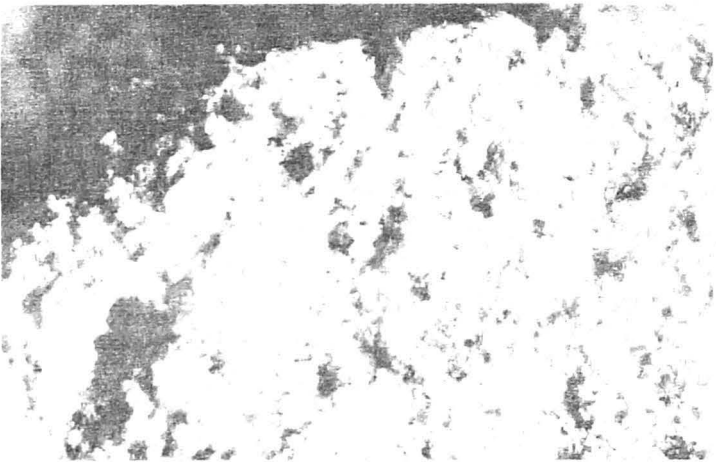

Fig. 1

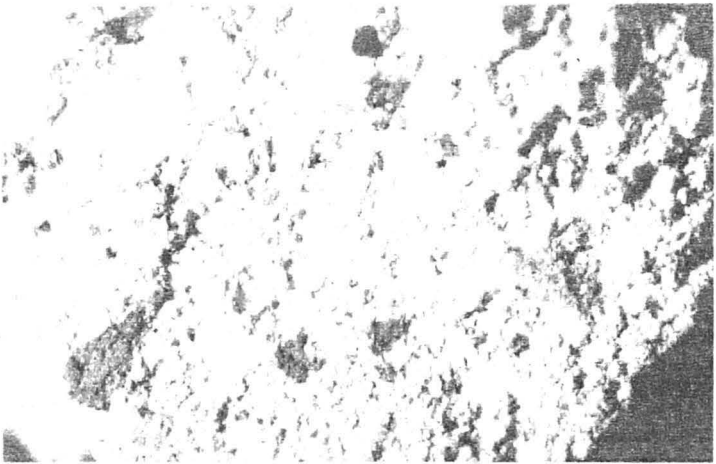

Fig. 2

Fig. 3

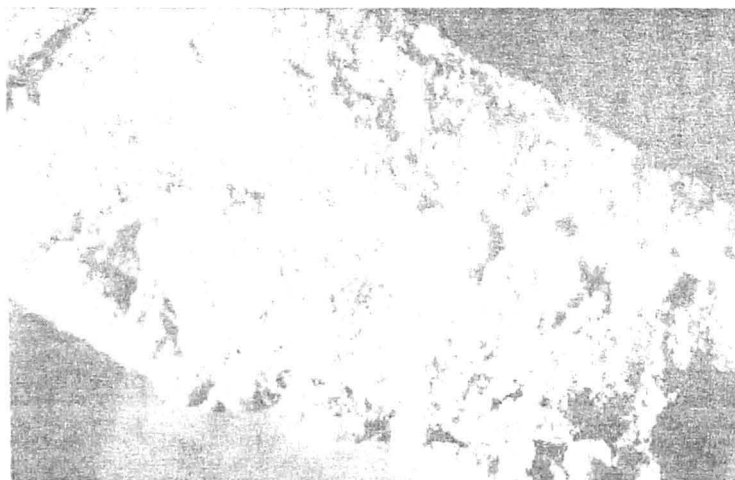

Fig. 4

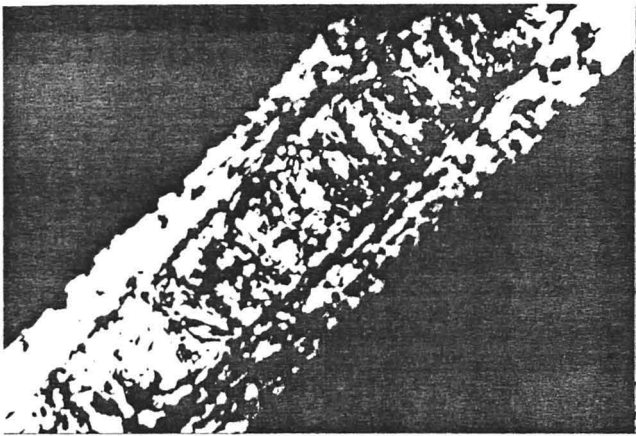

Fig. 5

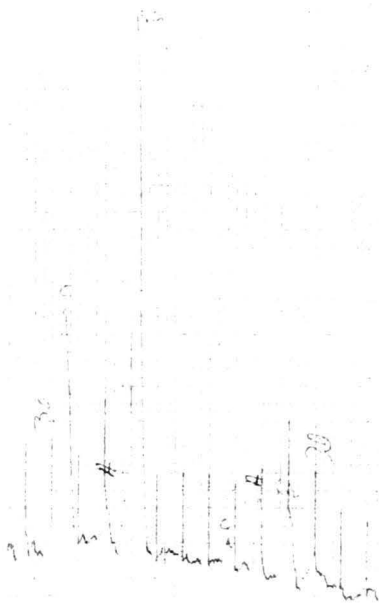

Fig. 6

CONSTRUCȚII ȘCOLARE MONUMENTE ISTORICE CU DESTINAȚIA DE SEDII ADMINISTRATIVE ALE INSPECTORATULUI ȘCOLAR AL JUDEȚULUI IAȘI RESTAURATE ÎN PERIOADA 1994-1997 (I)

Adrian Puișor

1. CASA CORPULUI DIDACTIC

Clădirea a fost executată la sfârșitul secolului al XIX-lea. Realizată inițial ca o clădire în formă de U dezvoltată cu regim de înălțime parter și parțial cu etaj, doar în zona centrală, construcția are pereții portanți din zidărie de cărămidă plină, cu planșee din lemn și fundații continue sub ziduri, din piatră.

În timp, clădirea a suferit unele modificări funcționale, dar și extinderi, cele mai importante în jurul anului 1970. Clădirea este executată cu pereți din zidărie de cărămidă presată plină (tip vechi), cu mortar de var; rezolvarea golurilor pentru uși și ferestre este făcută prin descărcare în boltă, sistem utilizat în trecut la astfel de clădiri, lipsind evident centurile, buiandrugii și stâlpișorii-sâmburii din beton armat. Planșeele-elemente ce rigidizează clădirea în plan orizontal-sunt realizate din lemn, rezemând direct pe ziduri.

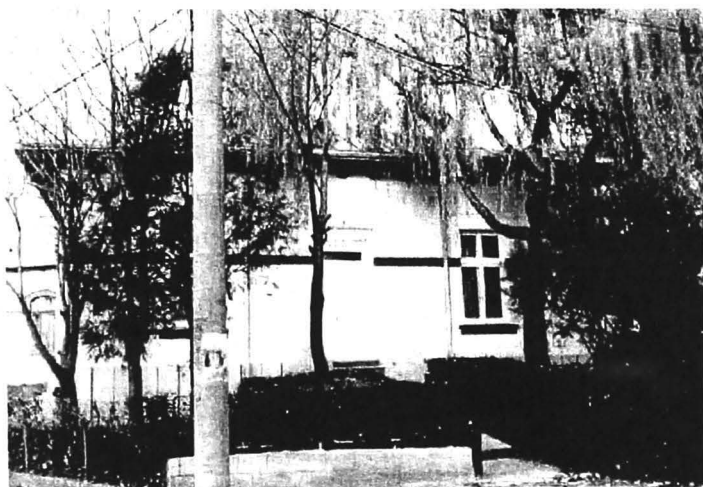
Acoperișul, sub formă de șarpantă de lemn, din grinzi ecarisate cu astereală din scânduri, susține învelitoarea din tablă. Fundațiile sunt continue sub ziduri și sunt alcătuite din piatră cioplită folosind calcarele din zonă, legăturile dintre blocurile de piatră fiind asigurate cu mortar de argilă.

Construcția este alcătuită dintr-un singur corp parter (P) și o dezvoltare parțială pe două niveluri (P¹E) în zona centrală. Structura de rezistență este cu pereți portanți din zidărie de cărămidă plină (tip vechi) și planșee de lemn. Construcția a suferit modificări, care au adus îmbunătățiri, în general, comportării ansamblului (închiderea formei inițiale de est cu două încăperi, având planșee din beton armat, turnarea mozaicului pe scara de acces spre etaj).

Lucrările de consolidare, care s-au executat în perioada 1995-1996, au constat în:

- cămășuirea pereților din zidărie de cărămidă;
- buiandrugi din beton armat;
- desfacerea locală a zidăriei puternic avariate și desfacerea acestora cu asigurarea legăturilor în [trepi de zonele limitrofe;
- reabilitarea zidăriei existente prin injectarea fisurilor mici (până la 10 mm), prin reșeserea cu cărămizi a fisurilor mari (peste 10 mm) și prin prevederea de cămășuiri locale;
- înlocuirea parchetului;
- modernizarea grupurilor sanitare;
- înlocuirea instalațiilor electrice și sanitare;
- zugrăveli interioare;
- zugrăveli în praf de piatră la exterior.

2. SEDIUL ADMINISTRAȚIEI PERMANENTE A TABERELOR ȘCOLARE

Forma în plan a construcției este poligonală, având dimensiunile maxime de 12,3 x 11,45 m. Pe verticală clădirea are un singur nivel (parter), excepție făcând zona în care clădirea are subsol. Înălțimea nivelului parter este de 3,45m, iar a subsolului de 2,10m.

Suprafața desfășurată a construcției este de 178,1 m².

La parter sunt în total șase încăperi, iar la subsol o cameră. În afara acestora sunt culoarele de acces și circulație și un grup sanitar. Accesul la subsol se realizează din exterior prin intermediul a zece trepte. Construcția clădirii este rațional proporționată arhitectural, pereții exteriori sunt ornamentați cu ancadramente la uși și ferestre. Terenul de fundație pe care este amplasată construcția este plan, neinundabil și are stabilitatea generală asigurată.

Terenul de fundație este format din argilă loessoidă sensibilă la înmuiere. Pereții sunt alcătuiți din zidărie de cărămidă cu mortar slab de var.

Pereții exteriori au grosimea de 43 cm (1 ½ cărămidă), iar pereții interiori au grosimea de 28 cm (1 cărămidă).

Buiandrugii sunt realizați din zidărie în boltă; pereții exteriori sunt din zidărie ornamentală, cu blocuri de cărămidă scoase în afara peretelui.

Fundațiile pereților exteriori și interiori sunt sub formă de tălpi continui sub ziduri, fiind alcătuite din zidărie din blocuri de piatră cu mortar de var.

Planșeele sunt din lemn, cu tavanul realizat din mortar pe șipci de trestie peste parter și din bolțișoare de cărămidă peste subsol. Acoperișul reazemă pe grinzi independente și planșee, și este în formă de șarpantă din lemn cu învelitoare din tablă pe astereală.

Clădirea a fost realizată la sfârșitul secolului trecut, făcând parte din cele 12 școli aprobate a se construi la Iași în anul 1890. Timp de mai bine de jumătate de secol clădirea a funcționat ca locuință de serviciu pentru directorii școlii generale din strada Octav Botez.

Odată cu transferarea clădirii către Școala Normală și apoi către Liceul Sanitar, clădirea a fost utilizată pentru săli de clasă, administrație și magazine. Din anul 1969 a fost trecută ca sediu al Administrației Permanente a Taberelor Școlare Județene Iași, funcțiune pe care o îndeplinește și în prezent. Alipirea unui grup sanitar în perioada interbelică, a mutilat fațada laterală din strada Sf. Atanasie. În anul 1960 s-a construit și un garaj alipit clădirii pe fațada posterioară, ceea ce a făcut ca una din încăperi să nu mai primească lumină naturală.

Aria desfășurată a clădirii este de 178,10 m².

Lucrările de consolidare, care s-au executat în anii 1996-1997 au constat în:

- executarea de centuri de beton la partea inferioară și superioară a fundațiilor;
- cămășuirea fundațiilor la zidurile exterioare și interioare;
- s-au executat sâmburi de beton la intersecțiile de ziduri, bordarea golurilor de la uși și ferestre, cămășuiri cu plase sudate la zidurile exterioare;
- Înlocuirea elementelor deteriorate de la șarpantă și de la învelitoare de tablă zincată.

3. INSPECTORATUL ȘCOLAR AL JUDEȚULUI IAȘI

Clădirea este alcătuită din două corpuri separate între ele printr-un rost de 2,5 cm, având un regim de înălțime de P¹E și o suprafață de 1100 m².

Cele două corpuri de clădire fiind realizate în etape diferite, au fost denumite Corpul vechi și Corpul nou.

Corpul vechi a fost construit în două etape:

- în prima etapă, la sfârșitul secolului al XIX-lea, clădirea s-a realizat în formă de "L" cu latura mare paralelă cu strada N. Bălcescu.
- în anii 1950 se realizează o extindere, având forma dreptunghiulară în plan cu lungimea de 11 m.
- în anul 1970 se realizează Corpul nou, executându-se un rost de fundare de 2,5 cm față de extinderea Corpului vechi. Prin realizarea rostului de fundare și poziționarea fundațiilor clădirii noi la aceeași cotă cu a fundațiilor extinderii se poate considera că structurile de rezistență ale celor două corpuri sunt independente.

Clădirea Corpului vechi este înscrisă în lista monumentelor de arhitectură a Iaşului, fiind construită în stilul arhitectonic şcoală tip Spiru Haret.

Din strada Nicolae Bălcescu se accede în Corpul vechi prin intermediul a 4 trepte la cota parterului, ridicată faţă de C.T.A. cu 65 cm.

Accesul în Corpul vechi se poate realiza şi prin faţada posterioară tot prin intermediul a 4 trepte.

Date asupra structurii de rezistenţă

Corpul vechi

Structura de rezistenţă este alcătuită din pereţi portanţi de zidărie simplă marca 50 şi mortar M10, ce reazemă pe tălpi de fundaţie rigide realizate din piatră. Planşeele peste parter sunt realizate din bolţişoare de cărămidă, iar peste etajul I sunt din lemn.

Acoperişul este de tip şarpantă cu învelitoare din tablă. Extinderea realizată în anii 1950 are şi fundaţiile din beton, iar acoperişul este realizat în varianta terasă necirculabilă.

Pereţii exteriori au grosimea de 56 cm, iar cei interiori au 42 şi 28 cm grosime.

Corpul nou

Pereţii portanţi sunt de zidărie simplă marca 75 şi mortar M10, ce reazemă pe tălpi de fundaţie rigide realizate din beton.

Planşeele sunt din beton armat, iar acoperişul este realizat în varianta terasă necirculabilă, la aceeaşi cotă cu a extinderii de la Corpul vechi.

CONSOLIDARE ȘI RESTAURARE BISERICA BANU-IAȘI PARTEA a II - a

arh. Ioan Sasu

- A. În prima parte, susținută la Simpozionul Național "*Monumentul - Tradiție și viitor*" ediția a II-a, Iași, septembrie 2001, s-au prezentat următoarele:
- Capitolul 1 – Scopul și metoda studiului
 - Capitolul 2 – Investigații
- 2.1) Cercetări istorice, bibliografice și de arhivă
- B. În partea a II-a se va prezenta subcapitolul Cercetarea cartografică.

CAPITOLUL 2 - INVESTIGAȚII

2.2) CERCETAREA CARTOGRAFICĂ

În cadrul studiului de cercetare cartografică s-au utilizat următoarele planuri ale orașului Iași și ale Moldovei.

Anexa 2.2 - 1

- Rețeaua drumurilor la finele secolului al XV-lea
(1 ± 13 puncte de frontieră)

Sursa: Constantin Mihăescu, *Moldova 1359 – 1859*, p. 48.

Se poate observa plasarea orașului Iași în Moldova secolului al XV-lea, și la intersecția drumurilor comerciale E - V și S - N.

Anexa 2.2 - 2

- Flota lui Iacob Castaldo din 1584 - Valahia.

Sursa: N.A Bogdan, *Orașul Iași*, p. 8.

Anexa 2.2 - 3

- Harta din *Notitia Orbis Antiqui* de Christophor Cellarius, 1701 - Pannonia, Moesia, Dacia. Sursa: N.A Bogdan, *Orașul Iași*, p. 5.

Se poate observa zona unde este amplasat orașul Iași, pe harta Moldovei.

Anexa 2.2 - 4

- Fragment din Harta lui I.M. Hosius din 1744 în care e scris Iosy (*Municipium Iassiorum*).

Sursa: N.A Bogdan, *Orașul Iași*, p. 12.

Anexa 2.2 - 5

- Planul orașului Iași în secolul XVII

Se poate distinge zona unde va fi amplasată biserica Banu, între "Locul Mișeilor" și "Ulița Sârbească".

Sursa: ***, *Istoria orașului Iași*, Editura Junimea, Iași, 1980.

Anexa 2.2 - 6

- Planul orașului Iași înainte de 1780 (publicat de F.I. Sulzer în 1781 - Viena)

Sursa: N.A Bogdan, *Orașul Iași*, p. 21.

Anexa 2.2 - 7

- Planul orașului Iași din 1790

Sursa: N.A Bogdan, *Orașul Iași*

Planul este orientat spre E. Parcelarul zonei vechi a orașului Iași este în mare parte format - se disting Ulița Mare (Bulevardul Ștefan cel Mare), Ulița Goliei, Ulița Hagioaiei (Bulevardul Independenței).

Anexa 2.2 - 7a (prezentată în articol)

- Planul iconografic al orașului Iași, 1819, întocmit ing. Joseph Bayardi.

Sursa: Arhivele Statului Iași. Planul a fost reorientat spre N. Se poate distinge acuratețea planului. Pe acest plan se găsește Biserica Banu alături de alte construcții și biserici importante din zona înconjurătoare: Casa Catargi (Muzeul Unirii), Biserica Cuvioasa Paraschiva, Casa Beldiman-Penescu, Biserica Tălpăleri, Casa Calimachi (Universitatea Veche), Ansamblul Spiridoniei etc.

Anexa 2.2- 8 (prezentată în articol)

- Planul orașului Iași, 1857, de Frederic Peytavin.

Sursa: Arhivele Statului Iași

Zona centrală a orașului avea fronturi continui ale străzilor.

Biserica Banu avea în incintă, conform planului, construcții anexe.

Anexa 2.2 - 10

- Planul conductelor de apă executate de Mihailiuc de Hodocin în 1843-1947.

Sursa: N.A Bogdan, *Orașul Iași*, p. 389.

Pe acest plan au fost desenate unele din cele mai importante construcții considerate pentru perioada respectivă. În zona Lăpușneanu-Banu, este amplasată Biserica Banu, foarte aproape de Casa Catargi (Muzeul Unirii).

Anexa 2.2 – 11

- Planul orașului Iași 1896-1897 (completat cu lucrări executate în 1899), autor inginer Grigore Bejan.

Sursa: Arhivele Statului Iași

Deși este executată la o scară mare (1:10.000) se poate distinge Biserica Banu alături de Biserica Mitocul Maicilor (*filia* a bisericii Banu). Orașul se dezvoltă mult spre N, V și spre lunca Bahluiului datorită amplasării Gării Iași în 1871. Extinderea spre N, pe dealul Copou, a avut loc după anul 1827 când marele incendiu din 19 iulie al aceuiași an a distrus o mare parte din Ulița Mare, având de suferit Mănăstirea Trei Ierarhi, Curtea Domnească și Târgul de Jos.

În planul executat în 1899, Biserica Banu nu se mai află amplasată excentric, la marginea orașului, acesta extinzându-se spre lunca Bahluiului, atât datorită lucrărilor de asanare a bălților și de regularizare a râului Bahlui, cât și amplasării Gării Iași în această zonă, elemente care au determinat schimbarea circulației majore a orașului.

Anexa 2.2 – 12

- Planul orașului Iași, primul deceniu al secolului XX, autorul nu este indicat, se presupune că este ing. Grigore Bejan.

Sursa: Arhivele Statului Iași.

Scara este tot 1:10.000.

Apar elemente noi: - linii de tramvai - existente și propuneri;

- propuneri pentru canalizarea râului Bahlui.

Biserica Banu este în acest plan alături de alte construcții importante, zona fiind considerată de maxim interes pentru oraș.

Anexa 2.2 – 13 (prezentată în articol)

● Plan de situație, 2 planșe A4, scara 1:1000, zona Lăpușneanu, 1950.

Sursa: arhiva S.C. Habitat Proiect S.A Iași.

Se poate remarca cu claritate că Biserica Banu este înconjurată la N și VSV de clădiri ale parohiei. Pe latura de S este amenajat un parc ce a funcționat până în anii 60.

Pe strada Banu nu erau amplasate linii de tramvai, accesul spre Copou făcându-se prin Piața Unirii și Bulevardul Independenței. Strada Banu nu a fost supusă unei lărgiri și retrăsări.

Anexa 2.2 – 14 (prezentată în articol).

● Plan de situație scara 1:1000, zona Banu - Lăpușneanu - Piața Unirii, ridicare topografică întocmită în anul 1984.

Sursa: arhiva S.C Habitat Proiect S.A Iași.

Față de planul 1950 se poate remarca:

- plasarea liniilor de tramvai pe strada Banu;

- modificarea traseului străzii și lărgirea carosabilului;

- demolarea clădirilor ce aparțineau parohiei din imediata vecinătate a bisericii Banu;

- construirea pe latura de S a bisericii a restaurantului Corso, cu terasă de vară, foarte aproape de biserica Banu.

Anexa 2.2 – 15 (prezentată în articol)

● Plan cadastral, scara 1:1000, zona Banu-Lăpușneanu-Piața Unirii, întocmit în 1990.

Sursa: arhiva S.C Habitat Proiect S.A Iași.

Urmare a executării Sediului ROMTELECOM și a blocurilor de locuințe cu spații comerciale la parter de pe latura de

N la distanța de ≈ 15 m, biserica a fost lipsită de spațiul necesar unui monument istoric.

Anexa 2.2 – 16 (prezentată în articol)

- Plan topografic scara 1:500, zona bisericii Banu, reactualizarea planului topografic al zonei Bisericii Banu, realizat în martie 1999.

Sursa: Parohia Banu.

Se poate observa că lucrările la blocurile amplasate pe latura N a bisericii și supralărgirea străzii Banu au avut drept consecință:

- mutarea limitei V a parcelei, dinspre strada Banu, cu $\approx 7,5$ m spre biserică;

- executarea unui pietonal pe latura de N a bisericii, cu lățimea de 8-10 m și la o înălțime față de cota trotuarului bisericii între 0,50 și 1,70 m, plasat cu jardiniere din beton la 4-7 m de monument;

- accesul pentru aprovizionarea restaurantului Corso, a hotelului Traian și a restaurantului Iașul se face cu mijloace auto de mare tonaj prin dreptul intrării în biserică, fiind elemente de poluare sonoră și chimică a incintei Bisericii Banu.

Accesul auto prin dreptul intrării în biserică, poluarea sonoră și chimică sunt incompatibile cu activitatea religioasă ce se desfășoară în interior.

Anexa 2.2 - 17

- Plan - Iași, evoluția teritorială

Sursa: Barbu N. și Ungureanu Al., *Geografia Orașului Iași*, 1987.

Teritoriul orașului Iași cuprinde, pentru secolele XVI–XVII, perimetrul zonei unde este amplasată biserica Banu, la marginea de NNV a orașului, iar pentru secolul al XVIII-lea indică formarea Mahalalei Calicilor, în zona Râpa Galbenă.

CONCLUZII - cap. 2.2 - Cercetare cartografică

Din cercetarea succesivă a planurilor prezentate pot rezulta unele concluzii cu caracter de ipoteză, putând fi completate și controlate prin alte tipuri de investigații:

- Orașul Iași este atestat la 6 octombrie 1408, într-un privilegiu dat negustorilor din Liov (Lwow) din care se deduce prezența unei vămi la Iași.

- Dezvoltarea orașului odată cu mutarea capitalei la Iași în noiembrie 1564, fiind favorizată și de plasarea la intersecția a două drumuri comerciale E-V și N-S.

- În secolele XVI-XVII orașul se extinde spre V și NV formându-se, în Târgul de Sus, ulițe și parcele în zona Uliței Sârbești și a Locului Mișeilor.

- În Planul Bayardi din 1819 apare foarte clar Biserica Banu și parcela, mărginită de construcții spre Ulița Sârbească, acestea fiind plasate pe alte parcele.

- Pe Planul Peytavin din 1857 se poate delimita conturul parcelei Bisericii Banu cu cimitirul parohial și construcțiile adiacente bisericii.

- În Planul Bejan din 1899, executat la o scară mare, nu are indicate parcelele, dar este indicată Biserica Banu și străzile înconjurătoare.

- Planul de situație din 1950, zona centrală Iași: Parcela Bisericii Banu apare neclară dar se pot distinge construcțiile aparținătoare parohiei.

- Planurile din 1984-1990: prin "sistematizarea" zonei Lăpușneanu-Banu s-au construit blocuri și dotări plasate foarte aproape de biserică, având un regim de înălțime P + M + 5E dominant față de volumul bisericii.

- Suprafața de 3934 mp a parcelei A din parohia Banu (conform actelor din 1939) în prezent are următoarea împărțire:

a) Biserica Banu (curte) ≈1749,2 mp

b) Teren ocupat de ROMTELECOM ≈818,1 mp

c) Teren ocupat de Terasa Corso ≈329,0 mp

d) Teren ocupat - Organizare șantier ≈669,2 mp

e) Teren ocupat prin lărgirea străzii Banu ≈368,5 mp

Situația existentă: - Parcela A

Biserica Banu este înconjurată de clădiri executate în majoritatea lor după anul 1960.

Pe latura de Nord a incintei s-au ridicat Centrala telefonică și blocul de locuințe cu spații comerciale la parter și mezanin, cu cinci etaje de locuințe, situate la ≈ 15 m de biserică.

Prin execuția centralei telefonice și a blocului s-a micșorat suprafața parcelei bisericii față de ce din anul 1939 cu $\approx 818,1$ m². Terenul ocupat de terasa Corso pe latura de S a parcelei este de $\approx 329,0$ m².

Pe latura de Vest a parcelei situația se prezintă astfel:

- teren ocupat de supralărgirea străzii Banu $\approx 368,5$ m²

- teren ocupat de organizarea de șantier $\approx 669,2$ m²

Din totalul suprafeței de 3934,0 m² existente în anul 1939, actuala incintă a Bisericii Banu este de $\approx 1749,2$ m².

Propunere proiect - parcela A

Prin redobândirea terenului proprietate a parohiei, dar ținând cont de situația existentă, parcela de 3934 m² din strada Banu a bisericii poate avea următoarea configurație:

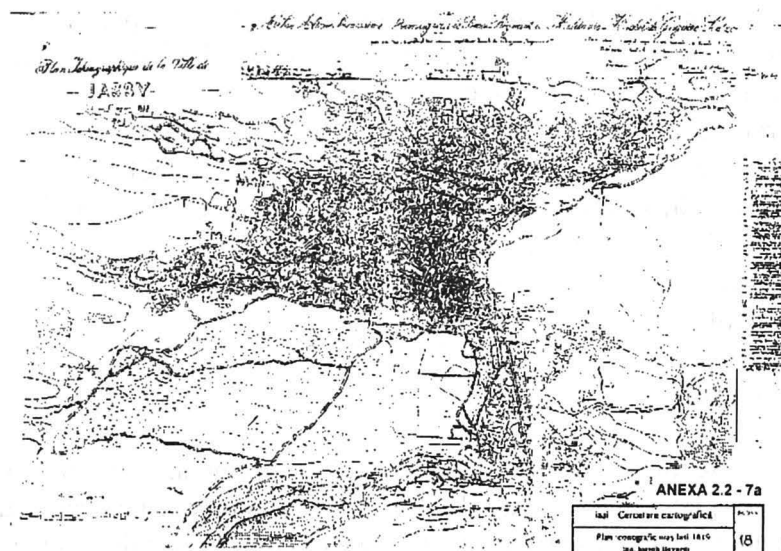
a) teren ocupat prin supralărgirea străzii Banu	$\approx 368,5$ m ²
b) teren ocupat de ROMTELECOM Iași	$\approx 818,1$ m ²
c) teren incintă propunere planșa A1
(teren incintă actuală + teren ocupat de
terasa Corso + teren ocupat de organizarea
de șantier)	$\approx 2747,4$ m ²

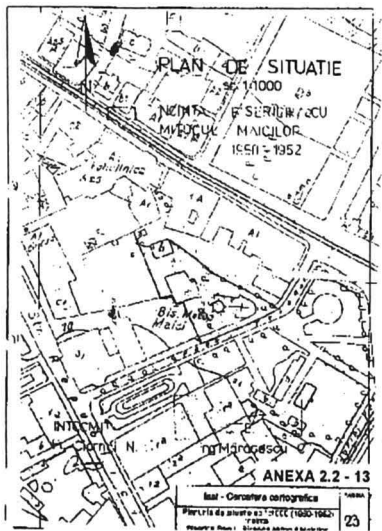
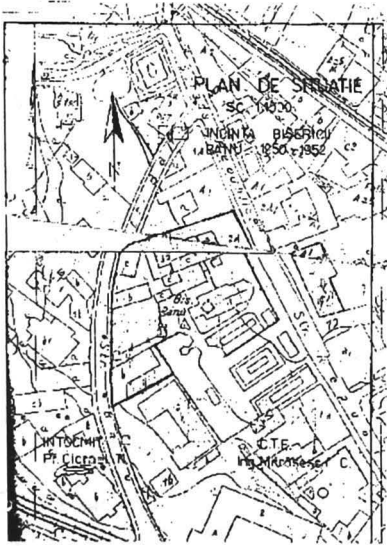
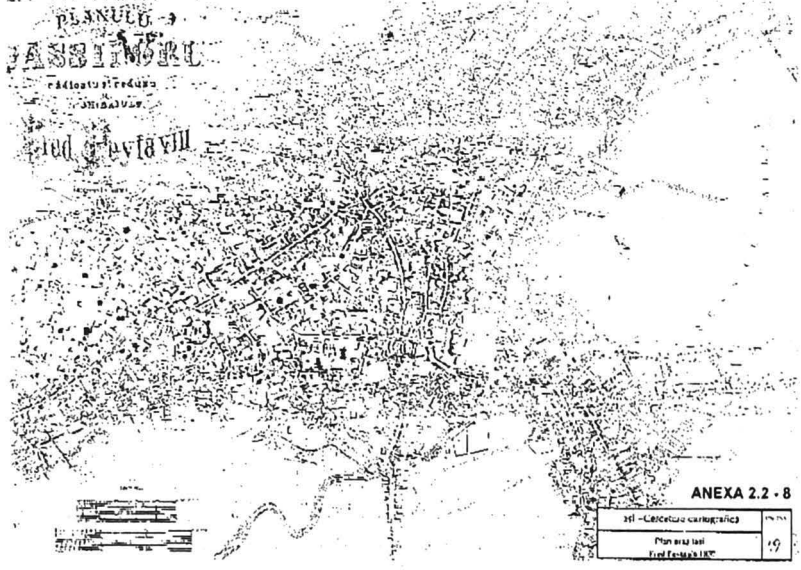
Total parcela A	$\approx 3934,0$ m ²
-----------------	---------------------------------

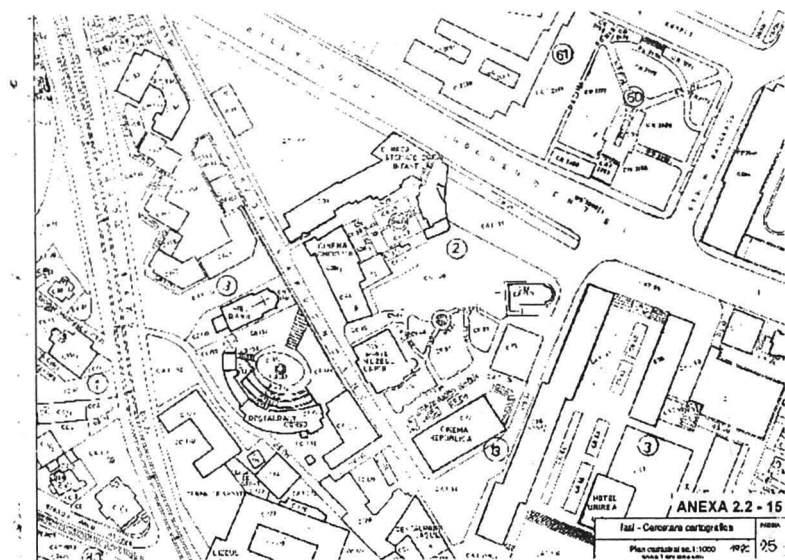
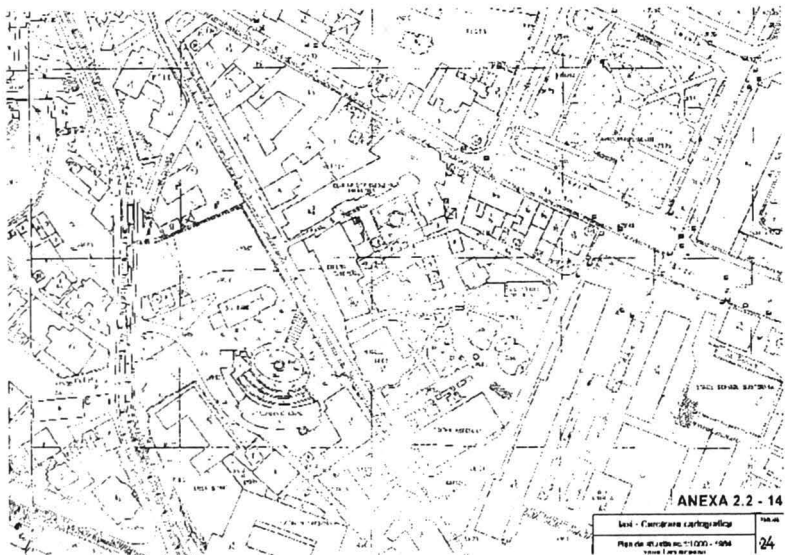
Se menționează că suprafețele parcelei au fost calculate conform planului de situație 1939 și planului topo reactualizat, având un grad oarecare de aproximare, măsurarea cotelor făcându-se grafic.

BIBLIOGRAFIE

1. Bogdan N.A., *Orașul Iași. Monografie istorică și socială*, ediția a II-a, Ed. Tehnopus, Iași, 1997.
2. Ionescu Grigore, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I și II, Ed. Academiei, București, 1965.
3. Curinschi Gheorghe, *Monumente de arhitectură din Iași*, Ed. Meridiane, București, 1967.
4. Mihai Paul, *Contribuții documentare la Istoria orașului Iași (I)*, în *Anuarul Institutului de Istorie și arheologie "A. D. Xenopol" Iași*, vol. XXIV/1987, p.415-478.
5. *Ibidem*, p. 469-534.
6. Arhivele Statului Iași – Fond stampe și fotografii, vol. I, II, nr. 450/76; 1330/55.
7. Institutul de Istorie "A. D. Xenopol", fototeca, fotografiile nr. 57, 58, 59, 76, 470, 484, 485.
8. Arhiva Bisericii Banu Iași, acte de proprietate, planuri cu parcele proprietate a Bisericii Banu; acte cu Hotărâri Judecătorești.
9. Arhiva S.C. "Habitat Proiect" S.A. Iași, planuri cadastrale, planuri topografice.

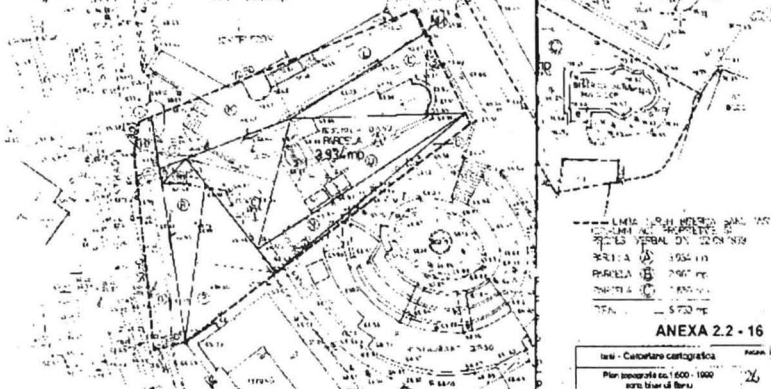

PLANUL SCHEMATIZAT AL ZONEI BANU (A)

PROIECTANT	SCARA	DATA	PROIECTANT	SCARA	DATA
1. 1:1000	1970	1970	1. 1:1000	1970	1970
2. 1:1000	1970	1970	2. 1:1000	1970	1970
3. 1:1000	1970	1970	3. 1:1000	1970	1970
4. 1:1000	1970	1970	4. 1:1000	1970	1970
5. 1:1000	1970	1970	5. 1:1000	1970	1970
6. 1:1000	1970	1970	6. 1:1000	1970	1970
7. 1:1000	1970	1970	7. 1:1000	1970	1970
8. 1:1000	1970	1970	8. 1:1000	1970	1970
9. 1:1000	1970	1970	9. 1:1000	1970	1970
10. 1:1000	1970	1970	10. 1:1000	1970	1970

LIMITE DE PROPRIETATE
 SCALA VERBALA DE DIMENSIUNI
 PARCELA A 1000 m
 PARCELA B 2000 m
 PARCELA C 1000 m
 TOTAL 5000 m

ANEXA 2.2 - 16

Iasi - Cartografie cartografica
 Plan topografic sc. 1:600 - 1:800
 zona triaz ul. Banu

ISBN 973-37-0752-X

<https://biblioteca-digitala.ro>